

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00799

HARBST MIT ZUN

Volf. Tambur

*Permanent preservation of this book was made possible by
Jacob & Gertrude Dein
in honor of
their daughters Susan, Judy & Shelly*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

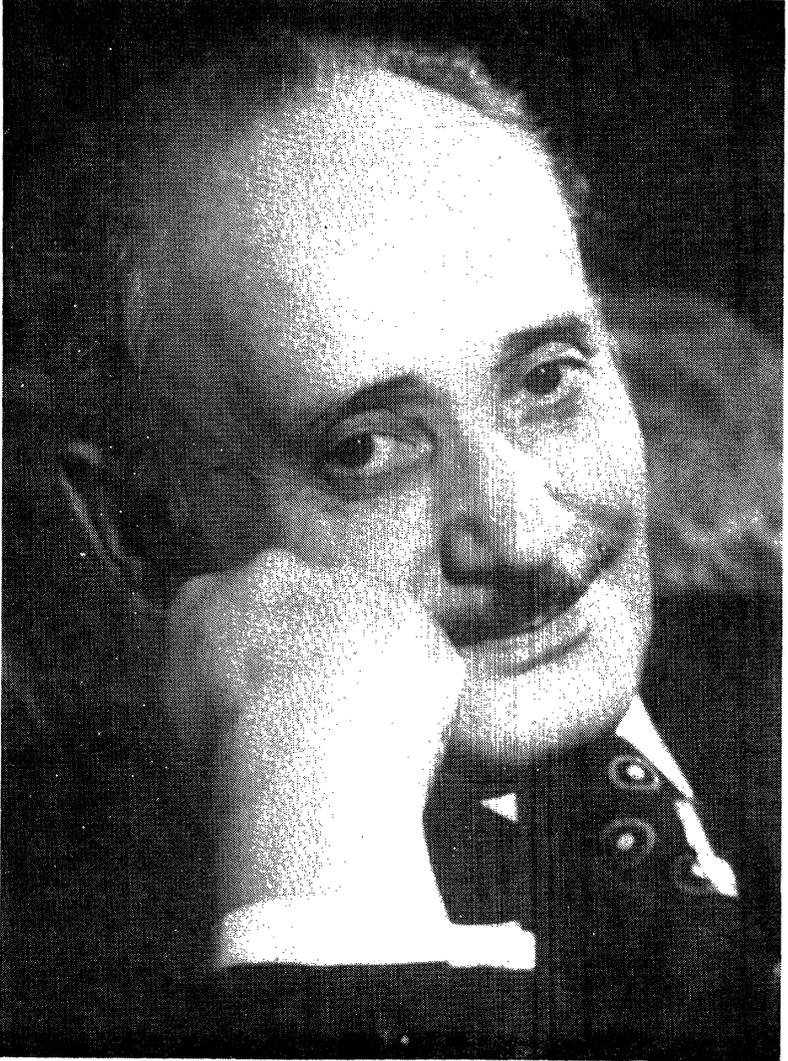
The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

וואָלף טאמבור
הארבסט מיט זון

הילע: סערדזשו דינקולעסקו

וואָלף טאמבור

הארבסט

מיט

זון

(דערציילונגען)

פארלאג קריטעריאָן

בוקארעשט

1980

אין באנד:

- זוניקער הארבסט (דערצייילונגען) — 7
א פאראנטעז (הוספה צו א ראָמאַן) — 125
המשך (א חזיון) — 221

מודעה

פון פארצייטנס איז שוין באוואוסט, אז סיי וואָס פאר אן אומווערדיקער אויס-
דרוק ווי „גוי“, שונא-ישראל און דאָס גלייכן, וואָס ווערט אפשר דער-
מאנט אין דאָזיקן בוך, מיינט חלילה נישט דיע פון אונדזער מדינה. נאָר אד-
רבה, מיר באַמיען זיך פארן שלום און וואויל פון אונדזער מלוכה, אין ווע-
מענס שאַטן מיר געפיגען רו און מקלט און די מעגלעכקייט צו פארעפנטלעכן
א יידיש בוך אין א מלוכה-פארלאג. סע ווערן געמיינט בלויז יענע פון פאר-
צייטנס, וואָס האָבן אָנגעטון צרות פאר די אייניקלעך פון אברהם, יצחק און
יעקב. נישט אזוי ווי דאָס איצטיקע מלכות פון חסד וועמענס שחר סע וועט
נישט געמינערט ווערן.

איטלעכס וואָרט פון דאָזיקן בוך איז נישט מער ווי פון פראָסטע מעשיות, סע
שטעקן אין זיי נישט קיין שום פארבאָרגענע סודות אָדער כוונות,
נישט אין די שורות און אוודאי נישט צווישן די שורות. מע דארף בכך זיין גע-
וואָרנט נישט צו דרינגען קיין שלעכטס פון אַנדייטן, וואָס זענען נישט געמאכט
געוואָרן בכיוון. אדרבה, מע דארף זיך אָפּלערנען א מוסר ווי אזוי צו גיין
אויפן דרך-הישר, וואָס זאָל זיין, ווי מע זאָגט „רעכט פאר נאָט און שיין פאר
לייט“.

אויך איז יעדן באַקאנט דער גרויסער איסור פון מסיג-נבול זיין, און אז א
מענטש קאָן פארביטן דאָס וואָס געהער איס. מחמת דעם בין איך מודיע,
אז איך פארזאָג יעדן איינעם איבערצודרוקן דאָס דאָזיקע בוך אָן מיין אָדער
מיין זונס רשות, ווייל דאָס איז מיין פארמאָג און מיין זונס איינציקע ירושה.

ווידער מסכים זיין קאן איך נישט, ווייל וועגן מאנגל אין יידיש-לייענער
וועט ער נישט געפינען קיין קונים אויף צו רעסן אפילו איין פראצענט פון
די הוצאות. ווייל איך נישט גורם זיין קיין שארן דעם ארויסגעבער. און ווער
סע וועט מיך פאלגן וועט באהיט ווערן פון איבעריקע דאגות. ער וועט ווערן
אויפגערעכטן און געבענטשט מיט אל דאס גוטס ביז איבער און גענוג.

דער מחבר

זוניקער הארבסט

אַנשטאַט אַ מאַטאָ

פארצייטנס האָבן מחברים געשויגט צו קאָזן ליידיק א זייטל אין זייערע חיבורים, האָבן זיי ליבער דאָרט געשטעלט אן ענין, וואָס האָט קוים געהאט א שייכות צום ספר. וועל איך נאָכטון אן אלטן מינהג און נישט קאָזן קיין אייגע פון די 248 זייטן ליידיק:

קודם וועל איך פאראפראזירן דעם נביא ישעיה (ד—א):
און זיבן יידיש-שרייבער וועלן זיך יאָגן נאָך איין איינציקן יידיש-לייענער און וועלן אים זאָגן: נא דיר כמתנה א יידיש בוך, לגמרי בחינם. נישט נאָר בעטן מיר נישט זיין פרייז, נאָר אדרבה, מיר צאָלן דיר נאָך צו, נאָר זאָלסט עס נישט פארשעמען און אָננעמען. דערנאָכדעם, אויב דו וועסט האָבן דעם גוטן ווילן, וועסטו עס אפשר אויך לייענען...

אויב אזוי, פאר וואָס זשע שרייבט מען? איז דער תירוץ, ווייל מע קאָן נישט שווייגן. זאָגט דאָך א ווערטל (יומא מה): „ווען א מענטש האָט דאָנות, זאָל ער זיי דערציילן פאר אַנ-דערע“. אפילו דער געפייניקטער אויב (כ—ב) האָט אויך גע-זאָגט: „וועל איך רעדן כדי סע זאָל מיר לייכטער ווערן“.

אזוי ארום דערגייט מען צו דער מסקנה (בבא—בתרא פט): „דאָך איז מיר צו זאָגן און וויי איז מיר נישט צו זאָגן“. ווערט טאקע געזאָגט (ירושלמי חגיגה ב): „די תורה איז גע-גליבן צו צוויי וועגן, איינער פון פייער און דער צווייטער פון שניי; גייט מען אויפן ערשטן ווערט מען פארברענט, גייט מען אויפן צווייטן ווערט מען פארפרוירן — איז די עצה צו גיין אין מיטן“. בכן, פענדלירט מען צווישן נישט-פארשווייגן און נישט-דער-זאָגן, הגם סע שטעלט זיך די פראגע (בן-סירא ג-כב): „צו וואָס טויג פאָרשן דאָס פארהוילענע, צו פארשטיין דאָס אומבאקאנטע, ווען פארבאָרגן בלייבט אפילו דאָס געזעענע מיט די אייגענע אויגן?“

טרייסט מען זיך (מדרש משלי כב): „פאר א חכם איז גענוג בלוז א וואונק“...

זוניקער הארבסט

(וידמונג)

זון איז הארבסט? אמת, סע קלינגט טאקע א ביסל ווי פאראדאקסאל. די צוויי ווערטער זענען כמעט קעגנזעצטע באגריפן. הארבסט איז געוויינט-לעך אָנגעזאפט מיט טונקלע פייכטע וואַלקנס, אויב נישט ממש מיט קילע גע-דיכטע טראָפנס רעגן, וואָס פארטייבן דעם לעבנסווילן. זון, ווידער, איז אַ ליכ-טיקער ברעגענדיקער קנויל מיט ווארעמע שטראַלנדיקע פעדעס, וואָס קיצלען און מונטערן די סאמע שוואכסטע לעבנסגערוון...

און דאָך, געשעט אז מע זאָל דערלעבן. חבר זעלמאנהיים איז דאָך גע-קומען צו דער מסקנה, צוזאמען מיט מיר, אז ער לעבט איבער א זוניקן הארבסט, און דאָס א דאנק דעם גינציקן ווינט וואָס בלאָזט זינט א צייט אין אונדזער נייעם יירישן געצעלט.

סע קאן ווידער זיין, אויך דאָס איז אמת, אז דאָס זאָל עמעצן אויסזען אז סע קלינגט א ביסל סוביעקטיוו, אָכער דאָס קאָן קיין סיבה נישט זיין, אז מע זאָל נישט אָנרופן דאָס קינד ביים נאָמען, ביים ריכטיקן נאָמען.

נאָכן פילן וואָגלען פון חבר זעלמאנהיים איז מיר געווען נישט בלויז זיין גוף, נאָך נאָך מער איז געווען איבערגעלאָרן זיין נשמה. וואָס איז דער חידוש? מיט די „פּים“ איז ער דאָך אויסגעווען א „וועלט“ און מיטן „קאָפּ“ האָט ער דאָך אויסגעדינט כמעט אלע עבודה-זרהים... האָט ער דאָך אָנגעהויבן זיין דערנערדיקן וועג נאָך אין זיינע „פּריילינגדיקע“ יאָרן, וואָס זענען טראַץ דער נאטור געווען פארוואַלקנטע, האָט פאָרגעזעצט אין די „זומערדיקע“ יאָרן, אין וועלכע סע האָט אומגעוויינטלעך אָפט גערעגנט, געבליצט און געדונערט, און שיער-שיער אים נישט אוועקגעלייגט ווי א בוים וואָס איז אויסגע-וואַרצלט געוואָרן פון א שטורעם.

איצט, אמת, איז ער שוין פונקט ווי איך אין די „הארבסטיקע“ יאָרן. זיי-נע אמאָליקע געלאַקטע האָר זענען פארבליבן ערגעץ וואו בלויז אין זכרון.

און דער זכרון גופא איז שוין אויך כמעט פליכעוואטע, אָבער אז דאָס מזל
ווייַל שענקט עם א קאפעלע פרייד און די זון שיינט אויף אין סאמע הארבסט.

און די זון האָט אויפגעשיינט פאר אים, פאר חכר זעלמאנהיימען, פאר זיין
פרוי רבקה (חברטע רעבעקא!), פאר זיין זון דעם דאָקטאָר, פאר זיין טאָכטער
דער אָפּערעזינגערין, מיט איין פוס אין גיהנום, מיטן צווייטן אין גז-עדן...

איז אז א מענטש (א ייד איז צו מאָל אויך א מענטש!) דערלעבט אויף
זיין עלטער, אחוץ שרייבן א יידישע מעשה, אויך א ביסל נחת פון די סינדער,
האָט עם נישט פיל מער ווערט ווי א ביליקער ליטעראטורפרייז?

אויפגעריכט צו ווערן אויף דער עלטער, א שיבה-טובה, איז תמיד
געווען א ברכה פון גאָט.

יא, ווי אזוי מאכט מען א ברכה איבער א זון מיט א רעגן?

אָנשטאָט א ברכה זאָל זיין געווידמעט פארן חכר זעלמאנהיים דער גרע-
סערער חלק פון דאָזיקן בוך „זוניקער הארבסט“ און דער קלענערער חלק זאָל
מיט באשיידנקייט זיין געווידמעט דעם מחבר גופא...

אָפּפּאַל

א

מע קאן מיר גלייבן אז איך האָב זיך נענוג געשלאָגן מיט דער דעה: יאָ דערציילן — נישט דערציילן? און דאָס נישט פון היינט צי פון נעכטן. עס איז פארנאָמען איבער דריי צענדליק יאָר זינט איך האָב דערמאָנט נאָר בדרך אָנב וועגן יענעם האָקוס-פּאָקוסניק, וועלכער פלעג אַרומלויפן אין אַ מאַרק-טאָג מיט זיין פינגער-הוט-שפּיל: „דאָ איז עס, דאָרט איז עס, וואו איז עס? — פאַר פינף לעי גיב איך צוואַנציק לעי, פאַר צוואַנציק לעי גיב איך הונדערט לעי“... גלייבט מיר, אז עס איז מיר זייער שווער געווען זיך צו אַנטשליסן היינט נאָך אוישוויץ, צו גיין דערציילן וועגן אַזעלכע מעשים... אָבער, סוף-כל-סוף האָב איך זיך געטראַכט: אויב מע דערציילט וועגן סאַמע צדיקים און קדו-שיב, וועגן מאַראַמאַרעשער פשוטע מענטשן פון אַלע טעג פון אַ גאַנץ יאָר, וועלכע האָבן אויב נישט געלערנט שם און פוסקים, אויב נישט אפילו קיין פרק משניות — האָבן זיי כאַטש געזאָגט אַ קאַפיטל תהילים, אויך דעמאָלט ווען זיי האָבן אָפּגעטון אַזעלכע נישט הייליקע טועכצן ווי אָנפאַיען אָדער אונטער-טרייבן די אָקסן צי די פערד; אויב מע דערציילט, ווי געזאָגט, וועגן אַזעלכע קדושים וואָס זענען אומגעבראַכט געוואָרן אין אוישוויץ, איז פאַר וואָס זאָל מען נישט טאָרן דערציילן אויך וועגן אַ „פּסולת“?... איז דאָך שוין מקדמונים אָנגענומען, אז עס איז נישט פאַראַן קיין פלייש אָן ביינער און — קיין משפּחה אָן יענער „גלייכגעוויכט“, וואָס די השגחה האָט מסתכּה אזוי געלאָזט, כדי צו דערהאַלטן גלייכצייטיק מיט דער ערלעכער אויך די זינדיקע וועלט, מחמת דעם האָט זי געזאָגט אז סע זאָל אין יעדער משפּחה זיין אי א „רב“, אי להבדיל א „שמדילניק“... אין יעדער משפּחה? אפּשר איז טאַקע נישט גוט אזוי צו אַבסאָלוטיזירן. יאָ, קיין מאָל איז נישט גוט צו פאַראַלגעמיינערן און נישט לאָזן הינטער זיך אָפּן כאַטש איין קליין טירל, א הינטערטירל, דערפאַר

זאגט מען געוויינטלעך א „כמעט“ וואָלט מען אויך דאָ געקאָנט זאָגן: כמעט
אין יעדער משפּחה. איז אָבער די מעשה אזוי, וואָס אויב מע געפינט ערגעץ
אין א משפּחה כלוין דעם „רב“ און דעם „שמדילניק“ נאָך נישט, איז דאָס נאָך
נישט קיין סימן אז ער איז דאָרט נישטאָ. ניין. דאָס קאָן אפשר נאָר זיין דער סימן,
אז אָדער מע האָט עס בכיוון אויסבאהאלטן פאר דער ברייטער עפנטלעכקייט,
כדי זיך נישט ארויסצושטעלן בבושה, אָדער מע האָט נישט גענוג גוט געזוכט.
אויף וואָס בין איך זיך סומך מיט מיין השערה? אויף דער דערפארונג? אפשר
אויך אויף אָט דעם. איז דאָך אין יעדנס משפּחה, און אויך אין מיין משפּחה
גופא אויך פאראן די דאָזיקע גלייכגעוויכט. אמת, צו מאַל איז איינער געווען דער
„רב“ און דער צווייטער דער „שמדילניק“ און צו מאַל האָט זיך די ראָלע געביטן
און אז אנדערע האָבן פארנומען זייערע ערטער. און צו מאַל, ווי נישט
גלייבלעך סע זאָל אויסזען, איז דאָך געשען, אז איינער און דער זעלביקער פאר-
שוין זאָל בייטן זיין אָרט פון איין ראָלע אין דער צווייטער. ווי אזוי איז עס
געשען? אָדער ווי אזוי האָט עס געקאָנט געשען? אויף דעם דארף מען זיך נישט
חידושן, ווייל מע האָט אין מאראמאָרעש געזען גרעסערע חידושים. אָבער —
דערציילן אזעלכע פאלן קומט זיך איצטער נישט וועגן דעם. אפשר ביי אן
אנדערער געלעגנהייט. איצט טאָר מען זיך נישט פארנעמען אויך מיט דעם
און אָפווייכן פון דער עיקר מעשה. מע קאָן אָבער אויך איצט זאָגן, אז מע
דארף זיך נישט פיל חידושן וועגן אזעלכע פאלן, ווייל ווי באוואוסט, איז ראָך
די גאנצע מענטשלעכע געזעלשאפט אזוי געבויט, סיי מע וויל יאָ סיי מע וואָלט
אפשר נישט געוואָלט, אז אין יעדער געזעלשאפט (טאקע נאָך איין מאַל אב-
סאָלומיזירט!) מוז זיך געפינען כאָטש איין „רב“ צי אָרנטלעכער מענטש און
לַהיפּוך צו אים כאָטש איין, אויב נישט רוצה, כאָטש איין גנב. אנדערש וואָלט
דאָך דער גאנצער סדר-עולם נישט געהאט קיין גלייכגעוויכט: ווי אזוי דאָס,
אָן א גנב?! צו וואָס זשע וואָלט געטוינט א שופט, א פאָליציאנט, א תפיסה
וכדומה? און ווי עס איז באוואוסט, איז אָן די דאָזיקע גייטיקע געזעלשאפטלע-
כע מלוכהשע אינסטיטוציעס בכלל נישט געשיקט קיין מלוכה-אָרדענונג.
דאָס זעלביקע קאָן מען זאָגן, אנאלאָגיש גענומען, אויך וועגן א משפּחה: אויב
סע זאָל נישט זיין קיין בעל-עבירה, א מסור, צו וואָס זשע וואָלט געטוינט
א „העלר“, א רב, א מוסר-זאָנער, ממילא א בעל-דרוש, בקיצור: כאָטש
עפעס א שטיקל גאָט צי מלוכה-סטראַפּטשע?!

אָט פאר וואָס איך האָב זיך סוף-כל-סוף געטראכט, אז סע וועט
נישט זיין קיין חילוף-השם און אויך נישט קיין חילוף-הכבוד פאר דער
יידישער קהילה פון מאראמאָרעש, אז מע וועט יאָ דערציילן אויך וועגן יענעם

האַקום-פאַקסוניק. וואָלט ער אפילו נישט עקזיסטירט, וואָלט מען דאָך אים געמענט אויסטראַכטן כדי צו דערהאַלטן, ווי געזאָגט, די גלייכגעוויכט. איז אויב מע וואָלט אים געדאַרפט אויסטראַכטן, קאָן מען אויסטראַכט-טן אויך זיין נאָמען, זיין אָפּשטאַם, אלץ — גאָר זיין אויפפיר נישט, דאָס קאָן מען באַשרייבן ווי א מעשה-שהיה, אזוי ווי מע האָט אים געקאָנט.

ב

אין סיגעט, די דעמאָלטיקע הויפטשטאָט פון מאַראַמאַרעש, איז יעדן פרייטיק געווען דער מאַרק-טאָג, דאָס הייסט דער וואָכנמאַרק. אין יענעם טאָג איז געווען דער מנהג, אז סע זענען זיך צונויפגעקומען פון די אַרומיקע דערפער און שטעטלעך סוחרים, מעקלערס און פויערים, וואָס טייל האָבן גע-האַט וואָס אָנצוביטן צום פאַרקויפן, אָדער טייל זענען געקומען עפעס קויפן. פאַרשטייט זיך, אז צום קויפן דאַרף מען קודם-כל האָבן געלט. איינער מער און איינער ווינציקער, אָבער מיט גאַרנישט קאָן מען גאַרנישט אפילו פרואוון קויפן (יא, דאָ וואָג איך שוין נישט צו „אַבמאָלוטיזירן“). סע זענען פאַראַן מיי-נונגען, וואָס זענען זיך אויך סומך אויף דערפאַרונג, אז מע קאָן צו מאַך קויפן אויך אַן געלט — אָבער דאָס וויל איך נישט מנלך זיין, נישט כדי מע זאָל זיך דערפון נישט אָפּלערנען, גאָר אפילו צוליב דעם, אז מע זאָל נישט געוואויר ווערן, אז אפילו „איך“ ווייס אויך דערפון!). יא, אויפן מאַרק קאָנען זיך דרייען אויך אזעלכע וואָס האָבן נישט קיין גראַשן אין דער קעשענע, נישט דווקא צו פאַר-קויפן עפעס, גאָר צו פאַרדינען א מעקלעריי. איז דאָך שוין אן אויסגע-פרוואוטע מלאכה, נאָך פון שלום-עליכמס צייטן, די אויפריכטנדיקע מלאכה פון זיין אומשטאַרבליעכן „מנחם-מענדל“, נישט בלויז פון יהופּעץ, גאָר פון אלע יידישע יעהופּעצן איבער דער גרויסער און ברייטער וועלט, איז פאַר וואָס זשע זאָלן נישט זיין אויך אין מאַראַמאַרעשער קאַנט גאָענטע מקורבים פון יענעם מנחם-מענדל, כאַטש אין מיניאַטור-חלומות, אָבער דאָך מנחם-מענדלעשע חלומות פון ריזיקע ריווחים, וואָס מע קאָן פאַרדינען אין איין קיי און שפּיי, בלויז דאָס מזל זאָל א ביסל צו שפּילן?

דאָס איז מיט יענע מאַרק-לייט, וועלכע קומען מיט ליידיקע קעשע-געס, אָבער דאָס רוב מוז דאָך קומען אָדער אוועקגיין פונעם מאַרק מיט מער ווייניקער געלט אין דער קעשענע. אויב נישט מיט פולע קעשענעס איז כאַטש מיט געלט, א טייל וואָס קומען קויפן און א צווייטער טייל וואָס קומען פאַרקויפן.

ממילא, נישט נאָר וואָס סע קאָנען זיין א „טייל“ מענטשן וואָס זאָלן צוהעלפן אויסליידיקן יענע קעשענעם פונעם שווער פארהאָרעוועטן געלט (מע דארף געדענקען, אז אין מאראמאָרעש האָט מען שווערער געקאָנט פארדינען א ביסל געלט, ווי אין אנדערע מקומות, פשוט ווייל דאָס אָרעמשאפט האָט דאָ מער געוועלטיקט!), נאָר סע וואָלט צו מאָל געווען ממש א מצווה ארויסצו-העלפן אויסליידיקן די קעשענעם. טוט עם טאקע יעדער אויף זיין אופן, יעדער לויט זיין מלאָכה און זיין פארשטאנדיקייט. וועגן די מעקלערס רעדט זיך נישט דאָ. זיי זענען דאָרט געווען גענוג טעטיק, אָבער דאָ זענען זיי דערמאנט גע-וואָרן בלויז בדרך אגב. אויך וועגן די פשוטע גנבים, קעשענע-גנבים, רעדט זיך נישט דאָ. הגם סע זענען דאָך אזעלכע אויך געווען. וואָלט מען זיך דען געקאָנט פאָרשטעלן אז סע זאָל אין א מארק-טאָג, אפילו אין א וואַכנדיקן פשוטן וואַכנמארק-טאָג, נישט בושעווען אין פרעמדע קעשענעם אויך אזעל-כע געשיקטע בעלי-מלאָכות, וואָס שניידן ארויס דעם בייטל אָן דעם מע זאָל עפעס פילן? אָבער, ווי געזאָגט, נישט אין דעם גייט עם איצט. דאָ ווילט זיך דערציילן וועגן א „כשרער“ מלאָכה, ווי אלע מלאָכות וואָס האָבן זייער יסוד אויף האזארד-שפילן און גנבישע שטיק. איז וועט זיך דערציילן ווי אזוי אין א ווינקל פון א גאס, ביי א זייט פונעם מארק, וואָס איז איבערפולט מיט ווע-גענער, אין וועלכע סע געפינט זיך צוון א ביסל היי, אָדער שטרוי, און פערד אָדער אַקסן מעל-גיריהן לאנגווייליק בעת זייערע בעלי-בתים מיסחרן. זיי זוכן א מונה צו פארקויפן א קעלבל, א ציג צי כאַטש א פעלעכל.

אויף אזוי פיל קאָן מען דאָך זיך דערווארטן אויך אין א וואַכנמארק-טאָג צו מיסחרן. אויף צו פארקויפן א טעלעצע, צי אפילו א קו – אויף דעם איז פאראן דער יאָר-מארק. אין א וואַכנמארק-טאָג איז עם זעלטענער, הגם עם איז נישט אויסגעשלאָסן.

ג

אין א ווינקל, אויף א גאסן-קרייז, שטעלט זיך אָפּ דער האָקוס-פאָ-קוסניק (מע קאָן אים צוטראכטן אויך א גאָמען: באַנדי!). ער נעמט פאמע-לעך ארויס פון דער קעשענע א טעוועלע, פון א פאפנדעקל, אָנגעטון מיט א שווארצן לייונט (ניין, עם איז נישט פון קיין חומשל אראָפּנעריסן. היליג, וואָס סע קאָן עמעצן איינפאלן!). דערנאָך, פונקט אזוי פאמעלעך, מיט באוועגונג-גען וואָס זענען עדות אויף רואימיט, געדולדיקייט, אויף זיכערקייט, אויף מייס-

טערשאפט – ביי וועמען סע ציטערן נישט די הענט בעת זיי טוען זייער „קינצ-
לערישע“ מלאכה, נעמט ער ארויס דריי פינגערהוטן פון דער קעשענע, וואָס
ווערן אויסגערייט אויפן טעוועלע ווי דריי קלעצעלעך, ווייל זיי זענען מיטן
דנאָ ארויף. פארשטייט זיך, אז מענטשן זענען נייגעריקע. פון תמיד און אויף
תמיד זענען מענטשן געווען און וועלן מסתמה אייביק זיין נייגעריקע. אזוי ווי
סע באווייזט זיך איינער, וואָס שטעלט זיך אָפּ, וועלן באַרד צושטיין אויך אנ-
דערע, וואָס מערער, וואָס מערערע, וואָס זענען נייגעריק, וויילן וויסן וואָס סע
געשעט, וואָס סע באוואונדערן די ערשטע, וואָס עס איז דאָ געוואויר צו ווערן.
נישט בלויז דערפערשישע צי קליינשטעטלדיקע מענטשן וועלן עס ארויסווייזן
אזא מין נייגעריקייט. אלע מענטשן, מעגן זיי זיין נאראַנים צי חכמים, קליינ-
שטעטלדיקע צי אפילו גרויסשטאָטישע – וועלן זיי נייגעריק זיין צו דער-
פארן. וואָס? אַט-אָ דאָס איז דאָך טאקע. מע ווייסט נאָך נישט „וואָס“.
דערפאר איז מען דאָך טאקע נייגעריק... אויב עמעצער איז נישט נייגעריק קאָן
מען זיך לייכט משער זיין, אז נישט ווייל ער „ווייסט“ שוין אלץ איז ער שוין
נישט נייגעריק, נאָר ווייל ער ווייסט נאָרנישט. ער ווייסט נאָך אפילו נישט אזוי
ווינציג אויף נייגעריק צו זיין, ווייל ער „ווייסט אפילו נישט וואָס ער ווייסט נישט“.
אַבער אזעלכע זענען אין מאראמאָרעש בכלל נישט געווען. וואָס-וואָס, אָבער קיין
נאראַנים זענען דאָרט נישט געווען. די נויט האָט אויסגעשארפט זייער מוח.
סידן מע וואָלט געוואָלט אהין אריינרעכענען די „צו קלוגע“, ווייל אזעלכע זע-
נען דאָך יאָ געווען, זייער פיל זענען זיי דאָרט געווען. און, ווי באוואוסט, איז
א נאָר קליינע מחיצה צווישן נאראַנים און „צו קלוגע“. אָבער אויך דיע זענען
געווען נייגעריקע.

און אויב סע האָבן זיך אָפגעשטעלט עטלעכע נייגעריקע, וואָס זאָלן
וועלן זען (אויך אפילו שוין צום אזויפילסטן מאָל!) ווי אזוי דער האָמוס-פאָ-
קוסניק וועט מאנעוורירן דאָס קערנדל האָבער, צי פון פאפיר צונויפגעדרייט,
אָבער דאָך איז דער פאָרעם פון א קערנדל, אדומרוקן די פינגערהוטן לויט
אזא מין סדר: איינס, צוויי, דריי, און דערנאָך: איינס, דריי, צוויי. און דערנאָך
דריי, צוויי, איינס – און בעת מעשה איבערחזרן, ווי אן אבראקאדאברישן
שפרוך: „דאָ איז עס, דאָרט איז עס, דאָרט איז עס – דאָ איז עס; פאר פינה לעי
גיב איך צוואַנציג לעי – וואו איז עס?“...

בעת ער רוקט אזוי די פינגערהיטלעך אויפן שווארצן טעוועלע, רוקט
זיך אויך דאָס קערנדל, דאָס ווייסע, וואָס אויך א בלינדער קאָן עס זען – און
אוודאי און אוודאי איינער וואָס קוקט זיך צו אויפמערקזאם, און – אויפמערק-
זאם האָבן זיך שוין צונעקוקט עטלעכע, אייגענע און פרעמדע, נייגעריקע און

אויך אזעלכע וואָס האָבן זיך שוין אָנגעהויבן לאַנגוויילן, ווייל זיי האָבן דאָך שוין געזען אַט דעם דאָזיקן קונצן-שפּיל נישט צום ערשטן מאַל... אָבער, קומן יא, זיי קאָנען נישט פּאַרבייגיין און נישט א קוס טון. סע ציט דאָך ווי מיט נישט-געזעענע שטריק, ווי געוויינטלעך ביי סיי וועלכן גורלשפּיל, אפילו ביי קאַרטן. קוסט מען און מע קוסט. און אויב סע געפינט זיך נישט קיין בעלן, ווער סע זאָל אַרויסנעמען פון דער קעשענע דעם „ערשטן“ פינפער (ווייל בלויז דער ערשטער איז שווער, אָדער צום שווערסטן – דער צווייטער און דערנאָך דער דריטער איז שוין פיל לייכטער. אדרבה, וואָס „טיפער“ דער שפּיל גייט, אלץ לייכטער איז אים „אויסצוברייטערן“!)... שווער איז בלויז דער „אָנהייב“.

איז פאַראן מערער אופנים „אָנצוהייבן“. אָדער סע הייבט אים אָן אן „אייגענער“, דאָס הייסט א שותף פונעם האָמוס-פּאַקסניק, איינער אן אונטער-געשמעלטער, וועלכער קראצט זיך לפנים אין דער פּאַטעליצע, אויפן פּויערי-שן קמצינישן נוסח, ביז ער שלעפט ארויס די מטבעות פון זיין לעדערנעם גאר-טל און – ער שמעלט איין דעם ערשטן פינפער... און – געוויינטלעך, פאַר-לירט ער אים, אלע צוקוקער וואונדערן זיך, אז ווען דער האָמוס-פּאַקסניק האָט באוויזן אזא לייכט שווארציגליכער, זיי האָבן דאָך ממש געזען מיט זייערע אייגענע אויגן, אויפמערקזאמע אויגן, אז דאָס קערנדל איז געווען אונטערן פינגערהוט, וואָס דער „ערשטער“ האָט אויפגעהויבן און אנטרעקט אז – גיין, עס איז נישט דאָ.

דעמאָלט, יא דעמאָלט דערוועקט זיך די „רוגזה“ נישט ביי איינעם, נאָר ביי עטלעכע פון די צוקוקער, אז זיי ווילן איינלייגן א פינפער. גיין, ביי זיי גייט עס נישט. זיי וועלן זיכער געפינען דאָס קערנדל.

ברעכט אָבער אויס א מחלוקה. יענער „אייגענער“, וואָס האָט פּאַרלירן דעם „ערשטן“ פינפער טענהט אז ער האָט דאָס רעכט ווייטער צו שפּילן, ווייל ער האָט דאָך איינגעשמעלט און אָנגעוואוירן, האָט ער דאָך דאָס רעכט אויף א רעוואנש. אויף כאַטש איין איינציק מאַל, זיך צו רעוואנשירן. אָבער אומ-זיסט זענען זיינע טענות. די אנדערע דערלאָזן נישט, אז אזא איינער, וואָס איז נישט בכוח צו געפינען דאָס ווייסע קערנדל אויפן שווארצן טעוועלע, וואָס אויך א בלינדער קאָן עס זען, ווי אזוי סע צירקולירט פון אונטער איין פינגער-הוט צום צווייטן, פון אונטערן צווייטן צום דריטן, געשארט מיט קינצלערישער מייסטערשאפט פון די געשיקטע פינגער, מיט די אָנגעשפיצטע נעגל פונעם האָמוס-פּאַקסניק, וועמעס מייַלעכל מאַלט דעם באקאנטן רעפּרין: דאָ איז עס, דאָרט איז עס; דאָרט איז עס – דאָ איז עס; פאַר פינף לעי געווינט מען צוואַנג-ציק, וואו איז עס?... די מחלוקה שמעלט זיך איין, פאַרשטייט זיך, דער שווארצ-

קינצלער גופא שטילט איין דעם סיכסוך: „אויב איר פארשטייט זיך נישט דער-
 צו, און זענט נישט אויפמערקזאם, זאגט ער צום „אָנהייבער“, דאן לאָזט אן
 אנדערן וואָס איז מערער אויפמערקזאם. און זאָגן זאָגט ער אָט דעם פּסוק ווי
 מיט אויפגעבראכטקייט, אז מע וואָלט באמת געמיינט, אז ער באדויערט אויפ-
 ריכטיק, וואָס דער „ערשטער“ איז געווען אזא גולם... אפילו א „בלידער“ קאָן דאָך
 באמערקן אונטער וועלכן פינגער הוט ער האָט געלאָזט דאָס קערנדל. יאָ, אפילו
 א בלינדער. קומט יענער (דער עולם ווייסט דאָך נישט, אז „יענער“ איז א „דער“,
 זיין אן אונטערגעשמעלטער, וועלכער זאָל אָנהייבן דעם שפּיל, כדי צו מאַכן
 חשק דעם איבעריקן עולם!) און פארדארבט דעם גאנצן עסק... כלעבן, ווי מע
 וואָלט געקאָנט שווערן, אז ער וויל דווקא, נאָר צוליב דעם האָט ער זיך מטריה
 געווען און געקומען אויפן מאַרק כדי צו געבן צוואַנציק לעי פאר פינף... איז
 דרייט ער זיך אויס מיטן פנים צו יענע, מיטן הינטן צו דעם נישט-אויפמערק-
 זאמען „אָנהייבער“: איר, זאָגט ער, ווילט פּרוּאוון? אנו, קומט אהער נאָך איין
 מאָל: דאָ איז עס, דאָרט איז עס; דאָרט איז עס, דאָ איז עס – פאר פינף בא-
 קומט מען צוואַנציק לעי; וואו איז עס? דער „צווייטער“, דאָס הייסט פאק-
 טיש דער ערשטער קרבן, שטייט שוין מיטן פינפער אין דער האנט, און מיט
 דער צווייטער האנט הייבט ער אויף, מיט ציטערנדיקע פינגער, ווייל זיכער איז
 ער טאקע, ער האָט דאָך געזען ממש מיט די אייגענע אויגן – אָבער, אפשר טאָמער
 דאָך, דער רוח ווייסט אפשר וואָס סע קאָן געשען ביי אזא שוואַרצקינצלער...
 יאָ, מיט די ציטערנדיקע פינגער הייבט ער אויף דעם פינגעהוט און אָט, דאָס
 קערנדל איז דאָ!

גלייך סע וואָלט אים געפרייט, וואָס אן „אויפמערקזאמער“ קאָן אויך
 פארדינען א לייכטן „כשרן“ גראָשן, צאָלט ער אויס די ערשטע צוואַנציק
 לעי, נאָך דעם ווי ער האָט פארדינט בלויז פינף...
 און דער שפּיל גייט ווייטער: דאָ איז עס – דאָרט איז עס... דאָס קערנדל
 רוקט זיך אונטער די געשיקטע פינגערלעך פונעם האָקום-פאָקוסניק, פון אונטער
 איין פינגערהיטל צום צווייטן און אזוי ווייטער, ביז סע שטעלט זיך אָפּ דער
 רעפּריין: „וואו איז עס?“... שטופט דער געווינער נאָך איין מאָל זיין פינפערל און
 וויל אויפהייבן מיט דער צווייטער האנט, וואָס איז שוין דאָס מאָל אן אויסגע-
 פּרוּאווע האנט, וואָס ווייסט שוין צוויי הונדערט פּראָצענט זיכער וואו דאָס
 קערנדל באהאלט זיך אויס, אונטער וועלכן פארשאַלטענעם פינגערהיטל. אָבער
 דער האָקום-פאָקוסניק בייזערט זיך: וואָס, איינער זאָל געווינען תמיד און א
 צווייטער זאָל אפילו נישט קאָנען פּרוּאוון זיין מזל?! אזוי אז ער נעמט דאָך
 דעם פינפער פונעם זעלביקן „מבין“, כדי דאָס מזל זאָל אים אויך דאָס מאָל

צושפילן, אָבער – וויי, דאָס מזל האָט אים נישט צוגעשפּילט. ער האָט פאר-
שפּילט דעם פינפּער...

נו, אין אזא מצב זענען שוין ארום אים נישט בלויז עטלעכע נייגער-
קע פּויערים, נאָר כמעט דער גאַנצער מאַרק איז איצט קאָנצענטרירט ארום אים,
אדומגערינגלט גלייך ער וואָלט באוויזן קונצן ווי ביי א צירק, ווען מע שלינגט
שווערדן, מע טרינקט פּייערדיקע פּלאַמען, מע שטעכט אדורך... וואָס מע קאָן
אלץ זען אין א צירק. אָבער דאָ, איז עס נאָר פיל אינטערעסאַנטער צו זען, אז
מע שלינגט מטבעות... מע קאָן געווינען אזוי לייכט א צוואַנציקער אָנשטאַט
א פינפּער – מיטן באדינג, אז מע זאָל זיין אויפּמערקזאַם.

איז א וואונדער אז סע זענען פאראן אזוי פיל בעלנים?

סע בעט זיך אָבער ברחמים יענער וואָס האָט שוין געוואונען דעם צוואַנ-
ציקער. אדרבה, ער דערקלערט אז ער וויל אפילו נישט געווינען. אדרבה ואדרבה
ער איז גרייט צו פארלירן צוריק דאָס געווינענע געלט. ער האָט דאָך פון זיין
געווינענעם צוואַנציקער איינצושטעלן פיר מאָל צון א פינפּער – ער מיינט
דאָך נישט דאָס געווינען, ער וויל פשוט ווייזן פאר די איבעריקע גולמעס, אז
ער, מיט זיין אויפּמערקזאַמען „קוק“ זעט אויף זיכער וואו סע געפינט זיך דאָס
קערנדל: איז לאָזט מיד!... כאין ברירה לאָזט מען אים. און, שטעלט אייך
פאָר, אז דאָס מאָל איז דאָס מזל נאָר אן אנדערס. עס האָט זיך ממש פון אים
אָפּגעטון דאָס אויפּמערקזאַמקייט, מיט וועלכן ער האָט זיך נאָר וואָס אזוי גע-
רימט. ער האָט נישט „דערראָטן“ נישט דאָס צווייטע מאָל און נישט דאָס דרי-
טע מאָל און, שוין אויך נישט דאָס פּערטע מאָל. דאָס הייסט, אז דער צוואַנ-
ציקער, דער ערשטער געווינענער צוואַנציקער איז שוין ווידער ביים שפּילעוו-
דיקן שוואַרצניצלער אין קעשענע. נאָך מער, ער האָט שוין עטלעכע געווי-
גענע פינפּער אריינגעשאַרט אין זיין קעשענע, פון יענע וואָס זענען „בלינד“
און קאָנען נישט דערראָטן וואו סע געפינט זיך דאָס קערנדל, אויך דעמאָלט
ווען א קינד וואָלט עס געקאָנט דערזען...

גייט דער שפּיל ווייטער: דאָ איז עס, דאָרט איז עס; דאָרט איז עס; דאָרט איז עס נישט
– דאָ איז עס אויך נישט... פאר א צוואַנציקער קאָן מען געווינען א פּופּצי-
קער... יאָ-יאָ, מע האָט גוט געהערט. עס איז חלילה נישט קיין טעות, מחמת
דעם שנעלן איבערחזון דעם רעפּרייז. יאָ בלויז פאר א צוואַנציקער, וואָס
מע שטעלט איין, קאָן מען אויפהייבן דאָס פינגערדיטעלע, און – ווער סע גע-
פינט דאָס קערנדל, יענער באקומט א פּופּציקער.

פארשטייט זיך, אז דאָס גרעסטע רעכט האָט בלויז איינער, דאָס הייסט
אז ער האָט מער רעכט ווי די איבעריקע, וואָס זענען גרייט אפילו זיך צו שלאָגן,

נאָר מע זאָל זיי דערלאָזן „איינצושטעלן“ דעם צוואַנציקער (קיין פינפער האָט שוין איצט קיין ווערט נישט!). אוודאי האָט ער מער רעכט ווי די איבעריקע, נישט בלויז ווייל ער מיינט אז ער איז דער גרעסטער „מבין“, דער אויפמערק-זאמסטער „קוקער“, מיט אז אָפן אויג און איז (זיכער, איז דאָך נאָר מילד גע-רעדט!), ער איז מער ווי זיכער, אז – אָט, איז דאָס קערנדל. אנו, לאָזט אים אויפהייבן דאָס פינגערהיטל... זאָל א רוח אריין אין דאָזיקן פארשאַלטענעם פינגערהיטל, טפול! מע האָט דאָך געקאָנט שווערן, אז דאָ איז עס געווען... דערווייל צאָלט ער, נאָר ער – קיין אנדערן ווייל ער שוין נישט צולאָזן. ער האָט דאָך דאָס גרעסטע רעכט ווי אלע אנדערע צוזאמען גענומען, ווייל... נו, מע דארף דען נאָך אויסרעכענען זיינע רעכטן? עס איז א זעלבפאר-שטענדלעכקייט. לאָזט אים, לאָזט אים: דאָרט איז עס, דאָ איז עס – דאָ איז עס, דאָרט איז עס; פאר א פופציקער (א צוואַנציקער?) באקומט מען א הונדער-טער...

יאַ-יאַ, מע האָט גאנץ גוט געהערט: פאר א פופציקער (א צוואַנציקער האָט שוין איצט נאָר קיין ווערט נישט – ווער וועט פארלירן אומזיסט די צייט כדי צו געווינען א פופציקער ווען מע קאָן געווינען א הונדערטער, ממש א הונ-דערטער) א הונדערטער!... דאָ איז עס, דאָרט איז עס; דאָרט איז עס, דאָ איז עס – פאר א פופציקער, בלויז איין פופציקער קאָן מען געווינען א הונדער-טער, א הונדערטער, א גאנצען הונדערטער!... לאָזט אים, לאָזט אים – ער האָט דאָך שוין נישט בלויז מערער דערפארונג, נאָר ער האָט שוין אויך דאָס רעכט, מער. פון יעדן איינעם, ווייל ער האָט דאָך שוין (נישט אָנגעוואוירן – דאָס איז נישט קיין שוין און נישט קיין מזלדיק וואָרט צווישן שפילער בכלל, בפרט צווישן פינגערהוט מבינים!) מער „איינגעשטעלט“ אין דאָזיקען „אינטערעסאנטן“ שפיל... לאָזט מען טאקע אים, הגם סע זענען איצט פאראן פיל מער בעלנים ווי פריער, ווען דער שפיל האָט זיך קוים אזוי שווערלעך אָנגעהויבן, ווען קיינער האָט נישט געוואנט איינצושטעלן דעם ערשטן פינפער... איצט זענען דאָ פיל בעלנים, אָבער דער שווארצקינצלער, וועלכער לידיקט ממש אויס די קעשענע פון יענעם קרבן, וואָס יעדער האָט שוין רחמנות אויף אים, מע זעט דאָך באשיימפערלעך אז פון זיין גאנץ מבינות איז דאָך שוין נישט איבערגעבליבן אפילו נישט ווי די גרייס פונעם קליינעם קערנדל, פונעם פארשאַלטענעם קערנדל, וואָס באהאלט זיך אויס אונטער יענעם פינגערהוט, וואָס קיינער הייבט עס נישט אויף, אלנפאלס, זייער זעלטן געפינט מען עס. אָבער דער קונצנמאכער לאָזט נישט צו קיין אנדערן. ער גיט גערעכט זיין קרבן, אז ער האָט מער רעכט ווי אלע אנדערע. ער האָט דאָס רעכט אויף

רעוואנש – איז זאָל ער זיך רעוואנשירן... יא, ער האָט טאקע דאָס רעכט. יעדער האָט דאָס שוין אָנערקענט, אָבער – האָט ער נאָך כאַטש איין פּופציקער איינ- צושטעלן?

...ניין. ער האָט שוין נישט.

נ, אויב ער האָט נישט, זאָל ער מוחל זיין לאָזן א צווייטן. און מעשה- שטן, דער צווייטער, וואָס האָט איינגעשטעלט דעם ערשטן פּופציקער, האָט תיכּף געוואונען א הונדערטער.

נ, פארשטייט זיך, אזא פאל קאָן מען זיך שוין נישט „איינהאלטן“ און דער מזלדיקער געווינער ווארט נישט, אז דער האָמוס-פּאָמוסניק זאָל פאר- ענדיקן זיין רעפּרײז; דאָ איז עס, דאָרט איז עס... ער שרייט אויס, און שטופט אוועק אַלע אנדערע, און שטופט אונטער – א הונדערטער... ער שטעלט איין א הונדערטער, נישט קעגן צוויי הונדערטער ווי דער יושר פונעם שפּיל וואָלט געפּאָרט – נאָר א הונדערטער פאר א הונדערטער, ווי מע זאָגט, א צאָן פאר א צאָן...
נ, ווי קאָן זיך אקעגנשטעלן אויך דער גרעסטער שווארצקײנצלער און נישט אָננעמען אזא „איינשטעל“, ווען ער קאָן ווינציקער איינשטעלן, דאָס הייסט, אז ער דארף נישט פארטאָפּלען די סומע און אָנגיין ווייטער מיטן שפּיל: דאָ איז עס, דאָרט איז עס, דאָרט איז עס נישט, דאָ אויך נישט... פאר א הונדערטער קאָן מען געווינען א הונדערטער – און פאר צוויי הונדערטער קאָן מען געווינען טאָפּלט... צוויי הונדערטער...
ווי, ווי אזוי דער יצר-הרע ביי די קאָרטן-שפּילער וואקסט, וואקסט אין דער לענג און אין דער ברייט. יא, ביי די געוויינטלעכע קאָרטן-שפּיל- לער – אָבער ביי די פינגער-הוט-שפּילער? אָט דאָ איז דאָך נישט קיין בלינד- דער גורל, וואָס ליגט נישט ביים מענטש אין די הענט, בעסער געזאָגט, אין די „אויגן“, אין זיין אויפמערקזאמקייט. איז דאָך קלאָר ווי דער טאָג (ווי-ווי, ווי פינצטער עס איז דער דאָזיקער טאָג, פאר יענעם, וואָס ער האָט זיך אריינגע- געלאָזט אין דאָזיקן פארשאַלטענעם שפּיל!), נאָר מע דארף זיין אויפמערק- זאם, בלויז אויפמערקזאם זיך גוט צוצוקוקן וואו סע געפינט זיך דאָס קערנדל, וועלכעס פינגער-היטל מע דארף אויפהייבן...
אָבער ווער קאָן שוין זיין אויפמערקזאם אין אזא אויפּרעגונג, ווען דער שפּילער זעט שוין פאר זיינע אויגן גאָרנישט. לגמרי גאָרנישט. ער זעט שוין נישט כמעט גאָרנישט פאר זיינע אויגן. נישט נאָר דאָס קערנדל, נאָר אפילו דעם הונדערט-לע-ישטיק זעט ער דאָך שוין אויך נישט. פאר זיינע אויגן, וואָס זענען איצט ווי פארנעפּלט, גלייך ער וואָלט געווען שייכור, הגם ער

האָט נישט טועם געווען קיין משקה, זעט ער גאָר אנדערע זעענישן. ער זעט ווילדע פייגל וואָס זאָלן פליען פאר זיינע אויגן, רונדיקע פייגל, אין דער פאָר-רעם פון פינגערהיטלעך, מיט אויסגעשפרייטע ווייסע פליגעלעך, ווי דאָס פאר-שאַלטענע קערנדל... גלייך בינען וואָלטן געראַיעט, אין אַ קנויל, פונקט פאר זיינע אויגן און פארשטעלן אים די ראייה... ער שטייט דאָ, ארום אים איז אַ גע-רויש פון קיביצער, צעהיצטע געמיטן, חכמים, וואָס האַלטן זיך גרעסער פון אים, ממש אויבער-חכמים, פונקט אזוי ווי ער איז געווען פריער, איידער ער איז אריינגעפאלן אין דאָזיקן אומענדלעכן שפיל. איצט האַלטן זיי זיך פיל גרעסערע פון אים, אויפגערייצטע, וואָס ווילן פארנעמען זיין אָרט, זיי ווילן גאָר צוריק געווינגען אָט די שיינע סומע געלט, וואָס ער האָט שוין (נישט „פאר-שפילט“ אזא וואָרט לאָזט מען נישט פאלן, אפילו נישט אין געדאנק, ווייל עס איז דאָך נאָך נישט פארשפילט, עס איז לעת-עתה בלויז) איינגעשטעלט אין קאָן, ער קאָן דאָך דאָס צו יעדער רגע צוריקגעווינגען, מע זאָל אים נאָר לאָזן... אמת, דער שוואַרצקינצלער שטיצט אים אונטער. אז ער זאָל האָבן די מעגלעכ-קייט צו פרוואוון זיין מזל – צום לעצטן מאָל, צום לעצטן מאָל – ווייל סוף כל-סוף מוז דאָך דאָס מזל זיך צוריק קערן צו אים. עס איז דאָך שוין אויך דאָס באַקאַנט מקדמונים, אז ביז צום סוף מוז דאָס מזל זיך אומקערן צוריק – גאָר, ווי האָט מען אויסלאָגן ביז דאָס מזל זאָל זיך אומקערן צוריק? (איר באַמערקט? מע רעדט שוין נישט פון „אויפּמערקזאמקייט“, מע רעדט שוין פון בלינדן מזל, ווייל די אויפּמערקזאמקייט איז שוין ווי ארום פונעם שפיל. קיינער זעט שוין גאָרנישט מיט די אויגן. מע מוז זיך שוין פארלאָזן אויפן מזל!).

יא, אויף צו פרוואוון דאָס מזל, דארף מען איינשטעלן...
 זאָגט טאקע: אָדער טויט אָדער רויט!

די מעשה איז אָבער, וואָס ער האָט שוין נישט קיין אויסלאָג צו זיין אזוי געוואגט. ער האָט שוין נישט קיין געלט איינצושטעלן – און, עס איז בא-וואוסט ביי אלע קאָרטן-שפילער, אזאָן מוזיס טאנצט מען נישט און אָן געלט שפילט מען נישט. אויס חתונה...

בעט ער זיך ברחמים: לאָזט אים אויפהייבן בלויז איין מאָל דאָס פינג-געהיטל. אזוי, בלויז פאר זיין נייגעריקייט. ער וויל נישט געווינגען גאָרנישט. אורדאי, אז ער שטעלט נישט איין, קאָן ער דאָך נישט געווינגען, און אפילו צו האָבן טענות אויף צו געווינגען... וויל ער אָבער נישט, דער שוואַרצקינצלער: ער האָט נישט קיין צייט פאר אזעלכע נארישע קינדערשפילן, אָדער – אָדער. ווער מע שטעלט איין קאָן געווינגען. ווער נישט, זאָל גיין אהיים צו זיין ווייב...

...דער איינשטעלער, וואָס איז געבליבן מיט די ליידיקע קעשענעם,
האָט איצט גאָר געהערט אזא מין מיאוס וואָרט: גיין אהיים... ביז איצט האָט
ער געזען די כנוילין וואָלקנס, צי געפלען, פאר זיינע אויגן, וואָס האָבן אים פאר-
טונקלט די ראייה. ער האָט שוין גאָרנישט געזען פאר זיינע אויגן. ער האָט שוין
בכלל נישט געזען דאָס קערנדל. ער האָט געזען בלויז די דריי פארשאַלטענע
פינגערדייטלעך, אזעלכע קליינע, מיטן דנאָ ארויף און דאָך האָבן זיי איינגע-
שלונגען דאָס גאנצע געלט, וואָס ער האָט באקומען, ווען ער האָט פארקויפט דאָס
קעלבל... וואָס וועט ער זאָגן אין דער היים, ווען ער וועט קומען אָן דעם קעלבל
און אָן געלט?

אנו, זאָל זיך שטעלן אין זיין מצב סיי ווער, זאָל ער א טראכט טון, אָ-
דער זאָל ער בעסער נישט טראכטן, ווייל אז מע טראכט, אז מע נעמט זיך בלויז
טראכטן, קאָן מען פארלירן דאָס ביסעלע שכל, וואָס עס איז נאָך איבערגע-
בליבן נאָך אזא „שפילעכל“. און באוואוסט איז, אז ווען דער מענטש, כפרט
א פויער, וואָס זעט נישט אָפט קיין באָר געלט פאר זיינע אויגן, און איצט האָט
ער עס שוין געהאט אין זיין קעשענע - און, וויי, ווי גיך עס האָט זיך אויסגע-
גלייטשט, אָדער אויסגערוגען, און ער איז געבליבן נקי...

הייבט ער אָן לאַרמען. אמת, קיינער הערט אים נישט, אָבער דער שפיל
איז שוין געשטערט - עס האַלטן אים אונטער אויך אנדערע, טייל ווילן אים
איינשטיילן - נעמען זיי אָן די ראָלע פון רודה-שלומניקעס. בעטן זיי דעם אומ-
שולדיקן האָקוס-פאָקוסניק, ער זאָל טון לפנים-משורת-הדין און אים לאָזן,
אויך ווען ער שטעלט נישט איין קיין געלט, בלויז אים צו געבן א סאטיספאק-
ציע - זאָל ער אויפהייבן א פינגערדייטל, ער שטעלט טאקע נישט איין גאָר-
נישט - אָבער ער וועט דאָך נישט געווינען. ער האָט דאָך פריער געזאָגט, אז
ער האָט נישט קיין שום פרעטעגזיעס...

גו, אויב אזוי, זאָל עס זיין: דאָ איז עס, דאָרט איז עס; דאָרט איז עס,
דאָ איז עס - ווער עס וויל קאָן פּרוואוון, אויך ווען ער שטעלט נישט איין גאָר-
נישט, נאָר בלויז אויסצופּרוואוון זיין מזל...

האָט יענער פאמעלעך, מיט א ציטערנדיקער האנט, און נאָך מער פאר-
כאפט האַרץ, אז דאָס האָט גאָר אין גאנצן אויפגעהערט צו קלאָפן, דער אָטעם
האָט זיך אָפגעשטעלט, גלייך ער וואָלט איצט איינגעשטעלט נישט דאָס געלט,
וואָס ער האָט שוין נישט - נאָר ממש דאָס לעבן... מאכט זיך אָבער, אז דווקא
איצט, ווען ער האָט שוין נישט געהאט וואָס איינצושטעלן אין דאָזיקן פארשאַל-
טענעם שפיל, דווקא איצט, יאָ-יאָ, דווקא איצט - האָט ער מיטן איינציקן

פרואוו יא אָנגערטראָפן דאָס קערנדל אונטערן פינגערהיטל, וואָס ער האָט עס אזוי פאמעלעך אויפגעהויבן.

האָט ער אויסגעשריגן: „זעט איר?“... קיינער האָט נישט געקאָנט וויסן און אפילו נישט געטראכט צו פארשטיין, וואָס סע זאָל באטייטן אָט דער „זעט איר?“. וועמען האָט עס געקאָנט אינטערעסירן?

ער האָט אָבער זיך מער נישט געלאָזט פארשווייגן. ער האָט איבערגע-
חזרט שוין אויף א העכערן טאָן: „זעט איר?“... דערנאָך האָבן נאָך צוויי אנ-
דערע פויערים אומבאקאנטע, אָבער וואָס האָבן זיך צוגעקוקט מיט נייגער צום
שפיל, אויך מיטגעשריגן צוזאמען מיט אים: זעט איר?...

פארשטייט זיך, אז פון אזא עסק קאָן מען שווער ארויס מיט גאנצע ביי-
נער. עס איז באוואוסט, יעדער פשוטער קאָרטן-שפילער ווייסט עס, אז ווען
איינער פארשפילט זיין געלט, יענער שרייט. אז קיינער הערט אים נישט, דאָס
ווייסט מען אויך. אויף דעם איז דאָ אן אָנגענומען ווערטל: „קאָרטן-שפילער,
איז דרערד אריין!“, וואָס וויל זאָגן אז אויף א קאָרטן-שפילער דארף מען קיין
רחמנות נישט האָבן. קיינער האָט אים נישט געבעטן זיך אוועקזעצן שפילן
קאָרטן... דאָס זעלביקע איז חל און אויך אין דאָזיקן פינגערהוט-שפיל, וואָס איז
פיל קלאָרער און ריינער ווי דער קאָרטן-שפיל. דאָרט איז עס בלוז א גורל, צי
א מזל זאך, בעת דאָ, ביים פינגערהוט-שפיל איז עס לגמרי אנדערש. דאָ דארף
מען בלוז זיין אויפמערקזאם, און אויב עמעצער פארשטייט זיך נישט צו דעם
שפיל — איז ווער האָט אים געבעטן זיך אריינצולאָזן צו וואָס ער פארשטייט
זיך נישט?... אויך איז אזא פאל איז פאראן א ווערטל: „ווער סע עפנט נישט
די אויגן, יענער עפנט די קעשענע“...

ווערטלעך? ווערטלעך זענען פאראן מער ווי איבערגענוג. קיין ווערט-
לעך מאנגלען קיין מאָל נישט. אָבער ווערטלעך קאָן מען נישט איינשמעלן אין
שפיל, אפילו נישט אין פינגערהוט-שפיל... אין קאָרטן-שפיל, אין יענעם אומ-
שולדיקן קאָרטן-שפיל, וואָס מע האָט געשפילט אין די ניטול-געכט צי אין
די חנוכהגעכט, פלעגט מען אין כאָר נעמען איבערן צימבל אזא איינעם,
וואָס האָט זיך אויסגעליידיקט די קעשענעס ביי די קאָרטן מיטן באקאָנטן זמר:

„אלטער פארצער, שטונקער —

איך טענה מיט דיר א גאנצן ווינטער,

אז דו קאָנסט נישט,

וואָס זשע נעמסטו זיך אונטער?“...

אזוי פלעגט מען אמאל זינגען, מיטן ימים-גוראָימדיקן ניגון, צווישן היימישע, ביי די קאָרטן, אין די חנוכה-אָוונטן. אָבער איצט, ביי דעם פינגער-הוט-שפּיל, ווען עטלעכע פּויערים האָבן אָנגעהויבן מיטשרייען מיטן קרבן: זעט איר?...האָט מען שוין געדארפט טראַכטן ווי אזוי צו פארענדיקן דעם דאָ-זיקן שפּיל, וואָס האָט זיך געקאָנט ענדיקן נישט זייער פּריילעך.

מע האָט שוין געהערט אזא... בעסער זאָל מען עס נישט איבערהערן. קודם הערן זיך געשרייען, טענות, געוואלדן - דערנאָך באווייזט זיך א מעסער, ווי א חלה, נישט צו קוילען א הון - נאָר צו קוילען א חזיר, וואָס איז גרעסער און שאַרפּער... און עס איז באוואוסט, אז אזא מעסער אין א האנט, א נישט זיכערער, וואָס ציטערט נאָך דעם ווי זי פארשפּילט דאָס גאנצע געלט, שטעכט און לאָזט ארויס די קישקעס... וואָס זשע איז צו טון?

...איז דאָ בלוזן איין איינציקע, בלוזן איין רפואה - פּאָליציי...

ד

אָט דאָ דארף מען איבעררייסן דאָס דערציילן און צוגעבן עטלעכע אויפ-פלערונגען, כדי די מעשה זאָל זיין פארשטענדלעך, און פאר וואָס נישט אויך גלייבלעך און נישט אויסזען אין גאנצן ווי אויסגעטראַכט? אמת, שוין פון אָנהייב האָט זיך געזאָגט, אז „סע האָט געקאָנט זיין“, „מע וואָלט אים געקאָנט“, אָנרופן „באָנדי“. אָבער אין גאנצן אויסגעטראַכט איז דאָך די מעשה דווקא נישט, אויך ווען דאָ און דאָרט איז זי אויב נישט באפּלעקט מיט א ביסעלע ריכלות, איז זי כאַטש „באפּוצט“ מיט קאָלירטע פּאווע-פעדערן אויך נישט, בלוזן טיילווייז... מחמת דעם, מוז מען מאַכן עטלעכע אויפּפלערונגען צו דעם פּריער דערציילטן. ווער וועט דען קאָנען גלייבן אז איינער אליין, ווי געשיקט יענער באָנ-די זאָל געווען נישט זיין, אָבער דאָך איינער אליין, זאָל קאָנען ביישטיין מע-רעע פארשפּילער? און דאָס דארף מען דאָך נישט גיין דערציילן קיינעם, אז איינער וואָס האָט פארלוירן, און נישט בלוזן עטלעכע גראָשן, נאָר צו א גרע-סערן סכום געלט, וואָס רייסט ביים האַרץ, לאָזט זיך אויסבייטלען פון איינעם אליין - און ער גייט זיך אוועק אזוי, בלוזן זיך מיט אונטערדוואַרטשען, אז מע האָט אים חלילה באשווינדלעט!

איז דארף מען אויסזאָגן דעם גאנצן אמת, וואָס נישט יעדער איינער בשר-ודם האָט עס געוואוסט, אז נישט איין פינגער-הוט-שפּילער איז גע-ווען, נאָר ממש א גאנצער קאָנסאָרציום. מע וואָלט עס געקאָנט אָנרופן מיט א

מער היינטיק וואָרט: קאָאָפּעראַטיוו. אין דער דאָזיקער חברה, צי פאראיין איז אריין צו א פארטרעטער פון כמעט יעדער נאציאָנאליטעט, וואָס האָט גע- לעבט אין מאראמאָרעש. איז דאָך מאראמאָרעש באשטאנען פון א באפעלקע- רונג, געקעסטלט ווי א שאך-טאָוול. איינס ווייס, דאָס אנדערע קאָלירט. יעדעס איז געווען פון אן אנדערער באפעלקערונג. איז איינס געווען פון רומענער (וואָס איז געווען דער גרויסער רוב!) איז דאָס אנדערע געווען פון אונגערן, דאָס דרי- טע פון רומענער, איז דאָס פערטע שוין געווען פון רומענער אָדער אוקראי- נער. בלויז אין טאָל פון דער מאַרע צי פון דער איזע איז די באפעלקערונג גע- ווען בלויז א רומענישע.

די יידישע באפעלקערונג איז אָבער געווען צעשפרייט אין אלע יישוב- ביים, סיי אין די רומענישע, סיי אין די אונגערישע, סיי אין די אוקראינישע. טאקע מחמת דעם איז ביי יעדער פאָלקס-ציילונג די יידישע באפעלקערונג געווען די גרעסטע מינדערהייט. זי איז געקומען תיכף נאָך דער רומענישער רוב-באפעלקערונג. אויך ווען די אונגערן (אונטער דער פאשיסטישער הער- שאפט!) האָבן געמאכט די פאָלקס-ציילונג, און זיך באמיט ארויסצוברענגען וואָס מערער אונגערן, ווען מע האָט די אוקראינער אויך געפרוואווט דערקלערן פאר אונגערן, אויך דעמאָלט האָט מען נישט געקאָנט אויסמיידן דעם רויען אמת, אז די גרעסטע צאָל באפעלקערונג איז די רומענישע, די צווייטע איז די יידישע — ערשט שפעטער קומען אויף דער ריי די אונגערן.

פארשטייט זיך, אז ביי אזא עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט, קאָן נישט איינער אליין, ווי געזאָגט, ווי געשיקט און פלינק ער זאָל נישט זיין דער פינ- גערהוט-שפילער, האָבן קיין קיום. צו דעם מוז מען זיך אָרגאניזירן און האָבן אונטערהעלפער, וואָס זאָלן נישט בלויז שטיצן די דאָזיקע אונטערנעמונג, צוהעלפן כדי זי צו לאָזן אין גאנג, נאָר אויך שטיין ביי דער זייט פונעם סינצ- לער, און אין א גויט אים ראַטעווען פון „אונטערנאנג“...

צו דעם מוז מען צוגעבן, אז דער דערמאנטער רעפריין: „דאָ איז עס, דאָרט איז עס“, איז טאקע אזוי געזאָגט געוואָרן, אויף יידיש, אזוי ווי עס איז דאָ דערציילט געוואָרן, מיט דער באַמערקונג, אז דאָס בלויז אין דער „יידישער גאס“ פאר די יידישע תושבים, יונגעלייט, וועמען סע האָט זיך פארגלוסט אויך טועם צו זיין פון א לייכט פארדינסטל און געווינגען א צוואַנציקער, בעת מע שטעלט נישט איין בלויז א פינפערל... יא, בלויז פאר די יידישע ניגעריקע, אין דער יידישער גאס.

ווען ער איז ארויסגעגאנגען שווימען אין ברייטן טייך, כאפן גרעסערע „פיש“ אין מאַרק-טאָג, סיי ווען סע האָט זיך געהאנדלט אין א יאָרמאַרק, ווען

סע זענען געווען פיל קונים צי בעלנים צום פינגער-הוט-שפיל, סיי אין א פשוטן וואכנמארק טאג — דעמאלט האָט באַנדי נישט געזאָגט דעם רעפריין אין יידיש. דעמאלט האָט ער אים געזאָגט, ווי א גוט באקאנטן אויסגעלערנטן איינגעהערטן רעפריין, אין די צוויי שפראכן: רומעניש און אונגעריש. אוקראיניש נישט. אפשר האָט ער נישט געקאָנט (הגם עס איז שווער דאָס צו גלייבן!) און אפשר איז עס נישט געווען נייטיק. סיי די רוטענישע פויערים, סיי די דייטשע שוואבן אָדער ציפצערן, האָבן פארשטאנען רומעניש אָדער אונגעריש.

און פאראלעל מיט זיינע לשונות, אויף וועלכע ער האָט מיטן זעלביקן ניגון געזאָגט זיין רעפריין, האָט ער געהאט אויך זיינע מיטארבעטער: א רומע-נער, אן אונגער, אן אוקראינער. יעדער איז געווען מיט זיין נאציאָנאלן לבוש, מיט זיין נאָמען אָדער „פסעוודאָנים“. אויב ער האָט געהייסן באַנדי, וואָס איז געווען אן אונגערישער נאָמען, אָבער אויך געניצט פון מאדיאריזירטע יידן, וואָס איז געווען דער דימינוטיוו פונעם יידיש „בענדיט“ — האָט דער רומע-נישער שותף געהייסן „וואסילי“ (נישט וואסילע, ווייל אין מאראמאָרעש איז דער זעלביקער נאָמען מיט אן „אי“ ביים סוף!), דער אונגער האָט געהייסן „פישטאַ“ פון דעם אונגערישן נאָמען „אישטוואן“, וואָס איז דער באקאנטער נאָמען „שטעפאן“. און דער אוקראינער האָט געהייסן „דיאַ“, דער דימינוטיוו פונעם באקאנטן נאָמען „געאָרגע“.

דאָס הייסט, אז לכל-הפחות זענען געווען פיר שותפים, וואָס פלעגן זיך „צופאליק“ באגעגענען אין מארק, וואָס האָבן זיך זעלבן געוויזן אין אן אנדערן טאָג, אז זיי זאָלן זיין אלע פיר צוזאמען. זיי האָבן זיך „נישט געקאָנט“, בלויז „צופאליק“ האָבן זיי זיך דאָ באגעגנט. צופאליק האָבן זיי גערעדט די אלע פיר שפראכן, וואָס זענען נייטיק געווען אין דאָזיקן קאנט.

יעדער איינער פון דאָזיקן שותפות האָט געהאט די הויפט-ראָלע, ווען סע האָט זיך געהאנדלט פון זיינע מיטבירגער, וואָס זענען צוגעשטאנען פרואוון זייער מול. דאָס הייסט, אז אויב סע האָבן זיך פארזאמלט ארום פינגער-הוט-שפילער רומענער, דאן האָט באקומען קוראזש דער רומענישער שותף און איז דער ערשטער אריינגעשפרונגען אין שפיל. ער איז געווען דער „אָנהייבער“. ער איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט פארשפילט... פארשטייט זיך, אז דער ערש-טער פארשפילער האָט געהאט די בכורה סיי צו זיין דער גרעסטער אומצופרי-דענער, סיי צו מאכן דעם גרעסטן סקאנדאל אז מע האָט אים באשווינדלט — ער איז דאָך געווען דער ערשטער קרבן.

צו וואָס טויגן זיין דער גרעסטער קרבן?

וועט מען עס באלד געוואויר ווערן, צו וואָס סע קאָן צו גיץ קומען. און

פאר וואָס דער דאָזיקער דארף זיין פון דער זעלביקער נאציאָנאַליטעט ווי דער פּויער, למשל, וואָס האָט פּאַרשפּילט אין דאָזיקן פּאַרשפּאַלמענעם שפּיל, וואָס זעט אויס צו זיין א גאַרנישט, לייכטער ווי לייכט, און דאָך קאָן מען פּאַרשפּילן אפּילו די הויזן...

אנב, מעג דאָ געזאָגט ווערן, אז שפּעטער מיט יאָרן, מיט וואָניקע יאָרן, וועט זיך ארויסווייזן אז נישט בלויז ביים פינגער-הוט-שפּיל פון איינעם א שווינד-לער, וואָס ווייסט ווי אזוי אויסצוגארן דעם לעצטן גראָשן ביי נאיווע פּויע-רים – נאָר אויך אין דער פּאַליטישער טעטיקייט, איז בעסער אז זיי זאָלן זיין פון דער זעלביקער נאציאָנאַליטעט מיט די קרבנות, יענע וואָס וועלן מיטהעלפּן אָפּצוקוילען, ווי מיט א שמומפּיק מעסער, זייערע אייגענע חברים און מיט-בירגער. פאר וואָס? כדי מע זאָל נישט זאָגן, אז „פרעמדע“ טוען עוולות... אייגענע וועלן דאָך קיין עוולות נישט טון. אייגענע קענען העכסטנס אָפטון א „יושר“, ווען מע מוז אָפּמערן דאָס שלעכטע פאר דער „אייגענער“ טיר. דאָס הייסט, דאָס אייגענע „מיסט“... אָבער וועגן דעם האָט זיך שוין דערציילט ביי אן אנדערער געלעגנהייט. איצט האנדלט זיך בלויז וועגן שותפים פון...

שותפים? דאָס איז צו ווייניק געזאָגט. זיי זענען געווען ממש ווי לייב-לעכע ברידער, ווען מע האָט געדארפט מיטארבעטן צום עסק – אָבער לפנים האָבן זיי זיך נישט געקאָנט. האָבן זיך אפילו נישט באגריסט ווען זיי פלעגן זיך צופאַליק באגעגענען אין אן עפנטלעכן אָרט. יאָ, בלויז צווישן פיר אויגן, צי צווישן זייערע זעקס אויגן – העכסטנס צווישן אכט, אָבער „איי-גענע“, האָבן זיי זיך איינפאַרשטאנען אין אלע פיר לשונות. יידיש? קאָן זיין אז זיי האָבן אויך געלערנט אין א חדר... געווען דאָך אזעלכע פאלן. געווען, למשל, איינער א רומענער, וואָס האָט געהאט א בן-יחידל און אים געגעבן לער-נען אין חדר, זאָל ער לערנען יידיש צווישן יידן, פלעגט ער זאָגן – זאָל ער זיך אויסלערנען יידישן שכל...

פאַרשטייט זיך, אז סע זענען געווען מיינונגען, אז דער מלמד וואָלט אים נישט געדארפט אָננעמען: אויסוואקסן א שונא-ישראל?!... זענען אָבער אויך געווען מיינונגען, אז אויב ער וועט לערנען מיט יידישע יינגלעך צוזאמען וועט ער נישט קאָנען זיין קיין שונא-ישראל, אויך ווען זיין פאָטער וואָלט עס אפילו יאָ וועלן... אזוי זענען געווען חילוקי-דעות צווישן די צדדים. דער מלמד אָבער, האָט געהאט אינטערעס, זיין אינטערעס, צו האָבן מערער מיט איין תלמיד, כפרט אזעלכן פאר וועלכן ער איז אויך אפשר בעסער באצאָלט ווי פאר א יידישן תל-מיד... נו, איז וואָס? וועט ער אויך מיט אים לערנען „תורה“...

איז קאן זיין, אז אזא איינער פון אזעלכע איז געוואָרן, מיט דער צייט, א שותף צום פינגערהוט-שפּיל?

נאָך איין זאך דארף מען אויפֿלערן פון אפרוער: מע טאָר זיך נישט אריינלאָזן אין שפּיל אָן חשבון. דאָס הייסט, אז סײַ ווער סע ווײַל, יענער מעג שפּילן, מעג זיין אויפֿמערקזאם אָדער נישט. אָבער דער קונצנמאכער גופא, ער טאָר זיך נישט פארלירן דעם קאָפּ. ער טאָר זיך נישט „אָנשיכורן“, אזוי ווי סע שיכורן זיך אָן זיינע קונים-בעלגים פון זיין רעפּרײז: דאָ איז עס, דאָרט איז עס... ער דארף וויסן וועמען צו לאָזן „איינשטעלן“ און וועמען אויסמיידן, מיט טאקט, מיט אן אויסרייד. ער דארף וויסן ווען מע דארף לאָזן עמעצן גע-ווינען און ווען מע קאָן זיך דערלויבן צו מאכן פארשוואונדן דאָס קערנדל. אז אפּילו דער רוח זאָל נישט וויסן וואו עס צו געפינען. בײַ וועלכער סומע ער קאָן העכערן דעם פּרייז פון איינשטעלן, ווען ער קאָן זיך דערלויבן צו לאָזן פּראוון דאָס מזל, אויך אָן דעם מע זאָל איינשטעלן געלט, בלוין פון גיינערי-קייט וכדומה. ער דארף זיין קלאָר און וויסן, ווען מע קאָן זיך דערלויבן אז מע זאָל מאכן א צווייטן איינשטעל, נאָכן ערשטן נישטגעלונגענעם אויפהייבן דעם ערשטן פינגערהוט, און פאר א טאָפּלעטער סומע מעג מען אויפהייבן אויך אײ-נעם פון די צוויי איבערנעבליבענע פינגערהוטן... אלנפאלס טאָר מען כּשום אופן נישט דערלאָזן, פאר קיין שום געלט אויף דער וועלט, אָדער על פי טעות זאָל מען אויפהייבן אויך דאָס דריטע פינגערהיטל – און באמערקן אז דאָס קערנדל געפינט זיך איינגטלעך אין ערגעץ נישט...

דער שווארצקיינצלער דארף, ווי געזאָגט, זיין ניכטער און וואך. ער דארף וויסן, אז מע טאָר נישט האָבן קיין טעות. דער קלענסטער טעות קאָן טייער קאָסטן, וואָס קיינער קאָן נישט פּאַרזען דעם פּרייז. פון איילעניש, צי פון אויפגערגנט-קייט, צו פארלירן דאָס קערנדל צווישן די פינגער, אזוי אז די צומוקער זאָלן מיט זייער „אויפֿמערקזאמקייט“ אין אכט נעמען וואו עס געפינט זיך באמת דאָס קערנדל – דאָס קאָן זיין א קאטאסטראָפּע...

און – איינע פון די וויכטיקסטע כּללים, וואָס איז א מין פּרינציפּ, לויט וועלכן מע דארף זיך פירן אין אלע צייטן און אין אלע אומשטאנדן: פון צווישן די פארשפּילער דארף זיין איינער, אָדער העכסטנס צוויי. נישט מערער. יא, נישט מערער. מע טאָר זיך נישט אריינלאָזן אין א „טיפּן“ טייך און אויך נישט אויף א „צו ברייטן“ שליאך – כדי מע זאָל נישט פארלירן די ציימלעך פּון די הענט. מע קאָן זיך הלילה אין דער „טיף“ דערטרענקען און נישט געפינען די שטריי אין וועלכער מע זאָל זיך אָנכאַפּן און אָפּראטעווען.

תמיד דארף זיין בלויז איינער אָדער העכסטנס צוויי קרבנות. דאָס בעם-טע איז ווען עס איז פאראן, אחוץ דעם „אייגענעם“ ערשטן איינשטעלער, איין איינציקער קרבן, וועלכן מע האָט „אויסגעבייטלט“ ביז צום לעצטן גראָשו, נאָך דעם ווי ער האָט פארקויפט א פאָר אָקסן, אָדער ער איז געקומען מיט א בייטל קויפן אָקסן... אָקסן, דאָס איז א סכום, פאר וועלכן עס איז כדאי איינצו-שטעלן. ווען מע קאָן געוויינען אזא סכום, די ווערט פון א פאָר אָקסן — קאָן מען דערנאָך זיך דערלויבן זיצן וואָכן, און ווען נייטיק אויך עטלעכע חדשים, אויס-באהאלטן, זיך נישט צו ווייזן אין קיין שום היגן וואָכנמארק — ווייל דער קרבן קאָן טשאטעווען, ער קאָן קומען וואָך-אייז און וואָך-אויס „זוכן“ זיינע פארשפילטע „אָקסן“...

יאָ, אָקסן זענען נישט קיין שפילעכל. דאָס קאָן מען נישט געוויינען אין א פשוטן וואָכנמארק-טאָג. דאָס געשעט זעלטענער, אָבער נאָר אין א יאָר-מארק-טאָג.

אמת, די ריזיק איז סכנהדיקער. מע קאָן לייכט זיך פאָרשטעלן דעם מצב, ווען איינער איז געבליבן אָן די פאָר אָקסן, וואָס ער האָט געבראכט אויפן מארק פארקויפן, אָדער געקומען מיט געלט קויפן — און איצט איז ער געבליבן אי אָן געלט אי אָן אָקסן.

איז קלאָר: צו האָבן מערערע קרבנות קעגן זיך, אויך ווען די שותפים זענען נישט קיין פארשאַפּענע, דאָך האָט יענער וואָס האָט פארלוירן זיין געלט אין שפּיץ, מער מוט צו מאַכן א געוואלד. ער שרייט העכער — און פונעם גאנצן הארץ, וואָס דער בעסטער שותף, דער בעסטער אקטיאָר וועט עס נישט קאָנען באווייזן, אזוי הויך און אויפגעבראכט צו שרייטן. מחמת דעם איז בא-וואוסט, אז עס איז בעסער אויסצומיידן צו האָבן קעגן זיך א „המון“.

א יחיד-צוויי, קאָן מען איבערשרייען.

און אויב סע האָט זיך שוין יאָ געמאכט, אז יענער וואָס האָט פאן לויזן א פאָר אָקסן, האָט אָנגעהויבן מאַכן א געוואלד — דעמאָלט האָט זיך באוויזן דער „ערשטער“ וואָס האָט אָנגעהויבן דעם דאָזיקן שפּיץ, דער ערשטער וואָס איז „באשווינדלט“ געוואָרן. דער „ערשטער“ הגם ער האָט פארשפילט נישט מער ווי איין פינפער, וועגן וועלכן עס איז נישט ווערט די רייד, בעת דאָ האָט-דלֶט זיך אין טויזנטער לעי — אָבער ווער קאָן זאָגן אז זיין פינפער איז ביי אים נישט מער חשוב ווי יענעם טויזנטער?!

איז יענער „ערשטער“, וועמען מע האָט באשווינדלט צום ערנסטן, ווייל ער איז דאָך געווען דער ערשטער קרבן — יענער מאכט אָן דאָס גרעסטע געוואלד...

און ער לאָזט זיך נישט. ער שרייט איבער אלע, אויך יענעם וואָס האָט פארשפילט זיינע אָקסן. ער לאָזט זיך נישט... נישט בלויז ער שרייט, נאָך ער זוכט יושר. און ביי וועמען קאָן מען זוכן אין אזעלכע אומשטאנדן און געפיי-נען יושר – פארשטייט זיך, אז ביי דער פּאָליציי... הייבט ער אָן שרייען און געוואלדעווען אז מע האָט אים באשווינדלעך, ממש אויסגעשניטן זיין בייטל. און אין אזא פאל ווי פון אונטער דער ערד באווייזט זיך א פּאָליציאנט (פריער האָט מען געקאָנט זוכן מיט א ליכט א פּאָליציאנט אויף א רפואה, וואָלט מען נישט געפינען. איצט וואקסט ער אויס ווי פון אונטער דער ערד!), וועלכער פרעגט נישט גאַרנישט וועגן וואָס סע האנדלעך זיך – נאָך ער „ארעסטירט“ אלע... דאָס איז די בעסטע אויסגעפרוואוּטע רפואה. מע פארנעמט אלע, דעם „שווינדלער“ און אויך דעם „באשווינדלעך“. כסך-הכל זענען דאָך פאראן בלויז צוויי: דער שווארצמינצלער, באַנדי, און (זיין שותף!) דער „ערש-טער“ וואָס האָט פארשפילט זיין פינפערל... ער האָט דאָך געשריגן נאָך הילף אז מע זאָל אים אָפראטעווען. גייט דער פּאָליציאנט און פירט זיינע ביידע „ארעס-טאנטן“, און נאָך אים, אָדער נאָך זיי, גייען נאָך אנדערע, צווישן וועלכע אויך יענער וואָס האָט פארשפילט זיינע אָקסן... גייט מען אזוי עטלעכע טריט, ביז זיי ווערן מיד. דער פּאָליציאנט טוט א ווינק צו א דראָזשקע – זיי, די ארעסטאנטן בראש מיטן פּאָליציאנט, זעצן זיך אויף, און מע פירט זיי „מישפטן“ אין פּאָ-ליציי-צירקל...

פארשטייט זיך, אז אין דעם פאל בלייבן ארונטער די איבעריקע, צווישן וועלכע אויך יענער וואָס האָט פארשפילט די אָקסן... די ארעסטאנטן פאָרן ארויס פונעם מארק אין א דראָזשקע, מיטן אויפ-געהויבענעם דעקל פון דער דראָזשקע, כדי סע זאָלן זיי זען וואָס ווינציקער נייגעריקע. און ווען זיי קומען אָן נענטער צו דער פּאָליציי (און צו מאָל גייט מען אויך אריין אין טויער פון דער פּאָליציי, אויב עס איז נייטיק, און מע גייט ארויס דורכן הינטערטירל!), גייט זיך יעדער אין זיין וועגס... אזוי נעמט א סוף צום היינטיקן מארקטאָג, וואָס איז געווען א מזלרי-קער, א נאָך מזלדיקער.

א פאָר אָקסן איז נישט קיין קליינעקייט... וואָס שייך דער פּאָליציי, איז סיי ווי סיי דארף מען זיי געבן זייער חלק. און, צוריק געשמעסט, פאר וואָס זאָל מען זיי נישט געבן קיין חלק – זיי זענען דען נישט אזעלכע וויכטיקע שותפים? אויב מע וויל גוט א טראכט טון, קומט דאָך זיי דער גרעסטער חלק... ווער וואָלט נאָך געקאָנט אזוי שייך און גלאטיק אָפראטעווען פון אזא מצב, ווי פון אזא סקאנדאל אין מיטן מארק, ווען מע

האָט אויסגעבײַטלט בײַ אײנעם נישט מער און נישט ווינציקער ווי א פאך אַקסן?...!

וואָלט מען דאָך געקאָנט פונקט אזוי פרעגן: אויב סע זענען פאראן אזוי פיל שותפים, יעדער שותף האָט דאָס רעכט אויף זײַן חלק; נאָך מער, טײל האָבן מערער רעכטן און דארפן באַקומען פיל א גרעסערן חלק — איז וואָס זשע בלייבט איבער פאר אים, פארן הויפט-קינצלער, פאר באַנדין?

איז אײדער צו ענטפערן אויף אָט דער באַרעכטיקטער פראגע, איז לײכט-טער צו פרעגן נאָך אײנע, למשל: מיט וואָס האָט מען זיך געשפּײזט אין יענע וואָכן, ווען דער וואָכנמאַרק האָט נישט געהאַט קײן צו פיל מזל? פון וואנען האָט מען גענומען אויף פרנסה אין די ווינטערדיקע חדשים, ווען מע האָט נישט געקאָנט „אַרבעטן“ ווייל אין דער קעלט (און קעלטן זענען דאָך דאָ זייער אָפט אונטער די קאַרפּאַטישע פאַרשנייעטע בערג, פון די קאַלטע ווינטן וואָס בלאָזן יעמערלעך פון די מאַראַמאַרעשער וועלדער!) האָט מען נישט געקאָנט רירן די פינגער, מע האָט נישט געקאָנט „מאַנעוורירן“ דאָס קערנדל אונטער די פינגער-הוטן?!

נײַן. עס איז נישטאָ קײן קלאָרער ענטפער אויף אָט די אזוי לײכטע שא-לות. קײנער גיט נישט די ענטפערס — אפילו די פראגעס שטעלט נישט קײנער. פשוט, ווייל עס איז נישטאָ וועמען זײ צו שטעלן. באַנדין? ער איז מער אויסבאַהאַלטן ווי זײַן קערנדל. פאר מורא ווייזט ער זיך נישט צו פיל אונטער דער ליכטיקער זון, נאָך אזא יאָרמאַרק, ווייל דער פּויער וועלכער איז געבליבן אָן די אַקסן און דעם געלט איז א צײַט נאָכגעגאַנגען נאָך יענער דראָזשקע, וואָס האָט „אַרעסטירט“ דעם שווינדלער, איז ער אָבער אפילו נישט ווילנדיק פיל אהינטערגעבליבן. ווייל, ווי באוואוסט, לויפט אפילו דאָס מאָגערסטע פערדל פון א דראָזשקע גיכער ווי אײנער וואָס גײט צו פוס. והשנית, אפילו ווען ער וויל נישט, טראכט ער זיך, ווי געוויינטלעך א פויער: וואָס זאָל איך נאָכ-לויפן? אריינגיין צום לײב אין מויל? דאָס ווייסט דאָך יעדער אײנער, בפרט א פויער, אז צו דער פּאָליצײ און צו די זשאַנדאַרן איז לײכט אריינצוגיין אָבער עס איז שווער, צו מאַל זייער שווער, ארויסצוגיין... איז וואוהין זשע זאָל ער זיך שטופן? פון דער פּאָליצײ וועט ער קײן יושר נישט באַקומען און זײַן פאַר-שפּילט געלט אודאיי נישט. בלייבט אים איבער אז ער זאָל פּראוון זיך אַלײן מאַכן גערעכטיקייט, זיך כאַטש נוקם זײַן.

ווי אזוי? דאָס איז נאָך נישט גענוג קלאָר. אָבער טראכטן טראכט ער און שווערט אין זײַן געדאַנק, אז ער וועט זיך נוקם זײַן. ווי אזוי? וואָס הייסט ווי אזוי, מיט א מעסער אין די קישקעס...

ווייט אָט דעם סוד אויך באַנדי - איז ווייכט ער די ליכטיקע זון איז
די ערשטע טעג, וואָכן און אפילו אויך חדשים, ביז סע וועט אריבער די
ערשטע רונזע.

בלויבט ווייטער די פראגע: כמשך אָט דער צייט, פון זיך אויסכאהאלטן,
פון וואָס לעבט מען?

קאָן ווידער זיין, אז איז דער צייט פאָרט ער אריבער אין אן אנדער שטעטל,
ווען דאָרט איז וואַכנמארק, צי אן אנדערע געלעגנהייט. אָבער דאָרט זענען נישטאָ
זיינע היגע שותפים - און ווי מע האָט געזען באשיימפערלעך, קאָן מען אָן שות-
פים, באַנלייכטע מיטארבעטער, זיך נישט באַניין. אהין קאָן מען מיטגעמען
העכסטנס איינעם, וואָס זאָל שטיין ביי זיין זייט, אים געבן מוט, אז סע זאָלן
אים נישט ציטערן די הענט בעת ער „ארבעט“. מערער ווי איינעם לוינט דאָך
נישט מיטצונעמען, די הוצאות זענען דאָך גרעסער ווי די הכנסות....

פון אָט די אלע געשטעלטע קשיות קאָן מען פארשטיין, אז עס איז נישטאָ
מיט וואָס מקנא צו זיין אָט דעם מזלדיקן שוואַציניצלעך, וואָס דארף פונקט
אזוי פארשווינדן, צו מאַל, ווי זיין קערנדל אונטער די פינגער הימלעך... איז
קאָן מען דאָך אויך זיין רעפריין פאראפראזירן: דאָ איז ער, דאָרט איז ער; דאָ
איז ער נישט, דאָרט איז ער אויך נישט - וואו זשע איז באַנדי?...

ה

זיין אַפּשטאַם?

קיין יחוס-בריוו פון סיגעטער האָקוס-פאָקוסניק, וועלכער איז ארומ-
געלאָפּן אין די מאַרקטעג מיטן פינגער-הוט-שפּיל, מיטן פאָנדעקלענגעם טע-
וועלע, איינגעהילט אין שוואַרצער לייוונט, אויף וועלכן ער האָט מאַנעוורירט
זיינע דריי פינגער הימלעך, האָט מען נישט געפונען. אין פינקס איז נישט גע-
ווען פארשריבן אזא פערזענלעכקייט פון וואנען ער האָט זיך אהער געיאוועט,
ווייל קיין היגער, ווי סע ווייזט אויס, איז ער נישט געווען. דאָס הייסט נישט,
אז מע וויל זיך פון אים אָפּזאָגן, אז אין סיגעט גופא האָט נישט געקאָנט אויס-
וואקסן אזא תכשית. דאָס נישט. מורב, ווייל עס איז א פאקט אז ער איז דאָ,
הנס ער איז איינער אליין אין גאַנצן קאנט מיט אזא „טריפהגער“ מלאַכה. יאָ,
איינער אליין. בלויז דאָס איז שוין א לויב פאר גאַנצן מאַראַמאָרעש. מערער א-
זעלכע קינצלעך זענען דאָרט נישט געווען. אמת, ווען מע זאָל געווען גוט זוכן
וואָלט מען נאָך אפשר געקאָנט געפינען א קליינעם בייטל-שניידער, א קעשע-

גע-גנב, וואָס האָט געווירקט דאָ און דאָרט. אָבער דאָס זענען געווען קליינע
נישט אזעלכע גרויסע „קינצלער“ ווי ער.

יא, מע פלעג יאָ דערמאנען פון איינעם „רייניץ“, וואָס איז געווען א-
מאָל אפשר נאָך פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה, א פארמאסקירטער פרו-
מער ייד, אָבער איז דער זעלביקער צייט איז ער געווען א קוואליפיצירטער רוי-
בער און איז געוויסע פאלן, האָט מען געזאָגט, אז ער איז געווען אויך א רוצח.
אָבער דאָס האָט געקאָנט זיין בלויז א לעגענדע. קיין שפורן האָבן זיך נישט
זייער פארגעדענקט, וואָס זאָלן עדות זאָגן, אז עס איז אין מאראמאָרעש טאקע אין
אמתן געווען אזא מין פארשוין ווי „רייניץ“. יא, ווען מע האָט גערעדט און
געוואָלט מאכן א פארגלייך, פלעגט מען טאקע זאָגן: דאָס איז דער „צווייטער“
רייניץ!... אָבער וועגן „ערשטן“ רייניץ? איז מעגלעך אז ער האָט יאָ עקזיס-
טירט און מעגלעך איז, אז עס איז בלויז, ווי געזאָגט, א לעגענדע. און אפשר
איז ער נאָר פארמשפּט געוואָרן אומשולדיק! מע האָט דאָך שוין געזען אויך
אזעלכע פאלן?!

אָבער באַגדי? ער איז טאקע נישט קיין רוצח, נישט קיין רויבער, על
פרשת דרכים, אין די וועלדער – אָבער א „שווארצקינצלער“, אויסצובייטלען
עמעצן ביי זיינע פינגער היטלעך, דאָס יאָ. דאָס איז שוין יאָ א פאקט. אזוי אז
אפילו מע וואָלט געוואָלט, קאָן מען זיך פון אים נישט אָפּזאָגן. העכסטנס קאָן מען
אים געפינען א זכות, אז ער איז א „אהערנעקומענער“. אלנפאלס איז ער
נישט אויפגעוואקסן אין סיגעט ממש. דאָרט האָט עס נישט געקאָנט געשען.
וואָלט דען געקאָנט אויסוואקסן אזא „לייט“ אין אזא יידישער שטאָט?!

אָבער אז מע וויל רעקאָנסטרווירן כאַטש עטלעכע דאטן וועגן זיין
ביאָגראַפיע, וואָס סע האָט זי קיינער נישט געקאָנט, קאָן מען עס טון אויפן יסוד
פון השערות, וועגן וועלכע מע האָט געשמועסט.

ער האָט געקאָנט שטאמען פון א פארוואָרפן דערפל נעבן באַרשע, א
יישוב וואָס איז געווען גרעסער פון א דאָרף און קלענער פון א שטעטל. זיין
געבורט-שטעטל איז געווען אריינגעשטעקט אין די פארוואלדעוועטע בערג,
אָבער איז באפעלקערט געוואָרן מיט יידן, צווישן די היימישע רומענער, מיט
אן אייגענעם רב צי א דיין, א שוחט, א ראש-הקהל, וואָס איז אפילו א שטיסל
גביר – און מיט תלמידי חכמים וואָס לערנען נמרא צי משניות ווען זיי זיצן
אין די קלייטן, צי הוידענדיק זיך אויף דער קעלניע און טרייבנדיק די וועגענער
מיט איינגעשפאנטע פערד אָדער אָסן... יידן גאָטס-פאָרכטיקע, ווי דער נאנ-
צער ארום. אָבער אויך א יונגט וואָס האָט אָנגעהויבן אריינקומן אין א יידישן
צי העברעאישן בוך אָדער א צייטונג, און דערנאָך אריבער אויך צו אנדערע

לשונות – מיט איין וואָרט: געוואָרן א ביסל מאַדערן, זיך אונטערנעשוירן די פּיאַות, דערנאָך געגאָלט די באַרד, און דורך די פענצטער צי דורך א טירל ארויס, צי אריין, אין דער ברייטער מאַדערנער וועלט, געוואָרן חלוצים, אָג-הענגער פון רעוואָלוציעס און סתם פּאָליטיק.

באַנדי האָט געקאָנט זיין איינעם פון די בעלי-עגלות א זון. לאַמיר זאָגן אז ער איז געווען ר' זיידעס א זון.

איז וועגן פאָטער וואָלט מען געקאָנט זאָגן בלויז עטלעכע ווערטער, פון וועלכע מע קאָן זיך גאָך נישט שאַפן קיין קלאַר בילד, אָבער דאָך קאָן מען אָנצייכענען עטלעכע שטריכן פאר א סמיצע, אויב נישט פאר קיין געמעל: ער איז געווען אויך א גאָטס-פאַרכטיקער ייד, געדאוונט יעדן טאָג, אָבער ליידער אן עם-הארץ. ער האָט נישט פארשטאנען קיין איין וואָרט נישט פון זיין דא-ווענען, נישט פון זיין תהילים זאָגן, שבת גאָך מיטאָג, אין דער שיל... ער איז אָבער געווען א לוסטיקער סבצן (א סבצן? ווי אזוי דען, אז מע דארף שפייזן א ווייב, אויך א לוסטיקס, מיט עלף קינדער?), וואָס ווען מע זאָל געווען נישט קוקן אויף אים, אויף די צעריסענע שמאטעס מיט וועלכע ער האָט זיך אָנגע-טון, מע וואָלט בלויז געהערט זיין מיילעכל, מיט זיינע גראַבע חכמות, וואָלט מען באמת געמיינט, אז מע האָט צו טון מיט א נגיד, וואָס האָט קיין שום דאגות...

וועלן מיר מיט אים נישט מאַריך זיין, כדי נישט אָפּווייכן פון דער עיקר-דיקער מעשה. מע וועט גענוג זיין צו דערמאנען, ווי אזוי אָט דער ר' זיידע פלעגט ארויספאָרן מיט זיינע פוילע שקאפעס, וואָס מע וואָלט געקאָנט ציילן זייערע ריפּן, פאר מאַגערקייט, מיט א קנאק מיט דער בייטש, מיט אן אָפּקלינגענ-דיקן „וויאָ!“, גלייך ער וואָלט געטריבן ווער-ווייסט וואָס פאר א האַפּער-דיקע סוסים... איז ווען ער איז שוין געווען אזוי א מהלך פון איבער א הונדערט מעטער ווייט פון זיין הייזל, האָט ער זיך אויסגעדרייט מיטן פנים אויף צוריק און געשריגן מיט אלע כוחות:

– יענ-טע! יענ-טע!!!

ביז זיין ווייב, אויך א לוסטיקע, איז ארויסגעלאָפן אויף זיין רוף און אים אָפּגעענטפערט:

– וואָסי, אָגער מיינער?

– קוש מיך אין תחת אריין! – האָט אָפּגעהילכט איבערן נאנצן דאָרף ווי אזוי ער געזעגנט זיך פון זיין ווייב, איידער ער גייט אין וואלד אריין, איבער-פירן דעמבעס ביז צום באנוועגן.

און זי האָט אויך אָפגעגטפערט מיטן זעלביקן לוסטיקן טאָן, און נישט שולדיק געבליבן מיט גאָרנישט:

— דער גאַמען זאָל דיר קומען!...

אויב מעצער האָט נישט פארשטאנען אָדער נישט געהערט אזא מין אַנווינטש, אזא מין שלום-ביתדיקע ברכה, קאָן מען עס פארטייטשן: זאָלסט דאָרט בלייבן, צעפֿלעטשט פון אַ קלאַץ, אָדער סע זאָלן דיר אויפּעסן די וועלף צי אנדערע ווילדע חיות אין וואַלד — גאָר דער גאַמען זאָל דיר קומען, שוין אָן דיר...

דאָס איז אַ קללה. חליפה? בלוז אַ מין צערטלען זיך צווישן מאַן און ווייב, וואָס האָבן זיך זייער גוט איינפארשטאנען אין זייער צוזאמענגלעבן. דאָס איז געווען בלוז דער נוסח. געשרינגט האָבן זיי זיך דאָך קיין מאָל נישט, זיי האָבן זיך בלוז געוויצלט... נו, ווער סע פארשטייט נישט קיין ווייץ, איז אַ פאר-זויערטער און זיי זענען נישט געווען קיין פארזויערטע. וואָלטן זיי יאָ גע-ווען, וואָלטן זיי נישט געווען געקאָנט לעבן פון אזא קנאפער פרנסה און מיט דרייצן מיילער צו האָדעווען.

האָבן זיי, זיך און די קינדער, געהאָדעוועט מיט אזא מין „לוסטיקייט“ באַנדי איז געווען, דאכט זיך, דאָס ניינטע קינד.

יאָ, ער איז געווען דאָס ניינטע קינד, לויט דער ריי פון דער געבורט — אָבער אין שטוב איז ער געווען דער דריטער צי גאָר דער פערטער. די איבערי-קע? ווער ווייסט וואו זיי שלאָגן אָן. מעגלעך אז טייל פון זיי לעבן שוין נישט, און אויב יאָ, זענען זיי צעשפרייט איבער גאָטס ערד... אפילו ער, באַנדי, איז דאָך אויך נישט געבליבן פיל צייט אין דער היים. אים איז נימאס געוואָרן העלפן אונטערטרייבן די שקאפעס, וועלכע האָבן נישט קיין כוח צו שלעפן די שווערע דעמבעס, איז דארף מען פון צייט צו צייט אונטערשטופן, כדי זיי ארויסצוהעל-פן ארויסגיין פון אַ בלאָטע, אין וועלכער די רעדער זענען מער ווי אַ העלפט איינגעזונקען. יאָ, אים איז עס נימאס געוואָרן.

ער איז נישט געווען עלטער ווי אַ צוועלף יאָר, ווען עס איז פארביי-געפאָרן אין דאָרף אַ פארלאטעט באדעכלט ציגיינעריש וועגעלע, גאָך וועלכן סע זענען גאָכעלאָפן אַ כאַפטע קליינע ציגיינערלעך, באַרוועסע, קויטיקע — אָבער צווישן זיי איז געווען אַ שיקסעלע מיט אַ פעך-שוואַרצן קאַפּ, מיט גאָכהענגענדיקע לאָקעלעך, באַהאַנגען מיט „גילדענע“ צויטן און רינגען, מיט ווייסע ציין (וויי, ווי ווייס זיי זענען!...) מי יודע מיט וואָס פאר אַ טייערע ציין-קרעמען זיי וואשן זיך די ציין, אז זיי זאָלן זיין אזוי ווייס!) און — יאָ, אזוי

קליין און אזוי יונג איז זי געווען, און שוין איז זי געווען אזא גרויסע כישוף-
מאכערין. אזוי אָפּגעריסן און אָפּגעשליסן, און דאָך אזוי רייך אין כישוף...
זי איז דאָך געווען אָנגעטון בלוז אין שיריים פון א קליידל, סע האָבן זיך דאָך
ארויסגעזען מער ווי עס איז געווען צוגעדעקט פון איר ציגיינעריש ברוין קער-
פערל. די בריסטלעך האָבן מוים זיך באוויזן, ביי אירע קוים צוועלף יאָר, צי
וויפל. מערער אָנגעטון איז שוין אן אפּריקאנער מיידל פון די שבטים, וואָס
מאכן זיך קליידונג פון בלעטער צי פון קאָרעס פון די ביימער... ווייסט דאָך
אָבער יעדער, אז די ציגיינער, ווי יונג זיי זאָלן נישט זיין, פארשטייען זיי זיך
שוין צו כישוף. האָט יענץ ציגיינעריש שיקסל אים אויך תיכף פארשיכורט,
אים פארשלעפט, ווי מיט געוואלד - און דעמאָלט איז ער אוועק פון דער היים,
אן דעם אז ער זאָל געווען עמעצן זאָגן א וואָרט.

אמת, נישט יעדער גלייבט אין כישוף. איז עס זיין פערזענלעך רעכט
דערצו, יאָ צו גלייבן צי נישט צו גלייבן. נאָר, צוריק געשמעסט, ווי אזוי זאָל
מען נישט גלייבן אין כישוף, ווען מע זעט אזא מין זאך, נישט ביי אים, ביי באַגן-
דין, וואָס איז נאָך געווען כמעט א קינד, נאָר אויך ביי א דערוואקסענעם מענטש,
וואָס פארלירט צו מאַל זיין קאָפּ און גייט און גייט, ווי א קעלבל נאָך א קו,
אזוי גייט ער נאָך א צייט, נאָך אזא מין כישוף-מאכערין? - איז וואָס זשע
זאָל מען זיך וואונדערן אז אזא קלייניקער, א קינד כמעט, ווי בענדיט (דע-
מאָלט האָט ער נאָך מסתמה געהיים בענדיט. ערשט שפעטער, ווען ער איז צו-
ריק געקומען, איז ער שוין נישט געווען יענער, נאָר „באָנדי“!) אנטלויפט
פון דער היים און לויפט נאָך א ציגיינעריש וועגעלע, ווייל דאָס קליינטיקע
ציגיינערטעלע האָט אים פארכישופט, און גערופן אז ער זאָל מיטקומען מיט
זיי, מאכן קונצן מיט זיי, זינגען מיט זיי, טאנצן מיט זיי, פירן זייער לעבן...
איז זאָל מען זשע נישט גלייבן אין כישוף?

ביז ווי לאנג דער כישוף האָט אָנגעהאלטן דעמאָלט ביי דעם יינגל, באַגן-
די, ווייסט מען נישט. ווייל א צייט האָט ער געארבעט אויך ביי א צירק, וואו מע
האָט געזאָגט, ווען ער איז צוריקגעקומען, אז ער האָט דאָרט געוואשן אן העל-
פאנט אונטערן ווידל... און פונעם צירק, מסתמה, איז ער צוליב אומבאקאָגן-
טע סיבות אָנגעקומען קיין סיגעט, וואו ער האָט קודם באוויזן „קינצן“ מיט א
קניילעכל פון פאפיר, אונטער דריי קאפעלושן, וואָס ער האָט גערקט מיט גע-
שווינדקייט, פונקט ווי ער טוט עס היינט מיט די פינגערדיטלעך - דערנאָך, מיט
דער צייט, האָט ער זיך „ספעציאליזירט“ און דערגאנגען צו אַט דער מדריגה,
וואָס מיר האָבן דערציילט, צו דעם שפיל: דאָ איז עס, דאָרט איז עס; דאָרט איז
עס, דאָ איז עס - פאר פינף לעי ניב איך צוואַנציק - וואו איז עס?

ווי געזאגט, האָט מען פיל נישט געוואוסט פון זיין פרוואטן לעבן, ווייל ער איז דאָך נישט איינגעזעסן אויף איין אָרט. מער איז ער געווען א „נישט-געזעענער“ ווי א געזעענער. אזוי, אז מע וואָלט נישט געקאָנט זאָגן גאָר-נישט וועגן זיין פרוי, אויב ער האָט אזעלכע געהאט, צי ער האָט יאָ אָדער נישט געהאט קיין קינדער.

אפשר האָט ער טאקע יאָ געהאט קינדער, און ממילא געדארפט זיי שפייזן, אונטערוואסן, זיי לערנען א מלאכה און אזוי ווייטער... ווייסט מען אָבער כמעט גאָרנישט וועגן דעם אלעמען.

7

אויב ביים אָנהייב איז מיר געווען שווער, איך האָב זיך זייער שווער גע-קאָנט אנטשליסן דאָס צו דערציילן, סע האָט מיך פשוט געאיבלט זיך אריינ-צולאָזן אין אזא בלאַטע, זיך דאָרט צו פאצקען, איז דער נידעריקער טיף פון דער געזעלשאפטלעכער מדריגה, כמעט ביים סאמע דנגאָ, עס איז דאָך א גאָר קליינע הנאה צו גיין טאָפּטשען מיט די פים אין דער, הגם מענטשלעכער, צו-אה, און פון דאָרט ארויסרופן פונעם זכרון דאָס געשטאלט פון א מאַלפּע, הגם בצורת מענטש – איך האָב זיך אָבער געטראכט אז דאָך איז עס א מענטש, מיט א יידישער נשמה, גאָר עס איז דאָס פסולת, דער אָפּפאל, אָן וועלכן איך האָב זיך געזאָגט, אז מע קאָן זיך מסתמה נישט באגיין, דאָס הייסט אז עס איז כמעט אומפארמיידלעך...

איצט, ווען איך בין באַלד דערגאנגען צום סוף פון דער מעשה, באגעגן איך כמעט די זעלביקע שטרויכלונגען, און סע קומט אָן זייער שווער אזוי צו פארענדיקן. סע זאָגט זיך דאָך בלוז „די זעלביקע“ – זיי זענען דאָך בכלל נישט די זעלביקע. עס איז בכלל נישט פאראן קיין „די זעלביקע“. זענען דאָך קיין מאָל נישט פאראן קיין זעלביקע זאכן, קיין זעלביקע געשעענישן, קיין זעלביקע געפילן. תמיד זענען זיי אנדערש אנדערש. – איין מאָל ווינציקער און א צווייט מאָל מער, צו מאָל זענען זיי פיל מער אנדערש. ניין, די זעלביקע זענען זיי קיין מאָל נישט, פונקט אזוי ווי סע זענען נישטאָ קיין זעלביקע פינגער אָפּדרוקן צווישן די העכער פיר מיילארד מענטשן אויף דער וועלט, פונקט אזוי זענען מסתמה נישט פאראן קיין זעלביקע געפילן, בכך קיין זעלביקע געשעענישן, בכך קיין זעלביקע גורלות, בכך קיין זעלביקער סוף פון א מעשה.

ניין, מע קאָן כמעט גאָרנישט פאָרויסזען, ווייל קיין מאָל לאָזט זיך עס נישט פאָרויסזען. אדרבה, דאָס לעבן טוט דווקא צו מאָל אָפּ א שפיצל און

סע נייט ארויס קאפויר, ווי מע זאגט, באַקאָם. אָבער, צומאָל איז אויך דער „באָ-קאָם“ נישט תמיד און דווקא אויף דער אומרעכטיקער זייט, דאָס הייסט אז מיט דער פוטער אראָפּ זאָל זיך עס ענדיקן... קאָן דען נישט געשען, אז סע זאָל אמאָל אויפשיינען די זון אין סאמע רעגנדיקן טאָג, דאָס מזל זאָל זיך ענדערן און דערצו נאָך צום גוטן, און סע זאָל זיך ענדיקן מיט א „העפּי-ענד“! איך האָב בכיוון ארויסגעזאָגט אָט די לעצטע השערה, דאָס לעצטע וואָרט, ווייל איך ווייס אז מע וועט מיך באשולדיקן אז דאָס אלץ וואָס איז דער-צייַלט געוואָרן איז אויסגעזויגן פונעם פינגער, און עס אזוי אויסגעקניצלט, יא, ממש אויסגעקניצלט, געשטיקעוועט, געלאַטעט, צוגעטראַכט אזוינס וואָס איז נישט אמת, ווייל עס איז כמעט אומגלייבליך, נאָר סע זאָל זיין א העפּי-ענד...

אָט פאר וואָס סע קומט אָן שווער צו פארענדיקן די מעשה. מע האָט דאָך קוים געגלייבט דאָס ביז איצטיקע, וואָס האָט זיך דערצייַלט, ווי אזוי זשע וועט מען קאָנען גלייבן דעם „סוף“?

א צייט האָב איך געטראַכט, אז איך זאָל לאָזן דעם לייענער, אז ער גו-פא זאָל זיך פונאנדערקלייבן, לויט זיין באַראָט, ווי אזוי ער וועט וועלן. זאָל ער זיך אליין פאַרשטעלן, וואָס אים וועט ליבער זיין, ווי אזוי צו פארענדיקן מיט אזא מין פארשוין, וואָס איז געווען ווי א ווילדקרויט אין סיגעטער יידישן „נאַרטן“. ווי א קראַפּעווע צווישן בלומען... יא, איך האָב אזוי געטראַכט, און געטראַכט און אויך איבערגעטראַכט, און דווקא צוליב דעם האָב איך נישט געקאָנט זיך פארלאָזן אויף דער פרייער פאנטאזיע פונעם לייענער.

איז דאָך דאָס גאנצע דאָ דערצייַלטע נישט מער ווי א פאנטאזיע. עס איז דאָך פון אָנהייב אָן אונטער דער דאָזיקער פאַררעם דערצייַלט געוואָרן, אז „סע האָט געקאָנט זיין“... מע האָט אים געקאָנט אָנרופן... מע האָט אים גע-קאָנט זען... ער האָט געקאָנט שטאמען... און אזוי ווייטער און אזוי ווייטער. איז פאר וואָס זשע זאָל איך איבערלאָזן אזא פארשוין, וואָס ער איז באשאפן געוואָרן פון מיין אייגענער פאנטאזיע, אויף הפקר – אז סיי וועלכער לייענער זאָל זיך קאָנען לויט זיין שטימונג פון א מאָמענט מיט אים ווארפן לויט זיין ווילן אָדער אומווילן, וואָס וועט בכל-אופן נישט זיין אים לטובה?!

איך ווייס, אויב איך וועל עס איבערלאָזן אין די הענט (אָדער פאנטא-זיע!) פון א לייענער, וועט ער עס פון זיך, אפילו אָן בכיוונדיקע שלעכטע כוונות, וועבן די מעשה בקיצור אזוי: נאָך דעם ווי צפון-טראַנסילוואַניע און מאַרא-מאָרעש איז אויסגעליפערט געוואָרן דורכן ווינער דיקטאט, פון היטלערן, פאר דעם פאשיסטישן אונגערן... אין די דאָזיקע נייע באדינגונגען האָט מער באָנ-

די אוודאי נישט געקאנט פארזעצן זיין פינגער-הוט-שפיל, ווייל די נייע פא-שיסטישע געזעצן האבן שוין נישט דערלויבט פאר יידן צו גיין אויפן מארק... איז באַנדי מסתמה, ווי א דערפארענער „שותח“ מיט פאליציי, אוודאי געוואָרן א „שפיצל“, אָדער פשוט געזאָגט א „מסור“ פאר די נייע פאשיסטישע הער-שער... דאָס איז ער מסתמה, שפעטער א ביסל, געווען אויך אין געטאָ – ביז ער איז דערנאָנגען אין אוישוויץ, וואו ער איז מסתמה געוואָרן א „קאפאָ“ (קא-מעראדן-פאליציי!) וואָס איז אזוי טרויעריק בארימט געוואָרן... אַט אזוי מסתמה, וואָלט זיך דער לייענער עם אליין פאָרגעשטעלט, מיט זיין „פאנטאזיע“ – ווען איך וואָלט עם אים איבערגעלאָזט אומפארענדיקט, אז ער אליין זאָל זיך מוחל זיין באדיגען.

ז

...אוודאי האָב איך אים נישט געקאנט אָפּגעטפערן אויף זיינע ווילדע ארויסזאָנגען, אז היטלער האָט גוט געטון וואָס ער האָט געשיקט די יידישע שווינדלער אין די קראמעטאָריעס, ווייל יענע אלע פון „גלות“ זענען געווען בלויז שווינדלער, וואָס האָבן באשווינדלט און באגנבעט דאָס אָרעמע... גיין, איך האָב אים נישט געקאנט ענטפערן קיין לאַגישע אויפקלערונגען, ווייל איך האָב דאָך נישט געהאט פאר מיר קיין „האַמאָ סאפיענס“, וואָס האָט א מוח און טראכט מיט אים, נאָר איינעם, וואָס האלט זיך פאר א „פאָרגעשריטענעם צאכרע“, וועלכער האָט זיך איינגעזרט א פראזעאָלאָגיע, אונטער א מאסקע פון מארקסיזם. פאקטיש איז עם דאָך געווען א לשון פון געבעלס חסידים... והשנית האָב איך נישט געקאנט מיט אים רעדן, אזוי ווי ער האָט עם פארדינט, ווייל איך בין דאָך נישט געווען ביי מיר אין דער היים, נאָר א נאסט ביי מיין א יונג-חבר פון קרית-אתא, וועלכן איך האָב נישט געזען פון פאר דער שואה – און ווי א נאסט האָב איך נישט געקאנט רעדן מיט אים אזוי ווי ער האָט פארדינט. איך בין דאָך נישט געקומען אהין, קיין ישראל, צו פירן פאליטישע וויכוחים, נאָר צו באגעגענען קרובים און פריינד, צו זען און זיך צו ווייזן...

ער, ער איז נישט געווען אין זיין הויז – אָבער ער איז געווען ביי זיך אין לאַנד. האָט ער דאָך געהאט די אויבערהאנט איבער מיר. האָט ער טאקע געקאנט רעדן ווי א תּפּיח, בעת איך האָב זיך געמוזט צוריקהאלטן. נאָר, אז מע באגענט אזא מין שלעכט באגעגעניש – קאן מען זיך איינהאלטן?!

האָב איך אים שוין געזאָגט:

— מעגלעך אז אייערע עלטערן זענען טאקע געווען, ווי איר זאָגט, שווינד-
לער. מיינע זענען עס נישט געווען. מיינע האָבן געלעבט פון ערלעכער אר-
בעט. אויך די עלטערן פון אונדזער גאסט-געבער, אין וועמענס הויז מיר גע-
פינען זיך, זענען נישט געווען קיין גנבים, אויך ווען זיי זענען געווען סוחרים...
נאָר, איך פארשטיי כלעבן נישט פאר וואָס עס איז געקומען פאר אייערע על-
טערן, אז זיי זאָלן געשיקט ווערן אין דער קרעמאטאָריע, אויך ווען זיי זענען
געווען סוחרים, אָדער ווי איר רופט זיי — שווינדלער? קומט דען פאר דעם
טויט-שטראַף?

...איך האָב גערעדט אומזיסט. ער האָט זיך געהאלטן ביי „זיינעם“, אָדער
נישט דווקא ביי „זיינעם“ נאָר אין „יענע“ איינגעהזרטע פראַזן, וואָס זענען
פאר מיר קיין מאָל נישט גילטיק געווען.

איז אז איך האָב זיך שוין נישט געקאָנט איינהאלטן און ארויס פון די
כלים — האָב איך אים געזאָגט מיט אן אויפגעהויבענעם טאָן:

— וואָלט איך אייך באַגעגנט ביי אונדז, אין דער סאָציאליסטישער רו-
מעניע, וואָלט איך אייך אָנגעכאפט ביים קאָלנער, אָדער נאָר ביים גאַרגל, און
אייך געפירט צו דער מיליציע און אייך אָנגעקלאָגט פאר כולגינאים און אנ-
טיסעמיטיזם — ביי אונדז זעצט מען איין אין תפיסה פאר אזעלכע ווערטער...
נאָר, איבעריקנס, וואָלט איך אייך אויף מיין אייגענעם חשבון, כאַטש אויסגע-
זעצט די ציין...

מיט דעם האָב איך פארענדיקט דעם שמועס. איך האָב זיך אויפגעהויבן
פונעם בענקל, ווי א צייכן אז איך האָב שוין מער נישט וואָס צו זאָגן, אָדער
פון אים צו הערן.

איך האָב אָבער כאַמערקט, אז בעת דעם דאָזיקן אומאָנגענעמען שמו-
עס האָט דאָס יינגל, א צוועלף-דרייצן יעריקער, יוסי, עפעס אריינגעשעפטשעט
דער מוטער אין אויער. האָב איך זי שפעטער געפרעגט און זי האָט מיר מיט
א שמייכל געזאָגט, אז איר זינדל האָט זי געפרעגט אויב דער „דוד“, דאָס הייסט
איר, בין נישט קיין קאָמוניסט? נו, פרעג איך, וואָס האָסטו אים געזאָגט?
האָט זי מיר געענטפערט: זאָג אים דו, וואָס ווייס איך אים צו ענטפערן?

האָב איך אים צוגערופן:

— שמע-נא, יוסי: איך בין טאקע יא א קאָמוניסט, נאָך דערצו פון א
קאָמוניסטן לאַנד... נאָר דער פריינד אייערער איז נישט קיין קאָמוניסט, ווי
ער זאָגט — ער איז א פאפּווי... בעת איך בין א ייד, און נישט קיין דעמאָגאָג...

...איך ווייס נישט וואָס דער קליינער יוסי האָט פארשטאנען פון מיון סור-צער דערקלערונג, אָבער אין יענעם מאָמענט האָב איך נישט ווילנדיק א טראכט געטון, אויב „יענער“ יושר-פרעדיקער קעגן די „שווינדלערס“ איז נישט קיין לייבלעכער ברודער, אָדער זון, פון דעם סיגעטער פינגערהוט-שפילער... פאר וואָס עס איז מיר געקומען אויפן געדאנק אָט יענער פארשוין, ווייס איך נישט. אָבער אזוי איז עס געשען. אָפּשר ווייל קאָנטראַסטן זענען זיך קרובים?...

ח

...אורדאי, ווען איך זאָל דאָ פארענדיקן מיינ דערציילונג, וואָלט אויך דער ליינער געקאָנט אזוי טראכטן, אָדער זיך אויסטראכטן אזא „סוף“ פון דער דערציילונג.

סע ווילט זיך אָבער טאקע דווקא נישט ריזיקירן און עס איבערלאָזן פארן ליינער. פאר וואָס זאָל ער מוזן אָנקומען צו א זא מין טרויעריקן סוף? איך קאָן דאָך דערציילן אנדערש, און געבן א נאָר אנדערן נוסח פארן סוף פון דער דערציילונג – מע וועט עס מיר אפּשר נישט גלייבן? נו, איז וואָס?!

פאר וואָס זאָל איך לאָזן דאָרט, אין דער בלאַטע, דאָס פּסולת, וואָס איז דאָך אויך א מענטש. יא, א מענטש, אפילו א יידישע נשמה, וואָס איז אויך באשאפן געוואָרן בצלם-אלקים... האָט מען דען זעלטן געזען, אז פון דער בלאַטע זאָל מען אויפהייבן א שטיינדל, וואָס האָט אויסגעזען צו זיין א פשוט שטיינדל, אָבער דערנאָך האָט זיך ארויסגעוויזן, נאָך דעם ווי מע האָט עס א ביסל ארומגעוואשן, אז עס איז נאָר א בריליאַנט?!...

איז קאָן מען זיך עס פאָרשטעלן אויך אזוי:

ווען איז האַרבסט פונעם יאָר נייצן פּערציק איז דורכן ווינער דיקטאט אוועקגעריסן געוואָרן פונעם רומענישן קערפּער דער צפונדיקער טייל פון טראַנ-סילוואַניע און אויך מאַראַמאָרעש, האָט טאקע דער „קאָאָפּעראַטיוו“ פון די פינגערהוט-שפילער אויפגעהערט צו פונקציאָנירן. ערשטנס האָבן זיך געביטן די היימישע, לאַקאַלע, הערשער – דאָס הייסט אז די פּאָליציי איז שוין נישט געווען די זעלביקע, מיט וועלכער מע האָט גאנץ גוט מיטגעארבעט... דער-נאָך, זענען געקומען די פּאַשיסטישע געזעצן, וואָס האָבן פאַרבאָטן פאַר יידן זיך צו באוועגן פריי, צו פאָרן אויף א מאַרק, צו פאָרן מיט דער באַן, וכדומה. דערנאָך דאַרף מען זיך אויך רעכענען מיט די עגדערונגען וואָס זענען געשען

אויך אינגווייניק, איז דער „קאָאָפּעראַטיוו“. עם איז דאָך געקומען אן איבער-שיכטונג פונעם „נאַציאָנאַלן“ שטאַנדפונקט.

אויבנאויפן וואָלט מען עם קוים באַמערקט. ווייל אויב ביז איצט איז דער רומענישער „מיטאַרבעטער“ געווען דער הערשנדיקער און דער אונגע-רישער איז געווען דער „מינדערהייטלעך“ — איז איצט געווען פאַרקערט: בלויז באַנדי איז געווען און פאַרבליבן דער מינדערהייטלעך. דער אונגער איז געווען דער, וואָס האָט גענאָסן פונעם פאַשיזם, איז געוואָרן חוצפּהדיקער און מע האָט נישט געקאָנט דערוואַרטן קיין „ערלעך“ צוזאַמענאַרבעטן, און צווישן גנבים עקזיסטירט אויך, ווי באַוואוסט, א געוויסע מאָראַל, א געטריי-שאַפט, וואָס מע טאָר נישט ברעכן... איז אזעלכע ניי-געשאַפענע באַדינג-ונגען האָט די צוזאַמענאַרבעט נישט געקאָנט זיין קיין פאַרטרוילעכע, אָן וועל-כער סע קאָן קיין „באַנדע“ נישט זיין.

דערנאָך האָט באַנדי געקאָנט מאַכיליזירט ווערן אין די צוואַנג-אַרבעט באַטאַליאָנען, אַרויסגעפירט געוואָרן אויפן אוקראַינישן פּראָנט, געוואָרן א בעל-תשובהדיקער געזעלשאַפטלעכער טוער... א קעמפּער קעגן פאַשיזם... און — אומגעקומען אויף קידוש-השם...

איז עם מעגלעך, אז עם איז אזוי געשען? האָט עם געקאָנט אזוי געשען?
ווער קאָן זאָגן אז נישט?!

...האָט דאָך דער משומד, מיכל-איציק ווידער, א מאַראַמאָרעשער ישיבה-בחור, א דיינס אן איידעם, וועלכער האָט „אויפגעביטן דאָס רעגירן“, געשריבן אַנטיסעמיטישע אַרטיקלען וועגן „טוב שבגוים הרונג!“ אין די רומעני-שע צייטונגען, אונטערן נייעם נאָמען „מיכאי וואירא“...

האָט ער דאָך נאָך דער מפּלה פונעם פאַשיזם תשובה געטון...
האָט ער דאָך אויסגעהויכט זיין נשמה אויפן קבר פון רבי שמעון בר יוחאי — פאַסטנדיק תעניתים פאַר חרטה און תשובה...

איז ווער קאָן וויסן צי עם איז נישט אזוי געשען אויך מיט באַנדין?

איז אמת, אז סע האָט געקאָנט אזוי פאַסירן?!

...אַלץ איז מעגלעך.

אַנגעצויגענע נערוון-סטרונעס

... א היסטערישע!

יא, דאָס איז זייער לייכט צו זאָגן. אָבער אז מע טוט א טראכט: ווי אזוי עס איז דערנאנגען אז זי זאָל זיין א... נישט נאָר א היסטערישע נאָר ממש א האלב-משונענע?

אז מע טוט א טראכט? דעמאָלט ווארפט מען נישט אזא שווער וואָרט פאר איינער, וואָס אַנשטאָט מע זאָל זי באליידיקן דארף מען גיכער רחמנות האָבן אויף איר און זאָגן: נעבעך, אזא שיינקייט און דאָך אזוי יונג מיאום גע-וואָרן.

אויך איצט, אפילו אין דעם געבעכדיקן מצב, אין וועלכן זי געפינט זיך, קאָן מען נישט אז מע זאָל נישט באמערקן שפורן פון איר אמאָליקער שיינ-קייט. די אויגן זענען דאָך כמעט די זעלביקע, נאָר אזוי פיל וואָס איצט זענען זיי שוין נישט אזוי פייערדיק, ווי אין איר יונגט. איצט זענען זיי צו מאַל טרי-בע, אויסגעלאָשענע – אָבער דאָך ציען זיי אויף זיך די אויפמערקזאמקייט, זאָגן אָן אויך היינט, אז זיי זענען אמאָל געווען צוויי ברעגענדיקע פאקלען, מיט א טיפער שיינ און ליכטיקן אָפשיין.

די האָר זענען שוין אמת נישט קיין שווארצע. דאָ און דאָרט זענען שוין פאסעס באזילבערטע... אַנשטאָט ציכטיק פארקעמט – זענען זיי צעפאָלאָך-שעטע, גלייך זי וואָלט נאָר וואָס זיך אויפגעוועקט פונעם שלאָף.

איר קערפער איז נאָך היינט דענקמאָלעריש, דערמאנט אין אירע יונגט-יאָרן, ווען זי איז נאָך געווען א שיינע אקטריסע...

אקטריסע?!... דאָס איז זי אייגנטלעך קיין מאָל נישט געווען. הגם זי פלעגט זיך פאָרשטעלן פאר אזעלכער.

נישט ווייל זי וואָלט געווען נישט געקאָנט זיין – איז זי נישט געווען קיין אמתדיקע אקטריסע. זי האָט טאקע פארמאָגט אלץ, וואָס וואָלט געווען

נייטיק אז זי זאָל טאקע זיין אן אמתדיקע אקטריסע. אָבער... איר מזל איז גע-
ווען אזעלכער, וואָס אירע אקטיאָרישע מעלות זענען צעטרענצלט געוואָרן
אָן דעם, אז זי זאָל זוכה זיין זיי צו פארווערטסיקן.

איר גראַציעזער גאנג איז טאקע יאָ אויסגעניצט געוואָרן, אָבער צו וואָס
א צוועק? אז זי זאָל דערלאנגען דעם שוואַרצקוינעלעך דאָס מאַנישע שטעקע-
לע? דאָס גלאָז וואסער? דעם צילינדער?!
האָט זי דאָך געהאט אויך א שייַן קול — אָבער וואו האָט זי געהאט די

געלעגנהייט צו זינגען?!

איז זי געווען אן אקטריסע... בעסער געזאָגט, א געהילף פון אן אקטי-
אָר. איר עובדה איז געווען, אז מיט איר דערשיינען אויף דער בינע זאָל זי ציען
אויף זיך די אויפמערקזאמקייט פון די עטלעכע צושויער פונעם זאָל, אז זיי
זאָלן זיין אזוי קאָנצענטרירט מיט זייערע אלע חושים אויף יעדער באוועגונג
אירער — כדי נישט צו שענקען די מינדסטע אויפמערקזאמקייט פאר איר פארט-
גער (ניין, חליפה. ער איז דאָך נישט געווען איר פארטגער. דאָס וואָלט געווען
פאר אים א פחיתת-הכבוד און וואָלט נישט דערלאָזט אז מע זאָל אזא וואָרט
ארויסברענגען אויף די ליפן. ער איז דאָס געווען דער אקטיאָר, דער „מייסטער“
— זי איז בלויז געווען זיין געהילף, זיין שאָטן!...) כדי דער עולם זאָל נאפג-
דיק אויף איר פארכאפנדיקער יונגפרוישער שיינקייט, נישט צייט האָבן צו בא-
מערקן זיינע אָפּהענגטיקע באוועגונגען, בעת זיינע נישט-געלונגענע נומערן
פון שוואַרצקוינעלעך.

אָט דאָס איז געווען איר מזל: ער איז געווען דער „מייסטער“, דער גע-
ניאַלער אקטיאָר, אָבער זי האָט געדאפט „פאנגען“ די גאנצע אויפמערקייט פון די
צושויער.

און זי האָט עם טאקע געטון מיט דערפאָלג.

יא, מע דארף אָנערקענען, אז דאָס איז געשען אראַנק אים. ווייל אויב
ער איז געווען כמעט א „בליערנער פויגל“ אין זיינע אומגעלומפערטע שוואַרצ-
קינצלערישע „שטיק“; אויב ער איז געווען אן עם-הארץ אין דער קונסט פון
היפּנאָטיזם צי סוגעסטיע, מיט וואָס ער פלעגט זיך אָפט רימען — איז ער אָ-
בער געווען א ראפינירטער פּסיכאָלאָג און געוואוסט ווי אזוי צו „רעזשיסירן“
זיין ספּעקטאַקל.

ווען ער האָט זי באַגעגנט, האָט זי אים פארכיטשופט. ממש פארכיטשופט.
נישט זיך צו פאָרליבן אין איר. דאָס האָט געקאָנט קומען אין חשבון בלויז אין
דער צווייטער ריי. אין דער ערשטער ריי — האָט ער אין איר געפונען א פאסיקן
„מעדיום“, וואָס זאָל זיין א „געהילף“ צו זיין מלאכה.

יא, צו דעם האָט ער זיך פארשטאנען גאָר גוט און געוואוסט, אז אויב זי וועט דערשיינען אויף דער בינע כמעט א נאקעטע, בעת ער איז אָנגעטון אין א שווארצען פראק — וועט עס האָבן אן עפעקט פון איין איינציקן אויגנ-בלוי. די צושויער וועלן דערזען איר שיינע פיגור, ווי א וויסער מירמלעך דענק-מאָל — אָבער דערנאָך? נאָך דעם דאָזיקן פארבאנדליקן מאָמענט?

נאָך דעם וועלן זיי שטיין און „גלאַצן“ צו זיינע „סינצן“ און וועלן לייכט באמערקן זיין נישט-געשיקטקייט...

יא, צו דעם האָט ער זיך אויסגעקענט. ער האָט געקאָנט זייער גוט די פסיכאָלאָגיע פון די צושויער, וועלכע זענען פאר אים געווען נישט מער ווי אז עולם-גולם, וועמען מע דארף כאפן ווי אויף דער ווענטקע און פירן ממש ביי דער נאָז...

האָט ער זי נישט געלאָזט דערשיינען, ווי אנדערע פֿענען טון, האַלב-נאקעטערהייט, אפילו נישט אין א קורץ אָבער דעקאָטירט קליידל האָט ער זי נישט געלאָזט אז זי זאָל דערשיינען אויף דער בינע. אדרבה. ער האָט איר גע-לאָזט אויפגייען א לאנג שווארץ סאמעטן קלייד, לאנג ביז צו דער ערד, אָבער גוט צוגעפאסט צו איר גוט פראָפארציאָנירטן פרויעשן קערפער, מיט לאנגע ארבל — בלוין איר שיינער קאָפּ, דער סינדערישער, האָט זיך איר ארויסגע-זען.

גו, דאָס איז אלץ! וואו זשע איז זיין „חכמה“!?

איז זיין חכמה באשטאנען אין דעם, וואָס די ארבל זענען נישט געווען קיין פשוטע, געוויינטלעכע ארבל, ווי סע האָט אויסגעזען פון דער ווייטנס.

ווען זי האָט געמאכט די מינדסטע באוועגונג מיט איר א הענטל — איז דער ארבל זיך פונאנדערגענאנגען, ווי א פונאנדערגעשפרייטער פליגל פון אן אָדלער און סע האָט זיך באוויזן א ווייסע, גראציעזע ווייבערישע האנט, ביז אונטערן אָרעם — ממש ביז צו איר א רייצנדיק ברייטל...

דאָס איז געווען זיין „אויפטו“. ער האָט געוואוסט, אז זי דארף בלוין האָבן די געלעגנהייט אויפצוהייבן א האנט — וועט דער עולם שוין „גלאַצן“ צו איר, זוכן און נישטערן מיט זייערע בליקן איר אזוי פאָרויכטיק פארדעקטן פרויעשן קערפער, צו וועלכן זיי קענען קוים דערגיין מיט זייער אָנגעצונדע-נער פאנטאזיע... איז וועלן זיי צייט האָבן זיך צוצוקוקן אויך צו זיינע שווארצ-סינצלערישע „שטיק“!?

דאָס איז איינס.

צווייטנס — איז דאָס קלייד, דאָס לאנגע שווערע שווארץ-סאמעטן קלייד געווען ווי „צופאליק“ אויפגעריסן אין דער לינקער זייט. א „ריס“ וואָס האָט זיך

אָנגעהויבן אונטן, ממש ביים דיל, און איז אזוי געווען אויפגעריסן ארויף, א-
רויף ביז דער טאליע. אמת, מע האָט לכתחילה נישט כאמערקט דעם ריס. אָבער ווען
מע האָט אים שוין איין מאָל יאָ כאמערקט (צו דעם צוועק האָט זי דאָך געדארפט
זיך תמיד באוועגן אויף דער בינע!) האָט מען שוין פון איר נישט אראָפגע-
לאָזט די אויגן...

אויף דער בינע איז דאָך נישט געווען צוגעגרייט נאָרנישט. קיין
שום מכשירים, מיט וועלכע דער „מייסטער“ האָט געדארפט באווייזן זיינע
קינצשטיק.

זי איז געווען יענע, וואָס האָט געדארפט אים „באדינען“ און געבן צו
דער האנט, אָנהייבנדיק מיטן מאנישן שטעקעלע, דאָס זיידענע טיכל, דאָס
לאָז וואקער... און – מעשה שטן! – אלץ איז געווען אזוי פונאנדערגעשפרייט
אין א געדרטער אומאָרדנונג, אז זי זאָל דארפן די נאנצע צייט טענצלען גרא-
ציען ארום אים, דעם „מייסטער“.

בעת זיינע דעמאָנסטראציעס פון די שווער רעאליזירטע קינצשטיק, האָט
זי גראציען, מיט כמעט שוועבנדיקע טריטעלעך, זיך געשלייכט אויף דער בי-
נע. און ווען זי האָט געמאכט די מינדסטע באוועגונג מיט אירע געטאָקטע פיס-
לעך – האָט זיך דאָס סלייד פונאנדערגענומען ווי א פירעהאנג און געוויזן איר א פוס.
ביז די היפטן, אז אפילו קיין אינטימע אונטערוועש האָט זי נישט געטאָרט
טראָגן...

האָבן די צושווער געקאָנט אוועקנעמען זייערע בליקן (די מענערישע!)
פון אירע באוועגונגען? האָבן זיי זיך געקאָנט אָפרייסן פון איר כאַטש איין
אויגנבליק כדי נאָכצופאָלגן זיינע קינצען!
כמעט א יאָר איז זי געווען א „גליקלעכע“ געהיָלף-אקטריסע ביי יע-
נעם שוואַרצקינצלער „מייסטער“.

אָבער ווען זי איז געבליבן מעוברת – שוין פון פינפטן חודש אָן האָט
זי שוין מער נישט געקאָנט דערשיינען אויף דער בינע, טראָץ די אָנשטרענגן
איינצוציען אזוי שטארק דעם קאָרעט אז דער אָטעם האָט זיך ביי איר כמעט
אָפגעשטעלט.

דערנאָך? ניין. זי איז נאָך דעמאָלט נישט געוואָרן היסטעריש. אויך
דעמאָלט נישט ווען זי איז שווער קראַנק געוואָרן, ווען זי איז שיער נישט גע-
גאָנגען פון דער וועלט צוזאמען מיט איר מפולסינד. אויך דעמאָלט נישט, ווען
זי האָט ממש געהונגערט דאָס שטיקל ברויט און זיך געראַנגלט נישט צו ווערן
א ביליקע זונה...

דאָס איז איר געקומען שפעטער.

הגם סע זענען אריבער איבער איר כוואליעס פון פינצטערע נעכט און טרויעריקע טעג, איז זי נאך אלץ געבליבן א שיינקייט פון דרויסן און מיט הלוי-מות צו זיין אן „אקטריסע“ אינעווייניק, אין איר קינדישן שיינעם קאפ. זי האָט בלויז געדארפט געפינען א פאסיקן „פארטנער“.

מיט דער צייט האָט זי אזא אקטיאָר-פארטנער געפונען. אן אמתער „קינצ-לער“ נישט ווי דער פריערדיקער „געלוימטער פויגל“ מיט זיינע אָפהענגטיקע נישט-געלונגענע „שטיק“. דאָס מאַל האָט זי געפונען (מע קאָן אויך זאָגן אז ער האָט זי געפונען!) א געשיקטן מעסער-ווארפער, וועלכער האָט גאָר גוט געקאָנט זיין מלאַכה. ער האָט געוואָרפן פון דער ווייטנס די בלאַננדיקע מע-סערס מיט אזא געשיקטקייט און פרעציזקייט, גלייך ער וואָלט זיי ממש מיט זיי-גע הענט אריינגעשטעקט אין דער ברעט.

דאָס מאַל איז עס געווען א געוואנטע מלאכה. ממש א העלדישקייט האָט זיך געפאָדערט פון ביידע פארטנער...

פון ביידע?! פון אים בלויז „אפשר“ – אָבער פון איר האָט זיך זיכער געפאָדערט. די שפיציק-אויסגעשארפטע מעסערס האָט טאקע ער, מיט זיין מיס-טערשאפט, געשליידערט – אָבער, ווי, זיי זענען דאָך געווען געצילט אין איר... זי האָט נישט לייכט מסכים געווען צו דעם מין „אקטאָרישקייט“.

ער האָט געדארפט מיט איר פיל רעדן און רעדן, איר אייגרעדן און איר אויסרעדן, ביז זי האָט זיך אנטשלאָסן צו זיין א „ציל“ צו זיינע מעסערס. ער האָט זי איבערצייגט, אז ער ווארפט נישט די מעסערס סתם „אין דער וועלט אריין“, אז ער שליידערט זיי טאקע ווי צופאליק, אָבער דאָך נישט לייכט זיניק. ער האָט איר דעמאָנסטרירט, אז יעדער וואָרף זיינער איז מיט דער גרעסטער אויפמערקזאמקייט, מיט א פרעציזקייט פון א האָר... ער האָט די פרע-ציזקייט שווער און ביטער אויסגעהאַרעוועט מיט פלייסיקע איבונגען.

די רייד, די בלויזע ווערטער, האָבן זי נישט איבערצייגט. ער האָט איר געמוזט ווייזן „פראקטיש“. זי האָט מיט א קרייט אָנגעצייכנט משונהדיקע געאָ-מעטרישע פיגורן און אים געזאָגט: דאָ ווארף דייןע מעסערס, וועסטו זיך נישט טועה זיין און נישט „דערשטעכן“ מיין א „פיגור“ – בין איך מסכים.

ער האָט איר עקזאמען אויסגעהאַלטן.

דערנאָך האָט זי ווידער אמאָל געצייכנט אנדערע פיגורן און ווידער אנדערע און ווידער אנדערע – און ער האָט געדולדיק זי געפאָלגט... ער האָט דאָך געוואוסט אז דאָס זענען נישט קיין פשוטע מיידלעשע קאפריזן. דאָס איז דאָס שרעקלעכע מולא-געפיל, וואָס ער דארף ביי איר איין מאַל פאר אלע מאַל אויס-וואַרצלען.

וועט עס אים געלינגען, וועט ער האָבן א שיינע, חנעוודיקע פארטנערן
אויב נישט – טויג נישט.

ער קאָן דאָך זיין מאַכע. ער ווייסט, אז בעת ער שלידערט מיט אזא
סימולירטער גלייכגילטיקייט זיינע בלאַנקנדיקע מעסערס, טאָר ער נישט בא-
מערקן ביי איר אפילו קיין פינטל מיט אן אויג.
בלויז איר זיכערקייט קאָן דערהאלטן אויך זיין זיכערקייט. אין יענעם
מאָמענט ווען סע באווייזט זיך א נישטזיכערקייט אין אירע בליקן – איז שוין
בעסער מער נישט צו ווארפן קיין איין מעסער...

ער וועט דאָך דאָס שוין קיין מאַל אין זיין לעבן נישט פארנעסן, אז איי-
נע פון זיינע פריערדיקע פארטנערן, האָט קאליע געמאכט א פאָרשטעלונג (און
שיער נישט זיין גאנצע קינסטלערישע קאריערע!) מיטן צאפּל, וואָס ער האָט
קוים דערזען ביי איר, ווי א נישטוויילנדיקע קאָנוואַלסיע, און דאָס מעסער האָט
מיט ווינציקער ווי איין מילימעטער צוגענאָגלט די הויט פון איר רעכטן אָרעם
צודער ברעט... אמת, זי האָט זיך נישט געריט פונעם אָרט, אויך דעמאָלט נישט
ווען א דין ריזשקעלע בלוט האָט געצייכנט א ווערטיקאלע רויטע ליניע אויף
דער ברעט... אָבער ער האָט שוין עטלעכע וואָכן נישט געקאָנט מער „ארבעטן“.
נישט זי האָט נישט געקאָנט „פאָזירן“ – ער האָט נישט געקאָנט ווארפן
מער צו איר זיינע מעסערס.

ער האָט זי בכלל נישט געוואָלט מער זען פאר זיינע אויגן.

איצט, מיט איר, האָט ער צוריקבאקומען זיין זיכערקייט אין די בא-
וועגונגען – און ווען ער האָט ענדלעך זי איבערצייגט און זי האָט זיך אנט-
שלאָסן, האָט ער „געארבעט“ מיט קינסטלערישער פרעזיווקייט...

הגם... יענע פרעזיווקייט, מיט וועלכער ער האָט געארבעט פריער, פארן
אומגליקספאל, יענע פרעזיווקייט וועט ער שוין, דאכט זיך, קיין מאַל נישט האָבן.
זינט דעמאָלט, ווען ער זעט א רויטן פאָדעם, אָדער א רויטן שטריך פון א שרייב-
פענדל – „זעט“ ער יענז ריזשקעלע בלוט, וואָס האָט פאמעלעך זיך געצויגן
און געצויגן, אראָפּ-אראָפּ אויף דער ברעט, נעבן יענעם האלב-נאקעטן מיידלעשן
גוף, וואָס האָט זיך נישט געריט פונעם אָרט – הגם דאָס בלוט האָט דאָך פון
איר גערונען און נישט פון אים...

ניין, ער פארמאָגט שוין נישט יענע פרעזיווקייט, ווייל... וועמען זאָל
ער עס געווען זאָגן? מיינער וועט אים נישט פארשטיין, דעריבער אויך נישט גלייבן.
דאָס ווייסט בלויז ער, אז נישט ער איז עס שולדיק געווען וואָס דאָס
געשליידערטע מעסער איז מיט כמעט א מילימעטער געפאלן גענטער צום
מיידלעשן קערפער ווי ער האָט עס געשיקט...

ניין, דאָס וועט קאָנען פארשטיין בלויז א פאכמאן ווי ער, א פסיכאָ-
לאָג, וואָס איז ביכולת אריינצודרינגען אין תוך פון א זאך, און משפט נישט
בלויז לויט דעם וואָס ער זעט אויף דער אויבערפלאַך.

דעריבער פרובירט ער אפילו נישט זיך רעכטפארטיקן פאר קיינעם.
צו וואָס רעדן, ווען די ווערטער זענען ארויסגעוואָרפענע ווי איבעריקע?
ווער וועט עס קאָנען פארשטיין, אז יענץ מיידל, ווען סע האָט א לייכטן
צוק געטון, א צאפּל אפּשר אויך אָן איר ווילן, נאָר אינסטינקטיוו האָט זיך בא-
וויזן אין איר אונטערבאוואוסטזיין א שוידער פארן בלאַנקנדיקן מעסער, וואָס
איז נאָך נישט געוואָרפן געוואָרן - און אָט יענער קוים באַמערקלעכער שוי-
דער-צאפּל האָט אָפּגעניגט דאָס מעסער פון דער ריכטיקער טראַקטאָריע און
זי לייכט פארוואונדריקט?!

ווער וועט אזא דערקלערונג קענען פארשטיין?

ער האָט עס פארשטאנען, אָבער גלייכצייטיק איז ער אויך געווען בא-
וואוסטזיניק, אז ער איז עס נישט ביכולת צו דערקלערן פאר א צווייטן, אז
יענער זאָל אים דאָס גלייבן.

יא, נישט ער איז געווען שולדיק דערין, וואָס דאָס מעסער זייגט אין
נישט געגאנגען פונקט אהין וואוהין ער האָט עס געשיקט. זי איז געווען די שול-
דיקע. מיט איר מורא-ציטער וואָס ער האָט באַמערקט אין אירע אויגן-ווינק-
לען, האָט זי אים איבערגעשיקט ווי טעלעפאטיש א נישטזיכערקייט אין זיין
האנט, וואָס האָט אויף א פראַקציע פון אן אויגנבליק א קוים באַמערקטן ציטער
געטון.

איצט, מיט איר - האָט ער צוריקבאקומען די זיכערקייט אין זיינע בא-
וועגונגען. זי איז געווען א פאסיקע פארטנערן. זי האָט ארויסגעוויזן קוראזש,
ווי א גיבור. דערמיט האָט זי אויך אים איבערגעשיקט, טעלעפאטיש, דעם
זעלביקן קוראזש.

זי האָט געשפּילט איר ראָל ווי אן אמתדיקע אקטריסע. וואָס סע האָט
זיך אָבער געטון ביי איר אין דער נשמה - דאָס האָט בלויז זי געוואוסט.
ארויסגעוויזן האָט זי עס נישט. קיין מאָל נישט. תמיד איז זי געשטא-
נען ווי פאר א פאָטאָגראַף מיטן שטענדיקן שמייכל, גלייך מע וואָלט געוואָרפן
צו איר בלומען - נישט בלאַנקנדיקע מעסערס...

פון אירע אמתדיקע געפילן האָט זי נאָרגישט נישט פארראָטן. בלויז
זי איינע האָט עס געפּילט, ווי אויסמאטערנדיק סע זענען פאר איר די עטלע-
כע מינוט פון קוקן דעם טויט אין די אויגן... און אויב נישט ממש דעם טויט
- איז כאַטש צו בלייבן א קאליקע אויף איר גאנץ לעבן.

נישט איין מאָל האָט זי זיך געטראכט, אזא מעסער קאָן על-פי-טעות
זי דערשטעכן אין סאמע הארץ, אין מאָגן, אָדער כאָטש בלינד מאכן אויף
אן אויג...

אָבער זי האָט עם קיין מאָל נישט פארראָטן.
זי פלעגט ארויף אויף דער אימפּראָוויזירטער בינע. מע האָט מער אָדער
ווינציקער אפּלאָדירט, בעת זי האָט זיך אויסגעטון, פאמעלעך, שמייכלעג-
דיק, נישט געאייגלט – קודם דאָס בלוזל איבערן קאָפּ, דערנאָך דאָס שעסל אראָפּ-
געלאָזט אויפן די, און גראַציעז פון אים ארויסגעקראָכן מיט די פיס. דער-
נאָך האָט זי אויסגעטון די זאָקן. דערנאָך דאָס דורכזיכטיקע העמדל...
געבליבן איז זי מיט א מיניאַטור-ביקיני: א שמאָל בענדל ווי א בריסט-
האַלטער, א צייכן פון קוים א הייזל, א זידנס, אן אומשוֹלדיקס... און אין
די שיד. די שיד האָט זי זיך נישט אויסגעטון. ווען זי האָט פון זיך אראָפּגעצויגן
די זאָקן – האָט זי די שיד צוריק אָנגעטון...

זי איז אזוי געשטאַנען, א כמעט נאקעטע און געשמייכלט – גלייך
נישט מיט מעסערס וואָלט מען אין איר געשליידערט, נאָר מיט בלומען.
פארשטייט זיך, אז דאָס האָט זי אויסגעמאַטערט. איז געווען מידער
פון די עטלעכע מינוט „פּאָזירן“ ווי ווען זי וואָלט געאַרבעט אכט שעה אין
א פאַבריק.

עם איז נישט לייכט צו זיין אן אקטריסע, כפרט ווען דאָס באשטייט פון
זיין א ציל פאר מעסער-ווארפער...

און ווען מען איז אויסגעמאַטערט ביי טאָג – קאָן מען נישט רואיק
שלאַפן ביי נאכט. און ווער סע שלאַפט זיך נישט אויס ביי נאכט, קאָן מער
נישט „אַרבעטן“ רואיק ביי טאָג.
און איר „אַרבעט“ איז געווען א שווערערע ווי געוויינטלעך, אן אויס-
מאַטערנדיקע.

וואָס איז דאָ שווער צו פארשטיין, אז דער געדולדיקסטער מענטש קאָן
ארויס פון די כלים און ווערן גערוועזן?!

יא, עם איז פיל לייכטער צו שלייידערן מעסערס אין יענעם, אויך ווען
„יענער“ איז דיר נאָענט, און אפשר אויך ליב – ווי צו קוקן אין די „אויגן“
פון די מעסערס, געשליידערטע אין דיין ריכטונג, וואָס פליען גלייך צו דיר ווי
וויילדע פייגל מיט שפיציקע שנאָבלען...

אווראי איז לייכטער צו ארבעטן אפילו אין א קוילן-גרובן, נאנצע זיבן
שעה, וויפּל סע האלט דאָרט א שיכט, איידער זיך צו קאָנצענטרירן און שליי-

דערן מעסערס אין א האלב-נאקעט שיין מיידל... אָבער נאָך שווערער, אויס-
מאטערנדיקער, איז צו זיין א ציל פאר די געשליידערטע מעסערס.

טאָג-איין און טאָג-אויס. וואָך-איין און וואָך-אויס. חודש-איין און חודש-
אויס... יאָר-איין? ניין, מע קאָן אזוי נישט פארזעצן ווייטער. אלץ מוז אמאָל
האָבן א סוף. און צום קורצסטן, צום נאָענטסטן סוף דערגייען די מענטשלעכע
נערוון. די אָנגעצויגענע נערוון פון א מיידל, ווי אָנגעצויגענע סטרוגעס – מוזן
אמאָל פלאצן.

ער האָט שוין דאָס מאָל נישט געווארט, אז ער זאָל דערגיין צו יענעם
מאָמענט ווען אירע „נערוון-סטרוגעס“ זאָלן פלאצן. ער האָט איבערגעריסן
מיט איר די צוזאמענארבעט, ווען ער איז דערגאנגען צום „ערב“ פלאצן פון
אירע „סטרוגעס“.

ער האָט עס איר אפילו נישט געזאָגט.

ער האָט איר פשוט מודיע געווען, אז אָנהייבנדיק פון מאָרגן אָן וועלן
זיי שוין נישט „ארבעטן“ צוזאמען... ער פילט זיך נישט אין די כוחות – איז
ווייל ער זיך א ביסל אויסרוען...

ער האָט עס איר נישט געזאָגט, אז זי קאָן שוין נישט פאָרזעצן איר „ראָל“.
ער האָט עס גענומען אויף זיך, אז ער פילט זיך א ביסל מיד, איז דערווייל קאָן
זי זיך זוכן אן אנדערן, אָדער אן אנדערע ארבעט.
דעם אמת אָבער, האָט זי אליין אויך געוואוסט, אפילו ער האָט עס איר
נישט געזאָגט בפירוש – זי איז געווען אויסגעמאטערט.

...נו, איז א וואונדער אז זי איז היינט א היסטערישע?!

יא, דאָס איז נישט שווער צו זאָגן. אָבער אז מע טוט א טראכט: ווי אזוי
איז זי דערגאנגען צו ווערן א... נישט בלויז א היסטערישע נאָר ממש האלב
משוגע?!

אז מע טוט א טראכט? לאָזט מען נישט ארויס מיט די ליפן אזא שווער
וואָרט פאר איינער, וואָס אָנשטאָט מע זאָל זי דערמיט באליידיקן דארף מען
גיכער אויף איר רחמנות האָבן און זאָגן: נעבעך, אזא שיינקייט און דאָך איז
זי פאר דער צייט אזוי מיאוס געוואָרן!...

...און צוריק געשמועסט, איז עס בלויז זי אין יענעם מצב, מיט צו פיל

אָנגעצויגענע „סטרוגעס“, גרייט צום פלאצן?!

און איד גופא, וועלכער דערציילט די דאָזיקע מעשה, מיינע יודישע נער-

וון-סטרוגעס זענען דען ווינציקער אָנגעצויגן?!

ווארפט מען דאָך אויך אין מיר, אין מיין נישט נאקעטן גוף און דאָך

נאקעטער נשמה, בלאנקנדיקע מעסערס, נישט פון נעכטן צי אייערנעכטן –
נאר זינט שוין צוויי טויזנט יאָרן?!

אז מע טוט א טראכט...

אמת, אויף מיר זאגט מען נישט אזא מיאום וואָרט ווי „היסטעריש“.
אויף מיר זאגט מען בלוז, מיט אן אַנדייטיקן שמויכל אז איך בין „סענסיבל“ צי
נאָר „היפער-סענסיבל“...

וואָס איז דער חידוש? אז מע טוט א טראכט...

יא, אויף מיר זאגט מען נישט אז איך בין „היסטעריש“ — נאָר אז איך
רעד געאיילט און שלינג די ווערטער;

אז איך קאָז ארויס צו אָפט צון א קרעכץ: „אוי-ווי“;

אז איך בין א מוראדיקער און דערשרעק זיך אָפט מאָל פאר מיין איי-
גענעם שאַטן;

אז איך בין אויף יעדן פארדאכטיק, אז אויב איך זע נישט אין יעדן
ממש א „מעסער-ווארפער“ — קוק איך אויף אים ווי אויף איינעם, וועלכער
קאָן ווערן אזעלכער;

אז איך רעד מיט א געוויסן ניגון, מיט א פרעמדן „אקצענט“;

אז בעתן רעדן זשעסטיקוליר איך מיט די הענט;

אז איך בין א היפערסענסיבלער און זע כמעט אין יעדן מיין א פארפאָל-

גער;

אז איך איזאָליר מיך און האַלט זיך צוריק פון דעם ארום;

אז איך...

איז וואָס איז דער חידוש?

וואָס איז זיך דאָ וואָס צו וואונדערן?

אז מע טוט א טראכט...

יא, אויך מיינע „סטרונגעס“ זענען צו אָנגעצויגענע — נישט פון היינט

צי פון געכטן, נאָר פון שוין צוויי טויזנט יאָר אזוי... און אפשר קנאפע
פיר טויזנט?!

איז וואָס איז זיך דאָ צום וואונדערן? יא, אז מע טוט א טראכט, צוריק

געשמועסט...

באווסטזיניק משוגעת

...משוגעת איז אזא מחלה, וואָס א מענטש ווערט קראַנק פון א באַזונג-
דערער קראַנקייט, פון וועלכער נישט ער ליידט – נאָר אנדערע. טאקע אין דעם
באַשטייט די אנדערשקייט. ווייל, ביי א געוויינטלעכער מחלה באַקלאַגט זיך דער
חולה אז אים טוט וויי. דאָס איז דער ערשטער סיגנאַל, אז עפעס איז נישט כּשו-
רה מיט אים. נייט מען צון א דאָקטער, וועלכער הערט אױס זיין באַקלאַגעניש
און לױט דעם שטעלט ער זיין ערשטן דיאַגנאָז. מעגלעך אז שפעטער, ווען מע
מאַכט אַנאַליזן אין א לאַבאָראַטאָריע צי א ראַדיאָגראַפיע געפינט מען, אז
דער ערשטער צי אפילו דער צווייטער דיאַגנאָז זענען נישט געווען קיין ריכ-
טיגע. דאָס איז אָבער דער מצב, ווייל דעם ערשטן דיאַגנאָז שטעלט מן פעסט
נאָר לױט דעם וואָס דער חולה באַקלאַגט זיך, וואו און ווען עס טוט אים וויי.
מחמת דעם איז שווערער צו שטעלן א דיאַגנאָז ביי קינדער, ביי זױנגלינגען,
ווייל מע ווייסט נישט גענוי וואָס עס טוט זיי אױנגעלעך וויי. מע הערט דאָך
בלױז זייער געוויין, אָבער געוואויר ווערן פון זיי וואָס, אויף וועלכן אָרט זיי טוט
וויי – דאָס קאָן מען פון זיי נישט דערפאַרן. דאָס דארף דער דאָקטער דערראַטן.
ביי אױנעם וואָס איז קראַנק געוואָרן אויף משוגעת – דאָס ווערט נישט
געוואויר דער קראַנקער גופא. דאָס ווערט מען געוואויר פון יענע וואָס לעבן
ארום אים. זיי זענען דאָך די ערשטע וואָס נעמען אין אַכט, אז עפעס איז
מיט יענעם מענטש נישט אין אַרדנונג. ער פירט זיך אויף אנדערש ווי גע-
וויינטלעך, אנדערש ווי נאָרמאַל.

זענען פאַראַן משוגענע און משוגענע. אױנער געוואלדעוועט, שעדיקט,
צעברעכט וואָס עס קומט אים אונטער די הענט. דאַכט זיך, אז וואָס מער זיי טו-
ען אָן שלעכטס פאַר אנדערע – אַליץ גרעסער איז זייער הנאה. פאַראַן אויך
אזעלכע וואָס האָבן א דראַנג צו טון שלעכטס אפילו זיך גופא. זיי זענען כמעט
באוואוסטזיניק אז זיי טוען שלעכטס פאַר זיך – און דאָך האָבן זיי אזא מין

דראנג דאָס צו טון. אדרבה, וואָס מער שלעכט, איז אלץ בעסער, אפילו ביז באַניין זעלבמאָרד...

למען האַמט דארף מען זאָגן, אז סע זענען פאראן משוגעים וואָס האָבן א דראנג צו טון גוטס, פאר יעדן, אָן שום סיבה, נאָר צוליב זייער משוגעות. דאָס הייסט, אז זיי טוען נישט פשוט א טובה פאר עמעצן, נאָר זיי טרייבן עס איבער פונעם נאָרמאַלקייט. זיי זוכן א טובה צו טון, אויך ווען עס איז נישט נייטיק, ווען מע פאָדערט עס נישט פון זיי, אויך ווען עס איז איבעריק, אויך דעמאָלט ווען פון זייער „גוטקייט“ קומט נאָר קיין גוטס נישט ארויס...

אָבער אזעלכע געפינט מען זעלמענער. דער רוב משוגעים יאָגן זיך נאָך שלעכטס צו טון...

אן אנדערער ווידער, איז שטיל, געוואלדעוועט נישט. ער איז אזוי רואיק, אז מע קאָן נאָרנישט וויסן וואָס סע טוט זיך אין זיינע געהירן, אדרבה ער איז אריינגעפאלן אין א מין מרה-שחורה, אז ער איז נאָר „רואיקער“ ווי געוויינטלעך, נישט נאָר וואָס ער שטערט נישט די אנדערע מיט זיין אויפפיר, נאָר איז נאָר געוואָרן א שווייגנדיקער, כמעט אן אָפּוועזנדיקער, קוים וואָס ער עסט עפעס. ער רעדט נישט צו קיינעם, מיינט אים יעדן – דאכט זיך, אז ער וויל אויך זיך גופא אויסמירן.

פאראן ווידער משוגעים, וואָס פירן זיך אויף „נאָרמאַל“, אזוי ווי עס איז זייער געוויינטלעכער שטייגער. נישט זיי שטערן אנדערע, נישט זיי לאָזן זיך שטערן פון אנדערע – אָבער? איין קלייניקייט. זינט א צייט האָבן זיי מורא באַקומען פאר אן אומגעזעענעם „שונא“, וואָס זאָל לויפערן אויף זייער יעדן טריט און שריט. און אלע אָן אן אויסנעם, ווילן זיי אָנטון שלעכטס. דאָס איז אפשר דער היפוך פון יענעם משוגעות, וועלכער וויל יעדן אָנטון בייזס, וויל יעדן איינעם בייסן, פלעטן דעם קאָפּ, ממיתן... דער דאָזיקער טוט קיינעם נאָרנישט. נאָר אזוי פיל, וואָס ער קאָן נישט שלאָפן רואיק. ער האָט נישט קיין איין רואי-קע מינוט. נישט אין דער וואך און אויך אפילו נישט אין זיין שלאָפּ, פאר מו-רא. מע וויל אים אָנטון עפעס אזוינס, וואָס האָט קיין נאָמען נישט – נאָר גוטס נישט... איינער מיינט אז מע וויל אים ממש הרגענען. אנדערע, אז מע וויל זיי איינשפארן אין א תפיסה, זיי פילן זיך שולדיקע און האָבן זיך ווי אַליין פאראורטיילט. אנדערע ווידער מיינען אז מע רודפט זיי אומזיסט און אומנישט. טייל מיינען אז מע וויל זיי באַגנבענען: סיי זייער פארמעגן, וואָס זיי האָבן אין דער ווירקלעכקייט, סיי אזא פארמעגן וואָס זיי האָבן בלויז אין זייער פאַנטאַזיע, ווי א שטייגער, א ליטעראַריש ווערק, א דערפינדונג.

ביי אזעלכע קראנקע באמערקט קורם דאָס בני-בית צי נאָענטע פריינד, אז עפעס איז מיט אים געשען און מע הייבט אָן טראַכטן, אז עס איז אין זיין מוח נישט אין אָרדענונג. מע ווייסט נישט וואָס עס איז געשען. אָבער מע זעט אז דער מענטש איז געפלאָגט פון א מורא-געדאנק. מע רופט עס „פחד-מאניע“.

טייל ווידער, ווערן מיט א מאָל אויפגעריכט. זינט א שיינעם מאָג פילן זיי זיך די גליקלעכסטע אין דער וועלט, הגם אין דער ווירקלעכקייט האָבן זיי נישט קיין שום סיבה דערצו. סתם, זיי „פילן“ אז זיי זענען „עמעצער“. איינער „מיינט“ אז ער איז א „נאפאלעאָן“. אן אנדערער מיינט אז ער איז שלמה המלך — טייל מיינען אז זיי זענען גאונים, א צווייטער „איינשטיין“, אָדער רווקא אייג-שטיין גופא... טייל מיינען אז זיי זענען גרעסערע דערצייילער ווי א האָמער, אג-דערע אז זיי זענען גרעסערע דיכטער ווי... דוד המלך, וכדומה. אמת, אז דאָס איז אפשר נישט שערלעך פאר די ארומיקע, אָבער עס איז דאָך נישט „נאָרמאל“...

נאָרמאל? וואָס איז נאָרמאל און ווער איז דער וואָס קאָן פעסטשטעלן ווער און וואָס עס איז יאָ נאָרמאל און וואָס נישט?!

קיין איין שיכור אויף דער וועלט וועט נישט אָנערקענען אז ער איז שיכור. אדרבה, ער וועט תמיד זאָגן, אז ער איז נישט שיכור, הגם ער האָט גע-טרונקען מער מיט אן איבעריקער כוסה — אויב שוין יאָ שיכור, זענען עס די אנדערע, וועלכע „זאָגן“ אז ער איז עס...

מיט א משוגענעם איז דאָך דאָס זעלביקע. דאכט זיך, אז ער וועט דער ערשטער זאָגן אז די אנדערע ארום אים זענען די משוגענע, וועלכע גלייבן אים אפשר נישט אויפן וואָרט, אז ער איז „נאפאלעאָן“ צי גאָר „קלעאָפאטרא“, אָדער דער גרעסטער קינסטלער אויף דער וועלט...

ווער סע וויל פארשטיין דעם דאָזיקן מצב, וואָס דאכט זיך אז ער איז אזא אויסטערליש מאָדנער — זאָל ער נעמען קוקן אויף די מענטשן ארום זיך, פון אין דער פרי ביז אָוונט — וועט ער דאָך זען, אז כמעט יעדער איינער אויף זיין אופן איז „כמעט“ א נישט נאָרמאלער. אויב אזוי, איז דאָך שוין באלד ווידער די שאַה: אפשר איז גאָר ער נישט דער „נאָרמאלער“, ווייל ער זעט זיי נישט אזוי ווי מע וואָלט זיי געדארפט זען?

ווער זשע איז דער משוגענער, ווען קיינער וויל דאָס נישט אָנערקע-נען אויף זיך גופא?!

הייסט דאָך, אז דער סוד פונעם משוגעת ליגט גאָר אין דעם, וואָס דער משוגענער איז נישט באוואוסט זיניק וועגן זיין קראנקייט, פון זיין נישט נאָר-

מאלקייט. ווייל, יענער וואָס ווייסט, אז ער איז נישט-נאָרמאל – יענער איז שוין קיין משוגענער נישט.

דערצייילט מען, וועגן א מלך, וועלכער איז גלייכצייטיק געווען אויך א חכם, א מין שטערנזענער, וואָס האָט געקאָנט לייענען אין די שטערן דעם עתיד פון זיין גורל און אויך אפילו פון זיין מדינה, פון זיינע אונטערטעניקע בכלל. אין איינעם א טאָג, זאָגט דער מלך צו זיין יועץ:

– איך האָב געלייענט אין די שטערן, לויט געוויסע צייכנס, אז אלע וועלכע וועלן עסן פונעם היי-יערימן גערעמעניש וועלן משוגע ווערן... וואָס טוט מען, מיין ליבער, וואָס וועלן מיר עסן?

– אדוני המלך – זאָגט אים דער יועץ – גיב ארויס א באפעל, אז פאר אונדז ביידע זאָל מען אוועקלייגן צום עסן פונעם פאריערימן גערעמעניש. און נישט בלויז פאר אונדז, נאָר אויך פאר אונדזערע נאָענטע, פארן קיניג-לעכן הויף און אויך פאר מיין משפחה, אזוי אז מיר זאָלן זיך בכלל נישט צו-ירן צו דער תבואה צי אנדערע געוויסן פונעם היינטיקן יאָר.

– צו וואָס טויג דאָס אַלץ? – פרעגט דער מלך – נאָר מיר ביידע און אויך אפילו אונדזערע משפחות וועלן זיין ביים גאנצן שכל, צווישן אלע מענטשן וואָס זענען משוגע געוואָרן, און זיי אלע וועלן דאָך מיינען מיר זענען די מישו-גענע – נישט זיי... און פון דעם פאריערימן גערעמעניש וואָלט דאָך נישט געסטייעט צו שפייזן אלע איינוואוינער פונעם קיניגרייך.

– וואָס זשע איז צו טון? – פרעגט א פארצווייפלטער דער יועץ. און דער מלך איז ביי דער מיינונג:

– איך זע נישט קיין אנדערן אויסוועג, מיין ליבער יועץ, ווי אז באין ברירה זאָלן מיר אויך משוגע ווערן, גלייך מיטן גאנצן פאָלק. דאָך וואָלט איך וועלן אז מיר זאָלן זיך אויסשירן פון די אנדערע. דהיינו, אז מיר זאָלן זיין באוואוסטזיניקע פון אונדזער משוגעת.

– ווי אזוי וואָלטן מיר עס געקאָנט טון?

– פשוט – זאָגט דער מלך – מיר וועלן מאכן א צייכן אויף אונדזער שטערן, דאָס וועט זיין דער צייכן פון אונדזער משוגעת און יעדעס מאָל ווען מיר וועלן זיך אַנקוקן איינער דעם אנדערן וועלן מיר כאַטש ווייסן, סיי איך און סיי דו, אז מיר זענען משוגע...

*

אקעגן וואָס איז עס צו רייד געקומען?
וועל איך אויסזאָגן דעם ריינעם אמת, אז ווי סע ווייזט אויס האָב איך,

דער דערציילער פון דער דאָזיקער מעשה, אויך טועם געווען פונעם גערעמטע-
ניש פון יענעם יאָר. יאָ, סע דאכט מיר, אז איך גופא בין אויך א ביסל מ...

און דו?

ניין, דאָס וואג איך שוין נישט אפילו צו פרעגן. כדי איך זאָל חלילה נישט
פונע בכבוד צו זיין קעגן מיין א לייענער. אָבער ביי מיר אין געדאנק, זייט מיר
מוחל, טראכט איך דאָך, אז אפשר האָסטו אויך אז עם געטוון, כאָטש אָן דיין
ווילן, פון יענע פירות פון יענעם יאָר...

*

נאָר צוריק געשמעסט, וואָס איז זיך דערמיט צו שעמען? קאָן מען דען
אנדערש איבערקומען?!
אין אזא „נאָרמאלער“ וועלט, מיט אזעלכע „נאָרמאלע“ געשעענישן
קאָן מען דען אנדערש איבערלעבן?

מחמת דעם האָב איך דעם מוט צו זאָגן דעם ריינעם אמת, אז דווקא דאָס
האָט מיר באוואויגן אַנצוערקענען אז, מסתמה, האָב איך אויך געגעסן פון יע-
נער משוגעים-שפייז – טאקע אראנק דעם בין איך נאָך בכוח איבערצולעבן.

והא ראייה: איך לעב נאָך און האָב די העזה צו דערציילן וועגן אָט
דעם „משוגעת“...

פערזאָנען-קולט

געווען אמאָל...

און אפשר איז אמאָל נישט אזוי געווען. אָבער זיכער איז, אז סע האָט גע-

קאָנט אזוי זיין...

איז ווי געזאָגט, געווען אמאָל א בעל-ביתל, געהאט שאַף און רינדער, א פרוכפערדיק ווייב מיט א טוץ קינדער - נו, האָט ער זיך דען געקאָנט בא-פאָרען אַליין מיט אזא גרויס בעל-בתישקייט!
האָט ער זיך געקויפט א קנעכט, אן עכד-עברי, ווי אין פסוק שטייט געשריבן.

האָט דער עבד געארבעט יום ולילה, טאָגאָיין און טאָגאָוים, פון זונטיק ביז פרייטיק צו נאכטס און אויך נישט זעלטן אריינגעכאפט א שטיקל ארבעט אויך נאָך ליכט-צינדן... שבת? יא, שבת האָט ער מכלומרשט גערוט, אזוי ווי אין פסוק שטייט געשריבן, אז „דעם זיבעטן טאָג זאָלסטו רוען: דו, דיין ווייב, דיין בהמה און אויך דיין עבד“... אזוי איז טאקע געשריבן - אָבער, פונעם שרייבן ביזן לייענען איז א לאנגער מהלך, און נאָך לענגער איז דער מהלך פו-געם לייענען ביזן מיינס זיין. נאָך, צוריק געשמועסט, ווער זאָל שבת האָדע-ווען די בהמות? ווער זאָל שבת מעלסן די שאַף? ווער זאָל... בפיצור, דער עבד-עברי האָט געמוזט אוועק קוקן פונעם פסוק און מחלל שבת זיין, ווייל עס איז דאָך געווען א צער בעל-חיים צו לאָזן ווייטיקן די אָנגעשוואַלענע אייטערס אומ-געמאָלסן, וכדומה.

אָבער, אז דער עבד האָט זיך דאָך געמאכט א שטיקל צייט און זיך נאנץ פרי אריינגעכאפט אין שיל אריין, כדי צו זאָגן א קרושה און ברכו, האָט ער א-פילך נישט ווילנדיק געכאפט אויך א טראכט וועגן זיין בידנע מזל.
איז בעת דער בעל-בית איז געשטאנען שמונה-עשרה, האָט דער עבד געטון א טראכט: ביז ווי לאנג וועט ער אזוי לעבן מיטן גורל פון אן עבד, עלגט, אַליין, אָן א פרוי און אָן א קינד - זיין תמיד א משרת ביי יענעם?

און נישט ווילנדיק האָבן זיך ביי אים טרערן געשטעלט אין די אויגן,
בפרט ווען ער איז אָנגעקומען צום קאפיטל: „תקע בשופר גדול לחרותינו“,
טן, גאָטעני, א בלאָז מיטן גרויסן שופר כדי אונדו צו כאַפּרייען...
האָט דאָס דערזען דער בעל-בית זיינער און סע האָט אים גאָרנישט גע-
שמעקט אז דער עולם זאָל זען זיין עבד אן אומצופרידענעם. וואָס איז? ער גיט
אים חלילה נישט גענוג צו עסן? ער גיט אים נישט צו טרינקען? — ער לעבט
זיך דאָך ביי אים ווי גאָט אין פראַנקרייך...
אָנגעקומען אהיים, פרעגט דער בעל-בית זיין עבד:
— אנו, זאָג נאָר, וואָס איז דאָס מיט דיר? האָסט דיר אפשר געפונען
אן אנדערן בעל-בית, א בעסערן פון מיר, וועלכער זאָל דיר אויסקויפן?!
שטייט דער עבד פארשטומט און וואַנט נישט ארויסצוזאָגן זיין ווייטיק
פארן בעל-בית... אָבער, עפעס טוט אים א שטויס: אויב דו וועסט איצט נישט
רעדן — איז ווען דען?
— האר לעבן — זאָגט דער עבד נישט געוואַנט — איך האָב געמראַכט
אז די יאָרן מיינע פארנייען, דער מענטש איז נישט אויף אייביק יונג, אויך ווען
מען איז אן עבד ביי אזא גוטן בעל-בית ווי איר זענט... וויל איך אייך בעטן
אויב איך האָב געפונען חן און לייטזעליקייט אין אייערע אויגן, לאָזט מיר נעמען
א ווייב, מיט וועמען איך זאָל טיילן מיין גוט לעבן ביי אייך, גוטער האר מיינער
— און אפשר וועל איך אויך האָבן א קינד?!

— ווי אזוי דאָס? — ווערט ברוגזלעך דער בעל-בית — איצט, אין
פירטן יאָר? באַרד קומט דאָך שמיטה און דו וועסט מיר פארלאָזן צוזאמען מיט
דיין פרוי, לוינט זיך עס דען מיר?

— וועגן דעם דארפט איר אייך נישט זאָרן — באַרואיקט אים דער עבד
— איך וועל אייך נישט פארלאָזן, בעסער לאָז איך מיר בויערן דאָס אויער...
האָט דער בעל-בית גענומען דעם עבדס צוזאָג און אים פארנייט אין
א לעדערנעם, פארמעטענעם דאָסאר, און אים אריינגעלייגט ביי זיך אין דער
פייער-קאסע. און... ער האָט אים געלאָזט אז ער זאָל זיך נעמען א פרוי, וועל-
כע איז אזוי ארום געוואָרן, אויך זי, זיינע א שקלאווין... צום יאָר האָט זי גע-
בוירן א קינד. א קינד? חלילה. וואוהאַט מען דאָס געזען אָדער געהערט אז פון
א שקלאוו מיט א שקלאווין זאָל געבוירן ווערן א קינד? ניין, אפילו נישט אין
ציריך זעט מען נישט אזא בייז-וואונדער. עס איז דאָך גאָרמאל און פון קדמו-
נים באַוואוסט, אז פון א שקלאוו ווערט געבוירן א שקלאוועקל.

און דערנאָך נאָך איין שקלאוועקל... און די יאָרן גייען, נאָך פיל גי-
כער ווי ווען מע וואָלט געוואָלט — און סע האָט זיך צוגערוקט דער סוף פונעם
זעקסטן יאָר.

אַט איז שוין ערב שמיטה-יאָר און מע דארף באַפרייען יעדן עבד-עבדי.
מאכט זיך דער בעל-בית תּמעוואַטע און ווארט נישט, אז ער זאָל...
ווי סע טוען אנדערע בעלי-בתים.

אנדערע בעלי-בתים? יאָ, אנדערע רופן לַפנים זייער שקלאון, יעדן בא-
זונדער, צווישן פיר אויגן - כדי איינער זאָל נישט הערן וואָס מע רעדט מיטן
צווייטן, ווי אזוי מע עצהט זיי אז זיי זאָלן זיך אָפּזאָגן פון ארויסגיין פריי,
נאָך בלייבן ווייטער אז עבד נאָך נייע זעקס יאָר...

ניין, דער בעל-בית האָט דעם עבד נישט גערופן, אז ער זאָל אים כאַטש
לפנים זאָגן אז ער האָט דאָס רעכט ארויסצוגיין פריי. נאָך ער האָט אים גלייך
געפירט צום בית-דין און אים פארקלאַנט אז... בעסער זאָל דער עבד אליין רעדן.
ער האָט דען נישט קיין מויל?!

— „אהבתי את אדוני, את אשתי ואת בני“ (שמות כא-ה), איך האָב
ליב מיין האר, מיין ווייב און מייןע קינדער, איך וויל נישט ארויסגיין פריי -
שטאַמלט צווישן די ציין, אָן חשק, דער עבד.

דער בעל-בית האָט געצויגן נחת בעת ער האָט געהערט זיין עבד.
דער בית-דין ווידער, איז נישט געבליבן פארוואונדערט פון אזא לעשן.
עס איז נישט דאָס ערשטע מאָל ווען זיי הערן דעם דאָזיקן פסוק, גלייך א „באָנ-
ציע שווייג“ וואָלט געשטאַנען פאר זיי. אָבער סע האָט זיי פארדראָסן די חוצפה
פונעם בעל-בית, וועלכער איז ביי זיך געווען אזוי זיכער, אז סע וועט אלץ א-
דורכגיין גלאַטיק, מע וועט בויערן דאָס אויער פונעם עבד און שוין. ער וועט
זיך צוריק קערן מיטן עבד אויף נאָך איין זעקסער יאָר...
האָבן זיי זיך שוואַל עצה געווען, צווישן זיך, איידער זיי זאָלן ארויס-
זאָגן דעם פסק-דין, און באשלאָסן:

— דער עבד וועט ארויסגיין פריי, אָבער בויערן זיין אויער מיט אן עק-
בער ביי דער מזוזה פון דער טיר - דאָס יאָ.

האָבן זיך ביידע צדדים דערקלאַרט אומצופרידן פונעם פסק-דין. דער
בעל-בית האָט געטענהט, אז דער עבד געהער אים אויף ווייטער, צוליב זיין אָפ-
זאָגן זיך פון ארויסגיין פריי. ווידער דער עבד איז געווען אומצופרידן, פאר וואָס
זאָל מען אים עקבערן דאָס אויער - אויב ער גייט יאָ ארויס פריי...

האָט דאָס בית-דין איינגעשטימט די געמיטער און בפירוש איבערגע-
חזרט אז דער פסק-דין בלייבט גילטיק, אזוי ווי זיי האָבן פריער געפסקנט. נאָך
מער: דער עבד וועט ארויס פריי צוזאַמען מיט זיין פרוי און קינדער.

צעשרייט זיך ווילד דער בעל-בית, אז עס איז נישט קיין יושר, אז ער
וועט זיך באקלאַנגן ביים סנהדרין.

הייסט דער בית-דין, אז דער עבד זאָל נאָך איין מאָל איבערחזרן דעם פסוק, וואָס ער האָט פריער פאר זיי געזאָגט:

— „איך האָב ליב מיין האר, מיין ווייב און מייןע קינדער“...

— זעט איר — זאָגט דער ראש בית-דין מיט א שמייכל — אָט דאָ ליגט דער סוד פון אונדזער פסק-דין: וואָלט דער עבד געזאָגט, אז ער האָט ליב זיין-גע קינדער און זיין ווייב — וואָלטן מיר אים געגלייבט, ווייל אזוי איז עס נא-טירלעך, דערנאָך מעג ער אויך זאָגן אז ער האָט ליב אויך דעם האר זיינעם... אָבער אז ער זאָל קודם „ליב“ האָבן זיין האר, דערנאָך זיין פרוי און דערנאָך די קינדער?!... ווען האָט מען נאָך אזוינס געהערט, אז מע זאָל קודם ליב האָבן דעם „האר“ און דערנאָך די פרוי מיט די קינדער?! אָט דאָס איז חניפה, אָט דאָס איז נישט אויפריכטיקייט, דאָס קאָן נישט גענומען ווערן אין חשבון פון א בית-דין, וואָס וויל נישט איינפירן קיין פערזאָנען-קולט וואָס פירט צו געזענמולט, עבודה-זרה...
געווען אמאָל...

און אפשר איז עס טאקע אזוי נישט געווען. אָבער זיכער איז, אז עס האָט געקאָגט אזוי זיין — אָבער, ליידער איז עס נישט געווען. ווייל, וואָלט עס געווען יאָ אזוי געשען, וואָלטן מיר נישט געהאט זיגט דעמאָלט א לאנגע גע-שיכמע, א בלוטיקע, מיט א פראקטיק פון „אהבתי את אדוני“, איך האָב ליב מיין האר (און ערשט דערנאָך ליב דאָס ווייב און קינדער!), וואָס איז געווען דער אָנהייב פונעם אזוי בארימטן וואָרט אין דער לעצטער מאָדע פון „פערזאָנען-קולט“.

יידישע שמחות

האָבן די בייזע ווינטן געמעגט בלאָזן ווילד, האָבן געמעגט זיין רעגנס, שנייען, היצן צי פרעסט – האָט מען געמעגט שלאָגן יידן, ווארפן זיי פון די באַנען; וועמען האָט עס געשטערט? איצט איז שמחת-תורה. דאָס איז דער לעצ-טער טאָג יום-טוב. דאָס איז דער סוף פון די האַרבסט־טעג יום-טובים. הוליעט מען און מע מאַכט זיך פריילעך אין די מאַראַמאַרעשער שטעטלעך.

פריילעך, יידישע שמחות... איז דען מעגלעך א יידישע שמחה אז זי זאָל נישט פארשטערט ווערן?! גלייך סע וואָלט שוין געווען א באַשערטע זאך. אויב מע לאָזט זיי אָפּ די יידן, כאַטש אויף איין מינוט, זוכן זיי זיך אליין אויס עפעס אן ענין, א מחלוקה־לע, אז זיי גופא זאָלן זיך פארשטערן, נישט נאָר די שמחה, נאָר אפילו דאָס לעבן... דאָס וואָס מענדלעך מוכר-ספרים און זייגע מיטצייטלעך האָבן באַשריבן דאָס מהי־לה-לעבן פון זייער צייט איז כמעט נאָר-נישט לגבי דעם, וואָס אין מאַראַמאַרעש האָט דאָס לעבן, דאָס יידישע, געגעבן גייסט־טעג שפּיז אויף צו „פארוויילן“ זיך.

פארשטייט זיך, אז כדי דאָס צו פארשטיין דארף מען זיך שטעלן אין דער לאַנע פון יענע צייטן, צווישן ביידע וועלט-מלחמות, ווען מאַראַמאַרעשער יידן זענען גרייט געווען זיך דורס צו זיין וועגן אן עליה, וועגן א „שישי“, צי וועגן נאָך אזעלכע סיבות. דעמאָלט, האָט נישט געקאָנט פאַרקומען, אז א ייד, א מאַנצביל, פון סיי וועלכן עלטער, אָנהייבנדיק פון א קינד פון קוים עט-לעכע יאָר ביז דעם גרייז-גרויעם זקן, זאָל שמחת-תורה נישט באַקומען קיין „עליה“, דאָס הייסט, מע זאָל אים נישט אויפרופן צו דער תורה. זאָל עס זיין כאַטש „עם כל הנערים“, דאָס הייסט מיט אלע יינגלעך צוזאמען, אונטער איין קאָלעקטיוון טלית, מאַכט מען מיט זיי א ברכה – און מע לייענט פיר פאר זיי כאַטש א דריי פסוקים. דאָס זעלביקע איז אויך מיט אן הקפה. אויב איינער א ייד, זאָל חלי־הה-וחם נישט באַקומען קיין הקפה – קאָן ער דען זיך אויסלעבן דאָס יאָר?!

אודאי לאכט מען שוין היינט, ווען מען הערט אז מע האָט אמאָל אריינגעלייגט מעצען אין חרם. דאָס הייסט, אז ביי אָנגעצונדענע שוואַרצע ליכט האָט מען איינעם אויסגעשלאָסן פון דער ייִדישער קהילה, וואָס האָט דעמאָלט אויך געהייסן אז מען איז אויסגעשלאָסן פון דער געזעלשאַפט, אז קיינער זאָל מיט אים נישט האָבן קיין מנגע-ומשאַ, און דאָס איז געווען נישט נאָר גלייך, נאָר פיל ערגער, ווי פאראורטיילט צום טויט. יאָ, היינט לאַכט מען אפשר דערפון, ווייל מע האָט נישט קיין השגה, אז דאָס איז געווען דעמאָלט, נישט היינט. אגב, אויך היינט איז פאראן אזא מין אויסשליסן פון דער געזעלשאַפט. א מין חרם. נאָר אויף אן אנדערן אופן, ווען מע שליסט אויס עמעצן, א „חבר“, פון דער „באוועגונג“... נו, וואָס איז זיך דאָ צו חידושן, אז ווען סע קומט צו גיין דער פריילעכער יום-טוב שמחת תורה – איז ער נישט פאר יעדן פריילעך. פאראן אזעלכע מענטשן וואָס זיי לעבן איבער ממש דראַמעס, ווען זיי באַקומען נישט קיין הקפה.

און פאר וואָס? פאר וואָס איז די טראַגעדיע אזוי גרויס? וועגן יראת-שמים! ניין, לאו-דווקא, דאָס איז נישט אזוי פאר נאָט, מיט וועמען מע קאָן זיך איינפארשטיין, ווי מיט א פארשטענדיקן בעל-הרחמים, וואָס איז מוחל אזעלכע קליינע עבירות, אין וועלכע מע האָט נישט קיין פערזענלעכע שולד. מע האָט אָבער מער צו ליידן פון דער סביבה, פון די מענטשן, פון די שכנים, וואָס קוקן קרוב, וואָס שאַקלען זיך אָפּ פון איינעם וואָס איז ווי אין חרם, אז אפילו קיין הקפה האָט ער אויך נישט באַקומען. יאָ, נאָט קאָן מען נאָך אויף אן אופן אָפּמארן. וואָס שייך דער געזעלשאַפט, יענע אין וועמענס סביבה מע לעבט זיך אויס, אָט די געזעלשאַפט קאָן מען נישט אזוי לייכט אָפּמארן...

און – ר' שלמה אדלער מיט זיינע איידעמעס, מיט זיינע קליינע איי-ניקלעך זענען געווען ווי אין חרם. פאקטיש האָט מען גאָרנישט געזאָגט. קיי-נער האָט דערפון נישט גערעדט און נישט געוואוסט. אָבער אז עס איז אדורך דער שמיני-עצרת אָוונט, ווען מען איז געגאנגען מיט די ערשטע הקפות און מע האָט נישט אויפגערופן צו די הקפות ר' שלמה – איז דאָס שוין געווען נישט אזוי גלאַטיק... די איידעמעס? זיי האָבן צייט צו באַקומען צון אן הקפה, אויך מאָרגן, שמחת-תורה אין דער פרי, ווען אלע באַקומען צון אן הקפה, אָבער ר' שלמה? דער עולם האָט עס באַמערקט, אז עפעס איז נישט בסדר. א בכבודי-קער זמן, וואָס באַקומט נישט קיין הקפה, צווישן די ערשטע, אָט דאָס איז נישט קיין צופאַל און אויך נישט קיין טעות – מסתם איז עס עפעס דערביי, נאָר וואָס? פארשטייט זיך, אז דאָס האָבן צום ערשטן באַמערקט ר' שלמה מיט זיי-נע איידעמעס, אָבער זיי האָבן דאָך נישט געקאָנט צוגיין פּרעגן: פאר וואָס האָט

מען מיד, צי מיין שווער, נישט אויפגערופן צו קיין הקפה? האָט עס אָנגעהויבן צו גרימען אין זיי די רונזה. אָבער זיי האָבן געמוזט שווייגן און אראָפּשלאָנגען. איצט, ביי די ערשטע הקפות, איז דאָך דאָס נאָך נישט קיין חיוב, איצט איז עס דאָך לעת-עתי בלוז א כיבוד, און נאָך כיבודים טאָר מען זיך דאָך נישט ארויסווייזן, אז מע לויפט נאָך זיי נאָך. עס איז דאָך באוואוסט דאָס תלמודישע ווערטל: „ווער סע יאָגט זיך נאָך נאָך כבוד — אנטלויפט דער כבוד פון אים; און ווער סע אנטלויפט פון כיבודים — נאָך יענעם לויפן נאָך די כיבודים...“ נאָר, דער מאראמאָרעשער פאָלקלאָר האָט געוואוסט צו געבן אן עצה, אז בעת דו אנטלויפט פונעם כבוד, זאָלסטו פון צייט צו צייט אויסדרייען דעם קאָפּ אויף צוריק און א וואָרף טון א בליק, אויב דער כבוד לויפט טאקע באמת נאָך... אויב נישט, אויב דו זעסט נישט אז ער זאָל דיר נאָכלויפן — איז שטעל זיך אָפּ. סע האָט דאָך נישט קיין זיין אוועקצולויפן פון א זאך וואָס לויפט דיר נישט נאָך... צו אנטלויפן פון כבוד איז א פירבאדינג פון דער מצווה פון ענינות, אז מע זאָל זיך נישט ארויסווייזן א כבוד-גיריקער, אפילו ווען סע רעדט זיך וועגן א מצווה. נו, פארשטייט זיך, אז עס איז געווען נאטירלעך אז מע האָט געווארט, הגם מיט גרויס ערגערניש, אויפן צווייטן טאָג, ווען די שמחה מיט דער תורה איז אין פולן גאנג, ווען אלע יידן, אָן אויסנעם, פון גרויס ביז קליין באקומט אן הקפה, און אויך אן עליה צום ספר-תורה.

אמאָל איז געווען...

דאָס יונגערע דור פון היינט מיינט, אז שפאלטן א לאנד אין צווייען, צי נאָר אפילו בלוז א שטאָט, דאָס איז דער רעזולטאט פון דער פארשאַלטע-נער צווייטער וועלט-מלחמה און פון די אזוי גערופענע „לאָקאלע“ קליינע מלחמות, וואָס זענען נאָך דעם, ווי א ווידערקול נאָך דער לעצטער מלחמה אנטשטאנען.

איז וועט מען באלד געוואויר ווערן, אז „היסטאָריש“ גערעדט, איז עס בכלל נישט אזוי. דאָס שטעמל פעלעריגע, וואָס ליגט באהאלטן צווישן די

מאראמאָרעשער סארפאטישע בערן, איז צעשפאָלטן געוואָרן פיל פריער, נישט נאָר פאר דער דאָזיקער מלחמה, נאָר פיל פריער, פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה. נאָך דעמאָלט איז דאָס צעשפאָלטן געוואָרן אין צווייען, ווי מע שניידט איבער אן עפל אין צוויי טיילן.

אז מע שניידט איבער אן עפל אין צווייען, און סע זעען זיך ארויס די קערנדלעך, ווי אויסגעטוענע נאמעט, פילט מען, אז זיי וואָלטן געזוכט א מקום מסלמ, וואו זיי זאָלן זיך אויסבאהאלטן. אן עפל איז שוין רונדיק, ווען ער איז גאנץ...

ווי אזוי איז דאָס געשען? דאָס איז איצט שוין ליידער נישט מער ווי בלויזע לעגענדע, און ווי א לעגענדע מעג מען עס אויך פארשטיין. פעלערדיגע, ווי געזאָגט, איז געווען איין איינציק שטעמל, אין וועלכן סע האָבן געלעבט (אונדז אינטערעסירט דאָך איצט נישט די גאנצע באפעל-קערונג, ווייל נישט זיי זענען געווען צעשפאָלטן אין צווייען!) בערך הונדערט טליתים, דאָס הייסט משפחות יידישע. אין יענע צייטן האָבן דאָך נישט געטראָגן קיין טלית בלויז די מענער, וואָס זענען געווען חתונה געהאט. נישט ווי היינט ווען סע טראָגן טליתים אויך יונגע יינגלעך, וואָס האָבן נאָך נישט חתונה געהאט...

ווידער, צוריק געשמועסט, ווער טראָגט שוין היינט טליתים?! זאָגט זיך דאָך א מאראמאָרעשער ווערטל: פארצייטן, אז א ייד האָט זיך געלאָזט אויף א וועג, האָט ער זיך מיטגענומען דאָס ווייב – א טלית און תפי-לין האָט ער געפונען סיי וואו. היינט, אז ער לאָזט זיך אין וועג אריין, דארף ער זיך מיטנעמען א טלית – א ווייב געפינט ער סיי וואו... יא, לאָמיר זיך אָבער אומקערן צו פעלעריגע, וואָס איז געווען איין גאנצע און געוואָרן צוויי „האלבע“, אן „אייבער פעלעריגע“ און אן „אונטער פע-לעריגע“ נאָר קיין „מיטלפעלעריגע“ איז נישט געווען. פלעגט מען זיך שפאָסן: אין שייכות מיט פעלעריגע איז נישט פאראן קיין שום „מיטל“ נישט, איז ווי אזוי זשע לעבט עס אָן „מיטלען“? אָבער דאָס אייבערפעלעריגע גופא האָט זיך אויך ווידער אויפגעטיילט מיט דער צייט, אין אן אייבערשטן „עק“ און אן אונ-טערשטן „עק“.

געשען איז עס אזוי.

ניין, אזוי איז עס נישט געשען... ווייל דאָס אויפטײלן אין צווייען איז דאָך נישט געווען מיט א מאָל. דאָס האָט זיך געמאכט פאמעלעך, ווי ווען סע צענעמט זיך א געוועב, פאָדעם נאָך פאָדעם. געוויינטלעך האָט מען געדאוונט אין בית-המדרש. אין בית-המדרש און נישט אין שיל. אין מאראמאָרעשער

ישובים זענען נישט געווען קיין שילן – נאָר בתי-מדרשים. אָבער סע האָט זיך געמאכט, אז סע האָט גערעגנט, סע האָט געשנייעט, האָט מען פארקירצט דעם וועג, און מע האָט צונויפגענומען א מנין אויף מנחה-מעריב, כדי מע זאָל נישט דארפן גיין ביזן בית-המדרש. האָט מען אין אזעלכע פאלן געדאוונט אין דער מיל. די מיל גופא איז דאָך אויך געווען קליין ווי א גענעץ, אָבער פאר וואָס זאָל מען דאָרטן נישט קאָנען דאווענען? קיינער שטערט נישט. די מיל שטייט דאָך עפטער ווי זי גייט. איז שטאָטס סע זאָל מאַלן פאָפּשיוען מעל האָט מען געמאַלן דאָס „מטרת“ פונעם דאווענען.

היינט אזוי, מאַרגן ווידער אזוי – ביז מע האָט זיך געטראכט, אז די מיל טויג סיי ווי נישט, איז זאָל מען בעסער מאכן פון דער מיל א בית-המדרש... דאָס הייסט, אויבן וועט מען דאווענען און אונטן, ווי אין א קעלער וועט מען מאכן א מקווה.

צו וואָס טויגן צוויי בתי-מדרשים אין איין איינציקן קליינעם שמעטל? דאָס איז קיין פראגע נישט. אין איינעם וועט מען דאווענען סיגעטער נוסח און אין צווייטן וועט מען דאווענען וויזשניצער נוסח.

אזוי איז געבוירן געוואָרן דאָס אייבערשטע בית-המדרש און מיט דער צייט איז, פארשטייט זיך, דאָס אלטע בית-המדרש געוואָרן דאָס „אונטערשטע בית-המדרש“. אזוי איז געבוירן געוואָרן דער „אייבערשטער עק“ פון פעלערדיגע, וואָס האָט געדאוונט אין אייבערשטן בית-המדרש, און דער „אונטערשטער עק“, וואָס האָט געדאוונט אין אונטערשטן בית-המדרש.

אין נייעם, דאָס הייסט אין אייבערשטן בית-המדרש, איז געווען גבאי אויף זיין גאנץ לעבן ר' יעקב פויגל, וועלכער איז געווען אמאָל א שטיקל גבי-רישער בעל-בית, האָט בייגעשטייערט צום אויפבויען אָדער איבערבויען די מיל און מאכן פון אירא בית-המדרש. ער איז געווען איבערן בית-המדרש ווי א לעבנסלענגלעכער בעל-בית. דאָס בית-המדרש איז געווען ביי אים ווי אן אייגנטום און געוואָרן מיט דער צייט אויך זיין פרנסה.

ר' שלמה אדלער, וועלכער איז אמאָל געווען דער אייגנטימער פון דער מיל, האָט געהאט א חזקה אויף דריי מזרח-שמעט, זיצערטער, פאר אים און פאר צוויי איידעמעס. ווען עס איז צוגעקומען דער דריטער איידעם, ווען ער האָט חתונה געמעכט זיין דריטע טאָכטער, האָבן אָנגעהויבן די טענות (מע האָט זיי נאָך דעמאָלט נישט געקאָנט אַרופן מחלוקת!). וואו זאָל זיצן דער דריטער איידעם? אמת, בעתן איינפארשטיין זיך איבערצובויען די מיל אין בית-המדרש איז נאָך קיין דריטער איידעם נישט געווען, אָבער מע האָט זיך דעמאָלט שוין פארנליכט, אז ער מיט זיינע קינדער וועלן האָבן מזרח-שמעט!?

אזוי האָבן אָנגעהויבן שפּראַצן וויכוחים, צווישן דעם איצטיקן בעל-בית פון דער שיל און דעם געוועזענעם בעל-בית פון דער מיל. דארפּ מען נאָך מאַלן דאָס בילד פון ר' יעקוב, דעם גבאי, אז ער האָט געהאט אַ לאַנגע ווייסע באָרד, כמעט ביז צום נאָפּל, געפיפקט אַ לאַנגע לול-קע און געלאָזט רינגעלעך רויך, נאָר דעמאָלט ווען ער האָט געוואָלט? זיין פרנסה? ער האָט געהאט אַ ביסל ערד, אַז עפּל-גאַרטן און – ביזע צינגען האָבן געזאָגט, אז דאָס איבעריקע דערלייגט ער צו זיין פרנסה פון די אָרע-מע הכנסות פון די פארקויפטע עליות און דעם „שנדר-געלט“... ר' שלמה? ער איז געווען אַ טיפּישער מאַראַמאַרעשער חסידישער ייד. שבת האָט ער געטראָגן אַ קאפּטן און שטריימל, האַלבע שוין און ווייסע זאָסן, כמעט ווי אַ רבי. די פרנסה? די מיל, דאָס איז דאָך שוין נישטאָ, אויף איר אָרט איז דאָך איצט די שיל, וואָס איז פאַר אים אויב נישט מער ווי אַ האַרץ-וויי-טיק, איז עס אַ גוטע געלעגנהייט פאַר אַ האַרץ-ווייטיק... זענען אים פאַרבלוי-בן די הכנסות פון דעם קלייטל, וואָס הייסט אַז דערפון לעבט מען, אָבער אין דער אמת, דערלייגט מען צום קלייט, פון דעם פון צייט צו צייט פאַרקויפטן שטיקל ערד.

אָט דער ר' שלמה אדלער, איז פון „ידישע צרות“ גרוי און אלט געוואָרן פאַר דער צייט. מע וואָלט געקאָנט זאָגן, ער איז געווען אַ לאַ-יוצלת, ווען ער זאָל געווען זיין אַן אויסנעם. אזוי ווי ער איז אָבער נישט געווען קיין יוצא-מן-הכלל, נאָר אַ מאַראַמאַרעשער בעל-בית, צווישן אנדערע בעל-ביתים, וואָס האָבן קוים געקאָנט שפייזן זייער משפּחה, איז ער מחמת דעם געווען אַ געוויינטלעכע דערשיינגונג.

געוויינטלעך און נישט געוויינטלעך.

דאָס בעל-בתישקייט, אָדער דאָס בעל-בתישע אָרעמשאפט איז טאקע געווען אַ געוויינטלעכע דערשיינגונג. אָבער דאָס לעבן בכלל איז נישט קיין גע-וויינטלעכס, נאָר האָט זיך זיין באַזונדערקייט. יעדערער פאַל איז אַ באַזונג-דערער. יעדע משפּחה האָט זיך אירע דאנות און אירע... זעלטענע פריידן? ניין, אירע צרות.

ר' שלמה האָט זיך געהאט זיינע אייגענע דאנות און זיינע אייגנארטי-קע צרות. מורס האָט ער נישט געהאט קיין נאָר גוט מזל אין זיין משפּחה-לעבן. דאָס ערשטע ווייב איז ביי אים אוועקגעשטאַרבן צום יאָר פון זיין חתונה, ביי אַ צו פריער געבורט. דאָס צווייטע ווייב זיינס איז געווען טאקע פון אַ בכבודי-קער משפּחה, אַ מיוחס, אָבער נישט פאַר קיינעם געדאַכט נישט קיין גרויסע חכמת, וועלכע האָט זיך גופא זייער ליב געהאט און תמיד אין זיינע געהאט,

אז זי זאָל האָבן וואָס זי דארף, נישט טראכטנדיק צי עס איז יאָ דאָ צי עס איז נישטאָ פון וואנעט צו נעמען.

איז אז א מענטש איז געבענטשט געוואָרן פונעם דערבארעמדיקן גאָט מיט אזא ווייב — און דערנאָך האָט זי אים געבוירן דריי טעכטערלעך, מיט כמעט די זעלביקע מעלות פון זייער מוטער, ווערט ממש פריילעך אויפן הארצן, וואָס מע דארף זיי אונטערוואקסן און זוכן פאר זיי שידוכים — אוי, איז דאָס א נחת, אז מע קאָן טאקע גרוי און אלט ווערן פאר דער צייט...

ווי געזאָגט, איז ר' שלמה געגאנגען אָנגעטון שבת מיט האַלבע שיד און ווייסע זאָסן. דאָס איז שוין גענוג אז מע זאָל פארשטיין, אז דאָס נאנצע התנהגות פון אזא ייד, איז געווען כמעט ווי פון א „גוטן ייד“, א רבי. אז עס איז געקומען פרייטיק צו נאכטס, נאָכן טיש, נאָך דער ערשטער שבתדיקער סעודה, האָט ער פארענדיקט די זמירות מיט א חסידיש התלהבותדיק טענצל. אליין, ארום זיך, ווי מע זאָגט „ארום דער אייגענער אָס“, זינגענדיק און פלעם-קענדיק: „שבת, שבת, שבת שלום מבורך!“... אזוי האָט ער אָפגעטאנצט ביז ער איז אוועקגעפאלן אן אויסגעמאטערטער, און זיך געלייגט שלאָפן.

צו מאַל, אויך ווען עס איז נישט געווען שבת, סע האָט זיך אין שטוב „אָנגעווארעמט“ די שטימונג מיט וואַכעדיקייט, האָט ער זיך אויך געקאָנט צעטאנצן, פלעסקענדיק מיט די הענט, אויפגעהויבענע איבערן קאָפּ, מיט די צוגעמאכטע אויגן: „פחד, פחד, פחד!“... פונקט מיטן זעלביקן ניגון ווי ער פלעגט עס טון פרייטיק צו נאכטס, ווען ער האָט געזונגען „שבת, שבת, שבת שלום מ-ממבורך!“... נאָך דעמאָלט האָט ער זיך צעטאנצט לכבוד שבת — און איצט לכבוד...

איין מאַל האָט דער איידעם, וואָס האָט זיך גוט אויסגעקענט אין אלע „שמ-חות“ פון דער משפחה, און ער האָט געוואוסט, אז עס איז נאָר נישטאָ אויף וואָס זיך משמח צו זיין און צו זינגען מיט אזא התלהבות, מיט א וויזשניצער חסידישן התלהבות, און אוודאי און אוודאי איז נישט אויף צום טאנצן, האָט ער איין מאַל אים געפרעגט:

— שווער-לעבן, וואָס כאטייט דאָס „פחד“?

ר' שלמה האָט זיך דעמאָלט אָפגעשטעלט פון זיין טענצל, געקוקט גלייך אין די אויגן פון זיין נייגעריקן איידעם און מיט א שמייכל פון אן אומשולדיק קינד האָט ער אים געענטפערט:

— דו ווייסט נישט וואָס סע הייסט „פחד“?... דאָס זענען די ראשי-

תיבות פון „פּאָלנע, האַטע, דורני“. אויף יידיש פארטייטשט מען עס פון רוסנאקיש: א פולע שטוב מיט טיפשים...

דער איידעם האָט אראָפּגעשלאָנגען און מער גאָרנישט געפרעגט קיין שום פירוישם אויף אָט דעם רוסנאקישן פּסוק. ער האָט שוין פארשטאנען אז אָט דאָס טענצל איז נישט עפעס אנדערש ווי אַ מסקנה צו די פּרעריקע קרי-גערייען אין שטוב. איז אָנשטאָט ער זאָל שרייען און געוואלדעווען אויף זיין ווייב און זיינע טעכטער — האָט ער געזונגען: פּחד, פּחד, פּחד!... זאָגן דאָך חסידים, אז שווייגן היכט צו מאָל אָפּ פיל העכער ווי שרייען און זינגען איז צו מאָל אפילו אַ גרעסערע קלאַנג ווי געוואלדעווען... דאָס איז געווען אין שטוב, ביי ר' שלמהן.

איז קלייט? ר' שלמה פלעגט זיצן איבער אַ גמרא, איבער אַן עין-יעקב, צי איבער אַן אנדער ספר — נאָר נישט זיצן בטל, ביז מע וועט זיך יאווען אַ קונה. און אז מע האָט פּאסירט אז אַ קונה איז שוין יאָ אריינגעקומען ווי על-פי טעות, האָט ר' שלמה דעמאָלט ארויסגעוויזן זייער ווייניק געדולד. גלייך ער וואָלט אויף אים ברונז געווען, וואָס ער שטערט אים פון זיין לערנען.

די סצענע איז געווען כמעט די זעלביקע מיט זיינע אלע קונים:

— אַ גוטן טאָג, גיב גאָט! — האָט דער קונה באגריסט.

— אַ גוטן, גיב גאָט — האָט ר' שלמה אים געעמפּערט מיט אַ האלכן

מויל.

— איך וואָלט געוואָלט קויפן אַ פּאָר פּאָסטעלעם — זאָגט נישט גע-וואנט דער פּויער — אָבער זיי זאָלן נישט זיין צו טייערע, ווייל איך האָב ווייניק געלט...

— אז מע האָט נישט קיין געלט, קויפט מען נישט — האקט אים אי-בער די רייד דער פארקויפער — וואָס ווילסטו, גנבענען?

— וואָס הייסט, גנבענען? אז איך קום אריין ביי טאָג, הייסט דאָך אז איך וויל קויפן — פארענטפערט זיך דער פּויער — ווייזט אהער, אפשר וועלן מיר זיך איינפארשטיין וועגן מקה.

איז דער צייט, פארבייגט זיך ר' שלמה און נעמט אפיר פון אונטערן פידל עטלעכע פּאָסטעלעם און גיט מיט זיי אַ טראסק אויפן טיש, גלייך ער וואָלט געוואָלט פון זיי פטור ווערן...

דער פּויער האָט זיך נישט-געוואנטערהייט אויסגעוויילט אַ פּאָר פּאָס-טעלעם און ער ווייזט זיי:

— אָט דיע, וויפל קאָסטן זיי?

ר' שלמה נעמט די פּאָסטעלעם, באטראכט זיי פון איין זייט, דרייט זיי אויס אויף דער אנדערער זייט, ביז ער קאָן אויסלייעגען די ציפערן, וואָס זע-נען אויפגעשריבן מיט זיין האנט, מיט אַ שרייבפּענדל: „5655”...

— זיבעציק ליי קאסטן אָט די פּאָסטעלעם — זאָגט קורץ ר' שלמה.
פון וואו ער האָט גענומען אָט דעם פרייז? דארף מען פארשטיין, אז דאָס
איז טאקע אויפגעשריבן אויף די פּאָסטעלעם, נאָר דער קונה ווייסט דאָס נישט.
ווייל דאָס איז שיפירט, אז בלויז דער פארקויפער זאָל דאָס וויסן. למשל, אָט
די פיר ציפערן זענען אויסגעשטעלט אזוי, אז די ערשטע און די לעצטע זענען
דער סכום וואָס די פּאָסטעלעם קאָסטן, דאָס הייסט אז ער גופא האָט פאר זיי באצאָלט
55 ליי. איז דארף מען זיי פארקויפן פאר 65 ליי, די ציפער וואָס איז צווישן דעם
ערשטן און לעצטן גומער... אָט פאר וואָס ר' שלמה האָט געבעטן דעם פרייז פון
70 ליי, אז ער זאָל האָבן פון וואנען נאָכצולאָזן פינף ליי...
דער פויער האָט זיך דעמאָלט אָנגעהויבן קראצן אין קאָפּ:
— דאָס איז נישט פאר מיין קעשענע... איך האָב געמיינט, אז פופציק
ליי.

ר' שלמה האָט זיך אין דעם מאָמענט אָנגעצונדן, גלייך סע זיך אים גע-
ווען אָפבריען מיט א ברענגענדיקער קויל, צונויפגענומען די פּאָסטעלעם און
זיי ווידער ארונטערנעוואָרפן אונטערן פידל:
— איך האָב דאָך באלד דיר געזאָגט, אז דו ווילסט נישט קויפן נאָר
געבענען — דאָ זענען געווען צוויי וואריאנטן: צו מאַך האָט ר' שלמה גענומען
די פּאָסטעלעם און מיט זיי געגעבן א קלאפ דעם קונה איבער זיינע פלייצעם:
„ניי שלאַפן!“... און צו מאַך, אזוי ווי ער האָט איצט געטון, אים נישט
געשלאָגן נאָר אים ארויסגעשטופט פונעם קלייט — ניי שלאַפן!...
אומזיסט האָט דער קונה געוואָלט העכערן דעם פרייז. אפשר וועט ער
זיך דאָך דערנענטערן צו דער געפאָדערטער סומע, אָבער עס איז אומזיסט.
ער האָט זיך דערזען ארויסגעשטופט ביז ארויס פונעם קלייט, כדי ער זאָל
נישט שטערן. ער האָט דאָך עפעס צו טאָן בילכערס, ווי זיך צו האמפערן
אויף א פרייז, וואָס דערנענטערט זיך קוים צו די קויה-קאָסטן...
נן, קאָן מען לעבן פון אזא פרנסה?

אָט, פאר וואָס מע דארף צו מאַך זינגען און כאפן א טעגציל: פחד,
פחד, פחד!...

און אז ר' שלמה קומט אין שיל אריין דאווענען, אין יענעם בית-המדרש,
אין וועלכן ער האָט אויך א נישט קליינעם חלק, ווייל פון זיין געוועזענער
מיל האָט מען דאָך איבערגעבויט אויף א בית-המדרש, און באצאָלט האָט מען
אים מיט יענע דריי מזרח-שטעט און מיט עטלעכע עליות, צו וועלכע ער האָט
א רעכט, אז מע זאָל אים אויפּרופן צו דער תורה, קומט ער דאווענען אין דער
דאָזיקער שיל, האָט ער אויך בלויז שברי-לכ. גלייך דער גבאי, ר' יעקב פויגל

וואָלט שוין קיין אנדערע עסקים נישט געהאט, נאָר זיך ווי צו פארלייגן אויף זיין געזונט און זוכן מיט אלע תחבולות ווי אזוי אים צו ערגערן... און נישט בלויז אים, נאָר אויך זיינע איידעמעס.

ווי אזוי סע מאכט זיך נאָר א געלעגנהייט, טוט מען ווי אויף צו להכעיס, נאָר נישט לאָזן לעבן רואיק. האָט איינער יאָרצייט, לאָזט מען אים נישט צו, אז יענער זאָל זיך קויפן אן עליה, מע לאָזט אים נישט דאווענען פארן עמוד, גלייך זיי וואָלטן געווען אין חרם. און – פאר וואָס?

און די קעגנערשאפט האָט זיך פארמערט פון צייט צו צייט, יעדעס יאָר איז זי געוואקסן ווי אויף הייוון. האָט זיך פארוואנדלט אין א שינאה, וואָס האָט נישט געהאט קיין שום גרונט... ווען עמעצער וואָלט געוואָלט פאראַדירן די שינאה וואָס שעקספיר באשרייבט אין זיין „ראַמעא און זשוליעטא“ וואָלט ער געקאָנט נעמען די פיינטלעכע באציאונגען צווישן ר' יעקב פויגל און ר' שלמה אדלער...

אן הקפה מיט טרערן

...טאנצן יידן אין א קאראהאָד, די הענט אויף יענעמס אקסל, אייני-געהילטע אין טליתים און מע זינגט, מע הוליעט — קוים וואָס מע הערט דעם בעל-תפילה, וועלכער פירט אָן מיט די הקפה-טעגן, מיט דער הקפה-פראַצעסיע...

מע טאנצט, מע פרייט זיך מיט דער תורה.

מע האָט דען אן אנדערע פרייד?! מיט וואָס זאָל מען זיך פרייען? וואָלט מען געקאָנט סטענאָגראַפירן די דאגות פון די טאנצנדיקע יידן, וואָלט מען זיך געקאָנט גאנץ לייכט איבערצייגן, אז עס איז בכלל נישטאָ קיין סיבה פאר קיין פרייד. פאר טאנצן אוודאי נישט. נאָר וואָס דען? דווקא מחמת דעם, וואָס ליבער וואָלט אָנגעקומען צו וויינען, און וויינען טאָר מען דאָך נישט אין אזא פריילעכן יום-טוב ווי שמחת-תורה, איז טאנצט מען, זינגט מען, מע שרייט זיך אליין איבער, כדי זיך אליין צו פארטייבן...

ווען מע זאָל קאָנען סטענאָגראַפירן די דאגות וואָס באַמבלען זיך אין קאָפּ נישט ביי אלע טאנצנדיקע יידן, נאָר בלויז ביי עטלעכע, וואָלט שוין אויך גענוג געווען אויף א טרויער-סצענאר. און דאָך...

וואויל איז יענע יידן, וועלכע האָבן זוכה געווען אויפגערופן צו ווערן צון אן
הקפה. וואָס זאָל אָבער טון די משפּחה פון ר' שלמה אדלער מיט זיינע דריי
איידעמעס?!

אויך ביים אלטן ר' שלמה איז אין קאָפּ ווי אין א בינשמאָק. ער האָט גענוג
פון זיינע דאגות, אויך אָן דער דאגה צו באַמומען אן הקפה, אָבער, לעת-עתה,
איז דאָס די גרעסטע דאגה, איצט, ווען מע טאַנצט מיט דער תורה.
אין דעם מאָמענט פאַרגעסט ער, די עלטסטע טאָכטער זיינע איז, נישט
פאַר קיינעם געדאַכט, אוועקגעשטאַרבן ביי א געבורט. געבליבן זענען צוויי
יתומים, וואָס האָבן פאַרלאָרן בלוז די מוטער, אָבער א טאַטע אליין וואָס קאָן
טון מיט צוויי קליינע יינגלעך? אמת, ער קאָן זיי אויסלערנען זאָגן קדיש, אָבער
מיט דעם קאָנצען אויפכאָווען צוויי קינדער?! פאַרשטייט זיך, אז ער וועט היינט-
מאָרגן ווידער התנוגה האָבן, ווייל א מאַנצביל קאָן זיך נישט אליין אָפּכאַזען,
אָן א פרוי. אָבער זיי, די קינדער וועלן שוין דערמיט האָבן א נייע מוטער? קיין
מאָל נישט. אין בעסטן פאַל וועט עס זיין א שטיף-מוטער און, ווי באַוואוסט,
איז א שטיף-מוטער קיין מאָל נישט געווען דאָס זעלביקע ווי א מוטער... דאָס
איז איינס, וואָס קאָן נישט לאָזן פאַסיוו ר' שלמהן, ווייל די קינדער, זיינע איי-
ניסלעך זענען דאָך זיינע קינדער. והשנית, איז די צווייטע טאָכטער, דאָס הייסט
דער צווייטער איידעם, אויך נישט אין נאַנצן אומאָפּהענגיק פון אים, פונעם
שווער. אמת, ער האָט זיך אויפגעבויט א הילצערן הייז, אין וואָס ער זאָל קאָ-
נען וואוינען – אָבער וואו? ער האָט עס דאָך אויפגעבויט אויף זיין גאָרטן,
און יעדן פריילינג „בייסט“ מען אריין אין שווערס ערד, און דאָ פאַרזייעט מען
ציבעלעס, עטלעכע בייטן, דאָרט פאַרזייעט מען עטלעכע קאָרטשעס פאַסאָלעס...
איז עס נישט אין דער אָרדענונג. קודם קאָן מען נישט אָפּזאָגן א קינד, אז סע
זאָל נישט האָבן וואו צו זעצן אן אייגן ביסל ציבעלעס צי רעטעכלעך. אָבער
מסכים זיין מיט דעם, קאָן מען דאָך אויך נישט.

מסכים זיין, וואָלט געהייסן אז מע האָט שוין צעטיילט די ירושה נאָך
ביי זיין לעבן – און דאָס לאָזט נישט צו די יינגסטע טאָכטער, וועלכע האלט
אז דאָס וועט קאָנען האָבן שלעכטע פאַלגן אויף איר פאַמיליע-לעבן.
אפשר וואָלט מעמעלער געקאָנט פאַרטייטשן די דאגות פון ר' שלמהן?
די דאגות מיט דער יינגסטער טאָכטער זענען לאַנגסטיקע, הגם זי איז
געווען די שענסטע פון זיינע אלע דריי טעכטער. און אויב די דאגות מיט איר
זענען לאַנגסטיקע זענען זיי דעריבער נאָך שווערערע. וואָלט מען געכאַפט
א בליק אויף דער יינגסטער טאָכטער, וואָלט מען לייכט געקאָנט זיך איבערצייגן
אז זי איז לכל הדעות א פרוי, וואָס קאָן האלטן נאָענט א מאן. זי האָט געהאַט

נישט נאָר א שייגעס אויסזע, א שוין געשטאלט, נאָר אויך געהאט דעם „קום אהער“ צו וואָס א מאן קאָן נישט בלייבן גלייכנילטיק. זי איז געווען א שטאלט-נע מיט רונדיקע אבריס, מיט רייכער פרויאישקייט – און דאָך: דער ערשטער שידוך איז אָפגעגאנגען... פאר וואָס? קיינער האָט עס אין שטעטל נישט גע-וואוסט. וואָס איז געווען די סיבה? דער געוועזענער חתן אירער איז געקומען צו גאסט, צו איר, צו דער כלה, און ווען ער איז צוריק אהיימגעפאָרן האָט ער געלאָזט וויסן, אז ער לאָזט אָפ דעם שידוך.

א יריד פונעם חתן זאָל געווען האָבן שפעטער דערציילט אז געשען איז די מעשה אזוי: אָוונט, נאָך מעריב דאווענען, איז דער חתן געקומען צוזאמען מיטן קומענדיקן שווער (דאָס הייסט מיט ר' שלמה!) פון דער שיל. זי, די כלה, האָט אים געגעבן וועטשערע צו עסן, א שיסעלע זאטערקע מיט מילך... וואָס איז זאטערקע? דאָס איז א מין קניידלעך, געקעמט פון ווייצן און פאָפשווי-מעל, געקאכט אין וואסער, און מע גיסט צו א ביסל מילך.

האָט עס דער חתן געגעסן, אָבער ער האָט מער איבערגעלאָזט אין שי-סעלע ווי אויפגעגעסן. ווייל זאטערקע איז טאקע א „גוט“ מאכל, אָבער נישט פאר קיין חתן, וועלכער קומט אין געסטעריי צו דער כלה, ווען מע דארף אָפשמעסן דעם טאָג פון דער חתונה.

האָט די כלה א זאָג געטון:

– וואָס עסטו נישט, ביי דיין מאמע אין דער היים האָסטו בעסערס געגעסן?!

דער חתן האָט נישט געענטפערט אויף אזא „העפלעכער“ פראגע. ער האָט גאָרנישט געזאָגט, אָבער צו מאָרגנס אין דער פרי, ווען ער איז אהיימגע-פאָרן, איז דאָס שוין געווען אויף אלע מאָל. מער האָט מען אים שוין אין שטעטל נישט געזען.

פארשטייט זיך, אז אזא מעשה, אין א קליין שטעטל, איז נישט קיין כבוד. און א טאטע, וואָס האָט א צייטיקע טאָכטער אין שטוב, וועלכע א חתן האָט זי איבערגעלאָזט אָן א „זיי געזונט!“, דאָס קאָן קיין געזונט נישט ברענגען... דערנאָך, אז זי האָט שוין קוים יאָ חתונה געהאט, זענען אדורך עמלעכע יאָרן און זי איז נישט פארגאָן אין טראָגן. נו, פארשטייט זיך, אז מע קאָן נישט דערווארטן פון א חסידישן יונגמאן, אז ער זאָל וואוינען מיט אן עקרה מער ווי צען יאָר. לויטן יידישן דין, ווי באוואוסט, א פרוי וואָס האָט נישט קיין סיג-דער במשך פון צען יאָר נאָך דער חתונה, האָט דער מאן דאָס רעכט זי אָפצו-גטן... און די יאָרן גייען, גייען, און זי איז ווייטער אן עקרה, ווייטער א קאנ-דיראמין אויף צו ווערן א גרושה...

קאן מען פארטיילן די ירושה, צווישן די איידעמעס, פאר דער צייט, און דעם אז מע זאל זיין זיכער אז אין א שיינעם טאג, וועט די יינגסטע טאכטער נישט בלייבן א גרושה?

...און דאך – עם איז שמחת-תורה און מע דארף זיך פרייען מיט דער תורה און מיטן יום-טוב. מע דארף זיך פרייען אז מען איז א ייד, פונעם אויס-דערוויילטן פאלק...

און ר' שלמה איז אויך פונעם אויסדערוויילטן פאלק. נאך, קאן מען מען זיך דען פרייען, אז מע האט אויך די דאגות, וואס דער ראש-הקהל וויל דוקא נישט געבן קיין הקפה, נישט אים, וועלכער האט נישט קיין קליינעם חלק אינעם אויפבויען דאס דאזיקע בית-המדרש, נישט פאר זיינע איידעמעס, וואס זענען טאקע חשובע יונגעלייט, לומדים – אבער: זיי זענען דאך אין דער זעל-ביקער מחלוקה, ווי צווישן די וועגעדיקער משפחות, מאנטאני און קאפולעט, די עלטערן פון די אומגליקלעכע פארליבטע ראמעא און דזשוליעטא...

און דאס – וואס די קאנגרעגע פון זיין פיס אוואנסירט, וואס אמאל אלץ העכער? דאס איז נישט קיין סיבה פאר „פריילעך“ זיין?

פון וואו ער האט די קאנגרעגע? פון לאנגסטיקע צייטן. ווען ער איז נאך געווען א יינגל און ער האט זיך געהוידעט אויף א דעמבענעם קלאץ, וואס איז געווען געבן זייער הויז. אויף איין עק איז ער געזעסן, שלמהלע, (דעמאלט האט ער נאך נישט געהייסן ר' שלמה!) און אויפן צווייטן עק איז געזעסן א שכנס א יינגל (דעמאלט האט מען געזאגט: א שנצל!), און זיי האבן זיך געוויגט „הו-צא“, ארויף-אראפ, ביז דעם פויערס יינגל האט א שפרונג געטון אראפ פונעם קלאץ, פלוצימדיק, און ער, שלמהלע, איז אומגעפאלן און דער קלאץ איבער זיין פוס... זינט דעמאלט, שוין איבער זעכציג יאר וואסט די קאנגרעגע, און דער פוס ווערט וואס אמאל אלץ בלויזלעכער, אָנגעהויבן פון דעם קנעכל, איצט איז עס שוין אריבער דער קני.

אויך דאס איז נישט קיין פרייד... אבער היינט, שמחת-תורה, דארף מען

זיין פריילעך.

יא, מע וואלט געקאנט זיך משמח זיין מיט דער תורה, ווען ער זאל אויך באקומען אן הקפה. באקומט ער אבער נישט קיין הקפה – דארף ער זיך באנגינן מיט דער פרייד פון דער תורה, וואס סע האלטן אנדערע יידן אין זייערע ארעם, און טאנצן און טאנצן...

...האבן די ביזע ווינטן געמעגט בלאָזן ווילד, האט געמעגט רעגענען,

שנייען, האַגלען, ברענען די היצן, שניידן די פרעסט – האט מען געמעגט שלאָגן

יידן, ווארפן זיי פון די באגעזן, וועמען האָט עס געשטערט? איצט איז שמחת-
תורה. דאָס איז דער לעצטער טאָג יום-טוב. דאָס איז דער סוף פון די הארבס-
טיקע יום-טובים. הוליעט מען און מע מאכט זיך פריילעך אין די מאראמאָרע-
שער שטעמלעך.

...פריילעך, יידישע שמחות. איז דען מעגלעך א יידישע שמחה, אז זי
זאָל נישט פארשטערט ווערן?! גלייך סע וואָלט געווען א געטאָנענע זאך. אויב
קיינער משעפעט נישט די יידן, כאָטש אויף איין מינוט, זוכן זיי זיך אליין אויס
עפעס אן ענין, אז זיי גופא זאָלן זיך פארשמערן, נישט נאָר די שמחה — נאָר ממש
דאָס לעבן... דאָס וואָס מענדעלע מוכר-ספרים און זיינע מיטצייטלעך האָבן
באשריבן דאָס קהילה-לעבן פון זייער צייט איז א גאָרנישט לגבי דעם, וואָס
אין מאראמאָרעש האָט דאָס לעבן, דאָס יידישע, געגעבן גייסטיקע שפייז אויף
צו „פארווילן“ זיך...

„מאָרגן“ איז אויס?

(א פּוּרִיס־מאַנאַלאָג, צו זאָגן בציבור — נאָר נישט אליין!)

געדענקט איר, געדענקט איר, ווען די קינדער פלעגן גיין פון הויז צו הויז זאָגן א פּוּרִיס־שפּיל, וואָס האָט זיך געענדיקט מיטן רעפרען:

„היינט איז פּוּרִיס — מאָרגן איז אויס,
גיט מיר א המן-טאש און שטופט מיך ארויס!“

יא, איך געדענק, כאָטש די באַרד און פיאות מיינע זענען שוין גרוי פון די יאָרן, פון די צענדליקער פּוּרִיס־מס, וואָס זענען פאריבער אין מיין לעבן — און נאָך מערער צוליב די „המנס“, אוי, די המנס!
נאָר, לאָמיר בעסער טרינקען נאָך איין גלעזל משקה, נאָך איין גלעזל, כדי איך זאָל קענען פארגעסן... לחיים! לחיים!! המן? מרדכי? איך ווייס נאָך אלץ דעם חילוק צווישן זיי? איז לאָמיר טרינקען נאָך א גלעזל, ביז איך וועל שוין נישט וויסן קיין אונטערשיד צווישן ארור המן און ברוך מרדכי... ווייל היינט איז פּוּרִיס רים מאָרגן איז אויס, גיט מיר נאָך איין גלעזל משקה און שטופט מיך ארויס. דעם אמת געזאָגט, איז אומזיסט די טירחא. איר מענט מיר געבן וויפל משקה איר ווילט. איך וועל האלטן אין איין טרינקען, איך וועל מיר אפשר אויך פארלירן דעם קאָפּ, איך וועל נישט וויסן אויף וועלכער וועלט איך געפין זיך, אָבער דעם חילוק צווישן ארור המן און ברוך מרדכי — אָט דאָס וועל איך תמיד וויסן, ווי שיכור איך זאָל נישט זיין.

ניין, נישט צוליב מרדכי. נישט צוליב דעם צדיק מרדכי וועל איך נישט פארבייטן די יוצרות, ווי שיכור איך זאָל נישט זיין. ניין, צוליב מרדכי וואָלט איך געקאָגט פארגעסן אַן אים שוין ביים ערשטן גלעזל... אָבער המנען? ניין. המן האָט שוין תמיד אין זינען געהאט, אז ער זאָל זיך מיר אריינקריצן אין מיין זכרון, אין מיין מוח, אין מיין לייב און לעבן, אין מיין מאַרעך, אין מיינע

אלע חושים – אים וועל איך נישט פארגעסן, אויך אפילו ווען איך זאָל טריגן-
קען נישט נאָר היינט, אין פורים, נאָר א גאנצן חודש – אים וועל איך נישט
פארגעסן צו פארגראגערן אים און פארגעדענקען אויף קינדס קינדער: ארום,
פארשאַלטן זאָל ער ווערן, דער המן פון דורות... עד סוף כל הדורות.
איז טרינג איך איין גלעזל און נאָך איינס, און נאָך איינס – אזוי ווי
עס איז א מצווה צו טרינגען אין יום-טוב פורים.

וויפל זשע גלעזלעך האָב איך שוין געטרונקען? וועל איך מודה זיין,
אז איך ווייס שוין נישט. ווייל איך האָב אפשר שוין פארלוירן דעם חשבון?
אפשר. אָבער איך מיינ אז נישט צוליב דעם. נאָר סתם אזוי, ווייל הגם איך בין נישט
אזוי שוואַך אין דער מאטעמאטיק – האָב איך אָבער א ווידערווילן צו צאָלן,
צו ציילן, צו סטאטיסטיק... איך האָב נישט ליב ווען מע ציילט.

ציילט מען מיר די געטרונקענע גלעזלעך, קאָן מען מיר אז עין-הרע געבן,
און איך האָב מורא פאר אז עין-הרע, הגם איך בין נישט קיין אָבער-גלויביקער.
איך האָב נישט ליב מע זאָל ציילן, ווייל אין געציילטן גייט נישט אריין די ברכה.

...איך האָב נישט ליב ווען מע ציילט מיר וויפל פורים איך האָב שוין
איבערגעלעבט און וויפל פורים סע זענען מיר נאָך איבערגעבליבן צו יום-
טוב; איך האָב נישט ליב ווען מע ציילט מיר די געטרונקענע גלעזלעך; ווען
מע ציילט מיר די ברודער, די קינדער, די אייניקלעך, די זיידעס, די עלטער-
זיידעס; וויפל מאָל איך בין שוין געבוירן געוואָרן, וויפל מאָל איך האָב שוין
חתונה געהאט (און צי דער זיווג איז עולה-יפה געווען?), וויפל מאָל איך האָב
זיך גע'גט, וויפל מאָל איך בין שוין געבליבן אז אלמ; וויפל מאָל איך בין שוין
געשטאָרבן און וויפל מאָל איך בין שוין אויפגעשטאנען תחיית המתים. איך
האָב נישט ליב ווען מע ציילט מיינע גרויע האָר; איך האָב נישט ליב ווען מע
ציילט און מע וועגט מיינע מעשים אויף דער וואַג...

איך האָב נישט ליב אז מע זאָל מיר ציילן די געבורטן, נישט די בריתן
(וואָס קומען אזוי זעלטן פאָר!), אז מע זאָל ציילן די לוויית (בררר!), אז מע
זאָל ציילן די יידן וואָס „קומען צו“, אָדער יענע וואָס פאלן „אָפּ“ אויף דעם דער-
נערדיקן וועג; איך האָב נישט ליב גאָרנישט, קיין שום ציילונג, וואָס האָט דעם ציל
צו פירן צו אנטמוטיקונג, חלילה-וחס, צו אונטערגאנג, וואָס וויל אָפלייקענען
אונדזער נצחיות...

איך האָב נישט ליב ווען מע ציילט מיר די פאראננענע צי קומענדיקע
דורות; ווען מע ציילט מיר די יאָרן וואָס איך האָב שוין איבערגעלעבט, כדי מיר
אויפצוקלערן וויפל איר האָב נאָך צו לעבן; איך וויל נישט מע זאָל מיר ציילן...

איך האָב נישט ליב קיין סטאטיסטיק בכלל, און אורדאי נישט ווען איך בין א ביסל פריילעך נאָך א פורימדיקער כוסה.

פאר וואָס זאָל מען מיר פארשטערן דאָס ביסל פרייד פון א יידישן, זעלעט-נעם יידישן יום-טוב, וואָס איז יאָ א פריילעכער?

וואָס אנדערש קאָן איך מיר שוין דערווארטן פון אזעלכע סטאטיסטי-קער, וואָס ציילן מיר גענוי אָפ וויפל יאָרן, טעג, שעהן, אפילו סעקונדעס איך האָב צו לעבן?!

לויט אזעלכע סטאטיסטיקער וואָלט איך דאָך שוין לאנג געדארפט זיין אויפן עולם-האמת – איך, מיין לשון, און מיין שטאם! – און איך בין גע-לויבט השם יתברך נאָך דאָ, איך לעב און איך בין זיך משמח לכבוד פורים... לויט דער סטאטיסטיק? לויט זיי איז שוין נישטאָ ווער און פאר וועמען צו שרייבן מגילות, עם איז שוין נישטאָ נאָר פיל וועלכע זאָלן לייעגען די מגי-לה; עם איז שוין א מאנגל אין גראנערס צו פארטייבן די המנס. נישטאָ ווער סע זאָל גראנערן אפילו מיט די פאראנענע גראנערס. און דאָך...

און אויך דאָס איז נישט גיי. די דאָזיקע סטאטיסטיקעס מאכט מען מיר שוין נישט פון היינט צי פון נעכטן, נאָר זינט הונדערטער און אפילו טויז-טער יאָרן.

לחיים! טרינקט מען נאָך איין גלעזל און נאָך איינס – נאָר נישט ציילן, נאָר נישט מאכן קיין סטאטיסטיק.

מאכט מען סטאטיסטיק, הייבט מען מיר אָן אויסרעכענען, אז „בקרוב“ אין אז עטלעכע מיליאָן יאָרן ארום, וועט דער ערד-קיילעך אויסגעקילט ווערן און קיין שום לעבעדיקער נפש וועט נישט איבערבלייבן... אז אין עטלעכע מיליאָן יאָרן ארום וועט די זון גופא אויך אויסגעקילט ווערן און סע וועט נישט איבער-בלייבן אויף דער ערד קיין שום גרינער שפראַץ נישט, ווייל סע וועלן נישט זיין קיין זונגען-שטראַלן וואָס זאָלן ווארעמען.

ווען דאָס וועט זיין?

אין עטלעכע יאָרן, דאָס הייסט, עטלעכע מיליאָן יאָרן ארום? פאר וואָס זשע ווילט איר מיד היינט באאומרואיקן?!

איך וויל נישט מע זאָל מיר ציילן דעם דויער, סיי מיינעם און סיי פון מיינע שטאמברידער אויף דער דאָזיקער פלאנעטע.

איך האָב נישט ליב קיין סטאטיסטיק, ציילט מיר נישט די פורים-גלעז-לעך, וואָס איך טרינק – לחיים!

היינט איז פורים, מאָרגן איז אויס – גיט מיר נאָך איין כוסה און, גיין,
שטופט מיך נישט ארויס!...

אויב סע קומט אָבער אזא מין סטאטיסטיקער, א שווארצע ערשער,
איז זאָגט אים אין מיין נאָמען: היינט איז טאקע פורים – אָבער אפילו „מאָר-
גן“ איז נאָך נישט אויס!

דערווייל נעמט אזא מין סטאטיסטיקער און ווארפט אים יאָ ארויס!

איז – זאָל זיין – לחיים, און לשנה הבאה... צום גראם!

א וואכנאכט

(פון דער סעריע: „מע האָט מיך אָפּגענאַרט“)

„גדולה אונאָת דברים מאונאָת ממוֹן“
(בבא מציעא נח:)

אויב מע געפינט נאָך היינט אין גיהנום יינגלעך, שאַלטיקעס, וואָס וואוּווען ארום אין קורצע קויטיקע העמדלעך, תמיד פריילעכע, הגם זיי האָבן הונגעריקע לידיקע מעגעלעך – זאָל מען וויסן אז דאָס זענען מסתמה מיינע געוועזענע חדר-חברים. פאר וואָס זיי זענען אין גיהנום? וואו דען קאָן מען א-זעלכע שאַלטיקעס געפינען, אין גן-עדן?! אויב זיי האָבן זיך חליצה-וחס, דורך א פארזען פונעם מלאך, וועלכער וואכט ביי דער טיר פונעם גן-עדן, יאָ אריין געכאפט, וועל איך זיי פון דאָרט ארויסטרייבן, ווייל...

אודאי איז עס אומזיסט אייך דאָס צו דערציילן, פאר וואָס איך קאָן זיי אפילו אויפן היינטיקן טאָג דאָס נישט מוחל זיין. יאָ, אומזיסט, ווייל ווער וועט עס היינט מיך פארשטיין און מיר געבן גערעכט? ... ווידער, צוריק געשמועסט, אז איך וועל עס נישט דערציילן וועט מען גאָר מיך האַלטן פארן „שלעכטן“, וועל-כער וויל נישט פארנעסן ביזן היינטיקן טאָג יענע „בושה“ וואָס איך האָב דע-מאָלט געליטן, וואָס ווען איך דערמאן זיך פאררויטל איך זיך נאָך היינט – איז דאָך שוין בעסער אז איך זאָל עס יאָ דערציילן... אהוּז דעם, ווייסט מען דאָך שוין סיי ווי סיי די מעשה, ווייל זיי מיינע חדר-חברים, האָבן דאָך שוין דעמאָלט אויסגעפויקט כמעט אין גאנצן שטעטל די „מעשה“, זיי האָבן מיך געמאכט צו לייטיש געלעכטער, איז צו וואָס טויג שוין היינט אויסצובאהאלטן דעם אמת? אזוי אז בעסער וועט עס איצט דערציילט ווערן אויך פונעם צווייטן צד, דאָס הייסט פון מיר נופא, וועט מען דאָך קענען זען, אז גערעכט בין איך.

...ווייסט מען דאָך שוין, אז די בושה האָב איך געליטן ביי א וואכנאכט. אודאי געדענקט יעדער איינער, אז צו א וואכנאכט, דאָס הייסט ביי א „קריאת-

שמע לייגענען", ביי א קימפעטאָרין וואָס האָט געבוירן א יינגלעך, וואָס מע וועט מאָרגן מ'ל'ע זיין ביים בריה, פלעגט מען גיין אין גרופ, דאָס הייסט אז אלע יינגלעך, צו מאַל דאָס נאנצע חדר, צו מאַל אויך בראש מיטן מלמד און מיינסט מאַל זענען די יינגלעך געגאנגען אליין. דער געוואנטמער האָט מיטן פיס אָג-געקלאַפּט אין דער טיר. זיך אויסגעהוסט, כדי זיך צו מאכן מוט, נישט געווארט מע זאָל אים ענטפערן פון יענער זייט, האָט ער געעפנט די טיר און אריין מיט א רעש, אזוי ווי א נאנץ חדר מיט יינגלעך קאָגען אָנמאכן אויך ווען זיי שרייען „ששש!“.

איבערווייניק, אין צימער, איז אומעטום געווען דאָס זעלביקע בילד: מיט א ווייס לייַלעך, ווי מיט א שפאניש ווענטל, איז געווען אָפגעשיידט דאָס בעט, אין וועלכן עס איז געלעגן די קימפעטאָרין מיטן ברית-יינגל ביי איר זייט, אָבער אין גאנצן צימער זענען געווען אויסגעהאָנגען קימפעטאָריוולעך אויף די ווענט, נעבן יעדן פענצטער, נעבן יעדער טיר, אפילו ביים קוימען, פון וואו ס'ע וואָלט זיך נאָר געקאָנט יאווען דער „נישט גוטער“ (איך וואג נישט ארויסצוזאָגן דאָס וואָרט „שד“!), וואָס האָט נישט איצט קיין אנדערע ארבעט ווי צו לאָקערן אויף דעם קליינעם נשמה'לע, וואָס איז גרייט מאָרגן צו ווערן גע-ידישט, אריינצוגיין בכריתו של אברהם אבינו...

אויפן קימפעט-בריוול זענען געווען אויפגעשריבן אותיות, ווערטער און פסוקים – אומפארשטענדלעכע נישט בלויז פאר פשוטע מענטשן, נאָר אפילו אויך פאר די שדים גופא...

איך האָב קיין מאַל נישט פארשטאנען, היינט נאָך פיל ווינציקער: וואָס איז אזוי וויכטיק פאר די שדים אז זיי זאָלן זיך אקעגנשטעלן און נישט דער-לאָזן „ידישן“ נאָך איין קליין קינד? נאָך דעם ווי מע האָט געעירישט דאָס קינד דארף מען שוין קיין קימפעט-בריוולעך נישט מער. די נאנצע סכנה איז נאָר ביזן יידישן... דערנאָך, דארף מען עס מער היטן דאָס קינד פאר „מענטשן“ – פאר שדים איז שוין מער נישטאָ וואָס מורא צו האָבן.

דעמאָלט בין איך געווען קוים דריי יאָר אלט. עס איז געווען אין די ער-שמע וואָכן ווי איך האָב אָנגעהויבן גיין אין חדר. האָבן מיך מיינע חדר-חברים פארנארט, זיי האָבן מיר געזאָגט, אז זיי זענען שוין געווען אויפן „קריאת-שמע-לייענען“ – נאָר איך איינער בין ארויסגעבליבן...

געוואוסט האָב איך אז ביי ר' שלמהו, ביי א שכן, איז געבוירן א קינד, וואָס זאָל איך געווען וויסן ווען עס איז דאָס „קריאת-שמע ליייענען“, אָדער די וואכנאכט?!

אָבער די חברים מיינע האָבן מיך געטרייסט, אז נאָרנישט איז נאָך נישט פארשפּעטיקט. איך האָב נאָך צייט צו גיין אויפן קריאת-שמע-לייענען, אויך אָן זיי... אָבער אזוי ווי זיי האָבן פארשטאַנען אז אַליין-אַליין וועל איך נישט אַרײַנגיין, ווייל זיי האָבן מיך דאָך געקענט פאר א שעמעוודיקן, זענען דאָך א שאַד די רייד – האָבן זיי מיר צוגעגעבן נאָך איינעם, א מער דרייסטערן, אז ער זאָל מיט מיר מיטגיין.

קיין גרויסע „תורה“ איז דאָס אייגנטלעך נישט געווען. קריאת-שמע לייענען האָב איך געקאָנט. אי אויסנווייניק אי אינעווייניק. אמת, אויסנוויי-ניק האָב איך געקאָנט פריער ווי אינעווייניק, אָבער נאָר האַלב קריאת-שמע. אויסנווייניק האָב איך געקאָנט זינט די ערשטע אַרויסגערעדטע ווערטער. יעדן אָוונט, פארן לייגן שלאָפן, האָט מיין מוטער, זכרונה לברכה, מיט מיר געזאָגט „שמע ישראל“, דערנאָך האָט זי מיך צוגעטראָגן אויף אירע מוטערלעכע הענט, צו דער מזוזה, איך פלעג מושן דריי מאָל, זאָגנדיק „שדי ישמרנו ומצילנו מכל רע!“...

לייענען קריאת-שמע אינעווייניק, אין „בענטשערל“, אַט דאָס האָב איך זיך אויסגעלערנט שפעטער, אָבער דאָך איידער איך האָב אָנגעהויבן גיין אין חדר. דאָס האָט מיך אויסגעלערנט דער פאָטער, זכרונה לברכה, ווי נאָר איך האָב אָנגעהויבן קאָנען עברי.

מיר האָבן געהאַט א „בענטשערל“, אין וועלכן עס איז געווען אַלץ וואָס א ייד (אָדער א יידינע!) דארף קאָנען. פון מאכן א „המוציא“ ביז בענטשן, ברכת-המזון, א מזונות, מודה-אני, קריאת-שמע, „נאָט פון אברהם“ און נאָך אזעל-כע ווייבערישע געבעטעכץ...

דעם אמת געזאָגט, האָב איך געלייענט דעם „נאָט פון אברהם“ פון גיי-נערייקייט. מיין מוטער, זכרונה לברכה, האָט איין מאָל אין א נאָכשלוש-סעו-דותריקן ביו-השמשות זיך פארפלאָנטערט און אָנשטאַט זי זאָל זאָגן „אויף מיין קעפעלע“ האָט זי געזאָגט „אויף מיין בעקעלע“ – דעמאָלט האָבן זיך די קינדער צעלאַכט...

אזוי בין איך נייגעריק געוואָרן צו וויסן, ווי אזוי טאקע שרייבט די תחי-נה צי דאָס בענטשערל? האָב איך זיך אויסגעלערנט און געדענקט עס נאָך היינט. איך קאָן עס אויך איצט איבערחזרן:

„נאָט פון אברהם, פון יצחק און פון יעקב,
באָהיט דיין פאָלס ישראל אין דיינעם לויב,
דער ליבער שבת קודש גייט אוועק

און די וואָך זאָל קומען צו גליק
און צו געזונט און צו מזל וברכה,
און צו עושר וכבוד און צו פרנסה טובה
און צו אלעם גוטן אָמן ס'לה...

אדני גאָט, מיין ליבער גאָט
איך האָב צו דיין ליבן געבאָט.
איך וועל טון וואָס דער טאטע און מאמע הייסט,
און וואָס אלע גוטע פרומע לייט הייסן,
צו גוטן זאָל איך טון,
א ברכה והצלחה אויף מיין קעפעלע, אָמן ס'לה..."

אָט דאָרט האָב איך טאקע אויסגעלערנט אויך אינעווייניק נאנץ קריאת-
שמע לייענען...

איך האָב געקאָנט אויך דעם אָנווייניש, וואָס די קינדער, וועלכע קומע
צו דער וואכנאכט, מאכן דער קימפעטאָרין, נאָכן קריאת-שמע לייענען:

„וויפל געגל אין דאך
אזוי פיל מלאכים אויף דער וואך!“...

נאָך מער, איך האָב געקאָנט אויך דעם צווייטן וואריאנט. אויב מע האָט
נישט מכבד געווען ווי מע באדארף צו זיין, האָבן די יינגלעך ביים ארויסגיין
געמאכט נאָך איין אָנווייניש:

„וויפל געגל אין דאך
אזוי פיל מאָל זאָל ער משתין זיין ביי נאכט!“...

יא, איך האָב געקאָנט אלע ביידע וואריאנטן. בין איך דען איצט דאָס
ערשטע מאָל אויף א קריאת-שמע לייענען?!

...איז זענען מיר ביידע יינגלעך אריין, ווי בנבנה, צו דער קימפעטאָ-
רין. געבליבן ביי דער טיר נישט געוואנט, און געווארט. אויף וואָס? דאָס האָבן
מיר אליין נישט געוואוסט.

אין שטוב האָט מען זיך אָנגעהויבן שושמען, מיט א באהאלטענעם
שמייכל.

און אז מיר האָבן געזען אז קיינער זאָגט אונדז נישט גאָרנישט, האָבן
מיר אָנגעהויבן לייענען קריאת-שמע. קודם שטיי, ווי אונטער דער נאָז, אָבער
מיט דער צייט האָבן מיר באַקומען מוט און געהעכערט אויף אַ קול...
מע האָט אונדז געגעבן יעדן איינעם אַ קיכל – און פארטיק. דאָס איז
געווען אלץ.
ווען מיר זענען ארויסגעגאנגען, האָבן מיר מער קיין קינד אויף דער
נאָם נישט געזען.

ערשט אין דער היים, ווען מע האָט מיך געפרעגט וואו איך האָב פאר-
שפעטיקט און איך האָב געזאָגט, אז איך בין געווען אויפן קריאת-שמע-לייענען,
ביי ר' שלמהן – ערשט דעמאָלט בין איך געוואויר געוואָרן, אז מע האָט מיך
ארויסגעשטעלט אויף חוזק: איך בין גאָר געווען אויף אַ קריאת-שמע לייענען
ביי אַ מיידל... דאָרט וועט קיין ברית מאָרגן נישט זיין...

דעמאָלט האָט מען מיך דאָס ערשטע מאָל אָפגענארט.

הארבסט מיט זון

ווי אזוי מע ווייל: מע קאן אָנהייבן מיט אן אויפרוה-צייכן, און פונקט אזוי קאן מען אָנהייבן מיט א פרענצייכן, עס איז די פראגע וואָס אן עפעקט מע ווייל ארויסרופן ביים לייענער. אָדער בעסער געזאָגט, עס איז אָפהענגיק פאר וואָס א מין לייענער מע דערציילט עס: האָט מען פאר זיך א געדולדיקן, מיושב-דיקן לייענער, קאן מען אָנהייבן אויך מיטן פרענצייכן און סע וועט נישט זיין קיין שום סכנה, ווייל ווי א געדולדיקער וועט ער געוויס איבערלייענען די מעשה ביזן סוף און ער וועט באלד געוואויר ווערן אז דער פרענצייכן איז נישט מער ווי א רעטאָרישער, ווייל ביים דערציילער, פונקט ווי ביים דעם לייענער איז דאָס געפרעגטע בשום אופן נישט קיין ספק, נאָר א זיכערקייט. האָט מען ווידער, פאר זיך אזא מין לייענער, וואָס איז כטבע א געאייילטער, נישט קיין געדולדי-קער — יענער וועט נישט דערגיין מיטן לייענען די מעשה ביזן סוף, איז טאָר מען זיך נישט אריינגאָזן אין אזא סכנהדיקער פראגע. און ביי אזא מין פראגע דערלייענט מען נישט ביזן סוף, קאן זיך שאפן דער איינדרוק ביי אזא מין לייע-נער, אז מע האָט צו טון, זיליה-וחס, מיט א כופר-בעיקר, רחמנא-ליצלן, און דאָס איז קודם נישט אמת, דערנאָך איז דאָך דער דערציילער נישט דאָס אויסן. איז כדי אויסצומיידן סיי וואָס פאר א קאָנפוזיע, און אויך יענע סכנה אז מע זאָל עס שלעכט פארשטיין, איז דאָך שוין בילכער אז מע זאָל קודם א-וועקשטעלן דעם אויפרופצייכן, מיט א דעקלאראטיווער מודעה — און דער-נאָך, ווען מען איז שוין ארויס פון סיי וועלכער סכנה, דעמאָלט קאן מען זיך שוין דערלויבן און א שטעל טון אויך דעם פרענצייכן...

איז קודם: עס איז דאָ א גאָט אויף דער וועלט! א גאָט, אן אלמעכטי-קער, וואָס אָן זיין רצון באוועגט אפילו קיין פליג נישט מיט אירע פליגל און סע פאלט אפילו קיין שטרוי נישט אראָפ פון א וואָגן היי... איי, מע זעט צו מאָל אז נישט בלויז א שטרוי נאָר אפילו א גאנצער דעמב פאלט אוועק און נישט

זעלטן אויף א מענטש, און נאך וואָס פאר א מענטש, א זעלטענער צדיק – איז מסתמה דאָס געווען דער רצון פון זיין ליבן נאָמען...

דערנאָך, נאָך עפעס: הארכסט איז נישט קיין סוף, ווי פיל מענטשן מיינען דאָס, נאָר איז אן אָנהייב.

אויב עס איז שוין דאָס געזאָגט געוואָרן, קאָן מען שוין מיט נישט גע-וואנטע טריט פרוואוּן אריבערגיין צום פרעגצייכן:

איז טאקע דאָ א נאָט אויף דער וועלט? איז הארכסט אן אָנהייב צי א סוף?

אוודאי, אז מע שטעלט אזעלכע פראַגן, פארשטייט זיך, אז נישט נאָר וואָס מע דארף פרוואוּן ענטפערן אויף זיי, נאָר זאָגן דעם אמת, אז דער ענט-פער איז שוין פון לאַנג געווען צוגעגרייט, נאָך פיל פריער פון דער פראגע – אנדערש וואָלט מען דאָך נישט געשטעלט אזעלכע פראַגן, וואָס וואָלטן אויס-געזען ווי קלאַץ-קשיות. האָט מען דאָך דאָס שוין געקאָנט אליין פארשטיין פון די סאמע ערשטע שורות, אז די פראגע איז געשטעלט געוואָרן נישט צו-ליב אן אנדערן ציל ווי צו געבן א געלעגנהייט אויף צו ענטפערן.

איז אויף דער ערשטער פראגע פיל גרינגער צו געבן דעם ענטפער. איז מחמת דעם וועט מען בעסער קודם דאָס אָפּטורן, דערנאָך וועט מען קאָנען אריבערגיין צו דער צווייטער פראגע, וועגן הארכסט, צי עס איז אן אָנהייב צי א סוף, וואָס איז פיל א שווערערע.

צי עס איז טאקע דאָ א נאָט אויף דער וועלט, דאָס איז שוין באקאנט פון קדמונים, זינט... פון אייביק. אָבער, כרי אויסצומיידן יעדן ספק, דארף מען דערציילן אז צו דער דאָזיקער מסקנה איז דערנאָנגען אויך א גלח...

געווען איז עס אזוי: ער האָט געהאט א טבע זיך צו לאַנגווייליקן, ווייל זיין פאָסטן פון א נייסטלעכן האָט אים נישט גענעבן קיין צו פיל באשעפטי-קונג. א חתונה? א ברית? דאָס איז פיל צו ווינציג. וואָס זאָל ער געווען טון? שאלות פסקענען האָט ער נישט געהאט פאר וועמען, הנם ער האָט גאנץ גוט געקאָנט זיי פסקענען. איז אָבער געווען די מעשה דאָס, וואָס ער האָט נישט געהאט פאר וועמען. אין זיין קירך זענען אלע געווען אזעלכע „סענערס“, וואָס האָבן זיך אליין געפסקנט די עווענטועלע שאלות. נאָך מער, זיי האָבן קיין שא-לות זיך נישט געשטעלט און ממילא נישט געדאפט זיי פסקענען. ווייל אויב אמאָל האָט מען יאָ געהאט שאלות, איז עס געווען אמאָל. היינט, ווען אלץ אויף דער וועלט איז קלאָר, אפילו נאָר קלאָר, איז פאר וועמען דארף מען די אויפ-קלערונגען פון א נייסטלעכן?

וואָס זשע טוט אזא גלח, מיט וואָס „פארטרייכט מען די צייט“? האָט ער זיך אויסגעלערנט (אין דעם טעאָלאָגישן סעמינאר האָט מען עס נישט גע- לערנט!) שפּילן קאָרטן.

איינגטלעך, האָט מען קיין מאָל נישט געדארפט לערנען קאָרטן שפּילן, דאָס איז מער אַ מזל זאך. אדרבה, מע האָט דאָך שוין געזען, אז איינער וואָס האָלט זיך פאר אַ גרויסן חכם אין דער קונסט פון קאָרטן שפּילן, האָלט זיך אפּ- לן פאר אַ נאנצן אייבער-חכם, און ווען ער זעצט זיך אוועק שפּילן, אפילו מיט אזעלכע וואָס זענען אָנהייבער, אָדער איינער איז גאָר אַ גאנצער עם- הארץ אין דער תורה פון קאָרטן שפּילן – און דאָך...

יא, מע האָט שוין געזען. נאָך מער, עם איז גאָרנישט קיין זעלטהייט. אדרבה, מעשה שטן פאסירט עם טאקע געוויינטלעך אזוי, אז יענער וואָס האָט קיין השגה נישט פון א „קאָמבינאציע“ ביי די קאָרטן, דווקא יענער פּוֹט זיך אָן די קעשענעם מיטן געוואונענעם געלט, וואָס ער האָט אויסגעבייטלט זיינע מיטשפּילער, וועלכע האָבן זיך געהאלטן פאר גאנצע חכמים.

טאקע אויף אזא אופן איז דער גלח געוואויר געוואָרן, דאָס וואָס אנדערע האָבן שוין געוואוסט צוריק מיט כמעט פיר טויזנט יאָר צוריק, ווען אַ יונגל, איי- גער אברהמעלע, וואָס האָט קוים אָנגעהויבן גיין אין חדר, האָט ער שוין אויסגע- שרינגן אויף אלע גאסן אז אויף דער גאנצער וועלט, יא-יא, אויף דער גאנצער וועלט איז פאראן איין איינציקער גאָט...

...דער גלח האָט זיך טאקע יאָ אויסגעלערנט די חכמה פון שפּילן קאָר- טן, אָבער מעשה שטן, דווקא דעמאָלט ווען ער האָט אריינגעשטעלט אין קאָן כמעט דאָס לעצטע רענדל – דעמאָלט האָט ער געהאט אזעלכע מיאוסע קאָרטן, אז ווען מע זאָל זיי געווען געבן צו עסן פאר חזירים, אזוי האָט דער גלח גופא זיך אויסגעדריקט, וואָלטן אפילו די חזירים נישט געגעסן אזעלכע מיאוסע (ער האָט נישט געזאָגט מיאוסע, נאָר „פאסמורגע“!) קאָרטן. אָבער, אין דער לעצטער מינוט, יא, אין דער סאמע לעצטער מינוט, ווייל ביז איצט האָט ער דאָך איינגעלייגט אין קאָן דאָס „כמעט“ לעצטע רענדל, אָבער איצט ווען ער האָט טאקע איינגעלייגט דאָס סאמע לעצטע – איז געשען דאָס, וואָס סע גע- שעט איין מאָל אין אַ יובל: ער האָט כאַטומען נישט איינעם, נאָר פיר „אסן“ מיט אַ מאָל... דעמאָלט, אין גרויסן התלהבות, האָט דער גלח, וועלכער איז געווען אריינגעלייגט אין דאָזיקן שפּיל מיט זיין גאנץ נפש, כמעט אזוי ווי אַן אמאָליקער פרומער ייד, להבדיל, איז געווען אריינגעטון אין די מחשבות פון הלל, בעת ער האָט געוואלנערט די שמירה-מצות – האָט דער גלח, ווען ער האָט דערזען צווישן זיינע פינף קאָרטן אין די הענט גאנצע פיר „אסן“, האָט ער שיער נישט

געחלשט. אָבער ער האָט זיך איינגעהאלטן און געשוויגן, כדי נישט צו פאר-
רֶאָטן זיינע קאַרטן – אָבער צו פיל האָט ער זיך נישט געקאָנט איינהאלטן.
אזוי ווי די „באנק“ איז געווען אָנגעפולט, האָט ער אויסגעשריגן, אָן דעם אז
ער זאָל זיך שעמען פאר זיינע מיטשפילער: נו, איצט בין איך איבערצייגט,
אז עס איז פאראן א נאָט אויף דער וועלט!...

פארשטייט זיך, אז די מיטשפילער, וועלכע זענען קיין גלחים נישט
געווען, האָבן נאָך דעמאָלט נישט פארשטאנען דעם טיפן אמונה-געדראַנק, צו
וועלכן דער גלח איז דערנאָנגען אין אזא דערהויבענער שטימונג, אין סאמע
שפילן די קאַרטן. אָבער אז זיי האָבן דערזען, ווען ער האָט אויפגעדעמט זיינע
קאַרטן, פאמעלעך, פאמעלעך, אזוי ווי עכטע קאַרטן-שפילער ווייסן עס צו טון,
לויט דער רוי, קאַרט נאָך קאַרט, מיט פארטיפטער כוונה אָבער אויך מיט א סא-
דיש געפיל, קורם איין „אס“ און דערנאָך פאמעלעך אויך דעם צווייטן, דער-
נאָך דעם דריטן און דערנאָך אויך דעם פערטן – דעמאָלט זענען זיי געבליבן
מיט אָפענע מיילער, פארנלאָצט. און מסתמה האָבן זיי אויך אָנגעהויבן טראַכ-
טן ווי דער גלח, אז „עס איז טאקע דאָ א נאָט אויף דער וועלט“...
דאכט זיך, אז עס איז טאקע אזוי. קיינער האָט שוין קיין ספק נישט
אין דעם: עס איז דאָ!...

געשעען אָבער אזעלכע זאכן, וואָס דער זינדיקער מענטש קאָן זיי נישט
אלע מאָל פארשטיין מיט זיין פשוטן ערדישן שכל. און נישט ווילגנדיק, בשונג,
אָן דעם אז ער זאָל חלילה האָבן מסוכנדיקע פילאָסאָפישע כפירה-געדראַנקען
רייסט זיך פון זיין מויל ארום: איז טאקע נישטאָ קיין נאָט אויף דער וועלט?
אזא מין כפירה-פראַגע, וואָס מע קאָן אפילו אזוי נישט אָנרופן, ווייל
ער, דער מענטש, איז דאָך נישט אויסן געווען צו פילאָסאָפירן, צו שטעלן אין
ספק די עקזיסטענץ פון א נאָט אין הימל – אָבער דאָ אויף דער ערד, וואו ער
האָט געזען מאָדנע זאכן, אויף וועלכע ער געפינט נישט קיין לייכטן ענטפער,
דעמאָלט האָט זיך ביי אים ארויסגעריסן אזא פראַגע, וואָס איז בכלל נישט גע-
ווען קיין בייזוויליקע.

דאָס מאָל איז עס נישט געווען קיין גלח, נאָר א מלמד. נאָר מיט אן אנ-
דערן נאָמען: א לערער. ער האָט געגעבן „שטונדן“, דאָס הייסט לעמציעס פון
מאטעמאטיק און פראַנצייזיש.

סע זענען געווען עלטערן, אויך איז יענע צייטן, וואָס האָבן געשיקט
זייערע קינדער אין שול אריין, אָבער מע האָט זיי צוגעגרייט אויך פון דער היים.
זיי האָבן זיך געהאלטן פאר „אריסטאָקראַטישע“ און סע פאסט נישט פאר א-

זעלכע מענטשן אז זיי זאָלן שיקן זייערע סינדער, „זייער“ סינד, זייער „סינד“, אז סע זאָל זיצן אין שול אויף איין באַנק מיט אנדערע סינדער, וואָס זענען אפשר גאָר קיין סינדער נישט, נאָר קליינע אָרעמע לייט, פונקט ווי זייערע על-טערן זענען געווען גרויסע אָרעמע לייט, זענען זיי געווען קליינע אָרעמע לייט... איז מיט זיי זאָלן זיצן אזעלכע סינדער אין איין שול און יענע זאָלן גאָר בע-סער קענען די לעקציעס? האָט מען גענומען א „לערער“ אהיים, וועלכער זאָל לערנען, אָדער געבן לעקציעס, א ביסעלע מאטעמאטיק, כדי ער זאָל אויסלער-נען נאָך אין דער היים און דערנאָך קומען אין שול מיט דער לעקציע פארטיק איינגעזרט.

דער פאָטער איז געווען דירעקטאָר פון דער באַנק, דאָס הייסט, אז ער איז שוין נישט געווען קיין פשוטער באַמטער, נאָר אן אריסטאָקראַט. והא ראייה: ער האָט אויך אויגן-ברילן. מע קאָן שווערן, אז ער האָט נישט געטראָגן די ברילן פון קורצזיכטיקייט, נאָר פון גאוה, כדי צו ווייזן אז ער איז א „איג-טעליגענט“... דאָס דארף מען דאָך נישט דערקלערן פאר קיינעם. עס איז פאר יעדן באַוואוסט, אז א מענטש וואָס טראָגט ברילן, כפרט מיט באַגילדעטע רעמלעך, דאָס איז שוין גאנץ זיכער א „געבילדעטער“ מענטש.

אורדאי האָט אזא אריסטאָקראַט גערונגען א „לערער“, וואָס זאָל „אונ-טעריכטן“ דאָס זינדל און מיט אים איינקנעלן אין דער היים די שול-לעק-ציעס. וועגן פראַנצייזיש האָט מען נאָך נישט גערעדט. דאָס איז געקומען שפע-טער, אין עטלעכע חדשים ארום, ווען דער געראַטענער תלמיד איז אהיימגע-קומען מיט שוואכע נאָטעס, דעמאָלט האָט מען א שמועס געטון מיטן לערער: אפשר וועט ער לערנען ווינציקער מאטעמאטיק און מאכן זיך צייט אויך פארן ארויסהעלפן מאכן די לעקציעס פון פראַנצייזיש?

איז אָנהייב איז ער געקומען אין הויז אריין געוויינטלעך זונטיק אין דער פרי, אזיגער 9, און מיטוואָך גאָר מיטאָג, אזיגער 5, ווען ער האָט צוגע-גרייט די לעקציעס.

איז דער ערשטער סורפריז געווען אין ערשטן מיטוואָך, ווען דער לע-דער האָט דערזען דאָס מיידל, וואָס האָט אים געבראכט א גלאָז סאָדע-וואסער מיט מאלענע-סיראַפ, אז ער זאָל זיך קאָנען אויפרישן. ער האָט עס נישט פאר-לאַנגט. ער וואָלט עס נישט געוואגט צו טון, אפילו פשוט וואסער וואָלט ער נישט געבעטן, אויך ווען ער וואָלט געפילט דורשט. אָבער אז מע האָט אים מכבד געווען, מע האָט אים געברענגט אויף א טעלערל א קאלטן זיסן טרוג וואסער, האָט ער געדאַנקט און געטרונקען, אָבער... ער האָט זיך פארכליסנעט. עס איז אים אריין אין דער לינקער זייט? חלילה. ער האָט זיך צעהוסט, ווייל ער האָט

דערזען „ווער“ עס האָט אים דערלאנגט דאָס נלאָז וואסער. דאָס מיידל איז גע-
ווען מער ווי א פרינצעסין. יאָ, אזוי האָבן מסתמה אויסגעזען די פרינצעסיןס
פון די וואונדער-מעשיות. אמת, ער האָט אין זיין גאנץ לעבן נישט געזען קיין
פרינצעסין, אָבער – צוריק געשמועסט – מע דארף זיי דען זען, אז מע זאָל
וויסן ווי אזוי סע דארף אויסזען א פרינצעסין?!

הייסט עס, אז וועגן דעם דארף מען לאנג נישט ברייען. ניין באשרייבן
ווי אזוי א פרינצעסין זעט אויס איז פשוט פארלירן די צייט. דאָס ווייסט דאָך
שוין איעדער. איז צו וואָס פארלירן די צייט און באשרייבן ווי אזוי סע האָט
אויסגעזען דאָס נפש, וואָס האָט אים דערלאנגט דאָס נלאָז מיטן זיסן וואסער
אויפן טעלערל? צו באשרייבן איר שיינעם קערפער, וואָס האָט זיך געשלייכט
ווי א מלאך אין ערדישע הימלען, אפילו ווען ער האָט נישט קיין פליגל? צו
באשרייבן אָנהייבנדיק פון אויבן, פונעם שיינעם קאָפּ, אירע האָר, די אויגן –
שוין אָפגערעדט פון די חוצפהדיקע בריסטן... דאָס וואָלט געווען א פארלירן
צייט און אויך אן אומזיסטיקע טירחא. ווייל באשרייבן אזוי ווי זי איז טאקע
געווען – דאָס קאָן מען דאָך פשוט נישט, אזוי ווי מע קאָן נישט באשרייבן
די קאָליר פון דער זו; ווידער זיך אריינצולאָזן אין איינצלהייט – דאָס וואָלט
דאָך שוין געשמעקט אויך מיט ניבול-פה, אויך ווען מע וויל זיך אויסדריסן
בלשון נמיה... איז בעסער פון דעם נישט מאריך צו זיין.

איין זאך דארף מען יאָ אונטערשטרייבן, אז דער לערער, ווען ער האָט
דערזען דאָס מיידל, האָט ער דאָס וואסער נישט געקאָנט מער אראָפּשלינגען.
ער האָט זיך צעהוסט, ווייל עס איז אים געבליבן אין האַלדז. ביי זיך האָט ער
אָבער געטראכט: פאראן אויך אזעלכע אויף דער ערד?

א לעבעדיקער מענטש, אפילו נישט קיין פארדאָרבענער, ווען ער דער-
זעט אזא מין בריאה, ווילנדיק – נישט-ווילנדיק טוט ער א טראכט... וואָס
סע קאָן אלץ אריבער איבער דעם מענטשלעכן געדאנק? וואָס מע קאָן אלץ
איבערטראכטן, ווען מע זעט אזא מין מלאַכיש געשטאלט בצורת אדם – אָדער
בעסער געזאָגט, בצורת חוה...?

אָבער אחוץ די דאָזיקע געדאנקען, וואָס מע קאָן זיך בלויז פאַרשטעלן,
ווייל אזעלכע געדאנקען ברענגט כמעט קיינער נישט אויף די ליפן און ממי-
לא קאָן זיי קיינער נישט דערפארן, מע קאָן זיך בלויז פאַרשטעלן. איין זאך,
וואָס איז אים געקומען אויפן געדאנק, דאָס האָט ער יאָ ארויסגעזאָגט ביי דער
ערשטער געלעגנהייט: א מזלדיקער מענטש זיין בעל-בית. אזא מיידל צו האָבן
אין שטוב, דאָס איז שוין א באזונדער מזל. דאָס איז נישט קיין געוויינטלעכע זאך,
דאָס איז ווי א לאַטעריע-צעטל: מע קאָן ביי אים געוויינען אָבער אויך צו

מאָל פארלירן... אָבער וועגן פארלירן טראכט נישט קיין שום מענטש אויף דער וועלט, ווען ער מופט זיך א לאַטעריע-צעמל. קיינער טראכט נישט וועגן שאָדן, בפרט זיין אייגענעם שאָדן – נאָר פון געוויינען, פון דעם טראכט איעדער. איז האָט דער לערער אויך אזוי געטראכט, איז יענער מינוט ווען ער האָט זי דערזען.

און ער האָט אים מקנא געווען, זיין בעל-בית: אַט דאָס הייסט א מזלדי-קער מענטש...

ער איז גייגערדיק געוואָרן צו וויסן: ווער איז דאָס מיידל? איז עס א פשוט דינסט-מיידל, איז עס א קרוב פון דער משפחה, אן אַרעמער קרוב און בלוז א האלב דינסטל, איז עס א רומעניש שיקסל צי נאָר אן אונגערישם, ווייל אין שטוב רעדט דאָך איעדער אונגעריש.

וואָס עס איז דער חילוק פון א רומעניש צו אן אונגעריש מיידל?!... דער לערער האָט זיך דערמאנט אין יענעם ווייץ, וואָס מע דערציילט, אז עס איז בעסער זיך צו טשעפען צו אן אונגעריש מיידל ווי צו א רומעניש. נישט נאָר וואָס די אונגערישע האָבן א שם, אז זיי זענען מער ליבנדיקע, מער פייערדיקע, מער איבערגעגעבענע און געטרייע אין דער ליבע – נאָר אויך, צוליב אן אנדערן חשבון: אויב מע טשעפעט זיך צו א רומעניש מיידל, הייבט יענע אָן צו שרייען „מאמע!“ און איידער וואָס און איידער ווען, נאָך איידער דו האָסט זי גוט גענומען אין די הענט אריין, איז שוין די מוטער געקומען און עס אויס מיטן שפיל... אָבער אז מע טשעפעט זיך צו אן אונגעריש מיידל, דעמאָלט איז שוין נאָר עפעס אנדערש. נאָר עפעס אנדערש. קודם שרייט זי נישט אזוי הויך, נאָר קלאַמערט זיך צו דיר, אז אפילו ווען מע וויל שוין קאָן מען זיך קוים פון איר אוועקרייסן. והשנית, אויב זי שרייט שוין יאָ, דעמאָלט שרייט זי בכלל-אופן נישט „מאמע“ נאָר „יעזום – מאריאָ!“ ... אזוי ווי סיי וועלכע פרומע קאטוילישע טאָכטער שרייט אין אן עת צרה. נו, ביז ווען דער יעזום, אָדער אפילו די מאריאָ וועט זיך יאווען איר צו געבן די געבעטענע „הילף“, איז שוין נאָך אלעמען. עס איז שוין צו שפעט...

דאָ האָט דער לערער נישט געוואוסט קיין באשייד, מיט וועמען ער האָט דאָ צו טון. מסתמה וועט ער עס געוואויר ווערן שפעטער. איצט איז פאר אים איין זאך געווען קלאָר, אז דאָ איז הויז לעבט א פרינצעסין, אז עס איז פשוט מקנא צו זיין דעם בעל-בית: אַט דאָס הייסט א מזלדיקער מענטש.

אָבער דער דאָזיקער מצב האָט לאנג נישט געדויערט. נישט אויף לאנג האָט דער לערער געקאָנט טראכטן וועגן מזל פון זיין בעל-בית, אז ער האָט די זכיה צו האָבן אין הויז אזא מיידל. דאָס גאנצע האָט געקאָנט דויערן בלוז עטלעכע

טעגן. דאָס הייסט גענוי אָפגעצייַלט די טעג פון מיטוואָך, ווען ער האָט זיך פאר-
כליסענט ביי יענעם גלאָז וואסער, וואָס ער האָט נישט געקאָנט אראָפּשלינגען
צוליב דער אומגעוויינטלעכער שיינקייט, וואָס האָט זיך אזוי פּלוצימדיק באוויזן
אין זיין נאָענט... אין עטלעכע טעג ארום, דאָס הייסט זונטיק אין דער פרי, ארום
אזייער צען, ווען ער האָט געקנעלט מיט זיין פּוילן תלמיד די שווערע מאטע-
מאטישע עכרי, האָט זיך געעפנט די טיר...

די לעקציעס האָט ער געמאכט אין עסציער, וואו סע שטערט זיי קיי-
נער נישט. אָבער אז מע וויל אריינגיין אין קיד, ווען מע קומט פונעם שלאָה-
צימער, דעמאָלט קאָן מען אנדערש נישט ווי אדורכגיין דאָס עסציער, אויך
ווען מע מאכט דאָרט „אזעלכע“ הייליקע לעקציעס פון מאטעמאטיק.

איז זי אדורכגעגאנגען, ווי א פּוילע ווען ער פליט גיך אדורך, מיט צע-
שפרייטע פליגל אָן דעם אז ער זאָל זיי צעפּאָכען.

ווען דאָס יינגל זאָל געווען נישט ארויסלאָזן כמעט אָן זיין ווילן:
— קים די האנט, מוטי! (געזאָגט האָט ער: קעזע-טשאַקאָלאָם!).

יא, אזוי איז דער לערער געוואויר געוואָרן, אז דאָס איז מסתמה די
בעל-הביתטע. אָבער, גאָטעניו, וואָס פאר א מין שיינקייט איז דאָס?!... עס
איז ביי אים אָפגענומען געוואָרן דאָס לשון און נישט געקאָנט אפילו זי באגריסן.
דעמאָלט, אָן זיין ווילן, האָט דער לערער זיך געפרעגט אין געדאנק: איז פאראן
א גאָט אין הימל? איין מענטש, אפילו ווען ער איז א באנק-דירעקטאָר, זאָל
האָבן אין זיין „פארמעגן“ אזעלכע צוויי שיינקייטן? גאנצע צוויי!?

...די „מוטי“ האָט געשפּאנט ווי א... נישט ווי א פּרינצעסין, נישט ווי
א בת-מלכה, נאָר ממש ווי א מלכה. און בעת זי האָט אריבערגעשפּרייזט דאָס
צימער, דורך איין טיר אריין אין דער צווייטער ארויס, האָט זיך דער קאפּאָט,
דאָס הויז-קלייד צעשפּאַלטן און סע האָבן זיך ארויסגעזען נישט מער ווי די
נאקעטע פיס, ביז די היפטן — אָבער וואָס ווינציקער סע האָט זיך ארויסגע-
זען, אלץ מער איז דאָך געוואקסן דער רייז. אזא שיינקייט האָט ער נאָך נישט
געזען און האָט אפילו נישט געחלומט אז סע קאָן אפילו געמאָלט זיין... און וואו?
אין איין איינציקן הויז!

...איז א חידוש אז אין זיין מוח איז אויפגעקומען אזא סכנהדיקער גע-
דאנק: איז פאראן א גאָט אין הימל? צי איז אלץ וואָס געשעט אויף דער ערד
די עוכדה פונעם אשמדאי?

נו, קאָן מען באשולדיקן, ווען סע שפּראַצט אויף אזא סכנהדיקער גע-
דאנק נישט חלילה פון כפירה, נאָר פון נאָרמאלער פארצווייפלונג, נישט פון

א קראנקן מוח, נאך אדרבה, פון זייער א געזונטן מוח, פון א געזונטער נשמה און נאך א געזונטערן גוף...

דער לערער, באוואונדערנדיק די „השגחה“, וואָס האָט אין איין איינציקן הויז צוגנופגעזאמלט אזעלכע צוויי „גראציעס“, האָט ער אָנגעהויבן טראכטן אז עפעס איז נישט אין דער אָרדענונג מיט דער השגחה. אזוי האָט אויפגע- שפראַצט אין זיין מוח „אפיקורסישע“ געדאנקען, און ווען ער שפראַצן אויף א- זעלכע געדאנקען, דעמאָלט העלפט שוין אפילו קיין דאָקטער אויך נישט. מער קאָן העלפן „אַפּלעשן קוילן“ צי אן אנדערע היימישע רפואה — עס איז געוואָרן ווער ער לעשט אָפּ די קוילן, ווער ער גיט דעם חולה די רפואה, וואָס הגם זי איז נישט קיין וויסנשאפטלעכע, איז זי אָבער ניצלעך — ווי ער וועט ווייטער דער- ציילט ווערן.

גייען אזוי די טעג, איינער נאָכן אנדערן. ער ווערט א וואָך און אין א וואָך זענען צוויי לעקציעס. איינע זונטיק, ווען דאָס קינד האָט נישט קיין שולע (אָבער די עלטערן, דאָס הייסט, די מוטער, קאָן יאָ צו מאַל גיין אין סלויסטערן!) און דאָס צווייטע מאָל איז מיטוואָך, נאָך מיטאָג. איז אז מע קומט אין א הויז צוויי מאָל אין דער וואָך, ווי לאנג זי זאָל נישט אויסזען די וואָך, דאָך איז נישט מער ווי א וואָך, וואָס ענדיקט זיך און ווערט באנייט ווידער און ווידער אמאָל. און סיי מע וויל יאָ סיי מע וויל נישט קומט אויס צו רעדן א וואָרט אויך מיטן מיידל, וואָס ברענגט א זיסן טרונק וואסער, צי אפילו פרוכטן. אָן ווערטער, אמח, אָבער דאָך מיט א צוריקגעהאלטענעם שמייכל. בלויז א שמייכל, א שעה- מעוודיקער, וואָס זאָגט פיל מער ווי א וואָרט. היינט איין וואָרט, מאָרגן צוויי...

ביז אין איינעם א מיטוואָך, ווען די לעקציע האָט זיך א ביסל פארצויגן. אין צימער האָט מען שוין געדארפט אָנצינדן דאָס ליכט. הגם עס איז נאָך נישט צוגעפאלן דער אָוונט, איז אָבער הארבסט-צייט (פאר וואָס הייבט זיך אָן דאָס שול-יאָר דווקא אין הארבסט?), איז פארוואָלקנט אין דרויסן — אָבער נאָך אין דרויסן...

דער לערער ווען ער האָט געענדיקט די לעקציע האָט ער זיך געלאָזט גיין אהיים, אָבער ווען ער איז ארויס אין דרויסן, וואו ער האָט געליאפעט א רעגן, ווי ער געשעט נישט זעלטן אין הארבסט, האָט ער דערהערט ווי דאָס מיידל רופט אים און וויל אים אָנביטן א שירעם. קודם האָט ער געזאָגט א פאָרמאלן „דאנק“. אָבער אָפגעזאָגט האָט ער נישט. ווער וועט אָפזאָגן א שירעם ווען ער רעגנט, און — ווער וועט בכלל עפעס אָפזאָגן פאר אזא שוין מיידל? דאָס שי- רעם איז אָבער געווען ביי איר אין צימער. דאָס הייסט, אז נישט דאָ, נאָך טיף

אין הויף, וואו עס איז געווען איר צימער. האָט ער זיך געפֿאָזט נאָך איר, נעמען דאָס שירעמל.

אז סע רעגנט איז גליטשיק און אזעס איז גליטשיק דארף מען זיין אויפֿ- מערקזאם, מע זאָל נישט פּאַלן אין דער בלאַטע אריין.

זאָגן אויף זיכער, אז דאָס מיידל האָט זיך טאקע שיער נישט אויסגע- גליטשט, צי זי האָט בלוז סימולירט אן אויסגליטש, דאָס קאָן מען, פּאַרשטייט זיך, נישט זאָגן. עס איז דאָך בכלל נישט וויכטיק ווי אזוי עס איז געשען אין דער אמתן. וויכטיק איז, אז עס איז געשען, וואָס זי האָט זיך שיער נישט אויסגעגליטשט, נאָר אזוי פּיל מוץ, וואָס זי האָט אים געהאט אין דער נאָענט און געהאט אין וועמען זיך אָנצולענען אין דער לעצטער מינוט. אין דער סאמע לעצ- טער מינוט — נישט איידער זי איז שיער געפּאַלן, נאָר איידער זי איז אָנגע- קומען אריינצוגיין אין דער טיר פּון איר צימער. נו, אז זי איז שיער נישט אומ- געפּאַלן און האָט זיך אָנגעלעגט אין זיין האנט, האָט ער זי דערכאַפט, אויך אין לעצטן מאָמענט, און האָט זי גענומען אין די אַרעמס... זי האָט קוים געעפּנט דאָס מויל, מסתּמה האָט זי געוואָלט שרייען עפעס, אָדער „מאמע“ אָדער „יעזום-מאריאַ!“, ווייל מע קאָן דאָך נישט וויסן וואָס זי האָט געוואָלט שריי- ען, ווייל זי האָט שוין נישט צייט געהאט ארויס צו זאָגן קיין איין וואָרט, ווייל ער האָט איר „צוגעמאַכט“ דאָס מויל מיט זיינע ליפּן.

...אין דרויסן איז גענאנגען א נאָם-רעגן. אין צימער האָבן זיי זיך גע- ראנגלט מיטן תּמידין ער-זי געראנגל. יענער אוראלטער געראנגל און דאָך תּמיד נייער. עס איז געווען אזוי מוטושטש אז מע האָט באמת נישט געקאָנט וויסן ווער עס איז דער אָנגרייפּער און ווער עס וויל זיך פּאַרטיידיקן. ער, דער לערער, איז געווען בטבע א צוריקגעהאלטענער, נישט געוואונט אין זיינע בא- וועגונגען אין שייכות מיט פּרויען. אָבער זי איז געווען מער פּרויער אין אירע באוועגונגען הגם זייער א „שעמעוודיקע“. זייער א „שעמעוודיקע“, נאָך מער ווי ער. דערפּאַר האָט דאָס מיידל אויך זיך נישט געוואונט אין אירע באוועגונגען צום פּאַרטיידיקן זיך — איז האָט זי אויך כמעט נאָרנישט געטון אין איר שע- מעוודיקייט. אָבער אז זי האָט זיך געפרוואווט פּאַרטיידיקן נאָרנישט טו- ענדיק, און ער איז געווען אזא צוריקגעהאלטענער, איז דער געראנגל צווישן דעם שיינעם מיידל און דעם דערהיצטן לערער געוואָרן וואָס אמאָל העפּטיקער. זי האָט זיך ליידנשאפטלעך געקלאַמערט אין אים, כדי זיך צו „פּאַרטיידיקן“ — ער האָט זיך אויך געקלאַמערט ליידנשאפטלעך אין איר, ווייל ער איז גע- ווען א צוריקגעהאלטענער, נאָר איצט האָט ער שוין פּאַרלוירן דעם קאָנטראָל

איבער זיך... איז דער געראנגל צווישן זיי פאָרגעקומען פונקט אזוי ווי געוויינט-
לעך. זיי האָבן זיך צוגעצויגן אָפּשטויסנדיק און האָבן זיך אָפּגעשטויסן
צוציענדיק...

אין דרויסן האָט געליאפּעט א הארבסטיקער רעגן, אָבער אינעווייניק
אין צימערל, האָט ווי געשיינט די זון. די אייביקע ווארעמע זון פון ליבע.
דאָס איז געווען בלוז דער אָנהייב.

זינט יענעם אָוונט האָט שוין נישט געמוזט רעגענען. דער לערער האָט
גאָר אויסגעפיגען אז דורכן הויף קאָן מען אדורכגיין און אָנקומען אין דער גאס,
וואָס הינטערן גאָרטן. אזוי אז גייענדיק דורכן הויף, צו דער אנדערער פּארא-
לעלער גאס, נישט נאָר וואָס עס איז פארן לערער פיל גענטער דער וועג, נאָר
עס איז גענטער צום צימערל פונעם שיינעם מיידל, אין וועלכן סע שיינט די
זון אויך דעמאָלט ווען אין דרויסן איז הארבסטיק פארוואַלקט...

נו, קאָן מען נאָך שטעלן אזא מאָדנע פראנע צי הארבסט איז סוף צי
אָנהייב? נישט אמת. הארבסט איז נישט ערב-אונטערגאנג, כאַטש עס איז פאר-
געפלט, רעגנדיק. דאָס הייסט נישט סוף.

אמת, א פעסימיסט וועט לייכט עס קאָנען באווייזן, אז הארבסט איז
סוף זומער, אז ווי שוין און גאָלדיק-געל סע זאָלן נישט זיין די בלעטער פון די
ביימער, דאָך איז הארבסט די צייט ווען זיי פאלן אראָפּ פון די צווייגן; קיין
פרוכטן זעט מען שוין בכלל נישט אויף די ביימער — א באווייז, אז הארבסט
איז סוף.

יא, אזוי זעט א פעסימיסט.

ווער עס איז אָבער אן אָפטימיסט, זעט גאָר אין הארבסט אן אָנהייב,
א בראשית, וואָס הייבט זיך אָן מיט א ניי יאָר, ווי לויטן יידישן לוח. איינגט-
לעך איז דאָך נישט בלוז מיטן הארבסט, נאָר אויך מיטן אָוונט: לויטן יידישן
לוח הייבט זיך נישט אָן א נייער טאָג אין מיטן דער נאכט, צוועלף אזייער,
נאָר אָוונט, זעקס אזייער, ווען סע דעמערט און פאלט צו די נאכט.

פונקט אזוי הייבט זיך אָן דאָס יאָר אין הארבסט, ווען מע פאראקערט
די פעלדער און מע פארזייעט נייע זאָמען, וואָס וועט ביסלעכווייז אויפשראָצן
און וועט וואקסן...

בלעטער געלע פאלן? נו, איז וואָס?! אָט טאקע דאָס באווייזט, אז זיי
מאכן די צוגרייטונג פאר נייע גרינע בלעטער; פאר נייע פירות, גרייטן צו א פרוכ-
פערדיקן „מאָרגן“...

סע רעגנט? נו, איז וואָס?! וועט די ערד זיין פייכט און וועט געבן א רייך גערעטעניש...

הארבסט איז אומעטיק? נישט אמת. אדרבה, הארבסט איז די רואיק-סטע און פריילעכסטע צייט. איצט זענען די שיערס פול מיט דער צונויפגע-זאמלער תבואה, די קעלערס זענען פול אָדער זיי ווערן צוגעגרייט אריינצו-נעמען אין זיך די נייע וויינען, געצייטיקטע פירות וואלנערן זיך אויף די גאסן — נאָר צום טועם זיין און זיך לאָזן וואויל גיין...

הארבסטיקע זון? איז בארואיקנדיק. זי היצט נישט, נאָר ווארעמט.

הארבסטיקער נעפל? איז ראָמאנטיש, פונקט אזוי ווי א לבנה-נאכט...

יא, זאָל מען פרעגן דעם לערער צי אפילו דאָס מיידל — וועלן זיי אויך זיין ערות, אז הארבסט איז נישט סוף — נאָר סאמע בראשית.

הארבסט? מוז נאָך נישט תמיד זיין נעפלדיק. פאראן אויך זוניקער הארבסט, ווי א נוטע עלטער, פול מיט נחת פון קינדער און אייניקלעך...

יעדער מיט זיין „זעקל“

געווען אמאָל א זאק... א זאק ווי אלע זעק. דאָס הייסט אזא מיין לייוונטנע
כלי, אין וועלכער מע קאָן אויפבאהאלטן אָדער איבערפירן זאכן פון איין אָרט
אויפן אנדערן. ווי אלע זעק – די פאָרעם איז דאָך א פשוטע, א פירעקסע,
פון דריי זייטן איז די לייוונט צוגעמאכט, בלויז ביים מויל איז איין זייט אָפן,
ביז מע לינגט אריין די זאכן, דערנאָך בינדט מען צו אויך די פערטע זייט.
די פאָרעם איז א פשוטע? סע דאכט זיך בלויז אויס אויבנאויפיק, אז
עס אזוי. עס איז בכלל נישט אזוי פשוט, ווי מע מיינט. זעק האָבן פארשידע-
נע פאָרעמען, מחמת דעם האָבן זיי טאקע אויך פארשידענע נעמען, פארשי-
דענע צילן אויף צו באניצן. אָבער אפילו דאָס פשוטע אויסזען איז דאָך אויך
נישט אזוי נאָר פשוט. שוין ביים אָנהייב, ווי נאָר מע האָט אָנגעהויבן באניצן
די זעק ווערן זיי תיכף געענדערט, פון א ליידיקן זאק, א פירעקסע לייוונט, ווערט
ער א פולער און ממיילא פארענדערט אין א רונדיקע צילינדערפיגור.
איז – אמאָל איז געווען א זאק... נו, טאקע, דער זאק פון אמאָל איז
נאָרנישט צום פארנלייכן מיטן זאק, למשל, פון היינט. פארצייטן איז א זאק
געווען אומפארמיידלעך פארן אורעלטערלעכן מענטש, פארן נאָמאד, פארן
וואנדערער בכלל, וועלכער האָט געהאלטן זיינע „זיבן זאכן“ אין זאק, און
ביי נאכט זיך צוגעדעקט מיטן זאק, איז דער זאק געווען פון גרויסער וויכטי-
קייט און ניציקייט. אפשר טאקע צוליב דעם האָט דער זאק, דער בלויזער נאָ-
מען, באקומען אויך א סימבאָלישע באטייטונג, געוואָרן א ווערטל: יעדער מיט
זיין „זעקל“, יעדער מיט זיין פעקל...

דאָס איז געווען אמאָל, אמאָל, אָבער מיט דער צייט איז דער מענטש געוואָרן
„ציוויליזירט“ און האָט דאָס זעקל אויפגעטוישט אויף אנדערע מער „מאָדער-
נערע“ כלים: קווישן, קעסטלעך, טשעמאדאנעס. אין דער מאָדערנער צייט ווערט
דער זאק שוין זעלטענער באניצט, אָבער דער סימבאָל פונעם זעקל, אז דאָס
מיינט מען „גורל“. דאָס איז נאָך פארבליבן.

אין דער תנכישער שפראך איז קיין שום זאק, אונטער קיין שום פאך-
דעם, נישט קיין פריילעכער ענין. אדרבה, מיט דער צייט איז עס געוואָרן און
פארבליבן ער-היום הזה א סימבאָל פון אבילות. אָנטון א זאק, לייגן אש אויפן
קאָפּ – הייסט קלאָגן, באוויינען סיי א פריערדיקע צרה, ווי חורבן בית-המקדש,
סיי א נייע גזירה, פון וועלכער מע וויל פטור ווערן, דורך אָנטון א זאק, פאסטן
א תענית, תפילה טון.

איז דערצייילן וועגן א זאק פון אמאָל, הייסט דאָך עס, אז דער „זאק“
איז שוין איצט ווינציקער רעאל און מערער סימבאָליק, וואָס ווערט שוין אויס-
געדריקט אין פארשידענע פאָלקס-ווערטלעך:
„א ליידיקער זאק“, צי „א זאק אָן א דנאָ“ – איז א נישט-פארגינער,
א צר-עין, וועלכער איז קיין מאָל נישט זאט, נישט צופרידן מיט דעם וואָס ער
פארמאָגט.

א „שנאָר-זאק“ – איז א בעטלער, אָבער אויך צו מאָל אן עושר, וואָס
איז א „חזיר“, א קמצן, וועלכער וויל מער נעמען ווי געבן...
פאר וואָס פלעגט מען זאָגן „אן איבערגעקערטער זאק“ אויף איינעם
וועלכער האָט אויפגעבויטן דאָס „רענדל“ און זיך געשמד?
אריין איז א „זאק-נאס“ – הייסט ווען איינער האָט זיך פארפלאַנטערט
אין אייגענע נישט-ערלעכע קאָמבינאציעס, אָן אן אויסוועג.
„אויסשיטן דעם זאק“ – הייסט פלאַפלען, דערצייילן אלץ, רעדן אָן אויפ-
הער, אָן א מאָס.

אויב עמעצער האָט „נאָך נישט אויסגעליידיקט דעם זאק“ – הייסט
אז ער האָט נישט געענדיקט זיין לאנגע נישט אינטערעסאנטע מעשה, וואָס
לאנגווייליקט די צוהערער.

א „קאץ אין א זאק“ – הייסט קויפן א סחורה, וואָס מע האָט נישט גע-
זען פון פריער.

„צוויי קעץ אין איין זאק“ – הייסט צוויי קעגנער, וואָס זענען געבראכט,
געוואָרן פנים-אל-פנים דורך געוויסע אומשטאנדן און איצט מוזן זיי זיך איינ-
פארשטיין.

„די אָל שטעקט אפיר פונעם זאק“ – הייסט אז הגם מע האָט געפרואווט
עפעס אויסבאהאלטן, איז עס ארויס און מען איז דערפון געוואויר געוואָרן.
„א קאָפּ, א שטרוי זאק“ – הייסט אן אויפגעבלאָזענער שוטה, א
פארשטאַפּטער קאָפּ, אן עס-האַרץ, א נראָביאן.

...געווען אמאָל א זאק, א זעקל – אָבער היינט איז עס שוין זעלטע-
נער. עס איז געבליבן דער סימבאָל.

יא, פאראן אויך א פארכישופט זעקל, פון וועלכן מע קאן ארויס גע-
מען זאכן, וואָס מע האָט זיי קיין מאָל נישט אריינגעלייגט – אָבער דאָס איז
בלויז אין די זעלטענע קינדער-מעשהלעך, צי ביי א קונצנמאכער אין ציריך.

א דערציילער „נעמט“ זיינע מעשיות אויך פון א „זעקל“... אפילו די
דאָזיקע פארצייכענונג איז אויך ארויסגענומען געוואָרן פון אן אלט זעקל, אן
אָפגעניצטס, וואָס מע האָט קודם אונטערגעשניטן און קערצער געמאכט, כדי
אָפצושניידן דעם לאַך, דערנאָך האָט מען געשטעלט א לאמע, כדי צו פאר-
שטעקן א ניי לעכל – דערנאָך האָט מען דאָס זעקל צענומען און דערפון געמאכט
לאמעס פאר אנדערע געלעכערטע זעק, צי גאָר פּעדעס צו וועבן נייע זעק... אזוי
ווערט המשך פון זעק, ווי פון לעבן, ווערט טראדיציע, וואָס ווערט איבערגע-
געבן פון אן אלטן זאק צו נייערערע... אזוי ווערט איבערגעגעבן דער המשך פון
אלטע צו נייע מעשיות...

...פון זאק צו זאק, פון גורל צו גורל, פון דור צו דור, פון מעשה צו

מעשה...

מאמע!

(א בריוו צו מיין מוטער, זכרונה לברכה)

חטאתי, מאמע, זיי מיר מוחל, וואָס איך האָב דיר ביז איצט נישט געשריבן – הגם נישט זעלטן איך געפילט א נויטווענדיקייט מיט דיר זיך אדורכצושמועסן, ווי סע שמועסט זיך אדורך סיי וועלכס קינד מיט זיין מו-טער, פאר וועמען סע האָט נישט קיין סודות, און ווי סע שמועסט זיך אדורך א מאמע מיט איר קינד.

יא, „קינד“, ווייל ווי ביי יעדער מוטער בין איך דאָך אין דינע אויגן א „קינד“, הגם איך וואָלט שוין געקאָנט זיין א זיידע.

יא, א זיידע, ווען מע פארשלעפט געווען נישט אויך מינע קינדער, צו-זאמען מיט איך, קיין אוישוויץ...

האָב איך געוואָלט זיך מיט דיר אדורכשמועסן, ווי סע טוען אויך אנדע-רע, ווען זיי גייען אויף סבר-אבות, צינדן אָן א ליכטל, נישט אלע מאָל פאר דער נשמה פון די וואָס האָבן זיך געפעלט, נאָר פיל עפטער פאר זייער אייגענער נשמה וועגן, וואָס איז אָנגעלאָדן און צו מאָל אפילו איבערגעלאָדן מיט יידי-שע דאנות, צי אפילו מיט צרות.

אָבער איך?

האָב איך דאָך נישט זוכה געווען, אז איך זאָל האָבן וואו אָנצוצינדן א ליכטל, ווייל דו האָסט (צוליב וועמענס זינד?) נישט זוכה געווען צו האָבן א סבר, צו האָבן א מצבה – איז וואו זאָל איך אָנצינדן א ליכטל, וואו זאָל איך דיך געפינען, אז איך זאָל מיר אראָפּרעדן פונעם האַרץ, ווי סע טוען עס אנ-דערע, ווען זיי קומען צום סבר פון זייערע עלטערן?

איז מעגסטו וויסן, ליבע מוטער, חטאתי. דער צער האָט מיך נישט זעלטן געברענגט צו יאוש און צו מאָל אפילו צו פארצווייפלונג. איז נישט אלע מאָל האָב איך געהאלטן דיין יאָרצייט, נישט אלע מאָל בין איך געגאנגען אויף סבר-אבות – נאָר, ווען איז דיין יאָרצייט און וואו האָסטו נאָר אן „אדרעס“?

אָבער דיך פארגעסן, יאָ, דאָס נישט.

איך האָב קיין מאָל נישט פארגעסן צו זוכן שפורן פון דיין טראגישן לעבן און נאָך טראגישערן אומקום... אָ, דאָס האָב איך תמיד יאָ געזוכט. אמת, אמאָל מער און אמאָל ווינציקער, אָבער געזוכט האָב איך תמיד. איך האָב גע-וואָלט אויסגעפינען אן „אדרעס“, וואו דיך צו געפינען און אויך וואו צוגע-פינען א דערמוטיקונג פאר מיין אויף אייביק פאר תשעה-באָכטער נשמה, און פאר דיין נשמה – א תיקון...

יאָ, איך האָב תמיד געזוכט דיין אדרעס, וואו דו האָסט דיין מנוחה, כד אזוי אפשר צו געפינען מיין אייגענע רון...

אויפן היימישן בית-עלמין האָב איך עם נישט געפונען.

אויפן זיידנס קבר האָב איך נישט איין מאָל אָנגעצונדן א ליכטל, אָבער גע-טראכט האָב איך צו דיר און צו אייך אלע, וועלכע איר זענט אזוי טראגיש אומ-געמומען... נאָך מער, איך האָב באנייט זיין מצבה, ווייל די אלטע איז שוין געווען באשעדיקט פון דער צייט, אָבער געמיינט האָב איך דאָך עם דיר צו שטעלן די מצבה.

דערנאָך האָב איך געפונען אויך דיין אן „אדרעס“: אויפן הר-הזיכרון ביים „יד-ושם“, ווען איך האָב געזען די אויפשריפט פון אונדזער חרוב גע-וואָרענער קהילה, האָב איך דאָך אויך דיך „געזען“... אָ, אַט דאָרט האָב איך, דאכט זיך, יאָ געפונען דיין אן אדרעס.

נו, איז האָט ביי מיר ווי אָפגענומען דאָס לשון. איך האָב קיין כוח נישט געהאט ארויסצורעדן קיין וואָרט נישט, הגם איך האָב עם זייער געוואָלט. איך האָב כמעט געפילט אז דו וועסט מיך „דערהערן“, וועסט מיך פארשטיין – זענען אָבער די ווערטער געבליבן מיר אין האַלדז, האָבן מיך געוואָרנן און האָב נישט געקאָנט ארויסרעדן קיין איין איינציק וואָרט...

יאָ, לאָמיר זאָגן דעם אמת, איין איינציק וואָרט האָב איך, דאכט זיך, יאָ ארויסגערעדט, אָדער בעסער געזאָגט, ארויסגעשעפטשעט, אפשר בלוז אין געדאנק, דאָס ערשטע וואָרט פון קדיש: יתגדל, יתגדל... מער האָב איך נישט געקאָנט.

דערנאָכדעם האָב איך באזוכט דאָס „בית-מרמרוש“... אָ, דאָס וועל איך קיין מאָל נישט פארגעסן. דאָס איז געווען פאר מיר א דראמאטיש איבער-לעבעניש, אזוי ווי אלע יידישע איבערלעבענישן: עם איז געווען אָנגעגעס און טראגיש. איך האָב דערפילט א טאָפלטן טעם: עם איז געווען אין דער זעלביקער צייט אי זים אי ביטער... אוודאי האָט עם מיר מער ווי הנאה גע-

טון, ווען איך האָב געזען אין „חרר-הזיכרון“ אויפן יזכור-טאָוול אויפגע-
שריבן אויך דיין נאָמען, צפורה בת ר' שלום נאנו...
אָבער וויי, פאסט עס זיך דען צו זאָגן „א הנאָה“?!... ווען איך האָב
איבערגעלייענט די נעמען, דיינעם, דעם פאָטערס, דער שוועסטערס, דער
פּרויס, די סינדערס – פון אייך אלע ליבע מיינע, וועלכע איר זענט אומגעבראכט
געוואָרן אין אוישוויץ אויף מידוש-השם והאומה – האָב איך געקאָנט האָבן
הנאָה?!

...דערנאָך איז געקומען דער „קלאפ“, וואָס האָט פארטייכט מיינע אלע
חושים און איך האָב זיך פארלוירן, נישט געוואוסט וואו איך געפינ זיך. פאר
מיינע אויגן איז דערשינען א שרעקלעך בילד, וואָס מיין דור זעט עס נישט זעלטן
אין חלום און צו מאַל אויך אויף דער „וואָר“, אין די שאַפּלאַזע נעכט: פּלא-
מען, פּלאמען, וואָס פארצערן אונדזער אייביקן קרבן „עולה“ פון אונדזערע
קדושים, וועלכע זענען געבראכט געוואָרן אויף דער אייביקער יידישער
עקידה...

איך האָב זיך קוים געכאפט, אז דאָס וואָס איך זע איז בלויז א „זכר“,
עס איז דאָס עלעקטרישע לַעמפּל, דאָס גר-נשמה, אין דער פּאַרעם פון א כרע-
גענדיקן פּאַפּל, וואָס יהודה בן אליעזר, פון באַרשע, האָט אָנגעצונדן מיטן ע-
לעקטרישן שאַלטער... אָבער ביז איך האָב זיך אדורכגעוועקט פון מיין קאַש-
מארישן חזיון, האָב איך דאָך ממש „געזען“ די אוישוויץ-פּלאמען...
יא, אויך דעמאָלט האָב איך געפונען דיין אן אדרעס.

האָב איך זיך שוין א ביסל געטרייסט. נו, איצט בין איך שוין אויך מיט
„לייטן“ גלייך. אויך דו, מיין מוטער, האָסט שוין אן אדרעס, אזוי ווי יעדנס.
זינט דעמאָלט, ווען איך וויל אָנצינדן א ליכטל, צי נאָר אויסלעשן מיין
א טרער, וועגן דיינער צי נאָר וועגן מיין אייגענער נשמה, ווייס איך וואו אייך
צו זוכן און אויך צו געפינען.

האָב איך אויך שוין געפונען דעם אדרעס פון מיינע קדושים. איך האָב
געפונען א מקור אויף צו שטארקן מיין געמיט, בעת מיין נשמה ווערט פארפלייצט
מיט יאוש-געפילן, ווען איך פיל א מאנגל אין לופט צו עטעמען און איך נוי-
טיק זיך אין דערמוטיקונג.

אָבער וועגן דעם, מאמע טייערע, האָב איך שוין געשריבן, אפילו אין
נאנצע ביכער, נישט בלויז אין א בריוו, ווי איצט... פאר וואָס זשע האָב איך
איצט זיך דערמאנט אז איך מוז דיר שוין ווידער שרייבן? ווייל איך האָב גע-
פונען א סיגעטער „שבת-צעטל“, וואָס שרייבט פיר ווען מע דארף אָנצינדן פריי-
טיק צו נאכטס די ליכט, ווען מע דארף דאווענען, ווען מע דארף מאכן אן עי-

רוב-תבשילין. ווי אין סיגעט איז שוין געווען דער מנהג... יא, דאָס דאָזיקע שבת-צעטל איז אָבער געווען דאָס לעצטע פון אונדזער קהילה, נאָך דעם שבת-צעטל פון פּערצמאן אפּריל ניינצן פיר און פּערציק, פון אחרון של פּסח תש"ד – איז שוין מער נישט געווען נאָרנישט. עס איז געווען סוף-פּסוק...

מער האָט מען שוין נישט געדארפּט אין סיגעט קיין שבת-צעטלעך, כדי צו וויסן ווען מע זאָל ציגן ליכט ביים אריינגיין און ארויסגיין פונעם הייליקן שבת. תיכּף, נאָך יענעם שבת, האָט מען די קהילה אינטערנירט אין אזוי גערופּע-נעם געמאָ. וואָס איז פּאקטיש געווען א מין צוגיפּזאמלען פארן דעפּאָרטירן קיין אוישוויץ.

...פּרייטיק צו נאכטס. איך האָב דאָס בילד נאָך היינט פאר די אויגן: דו האָסט אָנגעצונדן מיט כּוונה די ליכט, אין די מעשענע לייכטער, געמאכט די ברכה מיט יידיש-טאָכטערעשער פרומקייט, האָסט ארומגענומען מיט דייע הייליקע שבתדיקע הענט די פּלאמען, דריי מאָל, און צו מאָל איבערגעחזרט ווידער און ווידער צו דריי מאָל, און האָסט דיר מיט די הענט פארשטעלט דיין שייגענדיק געזיכט און דייע ליכטיקע אויגן, אין וועלכע איך האָב ממש גע-זען די שכינה, און האָסט געזאָגט דעם יהי-רצון... איך ווייס עס נאָך פון דעמאָלט, דו האָסט דיר דעמאָלט אויסגעשמועסט מיט רבּנו-של-עולם. פאר וועמען דען האָסטו דיר געקאָנט אָפּרעדן פונעם הארץ...

איך, היינט, קומט מיר צו מאָל אויך אָן, אז פונקט אזוי זאָל איך מיר אויך אויסשמועסן מיט דיר – איך זאָל מיר אויך אָפּרעדן פאר דיר דאָס הארץ... אפשר טאקע דערפאר ווילט זיך מיר צו מאָל דיר אָנשרייבן א בריוו?

...לייען איך היינט דאָס שבת-צעטל, אין וועלכן מע שרייבט אויף אונ-געריש (ווייל יידיש און לשון-קודש איז דאָך דעמאָלט געווען פארבאָטן!) אז דו זאָלסט, צוזאמען מיט אלע יידישע פרויען פון סיגעט, מנדב זיין פאר דער תּלמוד-תורה און ערשט דערנאָך ציגן די ליכטלעך... איז טאקע אויפגעמאָלן אויפן שבת-צעטל לינקס א מנורה און רעכטס א תּלמוד-תורה פּושקע געדרוקט אין אייגער פון די פיר יידישע דרוקערייען פון סיגעט, ביי ר' משה ראָזענטאל.

נו, מסתּמה ווייסטו עס שוין. די האָרטיסטישע אונגערן זענען שוין מער נישט אין סיגעט. זיי וועלן שוין קיין מאָל דאָרטן נישט זיין.

איצט מעג מען שוין לערנען אין דער תּלמוד-תורה. נאָר וויי, וואו געמט מען יענע סיגנער, וועלכע זענען געפירט געוואָרן אויף דער אוישוויצער עקידה?

אָט זעסטו, טייערע מוטער, פאר וואָס איך האָב דאָס קיין מאָל נישט גע-
קאָנט פאַרנעסן? ווייל מע האָט מיר אויסגעקוילעט מיינע יידיש-לייענער.

האָב איך דיר דאָס געוואָלט מודיע זיין. אָבער איך האָב דוּן אדרעס
נישט געהאט. איצט האָב איך אים געפונען אין „יד-שם“ און אין „בית-
מררוש“ – מיטן געדאנק געוואָנדן אהין זאָג איך מיינע תפילות.

אין יענער ריכטונג איז דאָך אייביק געווען אונדזער „מיזרח“ – איז
עס בפרט היינט אויך מיינער...

אויך איצט, ווען איך צינד אָן אַ ליכטל, זאָג אַ קדיש (און אויך „אני
מאמין“!), שטעל איך מיך אין געדאנק מיטן פנים צו מיזרח, ווי ביי דער שמונה
עשרה...

און טראכטנדיק צו דיר, זאָג איך ווידער אמאָל: זיי מוחל מיר מאמע
טייערע, וואָס נישט אלע מאָל האָב איך דוּן יאָרצייט געהאלטן.

...זיי מוחל, דוּן בן-יחיד,

וואָלוועקו

טאטע!

(א בריוו צו מיין פאטער, זכרונו לברכה)

אבי יקירי,

סע ווערן באלד פינף און דרייסיק יאָר זינט מיר האָבן זיך צעטיילט. דו ביסט געפאלן אויפן שלאכטפעלד, איך בין איבערגעבליבן בלויז אן אינגל וואָלד, מיט א פארוואונדיקט הארץ...

אמת, מיין וואונד איז נישט קיין פיזישע. וואָלט עס געווען א פיזישע וואונד, וואָלט זי זיך מסתמה במשך דער צייט געוויס שוין פארהיילט, אָדער איך וואָלט געהאט א פראָטעז צו דערזעצן א האנט, א פוס צי אן אויג — אָבער מיין וואונד איז נישט קיין פיזישע, ווייל פיזיש בין איך ארויס א גאנצער פון דער בלוטיקער מלחמה, וואָס אונדזער פאָלק האָט געפירט קעגן מאָדערנעם „עמלֶק“. גייסטיק אָבער בין איך פארוואונדיקט: סע רינט דאָס בלוט פון מיין נע נשמהדיקע אָדערן, ווי סע וואָלט זיך אויפגעוויקלט אן אומענדלעכער פאר-מעט, אויף וועלכן סע זענען פארשריבן, ווי אין א פנקס, די נעמען פון מיין גאנצער משפחה, אָנהייבנדיק מיט דיין נאָמען, וועלכער ביסט געפירט געוואָרן אויף דער אייביקער יידישער עקידה, צוזאמען מיט דינע תלמידים, מיט וועל-כע דו האָסט געלערנט יידישקייט, זאָלן זיין מענטשן און ליב האָבן מענטשן, ליב האָבן דעם חבר ווי זיך זעלבסט און... אזוי האָט מען מקריב געווען אויך די איבעריקע: די מוטער, די שוועסטער מיט אירע קינדער, מיין פרוי מיט אונדזערע קינדער — איז פאראן א גרעסערע וואונד?!

אָבער, ליבער פאָטער, איך האָב נישט פארצווייפלט. פונקט אזוי ווי דו ביסט געווען פעסט אין דיין אמונה, אז נצח ישראל לא ישקר, אז דאָס יידי-שע פאָלק איז אייביק, פונקט אזוי גלייב איך אויך באמונה שלימה, הגם... אָ, אָט דעם „הגם“ קאָן איך נישט אראָפּשלינגען. אָט דער הגם לאָזט נישט פארהיילן, כאַטש לפנים, מיין בלוטיקע וואונד: דער דור פון דער שואה לעבט נאָך, און שוין וויל מען—נישט פארנעסן, נאָר ממש אָפליקענען — די

רציחות. האָבן מיר זיך געווען אפילו געקאָנט דעמאָלט פאַרשטעלן, ווען די האַרטיסטישע זשאַנדארמען האָבן זיך געטון זייערע רוצחישע אַרבעט מיט אזא פלייס, גלייך זיי וואָלטן געוואָלט איבערשטייגן אויך די דייטשע פאשיסטישע רציחות?!

יא, איך געדענק אז דו האָסט אפילו נישט געוואָלט פאַרשטיין וואָס סע געשעט קודם מיט מיר און דערנאָך אויך מיט דיר. מיך האָט מען פאַרנו-מען אין צוואַנזאַרבעט באַטאָליאָן און דיך שפּעטער אין געטאָ. דו האָסט עס נישט געקאָנט פאַרשטיין (ווער האָט עס דען יאָ געקאָנט פאַרשטיין?), אז דו, וועלכער ביסט געווען אזא געטרייער סאָלדאַט אין דער אונגערישער אַרמיי, בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה, דו זאָל מען טרייבן ווי מיט אַ בייטש, אין געטא אַרײַן, און דערנאָך אין די טויטנוואַנאַנען כּדי אָפּצושיקן קיין אוישוויץ?... אַ, אַט דעם „הגם“ קאָן איך עד היום נישט אַראָפּשלינגען. עס איז דאָך גאָר מעגלעך, אז די עלטערן פון יענע רוצחים, וועלכע האָבן דו געטרייבן צו דער עקידה, זאָלן געווען זיין דיינע חברים אין די שלאַכטן פון דער ערשטער וועלט-מלחמה, אפשר האָט איר אייך קעגנזייטיק פאַרבונדן אייערע וואונדן?!

קאָנסטו מיר עס דערקלערן, ווי אזוי מענטשן האָבן זיך פאַרוואַנדלט אין חיות?!... פאַר וואָס האָב איך תּמיד געזען די זשאַנדאַרמישע צורת, מיט זייערע הענערנע פּעדערן אין די היטן, ווי עפּעסערע מלאכי-חבלה?!

...און דאָך, ווי פאַרוואַנדיקט איך זאָל נישט זיין, דאָך איז מיין נשמה נישט פאַרסט געוואָרן. איך האָב נישט אָנגעזאַמלט קיין שינאה אין מיין האַרץ קע-גן אונגערישן פּאָלק, איך האָב בלוין פּרענצייכנס, בלוטיקע פּרענצייכנס, וואָס וועקן אין מיין מוח שלאַפּאָזעמייט. האָבן דאָך געלעבט אין מאַראַמאָרעש, ווי אין גאַנץ טראַנסילוואַניע, צוזאַמען מיט רומענער אויך אונגערן, יידן, רוס-נאַקן און שוואַכן – און מיטאַמאָל האָבן זיי, די אונגערישע פּאשיסטן בא-קומען די ממשלה אין די הענט, אין די פּאשיסטישע הענט, און כאַלד – כאַלד זענען זיי געוואָרן אַזעלכע וויילדע רוצחים?!...

ניין, איך האָב צום אונגערישן פּאָלק, אין גאַנצע גענומען, גאָרנישט. אויך היינט הער איך מיט פאַרנעגניג אונגערישע מוזיק; איך געדענק נאָך פון די קינדער-יאָרן, ווען איך האָב געלייענט יאָקאָי מאָר און קאַלמאַן מיקסאַט און פּעטעפי שאַנדאַר... און דו? האָסטו דאָך מיך אויסגעלערנט זינגען דאָס ליד פון קאַלעווער רבי, האַלב אונגעריש האַלב לשון-קודש? יא, אין דער זעל-ביקער צייט, ווען דו האָסט מיט מיר איינגעחזרט אַ חסידישן „וואָלעך“, וואָס שפּעטער בין איך געוואויר געוואָרן אז דאָס איז אַ גילגול פון דער אזוי באַרימטער

רומענישער „רוינע“... יא, דאָס זעלביקע חסידישע התלכות האַטמו ארויס-
געוווּזן ביי ביידע ניגונים, סיי ביים קאלעווער רבים אונגערישן זמר, סיי ביים
וויוזניצער רבים נוסח פונעם „וואָלעך“...

און דאָך... האָבן „זיי“ פארגעסן דעם טשאַרדאש-ריטעס צום האָפער-
דיקן טאַנץ און האָבן אים פארווענדט, כמעט דעם זעלביקן סטאַקאַטאָ-ריטעס,
צו טרייבן „גיכער“, „גיכער“, גלייך ווי ווען מע טרייבט פשוטע שאָף צו דער
שחיטה.

נו, דאָס איז דאָך דיר שוין באוואוסט. דו וויסט אָבער נישט, אז היינט
ווייל מען עס אָפּפייקענען: לאַ היו דברים מעולם. מע האָט קיין יידן נישט אויס-
געקוילעט, אויב שוין יא, עט, וואָס, עטלעכע – ווער זאָגט עס אז זעקס
מייליאָן?!...

אנומעלט, האָב איך געהאַט א שמועס מיט איינעם, וואָס האָט געזוכט
סטאַטיסטיקעס: וויפּל יידן עס זענען געווען אין צפון-טראַנסילוואַניע פאר
דער מלחמה אין וויפּל עס זענען געווען נאָך דער שואה (ער האָט נישט געזאָגט
„שואה“, נאָר וועלט-מלחמה. ער וויל נישט וויסן וועגן אזא „מיאום“ וואָרט
– סע קלינגט נישט אָנגענעם, סע גרילצט אין די אויערן!). וואָס ער איז אויסן
געווען? ער וויל מאַכן א „חשבון“ אז מע האָט נישט אומגעבראַכט קיין צענ-
דליקער טויזנטער יידן פון מאַראַמאָרעש און טראַנסילוואַניע. פאַרשטייט זיך,
אז איך האָב זיך נישט געקאָנט איינהאַלטן און אָנגעהויבן ווי צו שרייען: איך
נפאָ בין געבליבן איינער, איין איינציקער פון א נאַנצער משפּחה! האָט ער
מיך געוואָלט „באַרוואַיך“, מע דאַרף נישט „דיסקוטירן“ לייַדנשאַפטלעך, ווען
מע רעדט וועגן א וויסנשאַפטלעכער פאַרשונג... זעסטו, טאַטע, אים איז עס
גאָר „וויסנשאַפט“. אורדאי האָב איך נישט געקאָנט פירן אזא „וויסנשאַפט-
לעכץ“ שמועס. האָב איך געפרעגט: ביי אייך, אין אייער געבורטשטעמל,
וויפּל יידישע משפּחות זענען געווען? האָט ער געזאָגט, אז בערך פינף און פער-
ציק. וויפּל יידן זענען צוריקגעקומען פון דער דעפּאַרטאַציע? זאָגט ער, צוויי.
מיינט איר אז זיי האָבן זיך ערגעץ אויסבאַהאַלטן? ניין, זאָגט ער. נו, צו וואָס
זשע טויגן אייך די סטאַטיסטיקעס?...

זעסטו, וואוהין מיר זענען דערגאַנגען?

איז האָב איך אים שוין געזאָגט, אויף א נישט-וויסנשאַפטלעכץ אופן,
אז אויב ער וועט געפינען ערגעץ אויף דער וועלט איין איינציקן ייד, וועלכער
איז געבוירן געוואָרן אין צענדליקער צווישן די יאָרן 1934–1944 אין צפון
טראַנסילוואַניע אָדער מאַראַמאָרעש און האָט געלעבט אונטערן האָרטיסטישן
שיעבוד, דעמאָלט זאָל ער מיט מיר „דיסקוטירן“ וויסנשאַפטלעך...

נו, זעסטו, פאר וואָס איך בין פארוואונדיקט? פאר וואָס אין די נאכ-
טיקע קאָשמארן זע איך בלוזן פרענצייכנס אפילו ענגן כביכול, ווייל...
סע קומט אָן שווער עם ארויסצוברענגען אפילו אויף די ליפן. יא, אפילו
„כמעט“ ערלעכע מענטשן, לפנים, ווייל שוין אויך פארגעסן פון דער בלוטי-
קער שואה און פון די רציחות.
מע וויל גאָר מיך באשולדיקן, וואָס איך וויל נישט פארגעסן די רצי-
חות. וועמען, מיך?!

ווייל מען, אז איך וועלכער האָב איבערגעלעבט נאָר צוליב דעם צו זאָגן
עדותשאפט, אז איך זאָל שווייגן?! איך קאָן נישט שווייגן און אויך נישט
פארשווייגן, ווייל סע פלאַגט מיך דאָס געוויסן, אז איך האָב פאראומגליקט מיט מיין
„ליבשאפט“ יענץ מיידל, וואָס איך האָב ליב געהאט ווי א יוגנטלעכער קאָן
ליב האָבן, ערלעך, צניעותדיק, און מיט איר חתונה געהאט, און דערמיט זי
„געפירט צום טויט“, ווייל יונגע מאמעס מיט קליינע קינדער אויף די הענט האָט
מען געפירט גלייך אין די קרעמאטאָריעס...

מע דערציילט, אז ביים אָנקומען קיין אוישוויץ האָבן די עלטערע העפט-
לינגען געשריגן צו די פריש-אָנגעקומענע: „ווארפט אוועק די קינדער!“... נאָר,
וועלכע מאמע קאָן אוועקווארפן איר אייגן קינד, אויך ווען דאָס וואָלט געקאָנט
זי ראטעווען? ... אָט פאר וואָס איך זע קאָשמארן אין חלום ביי נאכט: וואָלט
זי געווען נישט חתונה געהאט מיט מיר, וואָלט זי דאָך נאָך אפשר געלעבט?!...

יא, ליבער פאָטער, איר זענט געפאלן ווי קדושים אויפן שלאכט-פעלד
פון דער פיר טויזנט יעריקער מלחמה אונדזערער, פאר אונדזער קיום -
און איך, וואָס אן אמת, בין טאקע נישט געפאלן, אָבער פארוואונדיקט, אָט
דאָס יא, ווי מיט א שפיז אין דער טיף פון מיין אָנגעווייטיקט הארץ און צעבלן-
טיקטער נשמה.

דערפאר געדענק איך, בין איך מקיים דאָס געבאָט פון „זכור את אשר
עשה לך עמלק!“. דערפאר האלט איך עם פאר מיין חוב אויך צו דערמאנען עם
פאר אנדערע, וועלכע ווילן עם אפשר פארגעסן.

נישט נאָר איך, אלע פון מיין דור, אָפּשטאמיקע פון מאראמאָרעש צי
פון צפון טראנסילוואניע, קאָנען עם נישט פארגעסן, כפרט דיין בלוטיק-פאר-
וואונדיקטער זון:

וואָלדן

הענט

וויז די האנט און מע וועט דיר זאגן ווער דו ביסט... ניון, מע דארף א-פילו נישט לערנען קיין חכמת-היד צי כיראמאנטיע. מע דארף נישט ווייזן די אפענע האנט, די דלאַניע, כדי מע זאל קאָנען „לייענען“ דעם כאראקטער פונעם מענטשן לויט די שמריכן. עס איז גענוג אז מע ווייזט פשוט די האנט, אויך אויף דער פארקערטער זייט, אפילו ווען זי איז צוגעמאכט אין א פויסט.

הענט זענען פארשידענערליי. פאראן הענט איידעלע, מיט לאנגעכיקע פינגער, וואָס וואגן נישט אַנצורירן אפילו קיין פליג, כדי זיי זאלן פאר קיינעם קיין שלעכטס נישט טון – אדרבה, זיי זענען גרייט צו העלפן, צו גלעטן. פאראן אויך „הידים ידי עשיו“, גראַביאנישע, נישט געשליפענע הענט, מיט פינגער-קלעצלעך, וואָס פאראַטן רציחה, שוין אָפגעטוענע אָדער זענען ערשט גרייט אָפצוטון רציחות.

א שאָד וואָס אזא מענטש האָט צוויי הענט...

פאראן הענט וואָס האָבן אויף די שפיץ פינגער ניון מאָס חז, וואָס רייצן, ווינקען און רופן – און נישט זעלטן פארנארן... יא, אויך פרויען-הענט זענען פארשידענערליי. סע זענען פאראן צניעותדיקע גראציע און אויך אזעלכע וואָס פאראַטן אויסגעלאסענע חוצפה. ווידער זענען פאראן הענט, הגם איי-דעלע פרויאישע לויטן אויסזע, אָבער קעציש לויט דער פאָרעם, גרייט אויס-צוגראַטשען די אויגן, גלייך ווי א ווילדע קאץ.

פאראן הענט מילדע, וואָס ציטערן נישט ווען זיי דארפן געבן, נאָר תמיד זענען זיי אָפענע, פריידיקע, פריינדלעכע, הכנסת-אורחמדיקע, געדולדיקע, וואָס מאכן צו מאַל אויך א באוועגונג אונטערצושטרייכן דאָס געזאָגטע, צו געבן וואָג פאר די ארויסגערעדטע ווערטער. ווידער זענען פאראן הענט, קמצנישע, תמיד פארקראמפטע אין א פויסט, גלייך זיי וואָלטן מיט זייער אומגעזעטיקטן באגער איינגעשלאָסן צווישן זייערע פינגער די גאנצע וועלט און ווילן זי בשום

אופן נישט פארלירן, אויך אפילו נאך דעם ווי זיי האָבן שוין אויסגעהויבט זייער נשמה. ניין, דעמאָלט שוין נישט. דעמאָלט מאכן זיי שוין אויף די האנט — אָבער עס איז דעמאָלט שוין צו שפעט.

פאראן הענט, וואָס זענען געזונטע, איבערגעגאָסענע מיט כוח, וואָס זענען ביכולת צו מאכן א פויסט, ווי א האמער, צו געבן אכזריותדיקע קלעפ — אָבער זיי פארלירן די כוחות, הייבן אָן צו ציטערן, ווי ביי א זקן, ווען זיי דארפן זיך אָפזאָגן פון זייער אייגנס כדי עפעס צו „געבן“.

הענט מיט הענט זענען נישט גלייך. אָבער אפילו די פינגער פון דער האנט, פון דער זעלביקער האנט, זענען דאָך אויך נישט גלייך, יעדער פינגער איז א וועלט פאר זיך. נאך מער, אפילו די ביידע הענט פון איין און דעם זעל-ביסן מענטש, זענען אויך נישט גלייך: די רעכטע האָט די „אויבערהאנט“... הענט האָבן פארשידענערליי פאָזיציעס. אויפגעהויבענע, נאָכהענגענע-דיקע, פארקרייזטע, אָנגעלעגטע אויף די היפטן ווי מיט גאוה, וואָס לעגען אונטער דעם קאָפ ווי צום פארטראכטן, אָדער בעתן ליגן זענען זיי א קישע-לע אונטערן קאָפ.

הענט זענען אלץ. א מענטש אָן הענט איז קיין מענטש נישט. מיט דעם איז דאָך אייגנטלעך אַדום-הראשון געוואָרן א מענטש, ווען ער האָט די פאָדער-שטע „פּים“ פארוואנדלט אין הענט, שטייענדיק ווערטיקאל.

הענט? עס איז געוואָנדן ביי וועמען זיי שטייען איין: מיט זיי קאָן מען ארומגעמען און האַלדן, אָבער אויך בייַלן פויסטן און געבן קלעפ; מע קאָן מיט זיי גלעטן און לאַשטשען, אָבער אויך ברוטאל אָפּשמויסן און געבן פעטש; מע קאָן מיט זיי אָפטון ניצלעכע ארבעטן און אויך צעשטערן — עס איז אָפּהענג-ניק ביי וועמען זיי שטייען איין די הענט, צו וואָס מע באניצט זיי, צום גוטן אָדער צום שלעכטן, מיט איין און די זעלביקע הענט.

מיט אן אויפגעהויבענער האנט קאָן מען באַגרייסן א פרייגד, מע קאָן אָפּשטימען ביים אָנגעמען א באשלוס, אָדער אויסוויילן עמעצן אָדער עפעס. מע קאָן מיט א „שלום-עליכם“, מיט א ווארעמעם האנט-דרוק קויפן א פרייגד-שאפט.

מע קאָן אָבער אויך אויפהייבן א האנט און סטראשען, איבערשרעקן אומבאהאַלפענע. בדרך כלל, זאָגט די גמרא, ווער סע הייבט אויף א האנט קעגן זיין מיטמענטש, איז א רשע, הגם ער האָט אים נישט געשלאָגן, ער האָט אים בלויז געדראָט מיט א קלאָפ. איבעריקנס, אויף צו סטראשען איז גענוג צו פאָכען בלויז מיט אן אויפגעהויבענעם פינגער.

מיט הענט קאן מען פלעסקען און אויסדריקן פרייד, אין ריטעס פון גע-
 זאנג און טאנץ; מע קאן נאָר מיט זיי שפּילן אויף סטרונעס, אויף א פויק
 צי אן אנדער כלי-זמר. מיט הענט קאן מען מאכן קונסטזאכן, שרייבן פערזן.
 דער גלעט פון א מוטערלעכער האנט איז טאקע פיל געטרויער, דאָך
 איז דער גלעט פון א געליבטער האנט פיל חשובער — אזוי האָט נאָט באשאפן
 די נאטור פונעם מענטש און מע קאן דאָס נישט אויפווארפן דעם מענטש.
 ווער קאן פארטייטשן דעם מיין פון א מאנצביל, ווען ער קושט די האנט
 פון א פרוי, וואָס ער האָט נאָר וואָס באגעגנט?

מיט א בלויוז באריר מיט א האנט קאן מען איבערשיקן, ווי מיט עלעק-
 טרישן שטראָם, אָדער מאננעמישע כוואליעס, א פריינדשאפט — צי א מיט-
 לייד-מעסאזש, א הייסן באנער פון טיפער ליבשאפט, פיל מאָל מיט מער
 עפעקט ווי מיט ווערטער, וועלכע קאָנען פארשוועבן דאָס „הייליקע“ געפיל.
 א תלמודישער כלל: א פרוי, א מינד און א רשע (דאָס הייסט דאָך פאק-
 טיש אז קיינעם) טאָר מען נישט אוועקשטויסן מיט ביידע הענט. אויב מע שטויסט
 אוועק מיט דער לינקער האנט זאָל מען צוציען מיט דער רעכטער.

הענט קאָנען לאַכן און קאָנען וויינען. קאָנען אויסדריקן פרייד און אויך
 זאָרג און טרויער. א פשוטע האנט קאן דערציילן וועגן פחד, דורך א לייכטן ציטער;
 מאָזאליעס קאָנען דערציילן וועגן שווערער האָרעוואניע; אן אויסנעשטרעק-
 טע האנט קאן ארויסרופן רחמנות. מע קאן זיך ברעכן די הענט און אויס-
 דריקן צער און פארצווייפלונג; מע קאן זיי לאָזן רוען גלייכגילטיק און אויסדריקן גע-
 דולדיקייט, א רואיק געמיט; פונקט אזוי קאן מען מיט דער האנט אויסדריקן
 אויך אומגעדולד, גערועזיטעט און כעס, וואָס לעשט זיך צו מאָל בלויוז מיטן
 שלידערן עפעס מיט די זעלביקע הענט כדי פשוט צו צעברעכן, צו טון יאָרן
 נאָר כדי זיך צו שטילן די רוגה.

הענט זענען מעכטיק און קאָנען באווייזן גבורה און אויך אזוי זענען
 זיי אוממעכטיק, ווי געליימט, ווען דער מוח גיט זיי נישט איבער קיין שליחות.
 הענט זענען ביים מענטשן אלץ — און נאָרנישט, אָן דעם מוח.
 הויכנדיק אין די פארפרויערענע הענט, וויל מען פאקטיש אָנווארע-
 מען אויך די נשמה.

א באוועגונג מיט דער האנט קאן פארבעטן און אויך פארייאָן. פאָכענ-
 דיק מיט א פינגער קאן מען זאָגן „ניין“ — אָבער אויף צו זאָגן „יאָ“ איז נישט
 פאראן קיין שטומער צייכן מיט דער האנט. צו דעם דארף מען ענבן א חתימה
 מיט דער האנט, אָדער מיטן בלויוז אָפגעבן א תקיעת-כה כדי צו שליסן אן
 אָפּמאך.

מע זאָגט: איין האנט וואשט די צווייטע און ביידע דאָס פנים — אָבער נישט אלע מאָל בלייבט דאָס פנים ריין פון אזא וואשן... פונקט אזוי זענען נישט קיין באווייז פאר דער ריינקייט פון די הענט, ווען מע טראָגט ווייסע הענעטש-קעם.

מיט א האנט קאָן מען א באהאלטענעם קניפ טון פון נקמה; מע קאָן פון ביטול ווייזן א „פייג“ — מע קאָן אָבער אויך שיקן פון דער ווייטנס א פליענ-דיקן קוש, צולייגנדיק צוויי פינגער צו די ליפן.
אויסגעשמרעקטע הענט קאָנען שרייען: „ראטעווע!“ און צונויפגעלייגטע-הענט זאָגן א נישט-ידישע תפילה.
מיט אויפגעהויבענע הענט בענטשט מען, סיי דאָס טוען כהנים סיי עלטערן.

מיט פויסטן קאָן מען זיך שלאָגן על-חמא און תשובה טון. פאר וואָס זשע האָט מען בלוז צוויי הענט און צען פינגער?! בעסער בלוז צוויי פינגער און צען הענט?!

מע דארף קיין מאָל נישט פארגעסן, אז הענט זענען אמאָל געווען „פאָ-דערשטע פים“ — און דאָך: ווייז די האנט וועט מען דיר זאָגן ווער דו ביסט...

מיט „הענטשקעס“

...העגעטשקעס זענען ניצלעך און אויך שיין, צומאָל גיבן זיי א ריח פון אריסטאקראטישקייט. סע באלאנגט ווער סע טראָגט זיי, ווען מע טוט זיי אָן, און צו מאָל — ווי אזוי זיי זעען אויס.

ווייל מען, קאָן מען זאָגן, אז העגעטשקעס זענען אויך א מין פראָטען, וואָס דערלויבן די הענט צו טון אזעלכע מלאַכות מיט זיי, וואָס אָן זיי וואָלט מען עס נישט געקאָנט טון. נאָך מער ווי שייך שוויגען די פיס, קאָנען די העגעטש-קעס שוויגען די הענט, און נישט בלויז די הענט, נאָר אויך דאָס פנים ווערט צו מאָל געשווינט דורך די העגעטשקעס. אויך דער כבוד ווערט געשווינט. והאָ-ראייה: אין מיטלאַטער, אז מע האָט געוואָרפן עמעצן די העגעטשקע אין פנים אריין, האָט דאָס געהייסן אז מע האָט ארויסגערופן צו א דועל.

פאראן מערערליי העגעטשקעס: מיט פינף פינגער און מיט צוויי פינגער, בעסער געזאָגט, איין אָפטייל פאר פיר פינגער און דער צווייטער פארן גראָבן פינגער. אָבער עס איז באוואוסט, אז די העגעטשקע מיט פינף פינגער האלט נישט צו ווארעם, ווייל די פינגער זענען פונאנדערגעטיילט. העגעטשקעס זע-נען א מלבוש פאר ווינטער. זומער איז עס אָדער א לוקסוס פון א מאָדע, אָדער פון עלעגאנץ פון פראָטאָקאָל — אָדער סע טראָגט עס א משוגענער...

א משוגענער? נישט דווקא. סע קאָן זיין אויך א שארלאטאן, וואָס וויל דערמיט עפעס אויפווייזן קונצן כדי אָפצונארן דעם עולם.

ווען מע טראָגט העגעטשקעס?

מע וועט עס באלד געוואויר ווערן פון א מעשה, פון א פאָלקלאָרישער

דערציילונג:

...אמאָל איז געווען אן ארענדאר, וועלכער האָט געלעבט ערגעץ אין א פארוואָרפן דערפֿל, נעבן א גוט און מסתמה געווען א קרעטשמער, ווי סע פלעגן זיין פארצייטנס, אין דער וואָלעכיי צי אין דער מאָלדעווע... אזא ארענדאר האָט דאָרט אָפגעלעבט יאָרן, ביז ער האָט צונויפגענומען א שטימל פארמעגן

און דערנאך, אז ער האָט דערלעבט, האָט ער זיך איבערגעצויגן אין א שטעטל, כדי צו לעבן זיינע לעצטע יאָרן, אָדער אויסצוגיין, צווישן יידן. פארשטייט זיך, אז אויך ביז דעמאָלט, דאָס הייסט אז נאָך פיל פרויער ווי עס איז געקומען די צייט „אויסצוגיין“ האָט אזא ארענדער געטראכט אויך וועגן עולם-הבא, וועגן א זעקעלע ארץ-ישראל ערד...

און אז מע האָט געדארפט חתונה מאכן א קינד?

גייט אוועק דער ארענדאר צום רב און בעט אים, אז ער זאָל אים געבן איינעם פון זיינע בעסטע תלמידים פאר אן איידעם, פון קיין נדן איז אָפגערעדט, ער גיט וויפל מע דארף, נאָר צו האָבן די זכיה צו האָבן אן איידעם א תלמיד-חכם, ער זאָל זיין צו גאָט – און פארשטייט זיך, אז אויך צו לייט...

האָט דער רב געהאט צווישן זיינע תלמידים איינעם, וואָס איז שוין גע-ווען צייטיק צום חתונה האָבן, אמת א גרויסער תלמיד-חכם, דאָס הייסט אז ער איז געווען „צו גאָט“, אָבער, ליידער, נישט קיין קליינער בטלן.

דער רב האָט געטראכט, אז סע וואָלט געווען א מצווה, אז אזא איינער זאָל אויפגעראַכטן ווערן, ווערנדיק דער איידעם פון א בעל-בתישן ארענדאר, הגם יענער איז אן עס-הארץ, דאָך איינער וואָס ווייסט צו האַלטן בכבוד א בן-תורה.

ויהי היום און דער „חתן“, דער בטלנישער בחור איז געקומען אויף שבת צו זיין כלה, דאָס הייסט צו זיין קומענדיקן שווער, צום ארענדאר, און אין איין וועגס אויך אָפשמעסן די חתונה.

פארלאָזט זיך אָבער נישט דער ארענדאר אין גאנצן אויפן מכינות פון-נעם רב. דאָס הייסט, אז ער האָט זיך יאָ פארלאָזט וואָס נונע „גאָט זאכן“, אָבער צו די „וועלטלעכע“ זאכן האָט ער אליין געוואָלט אויספרוואוון זיין קומענדיקן איידעם: צו דער סעודה פון פרייטיק צו נאכטס האָט מען בכיוון נישט געשטעלט קיין מעסער, אָנצוהייבן די חלה... לאָמיר זען, האָט דער ארענדאר געטראכט, ווי אזוי וועט דער חתן זיך געבן אן עצה...

– נו, אָ? – האָט געפרעגט דער חתן אויף לשון-קודשדיק שטום-לשון, נאָך דעם ווי ער האָט זיך געוואשן און געמאכט די ברכה „על נטילת ידים“ און ער טאָר שוין נישט אויסרעדן כדי צו בעטן א מעסער – נו, אָ, סכין?

דער ארענדאר האָט נישט פארשטאנען אז „סכין“ איז אויף לשון-קודש א מעסער. איין זאך האָט ער אָבער יאָ פארשטאנען, אז זיין חתן איז א נישט-

טויגלעכער און קאן זיך נישט אן עצה געבן אין א גויט... איז ער תיכף נאך דעם שבת ווידער נעגאנגען אין שטעטל צום רב און אים דערצייילט די גאנצע מעשה, מיט דער בקשה, אז ער זאל אים געבן אן אנדערן בחור, א מער „גע-לערנטן“, א מער טויגלעכערן...

פארשטייט זיך, אז דער רב האָט געזען מיט וועמען ער האָט פיר, האָט ער אים שוין געגעבן דאָס מאָל, נישט קיין בן-תורה – נאָר זיין האַלץ-העקער.

אָט דער האָט שוין יאָ געוואוסט ווי אזוי זיך אן עצה צו געבן, ווען מע האָט פרייטיק צו נאכטם נישט געשטעלט קיין מעסער צום טיש... ער האָט גענומען די חלה און זי פשוט איבערגעבראַכן איבער דער קניע און געמאכט הויך א ברכה, אן „המוציא“, ווי סע פאסט פאר אזא „געלערנטן“ און געגעסן געשמאק...

דאָס מאָל איז שוין דער ארענדאר געווען צופרידן פון זיין קומענדיקן איידעם. אין אזא יוגנטמאן קאן ער שוין האָבן צוטרוי. ער וועט זיך שוין קאָ-גען דורכשלאָגן אין זיין לעבן... אָבער, דארף ער דען מאכן עסקים כדי זיך אדורכצושלאָגן? לעת-עתה לעבט ער נאָך, דער ארענדאר, און כל-זמן ער לעבט וועט ער זיך אָפגעבן מיט די וועלט-זאכן – ער, זיין איידעם, זאָל זיצן און לערנען תורה, אין וועלכעס זכות סע זאָלן האָבן א שטול אין גן-עדן אויך דער שווער און שוויגער...

אויף צו לערנען תורה דארף מען קענען, אָבער אויך האָבן אין וואָס צו לערנען... ביים ארענדאר אין הויז זענען דאָך קיין ספרים נישט געווען – אין דארף מען זיי קויפן, פאר געלט קאן מען דאָך קויפן אלצדינג... גייט אוועק דער ארענדאר אין שטעטל און דאָרט אין מארק, געפינט ער ווי איינער פארקויפט ספרים... אמת, סע זענען נישט געווען קיין ספרים, אמתדיקע ספרים, אָבער וואָס זאָל ער וויסן?! ער האָט געזען אז סע זענען ביכער מיט געדרוקטע אותיות, אין וועלכע ער קאן זיך נישט אויס, מיט געמעלן, קלענערע און גרעסערע ביכער – וואָס ווייסט ער? – האָט ער געקויפט די סאמע גרעסטע. די סא-מע שענסטע. די סאמע פארביקסטע – זאָל דער איידעם זיינער, דער לערנער, האָבן אין וואָס צו לערנען תורה...

דער איידעם, וועלכער איז שוין געזעסן אויף קעסט, ווי דער שטייגער איז געווען אין יענע צייטן, און אחוץ משמח זיין זיין יונג ווייבל האָט ער קיין אנדערע עובדה נישט געהאט, האָט ער זיך אָנגעהויבן לאַנגוויילן.

אז דער שווער, זאָל לעבן, איז אָנגעקומען פונעם שטעטל מיט זיינע „ספרים“, וואָס ער האָט איינגעקויפט, האָט דער איידעם באלד דערזען, אז דאָס זענען בכלל נישט קיין ספרים, אז דאָס זענען קאָלעקציעס פון אלטע אילום-טריטע זשורנאלן, מיט פארשידענע נעמעלן – זייער אינטרעסאנטע... אָבער אזוי ווי לייגען האָט ער סיי ווי סיי נישט געקאָנט, אָבער דאָך געווען מער חכם ווי זיין שווער, דער ארענדאר, איז ער געזעסן און זיך געשאַקלט איבער זיינע „ספרים“ אונטערזינגענדיק זיך א נמרא-ניגון.

די שווער-און-שוויגער האָבן געצויגן תענוג און געהאט נחת פון זייער „תלמיד-חכם“. וואָס זיי האָבן דערלעבט צו האָבן פאר אן איידעם.

אין איינעם א טאָג, בעת דער איידעם זינגט זיך אונטער זיין נמרא-ניגון, זיצנדיק אין זיין צימער, רופט דער שווער זיין ווייב כדי זיי זאָלן אונטער-הערן ווי שיינ סע לערנט תורה זייער „גן-איידעם“:

— דאָס בילד איז דאָך אמת, ווי תורת-משה. מע זעט באשיימפערלעך, אז עס איז זומער, ווייל דער יונג גייט באַרוועס... די קשיא איז נאָר, פאר וואָס טראַגט ער הענעטשקעס?... (די שוויגער איז געוואָרן נייגעריק צון אזא מעשה און פאר גרויס נחת האָט זי זיך אויסגעווישט א פרייד-טרעד!). יאָ, איז מה-נפשך: איז עס זומער, פאר וואָס גייט ער מיט הענעטשקעס, ווידער אז עס איז ווינטער, מחמת דעם טראַגט ער די הענעטשקעס, כדי סע זאָלן אים נישט אָפ-פירן די פינגער – איז פאר וואָס גייט ער באַרוועס? איז עס דאָך א הארבע קשיא!...

און בעת דער „למדן“ פראוועט זיין נמרא-ניגון מיט אַט דער אזוי האר-בער קשיא, צעטאָפּען זיך די הערצער פאר פרייד פון די שווער און שוויגער. אָבער זיי זענען נישט אוועק פון דער טיר. ערשט איצט זענען זיי געוואָרן נאָך מער נייגעריק: ווי אזוי וועט זייער „עילוי“ פארענטפערן אזא הארבע קשיא? ...שטייען זיי ביידע, דער ארענדאר און די ארענדארקע, ביי דער טיר און הערן זיך צו מיטן פארכאפטן אַטעס צו די דברי-תורה פון זייער איידעם, וואָס יצט ביי זיי אויף קעסט און לערנט תורה מיט כוונה, כדי זיי, אויך די על-טערן, זאָלן זיך קויפן עולם-הבא אין זיין זכות...

— מוז דאָך דער תירוץ זיין אזוי: לעולם איז טאקע זומער... מע זעט דאָך דאָס בפירוש פון דעם גאנצן ארום, וואָס איז ליכטיק ווי אין א זומערדיקן טאָג. טאקע מחמת דעם גייט ער דער יונג באַרוועס... איי, וואָס ער גייט אָנגע-טון מיט הענעטשקעס? אויף דעם איז אויך דאָ א תירוץ: מסתמה גייט ער

שניידן קראפּעוועס, און כדי ער זאָל זיך נישט אָפּבריען די הענט – האָט ער זיך אָנגעטון די הענעטשקעס...

עטעמען אָפּ צופּרידן די שווער און שוויגער: אויף אלעמען געפינט א
למדן א תירוץ, אפילו אויף אזא שווערער קשיא...

און דער גמרא-ניגון, אָנגעטון דאָס מאָל מיט „הענעטשקעס“, האָט א-
ריינגעבראכט אין א געפּלאַגט און געהאַרעוועטער ארענדארישער יידישער שטוב,
א שטראַל פון פרייד, פון דערהויבנקייט, פון נחת...

אויך אויף דעם קאָן מען זאָגן דאָס לאַטיינישע ווערטל: סאַנקטאַ סימ-
פּליציטאַס...

אויך אויף גמרא-לשון איז פאראן צו דעם א פאסיק ווערטל: ולא
עם-הארץ חסיד... אָבער לאַכן דערפון, דארף מען נישט לאַכן: זיי האָבן דאָך
עס געמיינט ערלעך, און נישט זעלטן דארף מען זיך רעכענען אויך מיט דער
כוונה, אויב נישט מיט דער מעשה גופא...

פייער ברענט

פייער איז מאטעריע און גלייכצייטיק אויך גייסט? סע רוט און גלייכ-
צייטיק באוועגט זיך עס, גלייך סע וואָלט געלעבט?

פייער בייסט און צו מאַל גלעט עס מיט די פייערצינגען, לאַשטשעט, און וויי,
צו מאַל ברייט עס און פארצערט.

אפילו ווען מע זעט נאָך נישט דאָס פייער, מע זאָגט בלויז ארויס דאָס
וואָרט „פייער“, פילט מען שוין די נאָענטקייט, צו מאַל פילט מען שוין אפילו
די וואַרעמקייט, הגם עס איז נאָך בלויז אין דער פאַנטאַזיע. און צו מאַל דער-
מאַנט בלויז דאָס וואָרט אָן שריפות, חורבן, שאָדנס, אש, קרעמאַטאָריעס און
כל-המינים ביזע חלומות.

אמת, דאָס איז געוואָנדן אין דער שטימונג פונעם מענטש, אין וועל-
כער ער געפינט זיך אין א געוויסן מאָמענט.

בכל אופן איז מען קיין מאַל צו פייער נישט געווען „קאַלט“ בלוטיק.
פון אלע צייטן איז פייער געווען א זאך וואָס האָט ארויסגערופן אינטערעס ביים
דענקענדיקן מענטשן. א שייך פון פייער, פון זיין א שטראַל ליכט, האָט אין דער
פינצטערניש פון דער נאכט געגעבן האָפענונג פאר א וואַנדערער, אז אַט-אַט
איז ער אין שכינות פון א מענטשלעכן יישוב און מע וועט קאָנען אָנקלאַפן אין
א טיר, בעטן נאכטלעגער, וואו מע זאָל זיך אָנוואַרעמען די אפשר פארפרוי-
רענע בייגער צי באַנעצטע פון א גאָס-רעגן...

זענען פאראן פייערן און פייערן.

אָפּלעשן א פייער איז טאקע א פרייד, ווען סע רעדט זיך וועגן א שריפה,
אָבער אויסלעשן אלע פייערן, וואָלט געהייסן אונטערנאָנג, אומקום פון דער
מענטשהייט און כמעט פון אלע לעבעדיקע וועזנס — טאקע דערפאר האַלט
מען פאר א נס א שטיקל האַלאָווגיע, וואָס איז אַקערשט אָפּגעראַטעוועט גע-

וואָרן פונעם פארצערט ווערן. אן „אוד מוצל מאש“ אן אָפּגעראַטעוועטע האַלאָאָוניע
איז א מעטאפער פאר אן אָפּגעראַטעוועט לעבן.

מיט פייער קאָן מען חרוב מאכן און אויך אויפֿלעבן.

מיט פייער קאָן מען אויך אָפּשרעקן וועלע, אז מע זאָל זיי צווינגען זיך
צוריקציען און נישט אָנגרייפֿן, אין די שווערע ווינטערס, ווען דער הונגער
טרייבט זיי פון וואַלד אין א יישוב כּדי צו זוכן עפעס צו פארצוקן.

פאראן פייער וואָס צעפלאַקערט זיך פון אָנגעצונדן שטרוי, בליצט אויף
ווי א גיך אָנגעצונדענע ליבע, וואָס איז בדרך הטבע נישט קיין דויערהאַפּ-
טיקע, ווידער יענז פייער וואָס ברענט מיט בלוילעך-גאָלדענער קאָליר, פון
ברענענדיקע קוילן, פון האַלץ צי פון שטיין-קוילן, ברענט און ברענט, ווארעמט
און היצט – איז דויערהאַפּטיקער.

קוילן וואָס ברענען, וואָס פיגלען אין געלער-גאָלדענער קאָליר, דאכט
זיך אז זיי זענען א מין כּלי-זמר, וואָס זינגען כאַטש נישט יעדער הערט דאָס
און פארנעמט זייער נגינה. קוילן צאנקען, גלייך זיי וואָלטן געלעבט און זיך
באוועגט – אָבער, וויי, זיי האָבן אויך א סוף און ווערן פריער אָדער שפעטער
אויסגעלאָשן. ווידער אויסגעלאָשענע קוילן לעבן שוין נישט. זיי קאָנען אפּשר
נאָך אמאָל ווידער אָנגעצינדן ווערן, אָבער דערנאָך ווערן זיי פארוואנדלט
אין אש – וואָס איז שוין א סימבאָל פון טויט, פון אבילות.

פייער איז תמיד געווען א מתנה פון גאָט, ווי די זון, אָבער אויך די דאָ-
זיקע מתנה באקומט מען נישט גאנץ אומזיסט. געוויינטלעך איז פייער דער
רעזולטאַט פון מענטשלעכער מי. אמאָל פלעגט מען פייער מאכן אזוי: מע האָט
גערײבן צוויי שטיקער האַלץ, איינער אָנעם צווייטן, ביז זיי האָבן זיך אָנגעהיצט,
דערהיצט און זיך אָנגעצונדן.

אמת, טייל האָבן געמיינט, אז צו באקומען פייער דארף מען נישט אר-
בעטן, מע קאָן עס גנבענען... ווי די לעגענדע דערציילט, אז סע האָט געטון
פראָמעטעס. טייל מיינען נאָך היינט, אז אויף צו מאכן פייער דארף מען נישט
„שוויצן“, מע קאָן עס גנבענען ביי אנדערע.

אַלצאיינס, ווי אזוי מע זאָל עס נישט באקומען, איז פייער מעכטיק.
אמת, דאָס וואסער איז מעכטיקער און קאָן עס אויסלעשן. נאָר אפילו דאָס איז
אויך נישט ריכטיק. נישט אלע פייערלעך קאָן מען אויסלעשן מיט וואסער.
פאראנען פייערלעך, וואָס ברענען אין די טיפענישן פון א הארץ, פול
מיט בענקענישן און באנערן אומגעזעטיקטע, וואָס ווערן נישט אויסגעלאָשן
אזוי לייכט, און בכל אופן נישט מיט קיין וואסער. אמת, ביי אזא „פייער“ זעט
מען נישט אָן קיין פלאם. אָבער דאָך פילט מען די ווארעמקייט.

פאראנען פייערלעך וואָס ברענען אין די אפּלען פון פארליכטע אויגן,
די שטראַלן פון אזא אויגן-פייערל ציען צו ווי מיט א כישוף פון ליבשאפט,
אָדער צו מאָל שטויסן זיי נאָר אוועק מיט א ברענענדיקער שינאה, אָדער כאַטש
מיט א טליענדיקן גרינגשאַץ.

פאראן דויערהאפטיק פייער, וואָס קאָן קיין מאָל נישט אויסגעלאָשן ווערן,
דאָס פייער פון א התלהבותדיקער נשמה – דאָס איז געטלעך און דערפאר
דויערהאפטיק און צו מאָל אייביק.

פונקט אזוי איז דאָס פייער פון ליבשאפט. סע ברענט אָבער פארצערט
נישט, נאָר ווארעמט אָן די נשמה.

צו מאָל איז אפילו נישט נייטיק קיין גאנץ פייער. עס איז גענוג בלויז
א פונק – בלויז איין פונק איז שוין אן אַנזאָג פון בטחון. פון תמיד איז א פונק
געווען און איז עד היום א סימבאָל פון אן אָנהייב הייליגייט, א חלק פון איי-
ביקייט – פון איין פונק צעפלאַקערט זיך א געטלעך פייער.

ידישקייט האָט דעם שורש אין „פייער“, האָט זיך אָנגעהויבן פון א ברע-
נענדיקן סנה... און האָט זיך שיער געענדיקט אין די ברענענדיקע אוישווין-
צער קרעמאטאָריעס – פייער איז אָבער אייביק. ווערט עס אויסגעלאָשן טייל-
ווייז אויף איין אָרט – צעפלאַקערט זיך עס אין אן אנדערן אָרט, וואו סע
טליעט קוים...

פייער – ברענט תמיד, אנדערש איז עס דאָך קיין פייער נישט.

אומשטארבלעכקייט

געווען אמאל צוויי ברידער... נו, יא, האָט מען דערמאנט דעם ערשטנס נאָמען, האָט מען געזאָגט „זכרוננו לברכה“, און ווען מע האָט דערמאנט דעם צווייטן טעם נאָמען האָט מען געזאָגט „ימח שמו“...

עס איז באוואוסט: אלץ איז באשאפן געוואָרן נאָך אין די ששת ימי בראשית און איז באהאלטן געוואָרן אונטערן כסא-הכבוד, פון כביכול אליו, אויף די שפעטערדיקע צייטן, פאר די שפעטערדיקע דורות, און ווען מע בא-דארף עס באניצן ווערט עס ארויסגענומען פונעם באהעלטעניש און מע דער-לאנגט עס פאר יענעם, וואָס האָט דערצו זוכה געווען (אָדער, חלילה, נישט זוכה געווען, ווען עס האנדלט זיך אין א שטראָף פון זיין ליבן נאָמען!) געם און האָב הנאה, קוויק זיך...

אלץ איז נאָך דעמאָלט באשאפן געוואָרן און אלץ מיט דער מאָס. אזוי פיל און אזוי פיל מאָס ליכט און פונקט אזוי פיל שאַטן, אזוי פיל מאָס לעבן און אזוי פיל מאָס טויט, אזוי פיל מאָס שטארבלעכקייט און אזוי פיל אומ-שטארבלעכקייט, אזוי פיל מאָס פרייד און אזוי פיל טרויער, אזוי פיל מאָס בר-כות און אזוי פיל מאָס קללות, אזוי פיל מאָס געזאנג און אזוי פיל מאָס געוויין, אזוי פיל מאָס געלעכטער און אזוי פיל מאָס געזיפצן, אזוי פיל מאָס טעניץ און אזוי פיל מאָס שבעה-זיצן, אזוי פיל חתונות און אזוי פיל גטן, אזוי פיל מאָס בריתן און אזוי פיל לוויית, אזוי פיל מאָס חכמה און אזוי פיל מאָס שטותים, אזוי פיל מאָס בלומען און אזוי פיל דערנער, אזוי פיל מאָס רחמנות און אזוי פיל מאָס אכזריות, אזוי פיל מאָס שאַלות און אזוי פיל תשובות, אזוי פיל מאָס עניוות און אזוי פיל מאָס גאווה, אזוי פיל מאָס צניעות און אזוי פיל מאָס חוצ-פה, אזוי פיל מאָס צדקות און אזוי פיל מאָס רישעות, אזוי פיל מאָס רחמים און אזוי פיל מאָס צאָרן, אזוי פיל מאָס כבוד און אזוי פיל מאָס אומכבוד, אזוי פיל מאָס צו קושן און אזוי פיל מאָס צו בייסן, אזוי פיל מאָס גיהנום און אזוי

פיל מאָס גן-עדן, אזוי פיל מאָס ליבשאפט און אזוי פיל מאָס שנאה, אזוי פיל מאָס גלעטן מיט דער האנט און אזוי פיל מאָס דרינגעס מיט די פיס, אזוי פיל מאָס מילדקייט און אזוי פיל מאָס קמצנות, אזוי פיל מאָס פלעסקען און אזוי פיל מאָס אויספייפן מיט צייגקריצעניש, אזוי פיל מאָס שתדלנות און אזוי פיל מאָס מסירות, אזוי פיל מאָס גאונות און אזוי פיל מאָס טיפשות, אזוי פיל מאָס טאלאנט און אזוי פיל מאָס טאלאנטלאָזיקייט און גראפאָמאניע, אזוי פיל מאָס שרייבער און אזוי פיל מאָס יידישע לייענער...

בקיצור, אלץ איז באשאפן געוואָרן מיט א מאָס, נאָך אין די ששת ימי בראשית, און די השגחה עליונה פארטיילט צו דער צייט יעדן לויט זיין פאר-דינסט, לויט דעם חלק צו וועלכן ער האָט זוכה געווען.

פארשטייט זיך, אז די דאָ אויסגערעכנטע זענען נאָר לדוגמא. אין דער ווירקלעכקייט זענען זיי זייער פיל, וואָס מע קאָן זיי נישט איבערציילן, און להי-פוך, פיל פון זיי האָבן אזעלכע גאָענטע שייכותן אז מע קאָן זיי צוגויפניסן און זיי איינשליסן בלויז אין איין מאָס.

אזוי למשל, מיינ איך, קאָן מען צוגויפניסן כבוד מיט אומשטארבלעכ-קייט.

דער באשאפער, דער בורא-עולם, לעבט אייביק. יעדער שעפער איז אומ-שטארבלעך כל-זמן זיין ווערק לעבט. יעדער שעפער ישער כוח, יעדער שאפן-דיקער מענטש געניסט אויך אין א געוויסער מאָס פון דער „אייביקייט“. וויפל? דאָס איז באלאנגען אין דעם מאָס גאונות, וואָס ליגט אין זיין שעפע-רישקייט, וואָס לעבט איבער אין זיין געשאפענעם ווערק.

דאָס זעלביקע געשעט אויך מיטן כבוד. יעדער מענטש האָט דאָס „רעכט“ צו א געוויסער מאָס כבוד, לויט זיינע פארדינסטן פאר דער מענטשלעכער גע-זעלשאפט צי פאר דער געשיכטע. דעם כבוד, אין דער פארדיגטער מאָס, בא-קומט יעדער שעפער, ווי געזאָגט, אָבער נישט יעדער באקומט אים צו דער זעל-ביקער צייט און צו מאָל אויך אפילו נישט צו דער צייט.

און דאָ באגעגנט זיך דער מאָס כבוד מיט דער מאָס אומשטארבלעכקייט: אויב דער שעפער, דער קינסמלער, גאון, האָט נישט זוכה געווען ביי זיין לעבן איינצומאָנען זיין חלק, צי צו מאָל זיין גאנצן חלק פון דער פארדיגטער מאָס, צו וועלכער ער האָט דאָס רעכט — דעמאָלט באקומט ער דעם דאָזיקן חלק נאָך זיין טויט, לעולם הבא, און ממילא געניסט ער פון דער זעלביקער מאָס אומ-שטארבלעכקייט.

בכן, וואָס גרעסער סע זענען זיינע פארדינסטן אלץ לענגער געדויערט זיין אומשטארבלעכקייט. פונקט אזוי איז מיט יענעם וואָס האָט איינגעמאָנט

וואָס ווינציקער כבוד ביי זיין לעבן, אלץ לענגער איז זיין אומשטארב-
לעכקייט.

טאקע מחמת דעם עצהט די גמרא, אז מע זאָל אנטלויפן פון כבוד, ווייל
יאָגו זיך נאָך כבוד ברענגט אום פון דער וועלט פאר דער צייט.

וואָס געשעט מיט יענעם, וואָס האָט פארדינט א מאָס אומשטארבלעכ-
קייט, אָבער ער האָט איינגעמאָנט בעת זיין לעבן זיין נאָץ חלק כבוד? וואָס גע-
שעט מיט יענעם וואָס האָט איינגעמאָנט בעת זיין לעבן עפעס „מער“ פונעם
כבוד וואָס סע קומט זיך אים?

אין אזא פאל מוז מען צוריק געבן דעם נישט-פארדינטן כבוד, וואָס
מע האָט איינגעמאָנט ביים לעבן, אויף פאָלגנדיקן אופן: דער וואָס האָט איי-
געמאָנט זיין גאנצן כבוד בעת זיין לעבן, יענער שטארבט אוועק און מער ווערט
נישט דערמאנט לטובה זיין זכר; ווידער יענער וואָס האָט איינגעמאָנט צוליב
געוויסע סיבות, בעת זיין לעבן, מערער ווי סע האָט זיך אים געקומען – יע-
נער גיט צוריק, באקומענדיק נאָך זיין טויט פונקט אזוי פיל אומכבוד און
קללות, אויף וויפל נישט-פארדינטע ברכות ער האָט זיך „גענומען“ בעת זיין
לעבן.

אין דער גמרא איז דאָס כאראקטעריזירט אזוי: רשעים זענען „טויטע“
נאָך בעת זייער לעבן און צדיקים „לעבן“ אויך נאָך זייער טויט.

...זענען געווען אמאָל צוויי לייבלעכע ברידער, געבוירן פון איין און
דער זעלביקער מוטער. איינער איז געווען א טאלאנטירטער דיכטער, געשריבן
אומשטארבלעכע פערזן, אָבער בעת זיין לעבן איז ער זיבן מאָל אין א טאָג
געשטאָרבן פאר הונגער פון קיינעם נישט באמערקט... דער צווייטער ווידער איז
געווען א טאלאנטלאָזער מאָלער, געלעבט אין וואוילטאָג פונעם פארקויפן זיי-
נע נאקעט-מאָלערייען און זיך געבאָדן אין לויב זיין גאנץ לעבן.

וואָס עס איז געשען ווייטער, ווייסט מען שוין פון דעם אויבן געזאָגטן.
דאָ דארף מען נאָר דערמאנען נאָך א גמרא, וואָס זאָגט, אז מע זאָל זיך נישט
וואונדערן, ווען מע זעט (צדיק ורע לו ורשע וטוב לו!) א רשע, וועלכן סע גייט
גוט און א צדיק וועלכן סע גייט שלעכט. מע דארף נישט מעסטן זייערע „פארדי-
נטן“ לויט א געוויסן מאָמענט פון זייער לעבן, נאָר איז דער געשיכטלעכער
פערספעקטיוו...

...געווען אמאל צוויי ברידער... נו, יא, האָט מען דערמאנט דעם ערשט-
טנס נאָמען, האָט מען געזאָגט „זכּרונּו לְבִרְכָּה“, און ווען מע האָט דערמאנט
דעם צווייטנס נאָמען האָט מען געזאָגט „ימח שמו“ צי „כּוּן יאבּרוּ“...

אָפּט מאָל איז געשען אז אויפן קבר פונעם ערשטן האָט מען געטראָגן
קרענץ בלומען און מע האָט אָנגעצונדן א ליכט, און צו מאָל האָט מען אויפ-
געשטעלט אויך א דענקמאָל, און דעם צווייטן האָט מען מיט דער צייט, אומ-
געבעטן מחילה, ארויסגעוואָרפן פון זיין ביים לעבן צוגעגרייטן בכבודיקן קבר...

געווען אַמאָל צוויי ברידער? ניין, במשך דער צייט זענען געווען זייער
פיל פון דעם דאָזיקן מין ברידער, וועמען דער שכר און דער עונש האָט אָנ-
געטראָפן אויך שפעטער, נאָך זייער אָפּלעבן.

...אויך איך האָב געהאט צון א ברודער ווי מיין א צווילינג, האָט ער
וואָס אן אמת קיין נאָבל-פרייז פאר יידישער ליטעראטור נישט באקומען, אָבער
קיין אנדערער ווער סע זאָל פארנעמען זיין אָרט, איז ליידער נישטאָ – איז
זכּרונּו לְבִרְכָּה...

ווי א ווייטער שלום-גרום
א להכעיסדיקע ווידמונג
א פריינדלעכע מתנה
פארן גוטן חבר
שלמה-לייב
אָוויטש
נ"י

א פאראנטעז

(לעבעדיקע נשמות)

„— זאָלסטו עס געדענקען אויף דיין גאנץ לעבן... תמיד
זאָלסטו דורך אלעין פרעגן: לוינט זיך עס?!

דאָס איז, מיין איך היינט, די וויכטיקסטע לעקציע וואָס
איך האָב אין מיין לעבן באקומען... נאָר, האָב איך עס דען פאר-
געדענקט?!

לידער האָב איך עס זיך דערמאנט ערשט איצט, ביים
סוף. איצט, ווען דער קטיגור האָט מיר געשטעלט די זעלביקע
פראגע, האָב איך זיך דערמאנט אין די זעלביקע ווערטער,
וואָס מיין לערער האָט מיר געשטעלט נאָך דעמאָלט, ווען איך
האָב געהאלטן ביים סאמע אָנהייב...

צווישן דער פראגע פונעם אמאָליקן לערער און היינטיקן
קטיגור, האָב איך מיין לעבן צעטרענצלט...

בידע פרענצייכנס, פונעם געשיכטע-לערער און דעם
קטיגור, האָבן אויסגעזען ווי צוויי פאראנטעזעס, וואָס האָבן
מיין לעבן איינגעקלאמערט...“

אַנפּעדעמען

אידער איך הייב אָן שפּיגען ווייטער די „מעשיות פונעם עולם-האמת“ דארף מען קודם איינפּעדעמען מיטן דערציילטן אינעם בוך „לעבעדיקע מתים“, כדי דער לייענער זאָל פארשטיין וואָס און ווי אזוי.

איז דארף מען וויסן, אז די דאָזיקע מעשה איז „אויך אן אויסגעטראַכט-טע“, פונקט ווי די פּרוערדיקע. אלץ איז אויסגעזויגן פונעם זעלביקן פינגער (פון דער לינקער האנט, הגם געשריבן האָב איך עם מיט דער רעכטער!) און האָט לגמרי נאָרניש צו טון מיט דער נאקעטער ווירקלעכקייט. וויל מען עם לייענען — איז מיטן גרעסטן כבוד, אלא נישט, לייגט מען אוועק דאָס בוך און מע האָט נישט קיין טענות צום מחבר. צום לייענער קאָן מען האָבן איין טענה: ער זאָל אונטערשטרייכן מיט א רויט שרייבפענדל דאָס וואָס אים געפעלט יאָ אין בוך, און מיט א בלוי שרייבפענדל דאָס וואָס ער געפעלט אים נישט. צום סוף זאָל ער לייגן אויף דער וואָג די קאָלירן מיט וועלכע ער האָט מער אונטערגע-שטראַכן און זאָל משפטן דאָס בוך און אויך דעם מחבר...

דערווייל וועל איך דערמאנען פונעם שוין דערציילטן, אז אין א שיינעם טאָג (אָדער א מיאוסן ביינאכט!) האָב איך זיך דורכגעוועקט אויף א צוויי-טער, וואו מע האָט מיך געבראכט צו כבודה, קעגן מיין רצון, און האָב זיך דער-זען צווישן צלמים אָנשטאָט יידישע מצבות.

איך האָב דאָרט נאָך באגעגנט אנדערע יידן, ווי איך, וואָס צוליב פאר-שידענע סיבות האָט מען זיי אויך דאָרט באהאלטן. צום בעסטן האָב איך זיך באפריינדט, במשך דער צייט, מיט מיין יידישן שכן, מיהאי מאָנידעס, אויך א געוועזענער אָפיציר, ווי איך בין געווען... אָבער אין צווישן האָב איך גע-האט דאָס מזל, וואָס א קרוב האָט זיך משתדל געווען און געגעבן א תיקון פאר מיין פארוואַגלעטער נשמה, און מע האָט מיך איבערגעפירט פון נישט-יידישן אויף א יידישן בית-עלמין...

אָבער דאָס איז נישט וויכטיק, זאָגט מען. סיי וואו, זאָגט זיך א ווערטל, אז מע ליגט אין דער ערד – אָבער דאָך, ווי סע ווייזט אויס, דארף יעדער זיין אין „זיין“ ערד. יעדער דארף זיין באהאלטן אין זיין „אייגענעם“ בית-עלמין, אויך דעמאָלט ווען מען איז נישט אָבערגלויביק, אפילו ווען מען איז נישט קיין „שאַוויניסט“. פשוט, ווייל אזוי האָט זיך די וועלט געפירט מקדמונים, און א וועלט קאָן מען נישט איבערמאכן איבער נאכט – און אפילו נישט איבער צענדליקער יאָרן.

איך האָב דעמאָלט דערציילט וועגן זיצונגען, וואָס זענען פאָרנעקומען ביים בית-דין של מעלה, וואו מע האָט געמשפט די נשמות פאר זייערע באנאנ-גענע, אָדער גארנישט באנאנגענע חטאים. אָבער געמשפט האָט מען אלע, אָן אויסנעם. און אויב מע משפט – דאָס האָב איך מיט מיינע אייגענע אויגן גע-זען – איז זעלטן אז מע זאָל פטור ווערן און נישט ווערן פאראורטיילט. אויף דעם זענען פאראן מלאכים, און אפילו שדים, וואָס האָבן איינגעטיילט זייערע ראָלעס אין א „סטיגור“, א „סניגור“ און אין א „בית-דין“, אז די נשמות זאָלן נישט קאָנען רוען, ווי סע מיינט זיך אויס פון דרויסן. מע לאָזט נישט רוען.

דער אומגליק מיינער, דאָס הייסט מיין פערזענלעכער אומגליק, איז גע-ווען וואָס איך בין געשטאַרבן אומגערעכט, פלוצימדיק און נישט צייט געהאט צו לאָזן קיין צוואָה – האָט מיין פרוי געהאנדלט ווי אזוי זי האָט געמיינט אז עס איז גוט. דאָס הייסט, אז נישט דווקא זי האָט דאָס געמיינט, נאָר אזוי האָט מען איר אונטערגעזאָגט, אז סע וועט בעסער זיין פאר איר און אויך פאר... מע האָט איר געזאָגט, און זי האָט עס אויך אזוי געמיינט, אז עס איז אלצאיינס וואָס פאר א שכנים מע האָט אויפן „עולם-האמת“. ניין, פאר מיר איז עס נישט געווען אלצאיינס. פאר מיר איז עס שוין יאָ וויכטיק געווען ווער עס איז מיין שכין...

איז שייכות מיט דעם וועל איך דערמאנען אן אלטע מעשה, וואָס איז פאר מיר דווקא גילטיק...

קירוש-השם

...א ברודער איז אזוי, ווי אזוי ער איז: און ווי אזוי ער איז מוז מען אים אקצעפטירן. סיי מיט זיינע מעלות און – באין ברירה – אויך מיט זיי-נע חסרונות...

אָבער א שכן? ניין, א שכן איז שוין נישט אזוי. אויב סע געפעלט איי-נעם נישט די אויפפירונג פון זיין שכן, מוז ער נישט אראָפּשלינגען אלץ. אמת, ער קאָן אים נישט פארטרייבן פון זיין שכנות, אָבער ער האָט א ברירה: ער קאָן זיך איבערציען צו אן אנדערן שכן.

ווען איז דאָס געשיקט געוואָרן? ווען סערעדט זיך וועגן א שכן דאָ, אויף דער דאָזיקער זינדיקער וועלט, וואו מע קאָן האָבן א ברירה, מע קאָן זיך איבער-ציען – אויב נישט אין א בעסערער דירה, צו האָבן אן אנדערע, א מער פא-סיקערן שכן, איז כאַטש אין א געמיינערער דירה – אָבער דער שכן וועט זיין א לייטישערער.

וואָס טוט מען אָבער איבער „הונדערט און צוואַנציג יאָר“, ווען מע קומט אָן אויף יענער וועלט, וואו מע קאָן זיך נישט בייטן די „דירה“, נאָר מע מוז רוען צווישן יענע שכנים, צו וועלכע מע האָט זוכה געווען צו האָבן? איז מען דאָך גייגערדיק צו וויסן: ווער וועט זיין דער שכן? דערציילט מען... און איצט וועל איך עס דאָ איבערדערציילן אויף מיין נוסח:

א רבי האָט זיך אמאָל דערוואוסט, דורכן רוח-הקודש, אז זיין שכן אין גן-עדן וועט זיין א פשוטער דאָרפס-ייד – איז ער גייגערדיק געוואָרן צו וויסן וואָס פאר א זכותים האָט יענער ייד? ... איז ער אוועק צו יענעם ייד און געבעטן ביי אים אכסניה, ווי סיי וועלכער גע-ונדניק כדי ער זאָל האָבן די מעגלעכקייט צו זען, צו באמערקן, אפילו ווען יענער וועט זיך פרובירן אויסבאהאלטן – אפילו ווען יענער איז פון די לַמַד-וּאָן צדיקים, דאָך מוז ער אים „דערווישן“, אין וואָס סע באשטייט זיין צדקות.

אָבער צו זיין גרויס איבערראשונג האָט ער דעם ערשטן טאָג גאַרנישט באַמערקט, וואָס זאָל אים געבן דאָס רעכט צו זיין אין גן-עדן בכלל און אורדאי נישט — זיין שכן... נו, מיטא, מע קאָן דען אורטיילן א מענטש פון איין אייגן-ציקן טאָג? מסתמה שטייט ער אויף ביי נאכט אָפּריכטן חצות, ווען אנדערע שלאָפן, און דעמאָלט איז ער דער אמתער צדיק, הגם ביי טאָג זעט ער אויס צו זיין א פשוטער „גוט-שבת“...

האָט דער רבי נישט צוגעטון קיין אויג א נאנצע נאכט, נאָך געוואכט, כדי צו באַמערקן וואָס סע וועט געשען... אָבער עס איז גאַרנישט געשען. דער ייד האָט געשמאק געשלאָפן, געשנאָרצט, אויפגעשטאנען גאר נישט פרי, האָט זיך געוואשן און קוים געדאוונט אין איילעניש און זיך געזעצט עסן... אָט דאָ, זעט איר, ביים איבערבייסן, האָט ער זיך שוין גאַרנישט געאיילט. דער ייד האָט בנעמותדיק גענעסן, אָן שום „הייליקע“ כוונות — נאָר ממש גענעסן, אזוי פיל וויפּל סע וואָלט געגרייכט פאר אנדערע דריי.

ביז מיטאָג האָט זיך דער ייד אָפּגעגעבן מיט זיין טעגלעכער וואָכנדי-קער באַשעפטיקונג — דערנאָך האָט ער זיך ווידער אראָפּגעזעצט עסן מיטאָג... וואָס הייסט עס? גענעסן, גלייך ביז איצט וואָלט ער געפאסט. ער האָט גענעסן דריי מאָל אזוי פיל וויפּל ער האָט גענעסן ביים פרישטיק... נאָך מיטאָג ווידער אזוי: ער האָט זיך א ביסל צוגעלייגט, זיך אויסרוען, דערנאָך האָט ער זיך ווי-דער אָפּגעגעבן מיט זיינע וואָכנדיקע באַשעפטיקונגען. צו מנחה-מעריב האָט ער קוים געעפנט דאָס סידורל. אָבער אז עס איז געקומען צו דער וועטשערע, האָט ער זיך אוועקגעזעצט מיט יישוב-הדעת, נישט געאיילט, און גענעסן און גענעסן און גענעסן, ממש ווי נאָך א תענית...

דער רבי האָט דאָס געזען און נישט פארשטאנען: אין וואָס באַשטייט דער זכות פונעם דאָזיקן ייד? האָט ער געווארט נאָך איין טאָג, און נאָך איין טאָג, ביז עס איז אים נמאס געוואָרן דאָס נאנצע צוקוקן זיך ווי אזוי דער דאָ-זיקער ייד עסט.

האָט ער זיך געוואָנדן גאנץ אָפּן צום ייד:
איך בין ספעציעל געקומען צון אייד, כדי צו שטעלן אייך א פראגע, אָבער איך פרעג עס איצט שוין נישט. איצט איז מיר שוין קשה עפעס אנדערש: פאר וואָס עסט איר אזוי פיל?

— איך וועל אייך דערקלערן — האָט דער ייד געזאָגט נאָר אן ערנסטער — איך עס אזוי זינט מיין פאָטער איז אומגעקומען... אָ, ער איז נישט געווען אזא גראַביאן ווי איך. ער איז געווען אן איידלער ייד, א תלמיד-חכם, א ירא-שמים, אָבער א שוואַכיגער. ער האָט דאָך געלעבט בלויז מיט תעניתים, געדינט השם-

יתברך מיט סיגופים, נישט געוואָלט הנאה האָבן פון דער דאָזיקער שולדיקער און זינדיקער וועלט... איז אין איינעם א טאָג האָבן אים געכאַפט א באַנדע רוצחים און האָבן אים צוגעבונדן צון א בוים און אים געמיתט מיט זייער אכז-ריותדיק געשלאָגן, אז ער איז שיער נישט אויסגעגאנגען. אָבער זיי האָבן נישט אויפ-געהערט אים פייניקן – איז אים נישט געבליבן מערער ווי צו שרייען „שמע ישראל“ און געזאָגט ווידוי, בעת זיי, די רוצחים האָבן אים געהרגעט און געשלאָגן – אָבער אז זיי האָבן געזען, אז דאָס אלץ איז פאר זיי נאָך נישט גענוג, האָבן זיי אים באַנאָסן מיט נאַפט און אונטערגעצונדן...

איך האָב דאָס אלץ צוגעזען.

איך וועל קיין מאָל נישט פאַרנעסן, אז איידער ער זאָל נאָך אפילו אַג-הייבן ברענען איז זיין הייליקע נשמה שוין אויסגעגאנגען אויף קידוש-השם... האָב איך דעמאָלט געשוואוירן, אז אויב איך וועל אמאָל זיין אין זיין מצב, וועל האָבן איבערצוקומען די זעלביקע לייזן ווי ער, זאָל איך נישט אויס-גיין בלויז מיט ווידוי, איך וויל נישט אויסהויכן מיין נשמה אזוי ניד ווי ער. איך, אז סע וועט קומען אזא געלעגנהייט אומצוקומען אויף קידוש-השם, זאָל איך באווייזן אז א נשמה פון א ייד לעשט זיך נישט אויס אזוי לייכט ווי א גע-בעכדיק ליכטעלע – איך, אז מע וועט מיך דעמאָלט אונטערצינדן, זאָל איך ברענען ווי א פּאַסל, ברענען און ברענען און ברענען, אזוי לאנג ווי די גאָל וועט ביי זיי פיקען פאר כעס, אָדער גאָר פאר סינאה... איך וועל זיי ווייזן אז א ייד... אָט פאר וואָס איך עס איצט אזוי פיל, מיט אזא הייסן אפּעטיט. נישט ווייל איך פיל הונגער – איך מיין אז איר פארשטייט מיך...

– יאָ, איך פארשטיי – האָט דער רבי א צופרידענער געענטפערט – איצט פארשטיי איך שוין... יאָ, איך פארשטיי שוין, קידוש-השם איז די גרעס-טע זכיה...

און נישט-ווילנדיק האָט דער רבי ביי זיך א טראכט געטון: איך, וועל-כער האָב שוין מיין שטול אין גז-עדן, איך וואָלט גרייט געווען אויף אזא סי-דוש-השם?! בין איך זוכה צו האָבן אזא הייליקן שכן?!

און איך, וועלכער איבערדערצייל די דאָזיקע מעשה, טראכט ביי מיר: וואָלט אויך אויף דער „מתנה“ י. ל. פּרץ געזאָגט, אז עס נישט מער ווי אַגוי, אָבער פראַקטיש טויג עס אפשר נישט?!...

איך זאָג עס נישט.

ביי מיר איז עס א זכיה.

עלנט, אומגעמשפט

...זענען מיר אזוי גענאנגען ביינאנד, ווי צווילינג באהאפטענע סיא-מעזישע ברידער, זינט יארן: איך און מיין שאטן. מיין שאטן און איך, צוזאמען. און אויב מיר האט זיך צומאָל אויסגעדאכט, אז איך בין פארלאָפן דעם וועג און מיין שאטן איז ארונטער געבליבן, איז געווען גענוג צו כאפן א בליק רעכטס אָדער לינקס – און אָט איז מיין שאטן אין פראָפיל; צו מאָל הענגט ער מיר נאָר נאָך ווי א געשפענסט, אָנגעטשעפעט צו מייע טריט...
ניין, ער צעשיידט זיך נישט פון מיר, ער באהאלט זיך בלויז אויס פון דער שיין פונעם ליכט. איז דאָס ליכט פון פאָרנט, באהאלט זיך מיין שאטן היינטער מיר; איז די שיין פון הינטן, גייט ער פאר מיר – אָבער פארלאָזן מיר, דאָס נישט.

קיין מאָל נישט.

ער האָט מיר נישט פארלאָזט און איך האָב אים נישט פארלאָזט. מיין שאטן האָט מיר באגלייט אומעטום, ווי דער אָפּפלאנג באגלייט דעם קלאנג. ווי דער אָפּפלאנג?

אָט דאָס איז, דאכט זיך, א מסוכנדיקער פארגלייך. צו וואָס האָב איך דערמאנט דאָס צווילינגדיקייט פונעם קלאנג מיטן אָפּפלאנג? וואָלט עס גע-הערט אן אָבערנלויביקער, וואָלט ער געוויס דריי מאָל אויסגעשפיגן רעכטס: „טפו, טפו, טפו!“ און דריי מאָל לינקס: „טפו-טפו-טפו, נייען זאָל עס אויף אלע פוסטעם!“

און באמת, צו וואָס האָט געטויגט צו דערמאנען וועגן אָפּפלאנג? כמעט אלע מאָל האָט זיך מיר אויסגעדאכט, אז דער אָפּפלאנג גייט נישט צוזאמען, געצווילינגט, מיטן קלאנג. אדרבה, תמיד האָט זיך אויסגעדאכט אז בעת דער קלאנג, למשל פון א דונער, האָט אָפּגעהילכט און זיך געלאָזט שוועבן אויף אומגעזעענע ריזיקע פליגל צו מיזרח – האָט דער אָפּפלאנג, ווי א דערשראָ-

קענער פונעם דונערדיקן געסנאל זיך געלאָזט, מיט נאָך א גרעסערער שנעל-
קייט – קיין מערב.

גיין, דער קלאנג מיטן אָפּקלאנג – ווי ברירערלעך סע זאָל נישט אויס-
זען זייער געבורט, איז דאָך זייער וועג א קעגנגעזעצטער.
ווי אזוי זשע וואָלט זיך עס געלאָזט פארנלייכן מיטן שאָטן? קאָן דען
דער שאָטן מיינער זיך לאָזן אויף א קעגנדיקן וועג פון מיר?
ווי אזוי וואָלט עס געווען געמאָלט, אז איך זאָל זיין דאָ און מיין שאָטן
דאָרט?

דאכט זיך, אז עס אין אן אבסורד. יאָ, טערעאָטיש איז עס טאקע אזוי.
וואו איך בין – איז אויך מיין שאָטן, מיין געדאנק און אויך מיין אָפּקלאנג,
אָבער אין דער ווירקלעכקייט?

די ווירקלעכקייט! וואָס האָט די ווירקלעכקייט צו טון מיט מיין שאָטן?
איז דען א שאָטן ווירקלעכקייט!?

און אָפּקלאנג – איז דען יאָ ווירקלעכקייט!?
און אבסורד? – איז עס דען דער ערשטער אבסורד, וואָס לייקנט אָפּ די
סאמע ווירקלעכסטע ווירקלעכקייט!?

אמת, שוין צו פיל פרענצייכנס, אָנגעהויפטע ארום זיך. קוים וואָס איך
זע זיך ארויס, דאָס הייסט, אז איך גופא זע זיך קוים אפיר אונטער אזוי פיל
פרענצייכנס, וועגן אָנזען מיין שאָטן איז שוין אָפּגעערט...
...לויט אז אלטער לעגענדע, פלעגט מען אויסטייטשן, אז א מענטש
האָט זיין שאָטן פארלוירן, האָט דאָס געזאָלט הייסן, אז ער וועט נישט אויס-
לעבן דאָס יאָר.

פארשטייט זיך, אז דאָס איז אן אָבערגלויבן. אָבער איך האָב עס דער-
ווענט אז אזא מין לעגענדע איז דערמאנט געוואָרן אין דער מיטלעלטערלי-
כער יידישער רעליגיעזער ליטעראטור, אז אויב הושענא-רבה ביי נאכט האָט
מען נישט געזען ביי דער שיין פון דער לבנה דעם שאָטן פונעם קאָפּ, אָדער פון
א האנט, אָדער פון אן אנדערן טייל פונעם גוף, איז דאָס געווען א שלעכטער
סימן...

איך בין נישט אָבערגלויביק, אויב אפילו איך בין עס אמאָל יאָ געווען.
אָבער, וואָס טוט מען דעמאָלט, ווען מען איז טאקע נישט אָבערגלויביק, אָבער
דאָך האָט מען פארלוירן דעם אייגענעם שאָטן?
יאָ, איך האָב מיין שאָטן פארלוירן...

איך בין עס געוואויר געוואָרן, ווען איך האָב געזען אז אלע מיינע שכ-
נים און חברים האָט מען גערופן צום בית-דין של מעלה, מע האָט זיי געמשפּט,

איינעם פריער און א צווייטן שפעטער, נאָר מיך, איך איינער בין איבערנע-
בליבן אומגעשפּט.

אומגעשפּט? זאָל מען זיך נישט וואונדערן פון מיין כמעט פּאניקישן
מצב, ווייל דאָס איז פיל ערגער ווי פארמשפּט. איך האָב דאָך דאָס שוין גע-
זאָגט, אז עס איז בילכער צו האָבן אַפּס, אויך ווען מע פארמשפּט אויף א צייט
צו גיהנום, ווייל מע ווייסט כאַטש אויף וועלכער וועלט און אין וועלכן מצב מע
נעפינט זיך, אומגעשפּט איז ערגער ווי גיהנום.

אודאי האָב איך נישט געקאָנט אזוי רוען אין סדר מיינעם (אויך אין
אין סדר קאָן מען נישט רוען נישט וויסנדיק אויף קלאָר, אויף וועלכער וועלט
מע נעפינט זיך!), בין איך געגאנגען צום סעקרעטאריאט פונעם בית-דין
של מעלה:

— מהע, איך בין זיך געקומען אינטערעסירן...

א מלאכל, וואָס איז געזעסן פארזונקען אין א הויפּן דאָסארן, האָט אויפ-
געהויבן דעם קאָפּ און זיך פארראַכטן די ברילן, ארויפגערוקט זיי בעסער,
העכער, אויף זיין מלאכדיקער נאָז, און נישט געזאָגט קיין וואָרט, נאָר מיך אָנ-
געקוקט...

ער האָט דען מיר געדארפט זאָגן עפעס? איך האָב דאָך שוין באלד פאר-
שטאנען, פון זיין ביזן בליק, אז מיין ענין איז נישט קיין פויגלדיקער. בכלל האָב
איך געפילט, אז עפעס איז מיט מיר נישט אין אַרדענונג. וואָלט מיין מצב גע-
ווען א קלאָרער, נישט אזוי פארפלאַנטערט ווי ביי א שלימזל. וואָלט מען דאָך
מיך געמשפּט כאַטש ווי סיי וועלכן רשע, אויב איך האָב נישט זוכה געווען פאר-
רעכנט צו ווערן צווישן די צדיקים.

דעם אמת געזאָגט, האַלט איך גופא מיך נישט פאר קיין צדיק. אָבער
ווי עניוידדיק איך זאָל נישט זיין (און איך ווייס דאָך דעם ריינעם אמת, אז פון
צו פיל עניויות האָב איך קיין מאָל נישט געליטן!), האָב איך זיך קיין מאָל נישט
געהאַלטן פאר א זינדיקערן ווי פיל אנדערע פון מיינע חברים. איז פאר וואָס
משפּט מען זיי יא, און מיך נישט? פאר וואָס זאָל מיר תמיד אַנקומען אזוי שווער,
אז אפילו דאָ, אויפן עולם-האמת, זאָל מען מיך לאָזן אזוי אומבאמערקט און
מיך אפילו נישט רופן צום בית-דין של מעלה צום משפּט! אַט פאר וואָס איך
האָב מער נישט געקאָנט אויסהאַלטן און זיך באשלאָסן צו גיין זיך נאָכאינטע-
רעסירן. אָבער דאָ, ביים בית-דין של מעלה, האָט מען מיך אזוי אויפגענומען
אז איך האָב פארלוירן דעם מוט. האָב נישט געקאָנט ארויסרעדן כאַטש נאָך
איין וואָרט, אז איך זאָל דעם מלאך-סעקרעטאר פרעגן, פאר וואָס און פאר ווען

קומט זיך מיר, אז מע זאל מיך אזוי אינגאָרירן, אז אפילו משפטן וויל מען מיך נישט.

איך בין אָבער פון דאָרט נישט אוועק. איך האָב מיר גענומען מוט און פאָר-געזעצט:

— איך בין געקומען זיך אינטערעסירן, ווען וועט מען מיך שוין אמאָל רופן צום משפט?

דאָס מלאכל איז געזעסן, ווי געזאָגט, ווי אויסבאהאלטן הינטער א הויפן דאָסארן, גלייך אן איינגעפאלענע חורבה, געבויט פון פאפירן, איז זיך אויף אים צונויפגעפאלן און ער האָט נישט קיין כוח אפירצוגיין פון אונטער די דאָ-סארן, כדי מיר צו שענקען א בליק. ער האָט זיך אראָפגענומען די בריילן און מיט א גן-ערן-טיכעלע אויסגעווישט פאמעלעך די גלעזלעך פון זיינע בריילן און ווי מיט א שמיכעלע, וואָס האָט מער אויסגעדריקט איראָניע ווי פארשטענ-דעניש פאר מיינע פארצווייפלטע טענות (לויט מיר זייער גערעכטע, אָבער ווייזט אויס, אז לויט אים זענען זיי לבל-הפחות גאיווע!), האָט ער — ניין, נישט ער, גאָר דער הויפן פאפירן! — געזאָגט:

— איר האָט א טעות. נישט דאָ. ביי מיר וועט איר זיך גאָר נישט קאָ-גען דערוויסן. צו מיר קומען נשמות, בלויז יענע וואָס ווערן גערופן פארן בית-דין של מעלה. מיט נישט-גערופענע רעד איך בכלל נישט...

ווי גאָר ער האָט זיך דאָס אָפגעזאָגט, האָט ער ווידער זיך אריינגעגראָבן זיין מלאכישן קוק אין זיינע פאפירן.

איך בין דאָך נישט געווען פון פאפיר. איך בין דאָך געווען א נשמה, אן אמאָליקער בשר-ודם, מיט וועלכן ער האָט, ווייזט אויס, איצט שוין גאָר-נישט וואָס איינצומענהען...

איך בין אָבער נישט אָפגעטרעטן פון מיין אָרט. איך בין דאָרט ווייטער געשטאנען און געווארט. אויף וואָס האָב איך געווארט? איך ווייס אליין נישט אויף וואָס. אָבער געוואוסט האָב איך, אז ווייטער אזוי „לעבן“ אומגעמשפט, דאָס קאָן איך שוין נישט. האָב איך שוין נישט קיין כוח. די גערוון דיגען מיר שוין נישט אויף געדולדיק צו זיין און ווארטן אָן א סוף. סע זענען דאָך שוין ארי-בער כמעט צען יאָר ווי איך בין דאָ, אויפן עולם-האמת. איז ביז ווען איז עס דער שיעור, אז א נשמה זאל קאָנען אויסהאלטן געדולדיק, אז מע זאל זי נישט רופן צום בית-דין?!

בין איך געשטאנען און געווארט. אמת, איך בין געשטאנען ווי אויף שפילקעס, אָבער געווארט האָב איך. אויף וואָס האָב איך געווארט? ער זאל מיר זאָגן ווי און וואָס, ווייל וויסן ווייסט ער דאָך פיל מער פון מיר. בכלל ווייסט

יעדער איינער וועגן יענעם מער ווי וועגן זיך גופא. אפילו איך, וואָס בין אזוי ווי מע ווייסט, נאָך נישט מיין געמשפּטער, דאָס הייסט נאָך נישט מיט „לייטן גלייך“, דאָך ווייס איך אויך שוין מערער וועגן אנדערע ווי וועגן מיר. אָט, למשל, וואָלט מען מיך געפרעגט וועגן קאָפּמאַנען, צי וועגן מאָנידעסן, וואָלט איך געוואוסט צו זאָגן וועגן זייער מצב פיל מער ווי זיי אליין ווייסן. אָבער וועגן מיין אייגענעם מצב, ווייס איך כמעט גאָרנישט. איז בין ווי לאנג וועט עס אזוי געדויערן? בין איך געשטאַנען און געוואָלט ארויספרעסן כאָטש איין וואָרט פון אָט דעם מלאַכל, וואָס שפּילט זיך מיטן גורל פון נשמות, ווי אמאָל פלעג איך זיך שפּילן מיט קנעפלעך צי מיט באַקסער-קערלעך, ווען איך בין געווען א ינגל. יא, ער שפּילט זיך מיט אונדזערע נשמות, ווייל ביי אים איז א נשמה גלייך מיט א קנעפל, אָבער פאר אונדז איז דאָך א נשמה דאָס חיות, דאָס גאַנצע וועגן אונדזערס, אויף וועלכן עס איז אָנגעצויגן ווי א סטרוגע אונדזערע גערוון. בין ווי לאנג קאָן מען אזוי אויסדויערן?

דאָס מלאַכל האָט אויפגעהויבן דעם בליק, ווי א שטראַל, נישט פון א שיינענדיקער זון, גאָר פון א לייזער-אפּאַראַט, וואָס שטעכט אדורך מרחקים ווי מיט א שפיז:

— וואָס וואַרטסטו? (איך האָב דערפילט דעם „וואַרטסטו“, דעם חוצ-פהריקן. ער האָט מיך געדוצט, ווי ווען מע רעדט צו א שוין פארמשפּטן!)... פּרעג זיך נאָך ביים קטיגור! — האָט ער דערנאָך צוגעגעבן מיט א חוזק-שמוי-כעלע, וואָס האָט מיך דערשלאָגן, גלייך ער וואָלט מיך געווען אויסגעפאַטשט. עס איז מיר נישט געבליבן עפעס אנדערש צו טון ווי אָנצוקלאַפּן אין דער טיר ביים קטיגור.

איך ווייס, מע קאָן מיינען, אז איך בין אזוי נאָריש, אָדער כאָטש נאיוו, און ווייס נישט, אז זיך גיין באַמלאַגן ביים קטיגור אז איך בין נאָך נישט געמשפּט-פּט געוואָרן, איז גלייך מיט אריינגלייגן דעם קאָפּ אין מויל פון א לייב (תמיד ווען איך זע אין א צירק, ווען דער דרעסירער שטעלט אריין זיין קאָפּ אין מויל פונעם לייב, טראַכט איך, אז ער פארדינט א ביטער שטיקל ברויט און קיינער דארף אים נישט מנאָ זיין!), אָבער אז דאָס וואסער איז מיר דערנאָנגען צום האַלדז, ווען מע קאָן שוין נישט אויסהאַלטן אזא מצב ווי פון אן אומגעמשפּטן, דע-מאַלט טראַכט מען שוין נישט וואָס מע קאָן ארויסקומען פון ארויסרופן קעגן זיך דעם קטיגור, נאָך מע טראַכט, אז סוף-כל-סוף דארף מען דאָך אמאָל גע-משפּט ווערן, איז וואָס איז צו וואַרטן אָן אן עק?

איך האָב מיר גענומען מוט און אָנגעקלאַפּט אין דער טיר פונעם קטי-גור. איך האָב אָנגעקלאַפּט און געוואַרט, אז מע זאָל מיר ענטפערן „אריין!“

אָבער אזא ענטפער איז נישט געקומען... האָב איך ווידער אָנגעקלאָפּט, גע-
ווארט און זיך נישט דערווארט.

אָט, אויף דעם האָב איך זיך נישט דערווארט.

וואָס איך זאָל רעדן ביים קטיגור, דאָס האָב איך אין מיין געדאנק אי-
בערגעזעט שוין נישט איין מאָל. אויף יעדער פראגע, וואָס ער זאָל מיר נישט
געווען שטעלן, האָב איך שוין געהאט צוגעגרייט אן ענטפער. אָבער צו בלייבן
אין דרויסן און ווארטן ביי זיין טיר, אז מע זאָל מיר נישט ענטפערן, „אריין“ אויף
דעם האָב איך זיך נישט געריכט.

בין איך געשטאנען און געטראכט, וואָס איז צו טון? אריינצוגיין אזוי פשוט
אן אן ענטפער, דאָס קאָן איך נישט. דאָס וועט קיינער נישט וואגן צו טון. סע
קאָן דאָך געמאָלט זיין, אז ער, דער קטיגור זאָל נישט זיין אין זיין קאנצעלא-
ריע, אז אויף זיין שרייבטיש זאָלן זיין פארשידענע דאָסארן, פאפירן, וואָס
א פרעמד אויג טאָר זיי נישט זען – איז וואָס וועל איך טון, אז איך וועל אריין-
גיין אומפארבעטן, און באלד וועט זיך באווייזן דער קטיגור, צי זיין א געהילף,
און וועט מיך דאָרט געפינען וועט ער דאָך זאָגן, אז...

וואָס מע קאָן אַלץ זאָגן!...

אזוי האָב איך זיך געטראכט, בעת איך האָב געווארט ביי דער טיר. אָבער
אין מוח האָט אויפגעבליצט ביי מיר נאָך איין געדאנק: אפשר איז טאקע בע-
סער אז איך זאָל יאָ אריינגיין און (ווער ווייסט?) אפשר וועל איך טאקע דערזען
א פאפיר, פון וועלכן איך וועל אראָפלייענען דווקא מיין אייגענעם גורל? ... דאָס
איז א צופאל? נו, ווייניק צופאלן האָט מען געזען, וואָס שפילן א ראָל אין לעבן
פון א מענטש, וואָס דעצירירן דווקא דעם גורל?!

פּלוצעם דערהער איך, הינטער מיר, ווי איינער פרעגט מיך:

– איר זוכט עמעצן?

– יאָ, איך זוך דעם חבר קטיגור – האָב איך ארויסגעשטאמלט, נישט
געוואנט, ווי איינער וואָס מע כאפט אים, ווען ער הערט אונטער ביי א פרעם-
דער טיר, כדי צו הערן וואָס מע רעדט דאָרט.

– איך בין דער קטיגור – זאָגט צו מיר דער מלאך, שוין מיט אן אוי-
טאָריטאטיוון טאָן – וועגן וואָס האנדלט זיך? – האָט ער געזאָגט אריינגייענ-
דיק, אָבער מיך האָט ער נישט פארבעטן אריינצוגיין, ער האָט נאָר געקאָזט די
טיר אָפּן, דאָס הייסט, אז איך קאָן אים ענטפערן פון דרויסן – ער הערט.
– וועגן מיין משפט – האָב איך שוין אויפגעהויבן דאָס קול, כדי ער
זאָל קאָנען דערהערן מיך, כאָטש ער איז שוין אינעווייניק בעת איך בין גע-
בליבן אין דרויסן, ביי דער שוועל פון זיין קאנצעלאריע – איך וואָלט שוין גע-

וואָלט וויסן, ווען סע וועט קומען די ריי, אז מע זאָל אויך מיך
משפּטן?

ער האָט מיך אָנגעקוקט. צוגעלייגט די שפיץ פינגער פון זיין רעכטער
האנט צום שטערן, צו זיינע שלייפן, גלייך ער וואָלט זיך געוואָלט אָן עפעס
דערמאנען און באלד געזאָגט:

— יא, דאכט זיך, אז איך קען אייך... (אוי, ער קען מיך! מסתמה טאקע
צוליב דעם משפּט מען מיך נישט. אָבער דער זעלביקער שכל-הישר וואָלט דאָך
געזאָגט, אז מע זאָל מיך יא משפּטן, און זאָל אזוי פירן דעם משפּט, אז איך
זאָל קיין מאָל נישט ארויס פונעם גיהנום. סע מאנגלט דען סמאָלע אין די גיה-
נום-קעסלען?!)... ווארט נאָר, ווארט... קומט אריין, שטייט נישט ביי דער טיר
— זאָגט ער שוין מיט א העפלעכערן טאָן, בעת ער נישטערט אין א רעגיסטער
— ווי הייסט איר?

— בנימין זעליקאוויטש — זאָג איך שוין מיט מער קוראזש — רופט
מען מיך...

— הייסט עס, זעליקאוויטש — זאָגט דער קטיגור ווי פאר זיך, בעת
ער מייזט דעם אלף-בית-רעגיסטער — ביי דער „זיין“... יא, איך האָב געפונען
— און נאָך א קליינער פויזע זאָגט ער ווי א פריילעכער — אייער דאָסאר איז
פארלוירן גענאנגען... מע געפינט אים נישט, קאָן מען אייך נישט
משפּטן...

אָבער אזוי ווי ער האָט געזען, אז זיין ענטפער באפרידיקט מיך נישט,
האָט ער פאָרגעזעצט, כדי מיך צו דערמוטיקן?
— איר זענט נישט דער איינציקער פאל... סע זענען נאָך פאראן דאָ
אזעלכע פאלן...

— אָבער וואָס בין איך שולדיק? — האָב איך ארויסגעשטאמלט. אָבער
דאָך ווי מיט א פירוואורף — האָב איך אים דען פארלוירן?!

ווי סע ווייזט אויס, האָט אים מיין ענטפער נישט געפעלן. אדרבה, ער
האָט עס אויפגענומען ווי א חוצפה פון מיין זייט. ער איז דאָך נישט געוואוינט
אז מע זאָל אזוי רעדן צו א קטיגור, האָט ער געביטן דעם טאָן:

— גייט באקלאָגט אייך צום ונתנה-תוקף!... איך האָב נישט קיין צייט
צו פארלירן מיט פלאפּלערייען — דאָס הייסט אז ער האָט מיך פשוט פארבעטן
ארויסצוגיין. און כדי צו פארטייטשן, אז טאקע דאָס מיינט ער, האָט ער גענו-
מען די שליסלעך אין די הענט, מאכנדיק זיך אז ער וויל פארשליסן נאָך זיך
די טיר...

עס איז מיר געווען קלאָר, ווי מע זאָגט, און דאָך אומפארשטענדלעך.
דאָס הייסט, אז איך האָב פארלוירן מיין שאַטן? איך האָב פארלוירן מיין
אַפּקלאַנג?!
!

תמיד, אָבער אבסאָלוט תמיד, וואוהין איך בין געגאנגען האָט מיין שאַטן,
דאָס הייסט מיין דאָסאר, זיך געהאלטן נאָך מיר, איז מיר נאָכגעגאנגען. צו מאַל
איז ער, דער דאָסאר מיינער, געגאנגען פאָרויס, פאר מיר, און צו מאַל איז
דער דאָסאר מיינער נאָכגעקומען מיט עטלעכע טעג שפעטער — אָבער קיין מאַל
האָב איך זיך פון אים, און ער פון מיר, זיך נישט צעשיידט...

איצט בין איך געבליבן אָן מיין שאַטן... דאָס איז קיין גוטער סימן נישט.
סײַ איך בין יאָ אָבערגלויביק סײַ נישט, איז עס טאקע אַ שלעכטער סימן. ווייל,
ווי אזוי קאָן אויסזען דער גורל פון אזא נשמה ווי מיינע, אז זי איז נישט זוכה
אפילו נעמשפּט צו ווערן?!
!

וואו איז אהינגעקומען מיין שאַטן?

פונעם קטיגור בין איך ארויס ווי אן אָפגעשמיסענער. הגם ער האָט אויף מיר נישט געשריגן, נישט געזאָגט מיר קיין האַרבע ווערטער, אָבער דאָך האָב איך געפילט אין זיינע רייד, ווי מע זאָגט, צווישן די שורות נישט ווייניק אי-ראָניע און אפילו נקמה, ווי איינער רעדט: דו וועסט שוין זיין א קלענערער תקיף ביי דיר. דו וועסט מיך שוין נישט אונטערברעכן ביי די משפטים און וועסט האָבן א קלענער „מויל“...

וואָס זאָל איך טון?! עס איז מיר געקומען אויפן געדאנק א ווערטל פון מיין אן אמאָליקן חבר, וועלכער ווען זיין שעה פלעגט אים ממש צאפן דאָס בלוט און אים פשוט מאכן איינס מיט דער בלאָטע, פלעגט ער זאָגן: ברודערקע, מע זענען נישט קיין גלייכע כוחות, ער איז דאָך דער שעה...

אמת, איך האָב פארשטאנען אז מיין מצב איז נישט קיין פריילעכער אָבער צו יעדער צרה מוז זיין אן אויסוועג, מע דארף אים נאָר געפינען.

אויף צו זוכן דעם אויסוועג, האָב איך געפילט, קאָן מיר ארויסהעלפן בלוז איין מענטש – מאָגירעס. ער, מיט זיין רייכער דערפארונג, וואָלט גע-פינען אן עצה, אז איך זאָל זיך נישט ארומדרייען אויפן עולם-אמת ווי אויפן עולם-התוהו, צי ווי אויף כה-הקלע, נישט אהין און נישט אהער, נישט אין גיה-נום און נישט אין גז-עדו. ביז ווען קען עס ארומגיין א נשמה אומגעמשפט און נישט גענומען ווערן אין אכט פון קיינעם?!

ווי נישט דערווארט האָב איך זיך באגעגנט מיט בערל שטערן, יענער וואָס האָט דעם מגן-דוד אויף דער ברוסט.

איך ווייס נישט, האָט ער אראָפגעלייענט פון מיין פארטרויעריקט פנים, צי ער האָט געלייענט ממש מיינע געדאנקען, אָבער א פאקט איז, אז אזוי ווי ווי ער האָט מיך דערזען האָט ער אויפגעהערט פרעדאָנירן זיינע העברעישע שירים, וואָס ער האָט נישט געקאָנט פארגעסן פון יענער צייט, ווען ער איז גע-ווען אין ארץ-ישראל, געארבעט אין א קיבוץ.

ער האָט מיך באַנריסט און תיכף געפּרענט:
— וואָס איז געשען? — האָט ער גענומען זיין געוויינטלעכן לוסטיקן
טאָן — סע זענען אייך דערטראַנקען געוואָרן די שיפּן? וואָס האָט איר אזוי
זיך גענומען צום האַרץ און אָנגעטון אן אַבלדיק פּנים?
— עס איז גאָרנישט פּריילעך — זאָג איך גאָר ערנסט — איך קום איצט
פונעם קטיגור...

— מע האָט אייך גערופן? — האַט ער מיר איבער די רייד — וואָס וויל
מען פון אייך האָבן?

איך וואָלט אים געווען נישט דערציילט מייע פּערזענלעכע ענינים.
צו וואָס טויג מיר אים דערציילן מייע פּערזענלעכע פּאַרפּלאַנטערנישן, ווען
ער האָט אזוי אויך גענוג פון זיינע אייגענע פּאַרפּלאַנטערטע ענינים, מיט זיין
אייגענעם משפּט. אָבער ווען מע האָט עפעס אויף דער נשמה, קלייבט מען זיך
נישט אין די צוהערער. מע דערציילט אפילו פאַר סיי וועמען, כדי סע זאָל לייב-
טער ווערן אויפן האַרץ. האָב איך אים דערציילט:

— גיין, גערופן האָט מען מיך נישט, אדרכה, מע האָט ווי פּאַרנעסן
אָן מיר, אָבער איך בין אלײן גענאַנגען...

— אלײן גאָר?! ווער האָט גאָך אזוינס געהערט, אז מע זאָל זיך
אַריינשטופן צום וואָלה אין מויל אריין?!...

— וואָס הייסט „צום וואָלה אין מויל אריין?“ מע קאָן דען זיצן אזוי מיט
פּאַרליינטע הענט ביז זיי וועלן זיך דערמאַנען רופן צום משפּט? איך האָב דאָך
געוואַרט גענוג. עס איז שוין כמעט קיינער נישט געבליבן פון מיין עלטער, זינט
איך בין דאָ אויפן עולם-האַמת, וואָס איז גאָך נישט געמשפּט געוואָרן... פאַר
וואָס זאָל מען אויף מיר קוקן ווי אויף אַ ווייסער וואָראַגע, וואָס אפילו צו קיין
לײטישן משפּט האָב איך אויך נישט די זכיה?!

— און אויב מע וועט אייך שוין משפּטן — זאָגט בערל שטערן מיט זיין
געוויינטלעכן שמייכל, אריבערמוקנדיק אריבער זיינע ברילן — וועט איר שוין
זיין צופרידן?... אָט האָט מען מיך שוין יאָ געמשפּט און דאָך ווייס איך נישט
אויף וועלכער וועלט איך געפין זיך.

— וואָס הייסט איר ווייסט נישט?! אויב מע האָט אייך געמשפּט, איז
דאָך קלאָר אן עסק, אָדער אין גן-עדן אָדער אין גיהנום...

— איר האָט מסתמה פּאַרנעסן — זאָגט שטערן שוין ווייניקער לוסטיק
— אז ווען מע האָט מיך געמשפּט האָט מען זיך בכלל נישט ארויסגעזאָגט קיין
שום פּסק נישט. איך האָב דאָך אייך דעמאָלט דערציילט, אז דאָס בית-דין האָט גע-
הויבן די אַקסל, זיך איבערגעקומט מיט אַ באַטייטנדיקן ווינג און מע האָט נישט

ארויסגעגבן קיין שום פסק-דין... זיי האָבן געזאָגט, אז זיי האָבן נישט קיין סי-
בות צו משפטן.

איך האָב זיך טאקע דערמאנט, אז ביי בערל שטערנס משפט, צי נאָר
ביי אן אנדערן, איך דערמאן זיך איצט נישט גענוי, האָט מען נאָר געזאָגט א
נאָר מאָדנעם פסק. מע האָט אים דעמאָלט דערקלערט ווי געבוירן על-פי-טעות
און מע האָט געהאלטן, אז ער האָט געווען נישט געדארפט געבוירן ווערן און
אויב ער איז שוין יאָ געבוירן געוואָרן, על-פי-טעות, דארף מען אים נישט
משפטן... יאָ, איך דערמאן זיך, אז מע האָט אים געראַטן אז ער זאָל גיין צון א
פסיכיאטער...

איך האָב נישט געוואָלט פאָרזעצן דעם שמועס מיט אים. איך בין נישט
געווען געלויבט איצט, אז איך זאָל מיר קאָנען דערלויבן זיך חתּרענען אין זיין
פארפּלאַגטערטן ענין. מיר איז געווען גענוג פון מיין אייגענעם מצב, פון א נישט-
געמשפטן. און פאר וואָס?

— פאר וואָס האָט מען אָפגעלייגט אייער משפט? — פּרעגט איצט בערל שטערן,
גלייך ער וואָלט געווען געלייענט מייע מחשבות — מע דארף דאָך האָבן א סיבה
דערצו?

— מיין משפט איז נישט אָפגעלייגט געוואָרן — פּרואוו איך אים אויפ-
קלערן — דער קטיגור האָט געזאָגט, אז מיר וועט מען בכלל נישט משפטן,
ווייל מע האָט נישט געפינען מיין דאָסאר.

— וואָס הייסט מע האָט נישט געפונען, מע האָט אים געזוכט און נישט
געפונען?!

— יאָ, טאקע אזוי. מע האָט געזוכט און נישט געפונען — האָב איך
שוין געזאָגט א ביסל אן אויפגערעגטער — דאָס הייסט אז „טעאָרעטיש“ בין
איך בכלל נישט געבוירן געוואָרן...

— ווי אזוי דאָס? — איז שטערנען ווידער צוריקגעקומען זיין שמוי-
כלעק — אויב מע געפינט זיך נישט אייער דאָסאר, הייסט עס אז איר זענט נישט
געבוירן און ממיאָ נישט געשטאַרבן און מע משפט אייך נישט!... עס איז כלעבן
פשוט צום לאַכן.

— אייך קומט אָן צו לאַכן, אָבער מיר קומט אָן צו וויינען... וואָס בין
איך שולדיק, אז מעצעדער האָט פארלוירן מיין דאָסאר? האָב איך אים דען פאר-
לוירן?! וואָלט מען מיר אים געגעבן צו האַלטן, וואָלט איך אים געווען נישט
פארלוירן...

— ווי אזוי רעדט איר ארויס אזעלכע דיבורים? מע זאָל אייך געבן צו האַלטן אייער אייגענעם דאָסאר? איר האָט אים נישט געטאָרט זען אפילו פון דער ווייטנס... אָט קומט אייער פריינד מאָנידעס.

— מע וואָלט אפשר נישט געגלייבט — זאָגט מאָנידעס נאני ערנסט, ווען ער האָט געהערט וועגן מיינע צרות — דאָס איז אן אמתדיקער עולם-הפוך... אויב מע משפּט איז נישט גוט און אויב מע משפּט נישט עמעצן איז אויך נישט גוט.

— וואָס קאָן זיין גוט? — פרעג איך מאָנידעס — אז מע לאָזט עמעצן איבער ווי פארגעסן, איז גוט?

— איך וויל נישט זאָגן, אז עס איז גוט — בעסערט אים מאָנידעס זיינע רייד — איך זאָג נאָר, אז עס איז טשיקאווע...

— וואָס איז טשיקאווע?

— יא, עס איז טשיקאווע — זאָגט מאָנידעס מיט א שמייכל — אז א נשמה קאָן נישט רוען אין קבר אויך נישט, פשוט וויל מע האָט זי נישט געמשפּט... פאר וואָס איינגעלעך דארף מען יעדן משפּטן? האָבן דען אלע, אלע נשמות בלויז געזינדיקט, געטון נאָר חטאים? — האָט אויסגערייעט מאָנידעס עטלעכע פרענצייכנס, אָבער ער האָט נישט געווארט קיין תשובה פון אונד. ער האָט אליין געגעבן די תשובה, נישט אזוי פאר אונד, ווי פאר זיך אליין — עס איז נישט בלויז טשיקאווע, נאָר אויך אפילו טראניש, וואָס די נשמות גופא זענען אזוי דערצויגן געוואָרן, אז זיי גופא קאָנען אויך שוין נישט זיך צוגעווייגען צום געדאנק, אז סע זאָל מעגלעך זיין און מע זאָל זיי נישט דארפן משפּט... משפּט מען זיי נישט — פילן זיי זיך געקרוידעט, נאָך פיל ערגער ווי איינער וואָס איז פארמשפּט געוואָרן צו גיהנום... אָט דאָס איז, לויט מיין מיי-נונג דאָס טראנישע, אָדער דאָס טראני-קאָמישע פון אונדער מצב...

— איר האָט מיך נישט פארשטאנען — פרואווי איך אויפקלערן מאָ-נידעס — נישט וויל מע האַלט מיך פאר א צדיק משפּט מען מיך נישט. ביי מיר האָט פאסירט עפעס נאָר באזונדערס. עס איז פארלוירן געגאנגען מיין דאָ-סאר, דעריבער משפּט מען מיך נישט.

— ווי אזוי איז עס מעגלעך? — מישט זיך אריין אין די רייד בערל שטערן — אז א נשמה זאָל נישט האָבן קיין דאָסאר? איז פאראן כאַטש איין איינציגע נשמה, וואָס זאָל נישט האָבן קיין דאָסאר?!

— נישט אין דעם ניט עס — קלערט אויף מאָנידעס — דאָס איז אמת, אז עס איז טאקע נישט פאראן קיין איין נשמה, וואָס זאָל נישט האָבן נישט בלויז איין דאָסאר — נאָר עטלעכע... עס איז דאָך באוואוסט, אז יעדע

נשמה האָט איר שר, יעדע נשמה האָט איר דאָסאר, א פראָפעסיאָנעלער דאָ-
סאר, וואָס איז אָפּגעהיט ביים פּערסאָנאַל-אָפּטייל; אן אנדערן דאָסאר האָט
ער ביים שר גופא, וועלכער לויערט אויף זיין נשמה, אויף יעדן ריר און ווענד
אירן, און פארציכנט אויפּמערקזאם כדי סע זאָל חלילה נישט גיין לאיבוד קיין
אין עבירהלעך; אן אנדערן דאָסאר האָט די נשמה ביי דער חברה, אין וועלכער
ער איז טעטיק געווען...

— אָט דעם דאָזיקן דאָסאר זוך איך טאקע — מיש איך מיך אריין אין
די רייד — וועגן דאָזיקן דאָסאר טאקע האָט דער סטיגור געזאָגט, אז ער איז
פארלוירן געגאנגען.

— על-פי-יושר — זאָגט שטערן מיט א שטיין שמויכעלע — וואָלט מען
געדארפט באשטרעפן יענעם מלאך, וועלכער האָט די אויפנאכע צו היטן די
דאָסארן פון די נשמות...

— איר זוכט יושר? — האקט אים איבער די רייד מאָנידעם מיט זיין
איראָניע.

— וואָס הייסט „איך זוך יושר“?! — בייזערט זיך שטערן, וואָס מע
האָט אים איבערגעריסן די רייד — אויב דאָ, אויפן עולם-האמת, זאָל מען
נישט זוכן קיין יושר — איז וואו זשע זאָל מען שוין זוכן דעם יושר?!

— זוכן מענט איר — ענטפערט אים שוין מאָנידעם אויך אין זעל-
ביקן לוסטיקן טאָן — ווער לאָזט אייך נישט זוכן? די פראגע איז, וואָסער שאנסן
האָט איר צו געפינען דעם יושר... יא, על-פי-יושר האָט איר טאקע רעכט. אזוי
וואָלט טאקע געדארפט זיין, אז יעדער זאָל טראָגן דאָס אחריות פאר זיינע מע-
שים. אויב עמעצער האָט פארלוירן א דאָסאר פון א נשמה, זאָל מען נישט די
נשמה, וואָס האָט קיין שום שולד נישט, באשטרעפן — נאָר יענעם מלאך, וועל-
כער האָט אזוי אכטונג געגעבן אויף די דאָסארן פון די נשמות, גלייך ער וואָלט
געהיט מאקולאטור, נישט ממש נשמות, וואָס זענען דאָס סאמע טייערסטע „קא-
פיטאל“... דאכט זיך, אז אזוי האָט מען אונדז געלערנט: די נשמה איז דאָס
טייערסטע קאפיטאל...

— איך וועל אייך זאָגן דעם אמת, חבר מאָנידעם — האָב איך געזאָגט
א פארזאָרגטער — אייך איז לייכט זיך צו חמקענען און אפילו זיך צו וויצלען
אויף מיין חשבון. אָבער מיר, וועלכער איז געבליבן, ווי מע זאָגט, אראָפּ פונעם
וואָגן, מיר גלויבן זיך בכלל נישט צו וויצלען... מיך מאטערט איין געדאנק:
ווי אזוי צו געפינען אן אויסוועג. טאקע דעריבער האָב איך געטראכט, אז איר וועט
געפינען אן עצה. איר האָט דאָך אזוי פיל דערפאָרונג...

— אן עצה איז גרינג צו געפינען. די פראגע איז אָבער, צי וועט אייך

העלפן מיין עצה... איר קאנט דאָס ווערטל „אָדער מע דארף נישט אָדער מע העלפט נישט?“ איר מיינט אז דער קטיגור ווארט אויף מיין עצה? ער ווייסט בעסער פון מיר, וואָס ער האָט צו טון. די פראגע איז נאָר, אויב ער האָט איג-טערעס און וויל זוכן אן אויסוועג. און אויב ער וויל נישט, איז אומזיסט סיי וואָס פאר אן עצה...

— אָבער פּראוון, פּראוון בין איך מחויב? — האָב איך געלאָזט הענ-גען מיין פראגע, אין דער לופט, ווי אן אויפגעהויבענעם בלוטיקן פּאָז.

— יאָ, — איז מסכים מיט מיר מאָגידעם — פּראוון דארף מען... וועלן מיר טראכטן ווי אזוי צו געפינען אן אויסוועג... אָט למשל, איך האָב געהערט פון א פאל, ווען מע האָט רעקאָנסטרויאירט א דאָסאר.

— וואָס הייסט רעקאָנסטרויאירט? — פרעג איך א גיגעריקער.

— דאָס הייסט, אז מע האָט ווידער אָנגעהויבן פון דאָס ניי צו מאכן א נייעם דאָסאר, גלייך סע וואָלט קיין מאָל נישט געווען עקזיסטירט קיין דאָסאר פאר יענער נשמה און מע האָט אָנגעהויבן פון דאָס ניי צו מאכן אלע פּאַרמא-ליטעטן פון סאמע אָנהויב...

— ווער מאכט דאָס? — פרעג איך שוין, כדי צו וויסן פראקטיש, וואָס איך האָב צו טון.

— פארשטייט זיך, אז דאָס מאכט דער אָפטייל, וואָס גיט זיך אָפ מיט דעם... אָבער כדי ער זאָל עס מאכן, דארף ער קודם באקומען אָנווייזונגען, ווי אין א ספעציעלן פאל, ווען עמעצער איז אינטערעסירט צו רעקאָנסטרויאירן אירן אזא מין דאָסאר.

— צו וועמען זאָל איך זיך ווענדן, אז מע זאָל מיר אויך מאכן א נייעם דאָסאר? — האָב איך שוין געפרעגט מיט קינדישער גאוויקייט.

— זעט איר, חבר זעליקאוויטש — הייבט שוין ווידער אָן מאָגידעם מיט זיין געוויינטלעכער דיראקטישער מעטאָדע מיר צו דערקלערן — סע באלאַנגט נישט אין דעם, צי איר וועט זיך יאָ אָדער נישט ווענדן צו עמעצן...

— איר מיינט — האָב איך זיך שוין אויפגערגט — אז איך דארף זיצן מיט פארלייגטע הענט און ווארטן ביז משיח זאָל קומען?

— ניין, דאָס נישט. אָבער מע דארף טראכטן וואָס צו טון, עפעס דארף מען אונטערנעמען, אז סע זאָל ארויסקומען אזוי ווי איר ווילט.

— אדרבה, זאָגט וואָס איך דארף טון — האָב איך ביי אים געצויגן די רייד ווי מיט צוואנגען.

— עס איז נישט אזוי לייכט צו זאָגן, ווי אייך דאכט זיך... אמת, מע קאָן טאקע רעקאָנסטרויאירן אייער דאָסאר. פארשטייט זיך, אז אין אזא פאל

דארף מען אייך רופן, כדי איר זאלט ווידער אויסשטעלן א פארמולאר פון א פערזענלעכער פישע; איר זאלט אָנשרייבן פון דאָס ניי אן אויטאָביאָגראַפיע; מע זאל ווידער אָנהייבן זאַמלען רעפערענצן וועגן אייער טעטיקייט און אזוי ווייטער און אזוי ווייטער... אָבער, זעט איר, ליבער חבר זעליקאוויטש, אייך האָט מען נישט גערופן אז איר זאלט אויסשטעלן אזא פישע, איז וואָס קאָנט איר טון?...

איך האָב אים נישט געענטפערט אויף זיין פראגע. איך האָב אים בכיוון געלאָזט רעדן. אדרבה, איך האָב געמאכט א צייכן אויך שטערנען, אז ער זאל זיך נישט אריינמישן אין זיינע רייד, כדי מאָנידעס זאל פארענדליקן דאָס וואָס ער האָט אָנגעהויבן. ווייל איך האָב געוואוסט, אז אויב עס איז פאראן אן אויס-וועג פון מיין מצב, איז עס מאָנידעס, וואָס איז ביכולת צו געפינען אן עצה. האָב איך געשוויגן. אויך מאָנידעס האָט א וויילע געשוויגן. דערנאָך האָט ער פאָרגעזעצט:

— איר קאָנט נישט גיין צום קטיגור און פארלאנגען פון אים, אז ער זאל אייך געבן א פארמולאר, אז איר זאלט אים אויסשטעלן... אויב איר וועט ניין, וועט ער אייך פשוט אָפזאָגן. די איניציאטיוו דארף דאָך קומען פון זיין זייט.

איך האָב שוין נישט געהאט קיין געדולד, אז איך זאל ווארטן ביז מאָ-נידעס וועט פארענדליקן זיינע רייד:

— און אז ער נעמט נישט אָן קיין שום איניציאטיוו?!

— זעט איר, חבר זעליקאוויטש, קודם דארפט איר זיין געדולדיק — האָט ער מיט א שמייכל געזאָגט פארטרוילעך — איר דארפט אייך נישט צעהיצן. מיטן צעהיצן וועט איר גאָרנישט אויפטון. אדרבה, איר וועט נאָך קאליע מאכן, אויך דאָס וואָס איז נאָך נישט קאליע געמאכט... מיר וועלן טראכטן, ווי אזוי צו פארגיין דעם וועג, אָדער אקענגעגניין דעם וועג, אָדער דעם האלכן וועג — צום קטיגור... מיין מיינונג איז, איר זאלט אייך נעמען אָנשרייבן באצייטנס די פישע, כדי איר זאלט זי האָבן קודם-כל גרייט, דערנאָכדעם וועלן מיר נאָך זען.

— אויב איך האָב נישט קיין פישע, ווי אזוי קאָן איך אָנהייבן אויס-פולן? פון וואו נעמט מען א פישע?

— וועגן דעם קאָן מען זיך אן עצה געבן — זאָגט שוין מאָנידעס מיט אן אָנהערנדיקן שמייכל — אויב איך וועל זוכן, וועל איך ביי מיר נאָך געפינען א קאָפיע פון מיין פישע...

איך האָב אים אָנגעמוקט. איך האָב נישט פארשטאנען, וואָס ער וויל זאָגן מיט א „קאָפּיע“ פון זיין פישע:

— ווי אזוי? איר האָט ביי אייך א קאָפּיע פון אייער פישע?!

— וואָס וואונדערט איר אייך אזוי? ווי אזוי זשע האָט איר אייך געמאָגט פאַרשטעלן, אז איך האָב נישט אזא קאָפּיע?!... זייט מוחל, וואָס איך וועל אייך נאנץ אָפּן זאָגן, אז אָפט קומט איר מיר אויס אזוי נאיוו, גלייך איר וואָלט נע-ווען א קינד, וואָס הייבט איצט אָן צו גיין אין דער שול. הגם איר האָט הינטער אייך א פארגאנגענהייט מיט א טעטיקייט, מע קאָן אפילו זאָגן מיט א רייכער טע-טיקייט און דערפארונג.

— דערפארונג? — זאָג איך שוין זיך צו פארענטפערן — איך האָב טאקע דערפארונג, אָבער נישט אין דעם ענין... בכלל האָב איך קיין מאָל נישט ארויס-געוווּזן קיין צו פיל „דערפארונג“ ווען סע האָט זיך געהאנדלט אין מיינע פער-זענלעכע ענינים...

— פערזענלעכע ענינים... נישט בלויז איר — זאָגט מאָנידעם — אלע מיר אלע זענען אזוי דערצויגן געוואָרן, אז מע זאָל זיך נישט אָפּגעבן מיט קיין פערזענלעכע ענינים. מיר האָבן געדארפט זיך אָפּגעבן, מיטן נאנצן לייב און לעבן, נאָר מיט געזעלשאפטלעכע ענינים. האָט מען דען געמעגט עפענען דאָס מויל, ווען סע האָט זיך געהאנדלט אין פערזענלעכע ענינים?! דאָס איז דאָך געווען א חטא... אָבער אז עס איז געקומען מע זאָל אונדז משפטן, האָט מען פון אונדז געפאָדערט דווקא דאָס, וואָס איז געווען א חטא, אז מיר זאָלן טראָגן דאָס אחריות טאקע פאר די פערזענלעכע ענינים אונדזערע, וועגן וועלכע מע האָט נישט געטאָרט עפענען דאָס מויל...

איך האָב געוואָלט, אז מאָנידעם זאָל נישט אָנהייבן ווידער מיט זיינע ברייטע און טיפע טעאָרעטישע גריבלענישן, האָב איך געפרואווט אים צוריק ברענגען צו מיין ענין:

— וואָס האָט איר געוואָלט זאָגן פריער מיט דער קאָפּיע פון דער פישע?...

— יא, מיט דער קאָפּיע פון דער פישע איז אויך אזוי — האָט זיך מאָ-נידעם צוריק אומגעקערט צו אונדזער שמועס — ערשט איצט וועט איר זען, צוליב וואָס איך האָב געדארפט אויפהיטן ביי מיר א קאָפּיע פון מיין פערזענ-לעכער פישע... פארגעסט נישט, אז א נשמה איז נישט מער ווי... איך האָב געוואָלט זאָגן א זינדיקער כשר-ודם, אָבער דעם אמת געזאָגט, זענען מיר אפילו שוין קיין כשר-ודם אויך נישט, נאָר סתם זינדיקע נשמות...

— נו, איך זע — זאָנט בערל שטערן — אז איר האָט אייך אריינגע-
לאָזט אין א טיפן שמועס, וואָס הנם ער איז פאר מיר גענוג אינטערעסאנט,
און אפילו באלערנדיק, אָבער איר פארנעסט, אז באלד הייבט אָן טאָגן און מיר,
נשמות צי מתים, ווי אזוי איר ווילט זאָגן, מוזן זיך אויסכאהאלטן אין
אונדזערע סברים... אויב איר ווילט קאָנען מיר זיך אויף דער נאכט ווידער
באגעגענען. אויב איר האָט נישט דערקעגן, וואָלט איך אויך געוואָלט זיין ביי
אייער פאָרזעצן דעם שמועס.

מע דארף האָבן א גוטן זכרון

ווען מיר האָבן זיך ווידער באגעגנט, דאָס מאָל שוין נישט צופאַליק, נאָר אזוי ווי מיר האָבן זיך איינפארשטאנען אין דער פרי, אז מיר זאָלן אין אָוונט, ווען מיר מעגן שוין ארויס פון אונדזערע קברים, האָבן מיר פאָרגעזעצט אונדזער שמועס. עס איז דאָך געבליבן אז מאַנידעם וועט מיר געבן די קאַפּיע פון זיין פּערזענלעכער פּישע, כדי איך זאָל קענען אַנשרייבן אן אייגענע פּישע, כדי צו רעקאָנסטרוירן מיין דאָסאר.

איך האָב זיך נישט געקאָנט איינהאַלטן און נישט ארויסזאָגן מיינע דאנקבארע געפילן צו מאַנידעם:

— איך ווייס באמת נישט, ווי אזוי איך וואָלט מיר אן עצה געגעבן אָן

איידך...

— איר איילט אייך מיר צו דאנקען — זאָגט מאַנידעם איראַניש — איר גיט אייך נישט אָפּ קיין חשבון וואָס פאר א סכנה עס איז פאר אייך אָנצוהייבן שרייבן פון דאָס ניי א פישע.

— איך ווייס באמת נישט. פאר וואָס זאָל עס זיין א סכנה פאר מיר? — וואונדערט עס מיך — אדרבה, איך זע אזוי דעם איינציקן וועג, אז איך זאָל ארויס פון דעם דאָזיקן פאר מיר פיינליכן מצב.

— אָט דאָס איז טאקע דער אומגליק מיט אייך, חבר זעליקאָוויטש — זעצט פאַר מאַנידעם — וואָס איר גיט אייך נישט אָפּ קיין חשבון פון דער סכנה, וואָס סע קאָן ארויסקומען פאר איידך... אנו, טוט א טראכט, וואָס סע קאָן ארויס-קומען פון אייער „רעקאָנסטרוירטער פישע“, וועט איר באלד פארשטיין פאר וואָס איך, וואָס איר האלט מיך פאר אזא „חכם“ און רייך אין דערפארונגען, האָב ביי מיר באהאַלטן א קאַפּיע פון מיין פישע... אנו, זאָגט מיר, איר געדענקט פּינסטלעך מיט אלע איינצלעייטן, וואָס איר האָט געשריבן אין אייער ערשטער פישע און אייער ערשטער אויטאָביאָגראפיע, וואָס איר האָט אָנגעשריבן ווען איר זענט אריין אין דער חברה?

— וואָס הייסט „אלע איינצלע הייטן“? פארשטייט זיך, אז מיט דער צייט — זאָג איך שוין א ביסל ווינציקער זיכער ביי מיר — ווערן אייניקע איינצל- הייטן פארטושט, פארגעסן, אָדער פשוט זיי פארלירן פון זייער וויכטיקייט, אזוי אז היינט קאָן איך איבער זיי אריבער אָן שום שלעכטע כוונות און זיי אפ- לֹ נישט דערמאנען... ווידער קאָן זיין, אז טייל איינצלע הייטן וואָס דעמאָלט האָב איך זיי נישט געהאלטן פאר וויכטיקע, און האָב זיי נישט באשריבן מיט אלע פרטים און היינט, נאָך דעם ווי סע זענען אריבער אזוי פיל יאָרן, האָבן זיי בא- קומען א חשיבות אויך צוליב אנדערע סיבות, וואָס זענען פארבינדן מיט דעם, און אזוי ארום האָבן יענע איינצלע הייטן, וואָס דעמאָלט זענען זיי געווען אָן גרוי- סער חשיבות האָבן איצט באקומען א חשיבות, וואָס צווינגען מיך היינט זיי צו שילדערן מיט מער פרטים...

מאָגידעם האָט מיך מכלומרשט אויסגעהערט און געשמייכלט איראָניש, ווי זיין געוויינהייט איז געווען, ער האָט מיך נישט איבערגערופן אין מיין נאיוון דערצײלן אָדער דערמלערן אָדער פארענטפערן, פאר וואָס מע קאָן נישט אלץ היינט באשרייבן, פונקט אזוי ווי ווען מע האָט געשריבן דאָס ערשטע מאָל די פערזענלעכע פישע. אָבער ביז צום סוף האָט ער דאָך נישט אויסגעהאלטן: — אנו, טוט נאָר א טראכט — האָט מיך מאָגידעם אָפגעשטעלט פון מיין מאָגאָלאָג — וואָס סע קאָן פאסירן מיט א נשמה, אין דעם פאל מיט אייך, אז נאָך דעם ווי איר האָט אויסגעשטעלט פון דאָס ניי, א נייע פישע, איר האָט זי איבערגעגעבן דעם קטיגור, וועלכער ווארט נאָר אויף אזוי פיל, אז ער זאָל האָבן א געלעגנהייט אויסצוניצן זיין פעיקייט צו טרייבערן די גאל פון א נשמה סיי זי איז יאָ גאָט די נשמה שולדיק, סיי זי איז לגמדי אומשולדיק. ביי אים איז די הויפטזאך אז ער קאָן אייך כאפן אין זיין נעץ, אָדער נאָר אין אייער נעץ, וואָס איר האָט זיך אין איר אליין אריינגעלייגט, ווי איצט אין אייער פאל... — פון וואָס פאר א פאסטקע רעדט איר? — האָב איך אים איבערגע-

האקט די רייד — וואָס פאר א שייכות האָט מיין פישע מיט א פאסטקע?! — אז איר לאָזט מיך נישט אויסרעדן — בייזערט זיך א ביסל מאָגי- דעם — אז איר לאָזט מיך נישט אויסרעדן קאָן איך אייך נישט אויפקלערן, אז איר זאָלט אייך אָפגעבן השבון אין וועלכן מצב איר געפינט זיך, און סע וואָלט כלעבן גוט געווען, אז איר זאָלט וויסן ווי איר האַלט, כדי איר זאָלט וויסן ווי וויכטיק עס איז דער אופן אין וועלכן איר וועט אויספולן די פישע... אַט למשל, וועל איך אייך שטעלן בלויז איין פראגע: שטעלט אייך פאָר איין מינוט, אז איר האָט אָנגעשריבן א נייע פישע, א נייע אויטאָביאָגראפיע, מער ווייניקער פינקלעך, ווי אזוי איר געדענקט נאָך מיט אייער היינטיקן זכרון, איר גיט

עס איבער דעם קטיגור אין די הענט. ער לייגט זי אריין אין זיין סיף ווי אן אומ-שולדיק בייגעלע פאפיר, וואָס איר האָט אזוי שווער רעקאָנסטרוואירט. ער לאָזט עס דאָרט שטיין א צייט, ווייל ער האָט דאָך קיין שום סיבה נישט זיך צו איילן מיט אייך... איר פארשטייט, וואָס איך וויל זאָגן, אז איר איילט זיך - נישט ער. אין צווישן געשעט אָבער איין קלייניקייט: ווי על פי נס יאוועט זיך ארויס אייער פארלוירענער דאָסאר...

דערהערנדיק דאָס, שפּרינג איך אויף פאר פרייד:

- איז דאָך נאָך בעסער - זאָג איך - דארף מען דאָך שוין נאָך נישט רעקאָנסטרוואירן, דארף מען דאָך שוין נישט מיינע נייע רעקאָנסטרוואירטע דאָקומענטן, און מע קאן מיך שוין משפטן, מיט לייטן גלייך...
- סע דאכט זיך נאָך אויס אזוי - זאָגט מאָגידעם נאָר ערנסט. גלייך זיין איראָגיע וואָלט פארגליווערט געוואָרן, ערגעץ אין זיין מוח. ארויסווייזן ווייזט ער שוין נישט ארויס זיין געוויינטלעך שמייכלעך - לויט אייך וואָלט געווען א מזל אז סע זאָל זיך אויסגעפינען אייער דאָסאר... לויט מיין מיי-נונג וואָלט עס געווען דער גרעסטער אומגליק פאר אייך, אז מע זאָל חלילה גע-פינען אייער דאָסאר... אויב מע האָט אים פארלוירן - זאָל ער בלייבן פארלוירן לעולם ועד.

- איך פארשטיי נישט - זאָג איך מאָגידעסן - פאר וואָס האָט איר אזוי מורא פאר מיין דאָסאר, וואָס איר ווילט אים שוין מער נישט זען. מיינט איר אז איך בין זינדיקער פון אן אנדערער נשמה?

- איך האָב נישט מורא פאר אייער דאָסאר. איך האָב בלויז מורא פאר דער „רעקאָנסטרוואירונג“, וואָס ווען מע וועט לייענען ביידע דאָקומענטן, וועט איר האָבן נאָר קליינע פרייד. די אלטע דאָקומענטן אייערע זעען אויף קיין פאל נישט אזוי אויס, ווי איר וועט זיי היינט באשרייבן... איר אליין זאָגט דאָך, אז ווי אזוי איר זאָלט אייך נישט אָנשטרענגען צו זאָגן דעם „אמת“, וועט דאָך אויסקומען דער „אמת“ א ביסעלע אנדערש ווי דעמאָלט, וועלכער איז געווען אויך אמת, נאָר פאר זיין צייט. עס איז דאָך צייט, אז איר זאָלט שוין וויסן דאָס, אז יעדע „צייט“ האָט איר אמת... שטעלט אייך פאָר, אז דער קטיגור ווארט נאָר אויף דעם, אז איר זאָלט אָנשרייבן א נייע פישע, א נייע אויטאָביאָגרא-פיע. דערנאָך זאָל ער נעמען ביידע „דאָקומענטן“, כדי זיי צו קאָנפראַנטירן. דאָס וועט ער טון מיט צוויי שרייבפענדלעך אין דער האנט. איינס א רויטס און איינס א בלוים. מיטן רויטן שרייבפענדל וועט ער אונטערשטרייבן די מצוות און מיטן בלויעם שרייבפענדל וועט ער אונטערשטרייבן די עבירות. דאָס ווייסט איר דאָך שוין, פון אייער אייגענער דערפארונג. איר האָט אָבער, ווייזט אויס

נישט געוואוסט, אז ווען דער קטיגור וועט פאר זיך דערזען אייערע ביידע דאָס-
מענטן, די אלטע מיט די נייע, וועלן אים שוין נישט אינטערעסירן אזוי פיל די
עבירות און נאך פיל ווינציקער די מצוות אייערע, וואָס זענען בכלל נישט
וויכטיק פאר אים. איצט וועט פאר אים וויכטיק זיין, אז ער זאָל אייך כאפן ביי
דער האנט, אז איר האָט אמאָל געשריבן אז אייער באבע איז אלט געווען דע-
מאָלט אכציק יאָר און איצט וועט איר נאָר שרייבן, אז זי איז אלט געווען בלויז
ניין און זיבעציק יאָר... איר ווייסט וואָס דאָס באטייט? ווי אזוי מע קאָן דאָס
אויסטייטשן? ווייל איינגטלעך איז דאָך די הויפטזאך, ווי אזוי מע קאָן דאָס
אויסטייטשן. און אויסטייטשן קאָן מען דאָס אָן שום שוועריקייטן, אז איר האָט
געוואָלט אָפנארן די באוועגונג, אז איר זענט נישט געווען אויפריכטיק ווען
איר האָט אָנגעשריבן אייערע פערזענלעכע דאטן, אז איר האָט פשוט דערציילט
שקרים פאר דער באוועגונג, כדי איר זאָלט אויסבאהאלטן אייער פארנאנגענ-
הייט...

— וואָס פאר אן אינטערעס האָב איך דען געהאט אָדער געקאָנט האָבן —
האָב איך געפרוואווט זיך צו ווערן קעגן זיינע באשולדיקונגען, וואָס האָבן אין
מיינע אויגן אויסגעזען צו זיין נישט נאָר נישט ערנסטע, נאָר ממש לעכערלי-
כע — אז מיינ באבע זאָל זיין יינגער צי עלטער מיט א יאָר?!... אויך א בלינד-
דער קאָן דאָך זען, אז דאָס איז פשוט א טעות פונעם זכרון, אָן שום אינטערעס
צו פארפירן עמעצנס נומן ווילן, מיט נישט ריכטיקע דאטן...
— אזוי ווילט איר מיינען — זאָנט מאָנידעס, גלייך ער וואָלט מיך איצט
געמשפט — דער קטיגור האָט אָבער דאָס רעכט צו האָבן זיינע אייגענע מיינונג-
געזען, לויט וועלכע סיי וואָס אן אומפינקטלעכקייט איז נישט צופאליק...
מער האָב איך נישט געקאָנט אויסהערן רואיק. איך ווייס שוין. מיט אָט
דעם זאָג פון נישט „צופאליק“ האָט מען געקאָנט איינעם באשולדיקן אין די
גרעסטע חטאים, וואָס ער האָט קיין מאָל זיי נישט באנאנגען.
— וואָס קאָן מען אריינטייטשן — האָב איך שוין אָנגעהויבן שרייען —
מיט דער גרעסטער בייזוויליקייט אפילו, אויב מיינ באבע איז יינגער צי על-
טער מיט א יאָר?!

— איך בעט אייך, חבר זעליקאוויטש — זאָנט שוין מאָנידעס דאָס מאָל
מיט ווייניקער רואיקייט — איר זאָלט זיין ווייניקער זיכער ביי זיך, אז מע קאָן
נישט אריינטייטשן אפילו מיט בייזוויליקייט... וואָס פאר א בייזוויליקייט דארף
מען האָבן דערצו, אז מע זאָל אייך סטעמפלען פאר א לינגער, אז איר האָט אָפ-
גענארט די באוועגונג, ווען איר האָט נישט געזאָנט דעם אמת, ווען איר האָט
געשריבן וויפיל יאָר עס איז אלט אייער באבע?...

— אָבער וועמען אינטערעסירט עס אזוי, מיט אזא פינקטלעכקייט, ווי אלט מיין באבע איז?! — האָב איך זיך צעשריגן, גלייך מע טוט מיר אן עוילה מיט אזעלכע פראגן.

— וועמען, פּרעגט איר? — די באוועגונג אינטערעסירט אלץ. אלץ, אפי-לו ווי אלט אייער באבע איז.

— איך פארשטיי נישט דעם זיגען? — זאָג איך — וואָס קאָן ניצן דער וועלט-רעוואָלוציע, ווען מיין באבע איז יינגער צי עלטער מיט א יאָר?

— די וועלט-רעוואָלוציע וועט טאקע דערפון נישט ליידן — קלערט מיר אויף מאַנידעם, דאָס מאַל שוין געדולדיקער — אָבער ווייסט איר אז די וועלט-רעוואָלוציע, ווי איר דריקט זיך אויס, קאָן נישט זיין גלייכגילטיק, ווען איר און נאָך אזעלכע ווי איר זענט נישט אויפריכטיק און זאָגט נישט דעם גאנצן אמת, ווען איר שרייבט וועגן אייער פארגאנגענהייט... פארשווייגן די פארגאנגענהייט, סיי וואָס פאר אן איינצלהייט דאָס זאָל נישט זיין, איז פון נאָר גרוי-סער וויכטיקייט, וואָס קאָן אמאָל אויסגעניצט ווערן פונעם קלאסן-שונא, אז ער זאָל מיט דעם שאנטאזשירן אין זיינע אינטערעסן... אויב אזוי, איז דאָך נישט וויכטיק ווען דאָס האנדלט זיך אין דער עלטער פון אייער באבע, צי ווער ווייסט אין וואָס אן איינצלהייט פון אייער לעבן, וואָס איר האָט אויסבאהאלטן אין אייער אויטאָביאָגראַפיע?!

איך האָב אויסגעהערט מאַנידעסן, און איך האָב געטראכט: עס איז אפשר אן אומזין, דאָס וואָס ער זאָגט, אָבער א פאקט בלייבט אָבער, אז ער איז גערעכט מיט אלעמען וואָס ער זאָגט.

טאקע מיט דעם האָט מאַנידעס געוואונען מיין צוטרוי. איך האָב געגלייבט אין זיינע ארויסזאָגונגען, אויך דעמאָלט ווען איך האָב נישט פארשטאנען מיט מיין אייגענעם שכל, אז ער איז גערעכט. ער איז געווען אין שטאנד צו איבער-צייגן זיין מיטשמעסער אז שווארץ איז ווייס און אז ווייס איז נאָר שווארץ. ער האָט געהאט נישט נאָר א כוח-ההסבר, נאָר ער האָט תמיר געפונען באווייזן, ציטאטן, פון דער גמרא אפילו, וואָס ער האָט אויסגעטיישט לויט דעם היס-טאָרישן מאטעריאַליזם און דער היסטאָרישער דיאלעקטיק, אז דאָס וואָס ער זאָגט איז נישט נאָר גערעכט, נאָר ממש הייליק. דאָס מאַל האָט אים אויך געלונגען מיר דאָס צו באווייזן, אז אויב איך וועל אָנשרייבן א נישט-פינקטלעכקייט, קאָן מיר ארויסקומען מער שאַרף, ווי דאָס גאנצע נישט משפטן מיך.

איך האָב טאקע אָנגעהויבן טראכטן, אז אפשר וואָלט שוין בעסער גע-ווען אז איך זאָל מיר נישט זוכן די סכנה מיט די אייגענע הענט. אפשר זאָל

איך שווייגן און ליידן, נישט אויפגראָבן דאָס, וואָס סע וואָלט אפשר בעמען געווען אז סע זאָל בלייבן פארגראָבן?!

— נו, מע דארף עס נישט נעמען אזוי טראַגיש, נאָך איידער עס איז עפעס געשען — זאָגט מאָגידעס שוין מיך צו טרייסטן, גלייך ער וואָלט געלייענט מיינע געדאנקען — איך האָב נאָר געוואָלט אייך אויפמלערן, פאר וואָס איך האָב ביי מיר באהאלטן א קאָפּיע פון מיין פּערזענלעכער פישע. איר ווייסט דאָך שוין, אז ביז איך בין אָנגעקומען אהער האָב איך דורכגעמאכט א שטיקל וועג, איך האָב דורכגעוואַנדערט א וועלט. דאָס איז דאָך איינגעלעך נישט נאָר מיט מיר פּערזענלעך געשען. יעדער ייד איז דאָך געווען כמעט אין זעלביקן מצב. וויפל יידן האָט מען געקאָנט געפינען, אז זיי זאָלן שטארבן אין זעלביקן אָרטשאפט וואו זיי זענען געבוירן געוואָרן? יידן האָבן תמיד געוואַנדערט, סיי זיי האָבן יאָ געוואָלט, סיי זיי האָבן עס נישט געוואָלט, האָט מען זיי געטריבן אז זיי זאָלן זיך רירן פונעם אָרט און נישט פארשימלט ווערן... קאָן עמעצער גע- דענקען גענוי דעם חודש און דעם טאָג, ווען ער איז פון דאָ ארויס און איז דאָרט אריין? ...! מע קאָן דאָס נישט געדענקען, אפילו ווען מע וויל. לויט דעם, וואָלט מען געדארפט זיך רעכענען מיט דאטן, וואָס מע האָט אָנגעשריבן אמאָל, ווען די געשעענישן זענען נאָך געווען פרישער אין זכרון און מע האָט נאָך געדענקט אלע פרטים. ווייזט זיך אָבער ארויס, אז פיל פרטים זענען ארויסגעבליבן מיט דער צייט, ווייל דער מענטשליכער זכרון האָט אן אייגנשאפט, וואָס ער באהאלט בלויז דאָס וואָס סע ניצט פארן מענטש. דאָס איז איין מעלה פון כמעט זעלבקאָג- סערוויר-אינסטינקט, אז דער מענטש זאָל אויך פארגעסן פיל זאכן פון זיין פאראנגענהייט. וואָלט חלילה דער מענטש געהאט די מעלה אלץ צו געדענקען, וואָלט ער נישט געקאָנט איבערלעבן...

— איר זענט דאָך זיך אליין סותר — האק איך איבער מאָגידעסן די רייד, הגם עס איז נישט דאָס ערשטע מאָל ווען איך הער פון אים אזעלכע סתירהדיקע מיינונגען — איר זאָגט איצט אז עס איז א מעלה און נאָך דערצו א וויכטיקע מעלה צו פארגעסן, אנדערש קאָן דער מענטש נישט איבערלעבן, און פריער האָט איר מיר באוויזן וואָס פאר א סכנה עס איז פאר מיר, אויב איך האָב פאר- געסן עפעס איינצלהיטן פון מיין ביאָגראַפיע...

— איר האָט מיך נישט פארשטאנען, חבר זעליקאוויטש — די מעלה צו פארגעסן איז גוט פאר אייך, פאר אייער נשמה, אז איר זאָלט נישט צוזא- מענברעכן אונטער דער לאסט פון די זכרונות, צי פון די צרות, וואָס איר האָט אמאָל איבערגעלעבט. איר מוזט פארגעסן די אלטע צרות. תמיד מוז מען עפעס פארגעסן, כדי איר זאָלט מאכן פלאץ פאר די נייע צרות... דער מענטש איז

דאך סוף-כל-סוף נישט פון אייזן, אז ער זאל אויסדויערן צו פיל. פארנעסנדיק די אלטע צרות, די אמאליקע איבערלעבענישן, קאן ער זיך מאכן פלאץ אי-בערצוטראָגן די נייע צרות. דאָס איז טאקע זייער גערעכט. אָבער וואָס אָנבא-לאַנגט ווען סע האַנדלט זיך אין זיין „אויפריכטיקייט“ מיט דער באוועגונג, אָט דעמאָלט איז שוין דאָס נישט נילטיק. דעמאָלט מוזט איר זיך דערמאנען סיי וועלכע איינצלעהייט, אפילו ווען זי זעט אייך אויס צו זיין נישט מער ווי א נארישקייט... דאָס מאָל דארף מען האָבן א זייער גוטן זכרון.

— איך וועל זיך באַמיען — זאָג איך מאָנידעסן — אויף וויפל סע וועט מיר מעגלעך זיין, וועל איך זיך אָנשטרענגען צו שרייבן אלעס אזוי ווי עס איז געשען. דאָס הייסט אזוי, ווי איך דערמאן זיך... ווען הייבן מיר אָן?

— פארשטייט זיך, אז היינט איז שוין צו שפעט. באלד הייבט אָן בא-גינגען און מיר מוזן צוריק גיין אין אונדזערע... אויף דער נאכט וועלן מיר אָנ-הייבן, אויב איר זענט גרייט. איך ברענג אייך מיין פישע.

— אויב איך בין גרייט? — זאָג איך — איך מוז גרייט זיין. איר וויסט דאָך אז איך פאָלג תמיד אייער עצה, ווייל איר זענט גערעכט.

מיט דעם זענען מיר זיך פונאנדערגעגאנגען, אָבער דעם אמת געזאָגט, בין איך געווען זייער אויפגערגענט פון דעם גאנצן שמועס. אמת, מאָנידעס איז ווי תמיד געווען גערעכט, אָבער עס איז מיר שווער געווען אראָפצושלינגען זיינע סתירהדיקע אַרגומענטן. סע האָט זיך געמאכט דער איינדרוק, אז ער זוכט ווי מיט ליכט מיך סותר צו זיין. האָב איך אָנגענומען זיין איין מיינונג, איז ער באלד ארויסגעקומען מיט אנדערע אַרגומענטן און האָט זיי אליין אָפגעלייקנט, און איז ארויסגעקומען מיט נייע אַרגומענטן, וואָס האָבן ווידער ארויסגעזאָגט נייע אמת. טאקע אין דעם איז באשטאנען זיין מאָדנעקייט, וואָס אלץ וואָס ער האָט געזאָגט, אלע זיינע מיינונגען אָדער טעאָריעס זענען געווען גערעכטע, אָדער זיי האָבן אויסגעזען ווי גערעכטע. דאָס מאָל איז דאָך אויך געווען אזוי.

איך האָב אָבער נישט געהאט קיין אנדערן אויסוועג, ווי אים צו פאָלגן.

„פאטריאָטיזם“

איך בין נייגעריק געוואָרן צו זען ווי אזוי מע משפּט? מעגלעך. און אפשר איז עס נישט געווען בלויז הוילע. נייגעריקייט, סתם, נאָר אויך מער צוליב צו געווינען דערפאַרונג, שוין אין די נייע אומשטאנדן, כדי איך זאָל וויסן ווי אזוי איך דארף זיך אויפפירן אין יענעם מאָמענט, ווען איך וועל שוין זוכה זיין אז איך זאָל שוין אויך שטיין פאר א בית-דין.

בין איך אריין, אָבער איך האָב שוין נישט געפינען קיין אָרט וואו איך זאָל מיך אראָפּזעצן. אלע ערטער אויף די בענק זענען שוין געווען פאַרנומען. בין איך געשטאנען פונקט ווי אנדערע און זיך צוגעהערט. דאכט זיך אז סע האָט גערעדט דער סניגור, דער פארטיידיקער-מלאך... אָבער, ניין, עס איז נישט ער. מע רעדט דאָך אין דער ערשטער פערזאָן, איז דאָך א סימן אז סע רעדט די אָנגעקלאָגטע נשמה גופא. זי רעדט מיט אזא אייפער, אז סע ריגט פון איר די שוויים. זי האלט אין איין ווייזן זיך מיט א טיכל, ווי א פארצייטישע שדכנים-פאשטיילע:

„...מיינע זיידעס, מיינע עלטער-זיידעס, מיינע כאבעס און עלטער-כאבעס זענען געבוירן אין די מאראמאָרעשער געגנטן און האָבן דאָרטן, אין יענער שיינער בארגיקער קארפאטישער באוואלדעוועטער ערד געפונען אויך זייער מקום מנוחה, בין תחיית-המתים, ווען משיח וועט קומען.“

מיינע עלטערן זענען אויך דאָרטן געבוירן געוואָרן, אין יענע שיינע געגנטן, האָבן דאָרטן געלעבט, געפאשעט שאָף און געמאכט כשרן קעז, פעטע ברינדזע פאר א באַלמוש צי א מאמעלינע; האָבן געבאקן שמורה-מצות פונעם אייגענעם ווייץ, כשר למהררין מן המהררין, ווייל זיי האָבן מיט זייערע אייגענע הענט געשניטן די זאנגען אין זוניקע טעג; צו מאַל האָבן זיי אויך געהאנדלט מיט זאַלץ צי מיט געהילץ; צו מאַל האָבן זיי געארבעט ביים האקן דאָס

וואלד, צי זיי האָבן געהאט פערד און וואָגן און געפירט די דעמבעס פונעם וואלד ביז צום כאנוועג... יאָ, אויך מיינע עלטערן זענען געבוירן אין יענע געגנטן. אָבער, וויי, זייער אייביקע רו האָבן זיי שוין נישט זוכה געווען דאָרט צו האָבן.

...ניין, מיינע עלטערן זענען קיין „וואנדער-פייגל“ נישט געווען. זיי זע-נען נישט געווען קיין סתם גע-וונדיקעס. אויב זיי האָבן שוין יאָ געוואנדערט אמאָל, האָט מען זיי דערצו געצוואונגען. ווי אזוי? אויף פארשידענע אופנים, לויט דער תקופה. צו מאָל האָט מען זיי פארבאָטן צו טראָגן באָרד און פּיאָות, כדי זיי זאָלן זיך נישט אויסשיידן פון דער איבעריקער באפעלקערונג; אן אנ-דערט מאָל האָט מען זיי געצוואונגען טראָגן א שטרימל צי א געלע לאַטע, דווקא צוליב דעם אז מע זאָל זיי דערקעגען פון דער ווייטנס, זיי זאָלן זיך נישט קאָ-נען אויסבאהאלטן און יעדער זאָל וויסן אז זיי זענען נישט מער ווי „יידן“... צו מאָל האָט מען זיי פארבאָטן צו קויפן ערד, זי צו באארבעטן; צו קויפן א הויז, צי זיך אָפגעבן מיט אנדערע מלאכות ווי נאָר מיט מיסחר. און צו מאָל האָט מען זיי גערודפט דווקא צוליב דעם, וואָס זיי זענען סוחרים; צו מאָל האָט מען זיי גערודפט ווייל זיי זענען רייכע און צו מאָל האָט מען זיי גערודפט אז זיי זענען אָרעמע שלעפערס; צו מאָל האָט מען זיי פירגעוואָרפן אז זיי זענען „פלו-טאָמראַטן“ פארנלייבנדיק זיי מיט א פארצייטיקן „ראַטשילד“ און אין איין אין דער זעלביקער צייט האָט מען גענומען פאר א מוסטער „קארל מאַרקס“ און מע האָט זיי פירגעוואָרפן, אז זיי זענען „אויפשטענדלעך“ קעגן די עשירים... וואָס מע האָט אלץ נישט געטון מיט זיי, נאָר כדי זיי צו טרעטן אויף די גערוון, אז זיי זאָלן מוזן נעמען דעם וואנדערשטעקן. צו מאָל האָט מען זיי פארבאָטן אז זיי זאָלן נישט טאָרן זיך באוועגן און חלילה ארויסגיין פונעם תחום-המושב צי פונעם געטאָ און צו מאָל האָט מען זיי אונטערגעצונדן מיט א „בינטל שטרוי“ און ארונטערגעלייגט אונטער זייער „בענקל“, אז זיי זאָלן נישט קאָנען איינ-זיצן אויף זייער אָרט ...

...ניין, מיינע עלטערן האָבן קיין מאָל נישט פארלאָזט פון זייער גוטן ווילן זייער אָרט און זייער היים. אויך דעמאָלט נישט ווען מע האָט זיי געדראָט מיט פאַנגראַמען. בעת מע האָט זיי בלוין געדראָט אז מע וועט זיי אויסקוילען, דע-מאָלט האָבן זיי זיך נאָך אויסגערעדט, אז דאָס זענען פוסטע רייד פון שיכו-רים, פון גידעריקע לייט, וואָס קיינער דארף זיי נישט נעמען ערנסט... והאָ ראייה, אז אפילו נאָכן קומען פון הימלערן צו דער מאכט האָבן יידן נאָך נישט פאר-לאָזט נאצי-דייטשלאַנד...

...מייגע עלטערן זענען קיין „טוריסטן“ נישט געווען. אויב זיי האָבן זיך באזעצט אין א געגנט, האָבן זיי זיך דאָרט איינגעפונדעוועט. האָבן דאָרטן גע- בויט כתי-מדרשים און אויך בית-עלמינס. אָבער אז מע האָט זיי געפירט אין גלות, מיט געוואלד, אז מע האָט זיי דעפאָרטירט קיין אוישוויץ, וואָס איז זיי געבליבן צו טון?!

...ניין, זיי האָבן קיין מאָל נישט פארלאָזט זייער היים און אפילו נישט גע- חלומט צו פארלאָזן זייער היימלאַנד — ווען סע וואָלט געווען נישט געקומען א נבוכדנצר, א טיטוס... נאָר די פאשיסטישע רוצחים האָבן זיי אויסגעוואָר- צלט און פארטריבן, ווי מע פארטרייבט א בעל-בית פון זיין אייגן הויז, ווי ווען מע טרייבט ארויס א פויגל פון זיין ווארעמער נעסט; ווי ווען מע פארטרייבט אן איינגעזעסענעם בער פון זיין נארע, ווי ווען מע פארטרייבט א שכן, וועמען מען איז שולדיק געבליבן אן אויסגעבאָרגט פלעשל בוימל, א מאָס מעל צי א פערטעלע ברויט, וואָס מע האָט געבאָרגט אין א נויט — און אָנשטאָט אים עס ערלעך צו באצאָלן, האָט מען אים פארטריבן. כדי ער זאָל נישט זיין אונטער די אויגן און עס אפשר מאָגען בלויז מיט זיין בליק...

ניין, מייגע אבות האָבן זייער היימלאַנד קיין מאָל נישט פארלאָזט און וואָלטן עס געווען נישט פארלאָזט פאר קיין שום זאך אין דער וועלט. מע האָט זיי פארטריבן אין גלות און מע האָט זיי נישט געלאָזט זיך צוריקקערן צוריק אין זייער אייביקער היים. מע האָט זיי נישט געלאָזט... אָבער זיי האָבן צו דעם תמיד געשטרעבט.

...מייגע עלטערן, געבוירענע אויף דער היימישער גאסטפריינדלעכער מא- ראמאָרעשער ערד האָט מען פארטריבן; פארשלעפט און אין געמאָס פארשפארט, קיין אוישוויץ דעפאָרטירט, אין גאז-קאמערן צוזאמענגעשטופט, צוזאמען מיט אנדערע יידן, פונעם זעלביקן שטאם, וואָס תמיד האָט מען זיי מיט געוואלד פארטריבן און תמיד האָט מען זיי מיט געוואלד פארשלעפט — אָבער זיי גו- פא, פון זייער אייגענעם ווילן, האָבן זיי קיין מאָל אפילו נישט געחלומט צו פאר- לאָזן זייער היימלאַנד. סידן אין משיחם ציטן, אָדער דאָס גלייבן...

...ביזן איך געגאנגען צו מאָל אין די מאראמאָרעשער ישובים, געזוכט דאָרט אויף א יידישן בית-עלמין און געפונען דאָרטן די קברים פון מייגע זיי-

דעם און באבעס. איך האָב אָנגעצונדן א ליכטל ביי א קוים לייגעוודיקער מצבה
— האָב איך דאָרט אָנגעצונדן נאָך איין ליכטל און געטראכט אויך צו מיינע
עלטערן, וועלכע האָבן נישט זוכה געווען צו קיין מצבה, און אויך אפילו נישט
צו קיין קבר — נישט ווייל זיי האָבן פארלאָזט זייער היים, נאָר ווייל מע האָט
זיי פארטריבן...

...ניין, מיינע עלטערן האָבן זייער היימלאַנד נישט פארלאָזט. קיין מאָל
האָבן מיינע עלטערן צי אורעלטערן זייער היימלאַנד נישט פארלאָזט. אדרבה!
זיי האָבן ארויסגעוויזן א טיף געפיל פאר פאטריאָטיזם און זיך נישט זעלטן
געלאָזט מקריב זיין אויפן מזבח פון זייער פאָטערלאַנד, נישט ווינציקער פון סיי
וועלכן מיטבירגער זייערן...

יא, מיינע עלטערן זענען געווען הייסע פאטריאָטן, האָבן זייער היימלאַנד
נישט פארגעסן און דאָס זיך גופא דערמאנט אפילו אין זייערע תפילות...

...מיינע עלטערן זענען אויך געווען דאָרטיקע, געבוירן געוואָרן אין יע-
נע שיינע געגנטן, האָבן דאָרטן געלעבט, דאָרטן געמאכט חתונות, בריתן, און
צו מאָל אויך לוויית — אָבער זיי גופא האָבן ליידער נישט זוכה געווען צו גע-
פינען דאָרט זייער אייביקע רוח... ווי אזוי זשע קאָן איך מיר געפינען מיין רוח?! ...

אין זאל איז געווען שטיל, אז מע האָט געקאָנט הערן דאָס זשומזשען
פון א פליג. בעת דער אָנגעקלאָנטער האָט גערעדט, האָט געפרואווט זיך פאר-
טיידיקן, האָבן אלע געגאפט מיט אָפענע מוילעך. און ווען ער האָט זיך אָפגע-
שטעלט און אויפגעהאָנגען זיין פראַנע, ווי מע הענגעט אויף א ווייסן פאָן ווען
מע וויל זיך אונטערגעבן — איז אין זאל געוואָרן א רעש... איך בין ארויס פון-
נעם משפט. איך האָב געוואָלט ארויס אויף דער פרייער לופט, ווייל סע האָט מיך
געשטימט אין האַלדן.

נישט מיר האָבן זיך געענדערט

נישט איך בין געווען עמאָציאָנירט, נאָר מאָנידעם. ווען ער האָט מיר געגעבן זיין „פּערזענלעכע פּישע“, אז איך זאָל האָבן נאָך וואָס מיך צו אַריענטירן צי אינספּירירן, אָנצושרייבן מיין אייגענע פּישע, האָב איך געזען אויף זיין געזיכט, אין זיינע באַוועגונגען, אז גלייך ער וואָלט מיר איבערגעענטפּערט אין מיינע הענט זיין אייגן טראַנישן גורל.

מיר זענען געזעסן הינטער צוויי מצבות, גלייך מיר וואָלטן זיך אויס-
-באהאלטן אז קיין שום נשמה זאָל אונדז נישט זען. פון צייט צו צייט האָט מאָ-
נידעם זיך אַרומגעקוקט אויף רעכטס און אויף לינקס אויב עמעצער באַמערקט
אונדז נישט. וואָס האָט ער זיך אויסצובאהאלטן? איך האָב געזען ווי זיינע
הענט ציטערן. אויך די מוסקלען פון די סינבאָסן באַוועגן זיך – אָבער ער האָט
געשוויגן. מסתּמה האָט ער געוואַרט, כדי צו זען וואָס איך וועל זאָגן, ווי אזוי
איך וועל רעאַגירן לייענענדיק זיינע לעבנסדאַטן.

הגם איך האָב געקענט, מער ווייניקער, זיין פאַרגאַנגענהייט, טאַקע פון
דעם וואָס ער גופא האָט מיר דערציילט, ווי אזוי מע האָט אים געמשפּט און ווי
אזוי ער האָט זיך אויך אליין געמשפּט, וואָס איז פיל וויכטיקער געווען פאַר
אים, ווי איך האָב באַמערקט, ווי זיין משפּט ביים בית-דין של מעלה. און דאָך
– איצט איז ער געווען עמאָציאָנירט, גלייך א יונגטלעכער ווען ער גייט צום
ערשטן באַגעגעניש מיט א מיידל.

איך האָב אויך נישט געזאָגט גאָרנישט, נאָר פּונאַנדערענומען די פּו-
שע און אָנגעהויבן זיך גרייטן שרייבן. דאָס הייסט, אז איך זאָל קאָפּירן פינקטלעך
דעם פּאַרמולאַר, נאָר אַנשטאַט זיינע דאַטן זאָל איך שרייבן מיינע. אָבער כדי
אויפצולעבן א ביסל די געשפּאַנטע שטימונג, נישט אזוי פאַר אים ווי פאַר מיר,
האָב איך געזאָגט מאָנידעסן:

— נו, איך וועל פרואוון, אָבער איך בעט אייך אז איר זאָלט מיר ביי-
הילפיק זיין, דאָרט וואו איך וועל נישט וויסן גענוי ווי אזוי סע זאָל בעסער
זיין. דאָס הייסט, וואָס ווייניקער קאָמפּליצירט.

— דאָס לעבן איז גענוג קאָמפּליצירט — זאָגט שוין מאָגידעס מיט א
שמייכל — מע דארף עס נישט נאָך מער קאָמפּליצירן... דער אומגליק איז אָבער
— האָט ער נאָך א קליינער פּוּיזע צוגעגעבן — וואָס מיר גיבן זיך וועגן דעם אָפּ
חשבון, ווען עס איז כמעט שוין צו שפעט, און מיר קאָמפּליצירן זיך אליין אונ-
דזער אייגענעם מצב, אויך ווען עס איז נישט דווקא נייטיק...

איך בין געווען צופרידן, וואָס איך האָב שוין געזען אויף זיין פנים א
שמייכל. ווייל זיין געשפּאנטע גרימאסע האָט מיך אויך אָנגעשמעקט מיט א קאל-
טער שטימונג, וואָס איז נישט גינציק אויף צו טון אזא נישט לייכטע און נישט
אָנגעגעמע ארבעט, ווי אַנצושרייבן א מיין אויטאָביאָגראַפיע.

— נו, לאָמיר אָנהייבן — האָב איך געזאָגט, ווי צו מיר אליין, ווי א פרו-
מער ייד וואָלט געזאָגט א „הי רצון“ איידער ער הייבט אָן צו טון א מצווה. אָבער
געקלונגען האָט עס, אָן מיין ווילן, גאָר פרעמד וואָס וואָלט נישט געקאָנט פאר-
גליכן ווערן מיט טון א מצווה...

איך האָב אפּירגענומען די „פישע“ און געלייענט אויף א קול:
— אכטונג! מע מוז אומבאדינגט ענטפּען אויף אלע פראַגן. מע טאָר נישט
זיך באַנגיגן מיטן ציען א שטריכעלעך...

— וואָס איז דאָ נישט צו פארשטיין? — קאָמענטירט מאָגידעס, בעת ער
זעט אז איך בין געבליבן שטיין פארטראַכט און לייען נישט ווייטער — סע זע-
נען פאראן נשמות, וואָס אין געוויסע פאלן מאַכן זיי א שטריכעלעך, אַנשטאָט
צו ענטפערן קלאָר „יא“ אָדער „ניין“. דעריבער ווערט מען אויפּמערקזאם גע-
מאכט נישט צו מאַכן קיין שטריכעלעך.

— נו, מיר וועלן עס זען, ווען מיר וועלן אָנקומען ביי אזעלכע פאלן — האָב
איך אָפּגעלייגט דעם שמועס אויף שפעטער, ווען סע וועט זיך יאווען א קאָנ-
קרעטער פאל, וואו מע וואָלט געקאָנט בלויז שמעלן א שטריכעלעך.

פּערזענלעכע פישע

— „אונטערגעשריבענע(ר)...“ דאָ שרייבט אייער נאָמען — זאָגט מיר
אונטער מאָגידעס, הגם ער האָט מיך נאָנץ געוויס נישט געהאלטן אזוי אומדער-
פארן, אז איך זאָל נישט וויסן אפילו אזוי פיל. ווייל ווער ווייסט נישט אויס-

צושטעלן א פישע? ווער פון אונדז האָט דען נישט געשריבן אין זיין לעבן אזעל-
כע פישעס?! – „מע וועט שרייבן מיט גרויסע אותיות מיט א דרוקשריפט“
– האָט ער ווייטער געלייענט אָנשטאַט מיר.

איך האָב געשריבן מיט שיינע סופרישע אותיות: „בנימין זעליקאוויש“.
אדרבה, ביי די אותיות „נון“ „ז“ האָב איך געמאכט תנין, אזוי ווי סופרים
שרייבן געוויינטלעך. דערנאָך האָט מיך מאַנידעם אויפּמערקזאַם געמאכט אז
אויב איך מאַך שוין תנין, זאָל איך זיי מאַכן אויך ביי דער „ע“ און ביי דער „ט“
און „ש“...

– איר ווייסט פאר וואָס מע דארף שרייבן מיט דרוקשריפט? – פרעגט
מיך מאַנידעם מיט זיין געוויינטלעכן איראָנישן שמייכלעך.
– מסתּמא, סע זאָל זיין לייענבאר – זאָג איך – מע זאָל נישט מאַכן
קיין טעות מיט א נאָמען, למשל.

– יאָ – זאָגט מאַנידעם – אָבער צוליב דעם דארף מען דאָך נישט
שרייבן מיט קיין דרוקשריפט, סע וואָלט דאָך גענוג געווען צו שרייבן דייטלעך?!
דער אמת איז, אז מע האָט צו טון מיט קליינע קענער, אָדער צו מאַל מיט גאנצע
עמי-הארצים, וואָס קאָנען זיך שווער אויס אין א ביסל עברי...
– נו, אזוי ווייט גייט עס נישט – זאָג איך – קענען לייענען?!
– איר זאָלט נישט פּאַרנעסן, ליבער חבר זעליקאוויטש, אז די פישע

איז נישט געדרוקט געוואָרן היינט. דאָס איז דאָך געדרוקט געוואָרן אין די ער-
שטע יאָרן פון קומען צו דער מאַכט, ווען די אָנגעשטעלטע ביי דער באוועגונג,
וועלכע האָבן זיך אָפּגעגעבן מיט די דאָסארן האָבן באַמט סוים געקאָנט
לייענען און שרייבן... און אפשר איז עס נאָר געדרוקט אָדער איבערגעדרוקט
געוואָרן פון אן אנדער לשון, א פּאַרמולאר וואָס האָט געהאַט פאר א מוסטער
פון א שכנהשן לאַנד...

איך האָב ווייטער געלייענט: „אן אנדערן נאָמען וואָס מע האָט געהאַט“.
ביי אים איז געווען געשריבן „משה מימון-מיימאָנידעם“. ביי מיר ווייס איך
נישט וואָס צו שרייבן, ווייל איך האָב קיין אנדערן נאָמען קיין מאַל נישט גע-
האַט. אָבער אז מאַנידעם האָט געזען אז איך האָב זיך אָפּגעשטעלט, האָט ער
געפרעגט:

– וואָס ווארט איר? אויב איר האָט נישט געהאַט קיין אנדערן נאָמען,
גייט ווייטער.

– איך ווייס נישט וואָס מע מיינט „אן אנדערן נאָמען“ – זאָג איך
מאָניעסן – ווען איך בין א קינד געווען, האָט מיך מיין מוטער פּאַרצערטלעך

און גערופן „יומי“ אַנשטאַט בנימין. דערנאָך האָבן מיר אויך די יוגנטלעכע אזוי גערופן א שטיקל צייט.

— דאָס הייסט נישט קיין „אַנדערן נאָמען“ — זאָגט מאָנידעס — לוי-ענט ווייטער:

איך האָב געלייענט: „די סיבה פארן בייטן דעם נאָמען“. ביי מאָנידעסן איז געווען אויסגעשטרעכט די שורה, אז מע האָט זי געקאָנט איבערלייענען נאָר מיט גרויס אָנשטרענגונג. איך בין נייגעריק געווען, נישט אזוי זיך צו דער-וויסן די סיבה, נאָר נאָך מער די סיבה פאר וואָס ער האָט זי אויסגעשטרעכט. פאר וואָס ער האָט זיך געביטן דעם נאָמען האָב איך דאָך שוין געוואוסט זינט ער האָט מיר דערציילט ווי אזוי עס איז פאָרגעקומען זיין משפט. איצט האָט מיר מער אינטערעסירט פאר וואָס ער האָט אויסגעשטרעכט. איך האָב נישט געקאָנט אויסלייענען, אָבער איך האָב נישט געוואנט אים פרעגן. אויב עס איז אויסגעשטרעכט איז דאָך א סימן אז ער האָט נישט געוואָלט אז מע זאָל עס קאָנען איבערלייענען, אָבער ער האָט ווי געראָטן מיין ווארטן א וויילע און האָט מיר דערקלערט:

— וואָס ווארט איר? איר ווילט וויסן פאר וואָס איך האָב מיר געביטן דעם נאָמען?

— גיין, דאָס ווייס איך שוין — האָב איך געזאָגט מיט א צוריקעהאל-טענעם טאָן — איך ווייס נאָר נישט, פאר וואָס איר האָט אויסגעשטרעכט די שורה...

— זעט איר, דאָס וואָס איר ווייסט, דאָס איז טאקע די אמתדיקע סיבה פאר וואָס איך האָב געביטן דעם נאָמען. איך האָב עס אייך דערקלערט, און מסת-מה האָט איר מיר גוט פארשטאנען, און אז מע פארשטייט עמעצן איז א סימן אז מע פארארטיילט אים נישט. דאָ אָבער, אין דער דאָזיקער שורה האָב איך נישט געקאָנט און אפילו נישט געפרואווט אָנווייזן די אמתדיקע סיבה. וואָס קאָן מען דען אָנשרייבן אויף א שטח פון פינף צענטימעטער?!

— נו, טאקע וואָס האָט איר געשריבן?

— אומזיסט וועט איר ביי מיר פרוואוון דערגיין, ווייל עס איז שוין צייט, אז דאָ אויפן עולם-האמת, זאָלט איר וויסן אז דאָס לעבן קאָן מען נישט נעמען און אריינפאַסן אין א טרוקענעם פאָרמולאר, מיטן ענטפערן קורץ: „יאָ“ און „ניין“. ווייל דאָס לעבן איז נישט תמיד אָדער יאָ אָדער ניין, אָדער שוואַרץ אָדער ווייס — עס איז פאראן טייל מאָל אויך גרוי, וואָס איז נישט אזוי קלאָר ווי סע דאכט זיך אויס דאָרט אן אָנגעשטעלטן, וואָס מאנעוורירט מיט פאָר-מולארן, וואָס האָבן הינטער זיך נשמות. יעדער פאָרמולאר איז דאָך איינגע-

לעך א נשמה... אין לעבן איז נישט זעלטן פאראן א פאל, וואָס ער איז אי „יאָ“ אי „ניין“, און צו מאַל נישט „יאָ“ און נישט „ניין“. ווילט איר אז אין א שורה פון פינף צענטימעטער זאָל מען אריינשרייבן א גאנצע טראַגעדיע — דאָ האָט זיך מאַנידעם ווי פארהיקעט און נישט געקאָנט ארויסרעדן דאָס וואָרט וואָס איז אים געקומען אין מויל — נישט פון א יחיד, פון מיר למשל, נאָר פון א... גאנץ דור אפילו. נאָר אז איר ווילט וויסן — זאָנט ער שוין מיט א שמיכל — האָב איך דאָ געשריבן א ליגן, אָדער נאָר צוויי ליגן, נאָר בעסער לאָמיר וועגן דעם נישט רעדן. וואָס טויג איך צו וויסן א זאך, וואָס איז היינט שוין נישט מער וויכטיק. דעמאָלט איז עס געווען וויכטיק פאר מיר, און אפשר אויך פאר דער דער באוועגונג. אָבער איצט איז עס שוין נישט נאָר נישט-וויכטיק, נאָך אויך אפילו נאיוו, קינדיש.

— מיינט איר, אז א מענטש דארף זיך שעמען מיט דעם וואָס ער איז אמאָל געווען א קינד אָדער קינדיש?

— מיט דעם, וואָס מען איז אמאָל געווען א קינד, מיט דעם דארף מען זיך טאקע נישט שעמען, אפילו ווען מע דערמאנט אים, אז ווען ער איז געווען א קינד האָט ער משתין געווען אין וויגל צי אפילו אויך שפעטער אין בעט... עס איז אָבער יאָ א בושע, און נישט אלע מאָל קיין קליינע בושע, נאָר אויך אפילו נאָר פיינלעך, ווען מען איז קינדיש, נאיוו, ווען מען איז שוין נישט קיין קינד, נאָר א דערוואַקסענער. און פאר א דערוואַקסענע „משתין“ צו זיין אין בעט, מעטאפאָריש גערעדט, דאָס איז שוין קיין נאָר גרויסער כבוד נישט. — ווילט איר זאָגן, אז איר האָט דאָ אויסגעשטראַכן די שורה, כדי אויב-צוכאהאלטן אז איר האָט „משתין“ געווען אין בעט בעת איר זענט שוין בכלל נישט געווען קיין קינד?! — האָב איך מיר געוואָלט לאָזן וואוילגיין אויף מאַני-דעמעס חשבון.

— אויב איר ווילט, איז דאָס אויך שוין נישט קיין בושע — זאָנט מאַ-נידעס א רעזיגנירטער — ווייל נישט בלויז איך האָב זיך „באמאכט“ אין בעט, הגם איך בין שוין נישט געווען אזא קליין קינד... און — דאָ האָט ער שוין אויפגעהויבן זיין קול, גלייך ער וואָלט זיך שוין דערהיצט קעגן מיר צי קעגן זיך גופא — מיינט איר, אז בלויז מיר דאָ האָבן זיך אזוי אויפגעפירט אזוי נאריש בעת דער תקופה פון „געצוקולט“?! אנו, ווען מע זאָל אויפוויקלען א ביסל פו-געם פילם, וואָס סע האָבן געדרייט אונדזערע אָפּאָגענטן, וועלכע שפילן היינט די ראָלע פון די „חכמים“, וועלכע האָבן מכלומרשט נישט מיטגעטאנצט, יענע האָבן זיך דען נישט „באמאכט“ אין זייער בעט, אויף זייער אופן?! ווען מע זאָל זיי ווייזן היינט אויך זייער פילם, אזוי ווי זיי האָבן גערעדט, געשריבן און

געהאנדלט בעת דער תקופה פון דער קאלטער מלחמה, דעמאָלט מיין איך, וואָלטן זיי אויך געדארפט אויסשטרייכן נישט בלויז איין שורה.

— איר ווילט זאָגן, אז מיר זענען קוויט. מיר, ביי אונדז — און זיי, ביי זיי, האָבן געהאנדלט ווי קליינע אומדערפארענע, פארנארטע מינדער?!
— אויב איר ווילט אזוי זאָגן, איז עס טאקע אזוי, בעסער וואָלט קיינער

נישט גערעדט וועגן יענער תקופה. זאָל זיך קיינער נישט פרואוון בארימען, אז ער איז געווען א „צדיק“ צי א „חכם“, ווייל אויב מע וועט א ביסל בעסער בורק זיין זיינע ציצית, וועט מען זען, אז ער איז נישט געווען אזא צדיק ווי ער וויל איצט זיך ארויסווייזן... יא, דאָ וואָלט זיך געפאסט דאָס ווערטל, אז נאָך דער מלחמה-מה זענען פאראן פיל גיבורים, נאָר א ביסל געענדערט: נאָך דער קאלטער מלחמה זענען דאָ פיל „חכמים“...

— אפשר זענט איר אויך גערעכט — זאָגן איך מאָגידעסן, נאָר כדי אים איינצושטילן, ווייל איך האָב געזען אז ער צינדט זיך ווידער אָן און מיר וועלן נישט דערניין צו קיין טאָלט. איך מיין, אז דאָס איז נישט צו דיסקוטירן איצט — לאָמיר שרייבן ווייטער.

— נו, שרייבט: „געבוירן אין טאָג, חודש, יאָר. געבוירנאָרט, קרייז, לאַנד“.

ביי אים זענען ווידער געווען אויסגעשטראַכן עטלעכע ווערטער ביים „לאַנד“. עס איז געווען לייכט איבערצולייגען צוויי אויסגעשטראַכענע לעג-דער און איינס איז געבליבן. סע ווייזט אויס, ווי איינער זאָל געווען נישט וויסן פינקטלעך אין וועלכן לאַנד ער איז געבוירן.

ער האָט כאַמערקט מיין פארוואונדערונג, האָט ער געפרעגט:
— אפשר איז אייך עפעס נישט קלאָר?... נישט איך האָב זיך געענדערט. נישט איך בין נישט געווען אנטשלאָסן געבוירן צו ווערן אין איין איינציקן לאַנד, נאָר די אומשטענדן האָבן זיך געביטן. איין מאָל האָט די געגנט, אין וועלכער איך בין געבוירן, געהערט צו איין לאַנד, און א צווייט מאָל האָט די זעלביקע געגנט שוין געהערט צום שכנהשן לאַנד... איר געדענקט דאָך, אז איך בין געבוירן אין דער ערשטער וועלט-מלחמה. פונקט אין יענעם חודש, ווען איך בין גע-בוירן, האָט מיין שטעטל געהערט צום שכנהשן לאַנד, שפעטער ווען איך בין אויסגעוואקסן האָט די געגנט שוין געהערט צום אנדערן לאַנד, דערנאָך איז עס איבערגעגאנגען צום... פון איבערגיין פון איין בעל-בית צום צווייטן האָב איך נישט אלע מאָל געקאנט דערראַטן אין וועלכן לאַנד איך בין געבוירן... דאָס וואָס איך האָב אייך איצט געזאָגט קאָן אויך גלטיק זיין אויך אין אנדערע עני-

נים. וואָס אויבנאויפֿים וועט עס זיך קאָנען אויסדאַכטן אז איך, אָדער אז איך ווילט קאָן מען זאָגן אז מיר, האָב מיר געביטן די מיינונג... ניין, נישט איך האָב מיר געביטן די מיינונג. איך בין דער זעלביקער, נאָר די אומשטענדן האָבן זיך געביטן...

— איר זענט א מאָדנער מענטש — זאָג איך צו מאָנידעסן אָן שום בייז-ווילקייט, אדרבה, ווי א שפּאַסיקן קאָמפּלימענט — שוין ביי אייער געבורט האָט איר פּאַרפּלאַנטערט די פּעדעס פּון אייער אויטאָביאָגראַפֿיע...

— איך האָב זיי פּאַרפּלאַנטערט?! — מער האָט ער נישט צוגעגעבן קיין איין וואָרט. ער האָט געלייענט ווייטער — „נאַציאָנאַליטעט“... (אויך דאָ איז געווען אויסגעשטראַכן און ווידער געענדערט:) „ייד“ — אז ער האָט געזען, אז איך שרייב נאָך נישט, האָט ער צוגעגעבן — אמת, קודם האָב איך נישט געשריבן מיין נאַציאָנאַליטעט „ייד“. איך און פּיל אנדערע ווי איך, כמעט אלע חברים האָבן דעמאָלט געשריבן די נאַציאָנאַליטעט פּונעם לאַנד, פּאַר וועלכן מיר האָבן געקעמפט, סיי פּאַר דער באַפּריינג, סיי כּדי איינצופירן די נייע אָר-דענונג... אָבער שפּעטער אַ ביסל האָט מען געענדערט די פּאַרמולאַרן. אין האַל-בע לבנות איז געווען אָנגעוויזן, אז מע זאָל שרייבן: טאָטער, טערק צי ייד וכ-דומה. זעט איר, אָט דער „וכדומה“ איז געווען אַ ווענדפּונקט אין דעם ענין, ביז דעמאָלט האָט יעדער חבּר געקאָנט שרייבן און זיך דעמאָלירן אזוי ווי ער האָט געפּילט אָדער געוואָלט זיך פּילן. מיט אַ מאָל האַט מען געענדערט אויך דאָס געזעץ, אז מע קאָן זיך שוין מער נישט „דערקלערן“ אין קיין אנדערער נאַציאָנאַליטעט, סידן אין יענער, אין וועלכער מען איז געבוירן. דאָס הייסט, אז די נאַציאָנאַליטעט איז נישט קיין פּשוטער „קאָפּעלוש“, וואָס מע קאָן אים פּאַרבייטן לויטן וועטער פּון דרויסן, נאָר מע האָט אים געירשנט פּון די על-טערן פּון וועלכע מע קאָן זיך נישט אָפּזאָגן, פּונקט אזוי ווי מע קאָן זיך נישט אָפּזאָגן פּונעם געשלעכט מיט וועלכן מען איז געבוירן — אויב אזוי, איז דאָך הייסט עס נישט דערלויבט צו שרייבן אנדערש ווי „ייד“... זינט דעמאָלט האָב איך און אויך אנדערע חברים ווי איך, אָנגעהויבן שרייבן נאָר „ייד“.

— דאָס הייסט, אז בעל-כרחו זענט איר צוריק געוואָרן א ייד?
— צו וואָס טויג אייך איצט אויפּצומישן אַ קאָפיטל, וואָס איז שוין פּאַר אונדז אָפּגעשלאָסן? — האָט זיך מאָנידעס ווי געבעטן ביי מיר — איר ווייסט דאָך שוין ווי אזוי סע האָט מיט מיר פּאַסירט, איז צו וואָס טויג אייך מיר צו מאַכן גראַד איצט בייז בלוט? ווילט איר אויסניצן איצט די געלעגנהייט און צולייגן צו די קלאַסישע בעל-כרחו'ס נאָך איינעם?!... אויך דאָס איז נישט ניי פּאַר מיר, איר ווייסט אז איך בין באַהאוונט אין די דריבענטשקע. אויב איר

וויילט צולייגן נאך איין בעל-כרחו, דאָס הייסט „בעל-כרחו אתה ייד“, איז זאָלט איר וויסן, אז דאָס פארטייטשט מען מיטן „כדמיך חיי“. קיינער איז נישט קיין ייד, ווייל ער וויל, נאָר ווייל ער מוז. און אויב סע געפינט זיך שוין עמעצער, וואָס וויל זיין א ייד, ער וויל זיך מנייר זיין, מיט זיין גוטן ווילן – נעמט מען אים נישט אָן, ווייל מע קאָן אים נישט אויפקלערן אז ער נעמט אויף זיך אזא שווער עול, פאר וועלכן א נישט-ייד איז נישט צוגעגרייט, איז נישט מסוּ-גל צו זיין, אויך ווען אים דאכט זיך אויס אין א געוויסן מאָמענט, אז ער איז אנטשלאָסן אָנצונעמען דאָס ייִדשע גלויבן. ער ווייסט נישט, אז דאָ האַנדלִט זיך נישט בלויז אין אָנגעמען א גלויבן. דאָ האַנדלִט זיך אויך אין אָנגעמען נישט ווייניק קרבנות-גרייטקייט פאר קידוש-השם. ער וואָלט געדארפט אייגנט-לעך זיין געוואָרנט, אז ער נעמט אויף זיך צו גיין אין די קומענדיקע קרעמא-טאָריעס פון די קומענדיקע „אוישוויצס“... צו וואָס זשע טויג אייך מיך צו רייצן? איר ווייסט דאָך, אז אויך אין דעם פאל, ווי פריער מיטן געבורט-לאַנד, האָב אייך זיך נישט געענדערט, נאָר דאָס לאַנד האָט זיך געענדערט. אייך בין דאָך געבליבן דער זעלביקער. אויך אין דעם פאל, פון דער נאציאָנאליטעט איז אויך אזוי. נישט אייך האָב זיך געענדערט מיט מיינע השקפות. אייך בין געבליבן דער זעלביקער, אָדער כמעט דער זעלביקער. נאָר די אומשטענדן האָבן זיך געענדערט...

– אויב אזוי, דערלויבט מיר צוגעבן – זאָג אייך ווי א מסקנה – מען מען דאך זאָגן, אז אי די אומשטענדן אי מיר האָבן זיך געענדערט, ווייל אויב די אומשטענדן האָבן זיך געענדערט, איז דאָך אויך נאטירלעך, אז אויך מיר זאָלן זיך ענדערן. איר זענט דאָך א דיאלעקטיקער – האָב אייך שוין איראָ-ניש צוגעגעבן – און די דיאלעקטיק לערנט אונדז, אז נאָרנישט איז נישט אייביק, אזוי ווי די אומשטענדן האָבן זיך געביטן, ענדערן זיך אויך אונדזערע האַנדלונגען. דאָס איז דאָך א קעגנזייטיקע השפעה...

– יא, דיאלעקטיש – האָט מאָגידעם געמורמלט אונטער דער נאָז. מיט דעם האָט זיך געענדיקט דאָס ערשטע קאפיטל פונעם פאָר-מולאָר.

ניין, אייך האָב נאָך צוגעגעבן די אדרעס, גאס און נומער, פארשטייט זיך, אז מיינן געוועזענע אדרעס. אייך וועל דאָך נישט שרייבן מיינן איצטיקע, אויפן עולם-אמת...

...פון תמיד איז ביי מיר געווען א שווערע ארבעט צו שרייבן אן אויטאָ-ביאָגראַפיע, צי אויסשטעלן אזא מין פישע.

אויך איצט, ווען איך האָב נאָך כמעט נאָרנישט געשריבן, קוים וואָס
איך האָב אָנגעהויבן שרייבן די עטלעכע אומשולדיקע דאטן און שוין האָט מיך
באנאָסן דער אנגסט.

עס איז נאָך גוט, וואָס סע האָט אָנגעהויבן טאָגן און מיר זענען געצווינגן-
גען איבערצורייסן און אָפלייגן אויף מאָרנן. דאָס הייסט אויף היינט אָונט, ווען
מתים מעגן ארויסגיין. פון וואו זאָל איך געווען וויסן אז דאָס וועט אזוי פיל
צייט נעמען?! ...!

ווי בויםל אויפן וואסער

איך האָב זיך מיטאמאָל דערזען ארומגערינגלט פון אלע זייטן מיט ניי-
 געריקע גשמות, יאָס זענען געקומען קוקן אויף מיר, ווי אויף א בייז וואונ-
 דער. טייל פון זיי האָבן מיר געשטעלט פראַנז, וואָס און ווי אזוי. טייל, ווידער,
 האָבן גישט געשטעלט קיין שום פראַנע. זיי זענען בלויז געשטאנען ווי פון א זייט
 און געשמייכלט. זיי האָבן נאָרגישט געזאָגט. זיי האָבן בלויז געקוקט אויף מיר
 און האָבן געשמייכלט. און דער דאָזיקער שמייכל האָט מיך מער געערנערט ווי
 אלע פראַנז, וואָס מע האָט מיר געשטעלט. דער שמייכל איז דאָך נישט געווען
 קיין פשוטע פראַנע, אויף וועלכער מע ווארט אן ענטפער. עס איז געווען פיל
 מער. דער שמייכל גופא איז דאָך געווען אי א פראַנע אי אן ענטפער...

יענע וואָס האָבן ארויסגעזאָגט זייער נייגעריקייט, האָבן זיך געוואונ-
 דערט: ווי אזוי איז עס מענגלעך, אזא גשמה זאָל אליין זיך מסרן און ארויסרופן קעגן
 זיך דאָס בית-דין, אז מע זאָל זי משפטן?! טייל האָבן גאנץ אָפן געזאָגט, אז
 א בר-דעת טוט עס נישט. יא, אז מע זאָל מסרן א צווייטן, דאָס יא. דאָס האָט
 מען שוין געהערט, אָבער זיך גופא צו מסרן, זיך גופא איבערצוגעבן אין די
 הענט פון שרים, וואָס טרייבערן די נאל ביי איינעם ביז ער זעט זיך קוים אפיר-
 גענאנגען פון אזא משפט — אָט דאָס קאָן טון בלויז איינער, וואָס איז דער-
 נאנגען אין א מצב פון א זעלבמערדער.

אָט יענע, וואָס האָבן מיר געשטעלט די פראַנז, האָבן דאָך מיך געהאלטן
 פאר א נאָרמאלער גשמה, אנדערש וואָלטן זיי דאָך מיר קיין פראַנז נישט
 געשטעלט. אָבער יענע וואָס האָבן בלויז געשמייכלט — אָט יענע האָבן מיך
 שוין נישט געהאלטן פאר קיין „נאָרמאלן“. טאקע צוליב דעם האָבן זיי שוין
 נישט געהאט צו מיר קיין טענות און מיר שוין קיין שום פראַנז נישט געשטעלט.
 זיי האָבן שוין געהאט דעם ענטפער אויף זייערע ליפן. זיי האָבן אים אויסגע-
 דריקט מיט זייער ביטול-שמייכלע, אז ביי אזא פארשוין ווי איך האָבן זיי שוין

נישט וואָס צו פרענען. פאר זיי איז שוין אלץ קלאָר נישט ווי דער טאָג, נאָר ווי די „נאכט“...

און איך בין געשטאנען אין דער מיטן, ווי א נאר אויפן מארק, ארום-
גערינגלט פון די נשמות, וואָס האָבן נאָך אלץ געווארט אן ענטפער, אן אויפ-
קלערונג פון מיר, פאר וואָס איך בין גענאנגען צום סטיגור אים בעטן אז מע זאָל
מיך אויך משפטן, כדי איך זאָל אויך זיין מיט „לייטן גלייך“.
און פלוצים, וועמען האָב איך דערזען צווישן די פרעגערס? – קאָפּ-
מאנען.

דאָס איז שוין געווען פאר מיר אן איבערראשונג. עס איז דאָך שוין
פאריבער א שיינע עטלעכע יאָרן זינט איך האָב אים נישט באגעגנט. איך קאָן זאָגן,
אז זינט זיין משפט האָב איך אים מער נישט געזען. מסתמה האָבן זיך אונ-
דזערע וועגן געקרייצט, אונדזערע גורלות האָבן זיך אויסגעמיטן, ווילגדיק
אָדער נישט-ווילגדיק, איצט האָבן מיר זיך באגעגנט.

איך האָב באמערקט, אז ער האָט זיך אויך פונקט אזוי דערפרייט ווי
איך, ווען ער האָט מיך דערזען. ער איז אָבער צוגעשטאנען צו יענע וואָס האָבן
מיך געמוטשעט מיט זייערע פראגעס. ער האָט זיך אָבער צוריקגעהאלטן עס
צו טון בפרהסיא. אפשר האָט ער נאָך געדענקט ווי אזוי איך האָב אינטערווע-
נירט און זיך געמאָלדן פרייוויליק פאר אן עדות ביי זיין משפט, און האָב זיך
אקעגנעשטעלט אויך זיין סטיגור, און האָב דאָך עפעס אויפגעטון, אז מע זאָל
אים נישט קוויילן אזוי פיל דאָס הארץ. יא, ער האָט זיך עס מסתמה אויך דער-
מאנט פונקט ווי איך.

ער האָט מיך אוועקגערופן אין א זייט, כדי מיר זאָלן קאָנען רעדן
צווישן פיר אויגן.

– וואָס האָט אייך באוואויגן – איז קאָפּמאן ארויס מיט לשון – אז
איר זאָלט אייך אריינגלייגן אין א קראנק בעט? צו וואָס האָט עס אייך געטויגט,
אז מע זאָל אייך משפטן, ווען איר האָט זייער גוט געמענט דעם מעטאָד פון מש-
פטן, מיט וואָס פאר א „יושר“ איר האָט צו טון?

– אפשר איז עס אייך שווער צו פארשטיין, חבר קאָפּמאן, ווייל איר
האָט נאָך אזעלכס נישט איבערגעלעבט – האָב איך געפרוואווט אים עס
אויפקלערן.

– איך האָב נישט איבערגעלעבט?! – האָט זיך קאָפּמאן אָפגעשטעלט
א פארחידושטער – איר קאָנט דאָך מיין ביאָגראפיע, איז ווייסט איר דאָך, אז
איך האָב נישט ווייניק איבערגעליטן און איבערגעלעבט אויף ביידע וועלטן, איך
אפילו שוין דאָ, אויפן „עולם-האמת“...

— איר האָט מיך נישט פארשטאנען, חבר קאָפּמאן — האָב איך אים איבערגעשלאָגן די רייד — נישט פון אזא מין איבערלעבן רעד איך. איך רעד וועגן אזא מצב, ווען דו ביסט נישט קיין פאראורטיילטער נישט אין גיהנום און נישט אין גן-עדן, ווען דו ביסט אין ערגעץ נישט פאררעכנט, און קיינער שענקט דיר היין אויפמערקזאמקייט נישט. זאָגט נאָר, וועמען קאָן איך האָבן פאר א חבר, מיט וועמען זיך אדורכצורעדן א וואָרט? מיט נאָך נישט קיין געמשפּטע, ווי איך בין? נו, יאָ, נייען אָבער אדורך עטלעכע חדשים צי א יאָר און — מע משפּט זיי. נאָר בלויז איך בלייב אויף דער „טרוקעניש“, בעת אלע שווימען אין „טייך“, איז וויל איך אויך זיין מיט „לייטן גלייך“. אָדער — אָדער, אָדער אין גן-עדן אָדער אין גיהנום... נאָר איך איינער בלייב ארויס פונעם כלל. קאָנט איר עס פארשטיין?!

קאָפּמאן קוקט מיך אָן, גלייך ער וואָלט נישט פארשטאנען וואָס איך רעד צו אים. דערנאָך האָט ער איבערגעריסן דאָס שווייגן:

— מיינט איר, אז מע וועט אייך שוין צוליב טון אייער „במשה“ און מע וועט אייך שוין יא משפּטן וועט אייך שוין בעסער זיין? איר זענט אזוי זיכער ביי אייך אז מע וועט אייך דערקלערן „זכאי“ און איר וועט תיכף אריין אין גן-עדן?... וואָס וועט איר טון, אז איר וועט האָבן א משפּט, ביי וועלכן איר וועט דארפן קעמפן מיט אזעלכע „שדים-מטיגורם“ ווי איך האָב געהאט, איר גע-דענט דאָך אוודאי וואָס פאר א משפּט איך האָב געהאט — איז גלייבט איר אז עס וועט אייך בעסער זיין, אויב מע וועט אייך שוין יא משפּטן?!

— יאָ, איך בין איבערצייגט — האָב איך געזאָגט אן אנטשלאָסענער — אז פריער אָדער שפעטער וועט דער אמת זיגן. דער יושר מוז זיגן...

— אנו — זאָגט קאָפּמאן מיט אן איראָנישן שמייכל, וואָס איך האָב ביי אים כמעט קיין מאָל נישט געזען. עס ווייזט אָבער אויס, אז זינט מיר האָבן זיך שוין נישט געזען, איז ער גאָר קלוגער געוואָרן, רייכער אין דערפארונג, איך האָב געליענט זיין דערפארונג אין זיין שמייכלע — אנו, זאָגט ווייטער. איך בעט אייך, חבר זעליקאוויטש, זאָגט ווייטער: „דער אמת מוז ארויסגיין ווי בויםל אויפן וואסער“, זאָגט, זאָגט... איך האָב שוין לאנג נישט געהערט די דאזיקע פראַזן וועגן „בויםל אויפן וואסער“...

— וואָס הייסט — רייס איך אים איבער זיינע איראָנישע ריידעלעך — איר גלייבט שוין נישט אין „גערעכטיקייט“, איר גלייבט נישט אז דער אמת מוז זיגן?

— וואָס הייסט איך גלייב נישט — זאָגט שוין קאָפּמאן א טרויעריקער — איך גלייב, וואָס הייסט איך גלייב נישט? אלע גלייבן מיר „מער וויניקער“

אין אמת און אין יושר... אָבער, זעט איר, חבר זעליקאוויטש, איך וועל אייך אויסזאָגן א סוד, אויב איר ווייסט עס נאָך נישט. און עס ווייזט אויס ווייסט איר עס נאָך נישט, אז אלע די וואָס האָבן מיטגעמאכט דעם גאנצן וועג, וואָס איך האָב אדורכגעמאכט, אלע גלייבן מיר אין אמת, אז דער „בוימל וועט ארויף פון דער אויבן, אויפן וואסער“ – מע דארף אָבער צוגעבן אזוי ווי איר האָט נאָר וואָס זיך אויסגעדרויקט, אז „פריער אָדער שפעטער“. יא, פריער אָדער שפעטער מוז טאקע דער אמת טריאומפירן, מוז דער בוימל ארויף אויפן וואסער, אָבער די פראגע שטעלט זיך „וועזן?“.

– וואָס הייסט „וועזן?“ – זאָג איך א פארהיידשטער צו קאָפּמאנען – ווען מע משפט. ווען מע אנאליזירט די מעשים פון דער נשמה, ווען מע לייגט אויף דער וואָג די מצוות און די עבירות אויף דער וואָגשאַל, און...

– און וואָס? וואָס „און“? – צעשרייט זיך קאָפּמאן, אז אויפגערגע-טער – איר האָט דאָך שוין געזען נישט איין משפט, וואָס זשע איז געוואָרן פון יענע נשמות, וואָס איר האָט געזען אזעלכע „גליקלעכע“, וואָס האָבן יא זוכה געווען צו ווערן געמשפט? האָט איר אפשר געזען, אז „דער בוימל איז ארויף אויפן וואסער“? ניין, איך איינער האָב געזען מערער פאלן, ווען אָנ-שטאָט דעם בוימל אויפן וואסער האָב איך געזען די נשמות „אונטערן איין“...

– וואָס הייסט „אונטערן איין“? – פרעג איך שוין – מע האָט זיי סוף כל סוף דאָך געגעבן גערעכט. דער יושר האָט דאָך געזיגט, ניין?

– אויב איר ווילט אזוי זאָגן – מאכט קאָפּמאן א רעזיגנירטער, זעענ-דיק אז איך האָב כמעט נאָרנישט פארשטאנען פון דעם אלעמען, וואָס ער האָט מיר געזאָגט – אויב איר זענט צופרידן פון אזא „יושר“, איז האָט איר שוין רעכט, האָט איר שוין גוט געטון און האָט אייך משתדל געווען אז מע זאָל אייך אויך משפטן. איך איינער וואָלט עס שוין נישט געווען געטון...
– וואָס וואָלט איר שוין נישט געטון? – האָב איך נישט פארשטא-נען, וואָס ער האָט געוואָלט זאָגן.

– איך וואָלט שוין מער צופרידן געווען מע זאָל מיך געווען נישט מש-פטן, איידער מע זאָל מיך יא משפטן, פארמשפטן פאר אומזיסט און אומנישט... איר, חבר זעליקאוויטש, ווייסט נישט וואָס א נשמה פילט ווען מע פארמשפט זי? יא, טאקע ווען אייגענע, נישט פרעמדע, פארמשפטן זי אומזיסט און אומ-נישט – נאָר פון רישעות? ניין, איר ווייסט עס נישט. איר האָט עס נישט גע-פילט אויף אייער אייגענער הויט – דעריבער רעדט איר אזוי...

– דער יושר מוז דאָך אמאָל זיגן... – צעשרייט איך מיך ווילד צו קאָפּמאנען.

— ...ווי „בוימל אויפן וואסער“... זאָגט, זאָגט. שיכורט אייך אליין אָן מיט די דאָזיקע אויסגעדראָשענע פראַזן. יאָ, אָבער „בוימל“, אָט דאָס זעט איר, געפינט זיך זייער זעלטן. פיל עפּטער געפינט זיך דאָס וואסער... און אויב דער דער בוימל קומט שוין יאָ אמאָל ארויף אויפן וואסער, און עס איז אַ ביסל צו שפּעט? — שטעלט מיר קאָפּמאן די פראַגע און ווארט פון מיר, אז איך זאָל אויף איר ענטפערן.

— וואָס הייסט „צו שפּטעט“? פארן אמת איז קיין מאָל נישט צו שפּעט — וויל איך זאָגן אַ גלייכניגטיקער — פריער אָדער שפּעטער מוז דער אמת ארויס, און אויב שפּעט, איז וואָס? זאָגט מען דאָך, אז בעסער שפּעטער איידער קיין מאָל נישט...

— מיט אָט די ווערטלעך, חבר זעליקאוויטש, וועט איר מיך נישט אי-בערצייגן. אפשר אין אנדערע פאלן איז עס גילטיק. אָבער דאָ, אין דעם פאל, איז עס נישט גילטיק, דאָס ווערטל. דאָ, אָדער דער אמת גייט ארויס פון דער אויבן ווי „בוימל“ צו דער צייט, אָדער ער זאָל שוין קיין מאָל נישט ארויס-גיין... וואָס ווילט איר, מע זאָל אייך רעהאביליטירן „פאָסט מאָרטעם“!... איך איינער בין עס מוחל.

קאָפּמאן האָט זיך אָפּגעזאָגט זיינס און איז אויסגעווען די צייט, גלייך ער וואָלט זיך אזוי געבייזערט אויף מיר, וואָס איך פארשטיי נישט אזא עלע-מענטארע קאָגניק, אז ער האָט מיך איבערגעלאָזט אָן אַ „זיי געזונט“.

ווער איז א ייד?

איך האָב געמיינט, אז דערמיט האָב איך פארענדיקט דאָס ערשטע קא-
פיטל פון דער „פישע“, דער אריינפיר צו דער אויטאָביאָגראַפיע. ווייל די ביאָ-
גראַפיע גופא קומט דאָך ערשט שפעטער, מיט אירע שווערערע פראַגן, אויף
וועלכע מע דארף ענטפערן נישט מיט א וואָרט-צוויי, נאָר מע דארף באַשרייבן
באריכות, אז סע באַניסט דער קאלטער שוויים ביז מע געפינט אן ענטפער, וואָס
זאָל זיין ווינציקער מסוכנדיק. אזוי האָב איך געמיינט, אז דאָס וואָס איך האָב
שוין אָנגעשריבן איז דאָס לייכטסטע. לאָזט זיך אָבער אויס, אז מאָנידעס האָט
נאָך געהאט צוצוגעבן זיינע פירושים.

ווען מיר האָבן זיך ווידער באַגעגנט, האָט ער מיך נישט געלאָזט פאָר-
זעצן. דאָס הייסט נישט, אז ער האָט מיר געזאָגט אז מיר זאָלן נישט פאָרזעצן,
נאָר ער האָט מיך ווי געשטערט עם צו טון, ווייל ער האָט מיך אריינגעצויגן אין א
שמועס וועגן דעם וואָס איך האָב געשריבן געכטן, אז סיי ווי סיי האָב איך נישט
געקאָנט פאָרזעצן.

— אין שייכות מיט דער נאציאָנאַליטעט — האָט ער אָנגעהויבן זיין
קאָמענטאר ווי געוויינטלעך, קודם שטיף, רואיק, דערנאָך האָט ער זיך צעהיצט
— איז עם ביי אייך נישט גענוג קלאָר... איר האָט נישט פארשטאַנען, אז
דאָס דעקלאַרירן זיך פאר א ייד, אָדער פאר א היימישן בירגער, פונעם וואוינ-
אָרט פון א ייד אין געגעבענעם לאַנד, איז נישט באַלאַנגען אין גאַנצן אין נא-
ציאָנאַלן צי אפילו נאציאָנאַליסטישן געפיל פון א ייד, מע קאָן זאָגן אז אויך
דאָס איז א היסטאָרישע דערשיינונג, אָדער באַגריף, דיאַלעקטיש גערעדט (אוי,
ריבונג-של-עולם, ווידער האָט ער מיך גענומען מיטן דיאַלעקטישן מאַטעריאַ-
ליזם און מאַטעריאַליסטישער דיאַלעקטיק!). יעדע תּוּפּה איז געווען אנדערש
געפאָרעמט, לויט די באַדינגונגען פון יענער תּוּפּה. דערמיט דערקלערט זיך,
וואָס אין איין תּוּפּה האָבן מיר זיך דערקלערט פאר בירגער און אויך צו דער

געהעריקייט צו דער נאציע פונעם לאַנד, ווידער אין אן אנדערער תקופה האָבן מיר זיך שוין דערקלערט בפירוש פאר יידן, נישט ווייל מיר האָבן עס געוואָלט אזוי, נאָר ווי איר האָט געוואָלט זאָגן „בעל-כרחו“ ווייל די באדינגן האָבן זיך געביטן און עס פון אונדז געפאָדערט.

— איך האָב געזאָגט — האָב איך אים איבערנעריסן די רייד — אז מיר זענען צוריק געוואָרן יידן, ווייל מע האָט אונדז געצוואונגען עס צו זיין.

— גיין — האָט מאַגידעס שוין אויסגערופן — איר האָט מיך שלעכט פאר-שטאנען. דאָ האַנדלעט זיך נישט אין דעם צי מע האָט אונדז געצוואונגען צי נישט. דאָ איז געשען עפעס טיפערס ווי אייך דאכט זיך אויס... נישט די נישט-יידן האָבן אונדז געצוואונגען, נאָר די יידן נופא האָבן אונדז געצוואונגען, זיי האָבן געשאפן די באדינגען, אז מע זאָל אונדז צווינגען.

— איך ווייס נישט, וואָס איר זענט אויסן מיטן דאָזיקן פשטלען — איר זאָגט דאָך בפירוש, אז מע האָט אונדז געצוואונגען, אז מיר זאָלן זיך דער-קלערן פאר יידן. הייסט עס דאָך, אז איר זענט מודה אז מיר האָבן עס נישט אלע מאָל געוואָלט מיט אונדזער אייגענעם ווילן.

— נו, יאָ — זאָגט שוין מאַגידעס, אָבער ער האָט זיך נישט אָפגע-שטילט. אדרבה, ער איז נאָך מער צעהיצט געוואָרן — טייל פון אונדז האָבן זיך געפילט געצווינגען ווייל פון זייער אייגענעם ווילן האָבן זיי זיך נישט דערקלערט פאר קיין יידן. טאקע אהער וויל איך אַנקומען, כדי אייך צו דערקלערן ווי אזוי זאָל איך אייך זאָגן, וויסנשאפטלעך, צי טעאָרעטיש, ווי אזוי עס איז געשען. מאַגידעס האָט זיך אָפגעשטעלט א וויילע, גלייך ער וואָלט געזוכט דעם פאָדעם, וואו אַנצוקניפן זיין טעאָרעטישע מיינונג. איך בין זיכער אז ווי אזוי איך קאָן אים שוין, וועט ער סוף-כל-סוף דאָך מוזן אַנקומען צו א גמרא-ווערטל, ווי זיין שטייגער איז שוין. ער האָט דאָך געהאט א ריזיקן זכרון פון א זעלטע-געם כפי און אויף יעדן ענין האָט ער געהאט א ציטאט, פינקטלעך, גלייך ער וואָלט עס ערשט היינט געלייענט.

— געשען איז עס דאָך בהדרגהדיק — האָט מאַגידעס פאָרגעזעצט — און מע וואָלט עס געקאָנט איינטיילן אין תקופות. די ערשטע תקופה איז גע-ווען אין די צייטן פון תיכף נאָך דער איבערקערעניש, ווען די יידישע עסקנים זענען געווען ביי דער „מאכט“. און אז זיי זענען געווען די וואָרט-זאָגער, האָבן זיי אויך דיריגירט די אידעאָלאָגישע ליניע, און זייער „ליניע“ האָט געפירט צו א נאציאָנאַל-ניהיליזם, אום זענען דעמאָלט נישט געווען קיין טערקן צי טאָ-טערן נאָר בלויז „מענטשן“, רעוואָלוציאָנערן... אין דער צווייטער תקופה ווען די „מאכט“ האָט זיך ביסלעכווייז ארויסגענליטשט פון די יידישע הענט,

הָאָט מען שוין דעמאָלט אָנגעהויבן איינפירן נייע פּאַרמולאָרן, ווען געבן וואָרט „נאַציאָנאַליטעט“ האָט מען אין האַלבע לבנות צוגעגעבן ווי אַ ביישפּיל: „טערקן, יידן וכדומה“. אין דער דאָזיקער תקופה האָבן טייל געשריבן זייער נאַציאָנאַ-ליטעט „ייד“ און טייל האָבן ווייטער זיך נישט געמאַכט וויסנדיק און ווייטער געשריבן, ווי פּריער, די נאַציאָנאַליטעט פונעם רוב באַפעלקערונג, כדי נישט צו זיין אין דער מינדערהייט, כדי נישט צו זיין איבעריק. אין דער דריטער תקו-פה האָט מען מער נישט דערמאנט דאָס וואָרט „ייד“. מסתמה האָט עס פאַר-לויזן פון דער וויכטיקייט. אין דער דאָזיקער צייט האָט מען שוין אַרויסגע-לאָזט אויך דאָס וואָרט „וכדומה“ און מע האָט איינגעפירט אַ ניי וואָרט, אָדער בע-סער געזאָגט, צוויי ווערטער: „און אנדערע“. דאָס האָט געזאָלט הייסן, אז סע זענען נאָך פאַראן אויך אנדערע נאַציאָנאַליטעטן, וואָס זענען קלענער אין דער צאָל און אין דער וויכטיקייט. לוינט זיך דען זיי אויסצורעכענען? האָט מען געזאָגט „און אנדערע“. אין דער תקופה האָט מען שוין געשריבן, כמעט אלע האָבן שוין איצט געשריבן, אין דער רובריק פאַר נאַציאָנאַליטעט: „ייד“. פאַר וואָס? ווייל סע האָט שוין נישט געהאַט קיין זין אויסצובאהאַלטן, מע האָט שוין געוואוסט, אז אפילו מע וועט עס שוין אליין נישט שרייבן, וועלן עס אנדערע „צושרייבן“...

מאָגידעס האָט זיך אָפגעשטעלט און נישט פאַרענדיקט די פּראַזע. ער האָט זיך, ווייזט אויס, דערמאנט אין עפעס און ער טראַכט אַ ביסל, כדי עס אַריינצושליפּן אין זיין „נאַציאָנאַליטעטן-קאָמענטאַר“.

— יאָ, איך האָב זיך דערמאנט — האָט מאָגידעס פּאַרגעזעצט — איך האָב עס געהערט אין אַ קאָמעדיע-ספּעקטאַקל. מע האָט געפּרעגט אַ ייד: פון וואָס פאַר אַ נאַציע זענט איר? האָט ער געענטפּערט: „און אנדערע“... פאַר-שטייט זיך אז דער עולם האָט געלאַכט. מע האָט נישט געדאַרפט קיינעם פאַרטייטשן, וואָס ער האָט געוואָלט זאָגן.

— איך האָב אָבער נאָך נישט פאַרשטאַנען — האָב איך געפּרעגט מאָ-גידעסן — ווי אזוי איז עס אַ היסטאָרישע דערשיינונג, אָדער ווי אזוי איר האָט געוואָלט זאָגן, אז עס איז אַ היסטאָריש-דיאַלעקטישע דערשיינונג?
— איך האָב נאָך נישט געענדיקט, וואָס איילט איר זיך, איר גייט שוין צום משפּט?!
— וואָס איך אייל זיך?! — זאָג איך מיט אַ שמיכל — איך וויל ענ-

דיקן די פּישע, אפּשר וועל איך דאָך זוכה זיין, אז מע זאָל מיך אויך משפּטן.
— איילט אייך ווינציקער מיט אייער משפּט — זאָגט צו מיר מאָגידעס גאַנץ ערנסט — איר מיינט, אז מע וועט אייך שוין משפּטן וועט אייער מצב זיין

א בעסערער? אמת, די באדינגן האָבן זיך אָנגעהויבן ענדערן. סע האָט אָנגע-
הויבן בלאָזן א פרישער ווינט. סע זענען שוין פארביי די צייטן, ווען דער קטי-
גור האָט געטון מיט די נשמות וואָס ער האָט געוואָלט. אָבער דאָך פארשטיי
איך אייך נישט. וואָס האָט איר אייך אזוי פארלייגט, אייגנטלעך, אז איר ווילט
למען-השם אז מע זאָל אייך משפטן?

— איך ווייס נישט צי סע וועט זיין בעסער נאָכן משפט, אָבער איך ווייס
אז אומגעשפט אין נישט גוט. יעדער קומט אויף מיר ווי אויף א ווייסער
וואָראָגע.

— אגב, וואָס קומט איר תמיד מיטן פארגלייך צו א ווייסער וואָראָגע?
— זאָגט מאָנידעס לאַכנדיק — איר זאָלט וויסן, אז איך האָב געהערט אָדער
געלייענט ערגעץ, אז סע האָט זיך געפונען א ווייסע וואָראָגע, אמת זעלע-
נער, אָבער סע האָט זיך געפונען.

— איך האָב דען געזאָגט, אז סע זענען נישט פאראן קיין ווייסע וואָ-
ראָגעס! איך האָב גאָר געזאָגט, אז דווקא ווייל זיי זענען זעלענע, קומט
מען אויף זיי ווי אויף א חידוש... אָבער לאָמיר נישט אָפּווייכן פון אונדזער
שמועס: איר האָט געוואָלט זאָגן וועגן טעאָרעטישן יסוד פארן דעקלאַרירן
זיך אָדער נישט פאר א ייד.

— יאָ — האָט מאָנידעס ווי זיך דערמאנט, וואו ער איז געבליבן — איך
וועל עס אייך באלד דערקלערן, אז די תקופות זענען געווען איינגעטיילט לויט
דעם, אין וועמענס הענט סע האָט זיך געפינען די „מאכט“. בעת די יידן זענען
געווען די וואָרט-זאָגער אין דעם אירעאָלאָגישן היכל, דעמאָלט זענען אויך
די געזעצן געווען אזעלכע, אז יעדער בירגער האָט זיך געקאָנט דערקלערן
אין סיי וועלכער נאציאָנאליטעט ער האָט געוואָלט, און מע האָט עס אָנגענומען
פאר גילטיק. ערשט שפעטער האָט זיך אויך דאָס געזעצגענדערט. וואָס איז די
סיבה?

— דער יסוד פון דער סיבה — האָב איך געפרוואווט אויסבעסערן מאָ-
נידעסן, כדי סע זאָל ווינציקער געדויערן דער פירוש — מיינט איר...
— אויב איר ווילט — זאָגט מאָנידעס, אָן דעם אז ער זאָל זיך אָפשטעלן
— זאָל זיין דער יסוד, דער אירעאָלאָגישער יסוד פאר דער דאָזיקער דערשיי-
נונג. עס איז געווענדט ווער עס איז דער וואָרט-זאָגער אין דאָזיקן ענין. למשל,
אויב איר וועט זוכן אין אן ענציקלאָפּעדיע די דעפיניציע וועגן דעם וואָרט
„ייד“, וועט איר באלד קאָנען באמערקן, אז ווען דער מחבר איז געווען א ייד,
האָט ער עס אנדערש פארשטאנען, ווי ווען דער מחבר פון דער ענציקלאָפּעדיע
איז געווען א נישט-ייד.

— וואָס האָט עס דען צו טון מיטן זיין א ייד — פרעג איך פארוואונדערט
— צו פארטייטשן א באגריף? דאָס דארף דאָך זיין אָביעקטיוו, דאָס איז דאָך
א וויסנשאפטליכער לינגוויסטישער באגריף?!

— איר האָט ווידער א טעות, ווען איר מיינט, אז וויסנשאפט איז אן אָבי-
עקטיווער ענין, איך האָב דאָך אייך שוין וויפל מאל געזאָגט, אז גאָרנישט וואָס
נייט ארויס פון מענטשליכן מויל, פונעם מוח, איז נישט אָביעקטיוו, ווייל דער
מענטש איז נישט קיין אָביעקט, נאָר א „סוביעקט“. ממילא איז ער, אויך ווען
ער לייקנט עס בפירוש, סוביעקטיוו כמעט אין אלע זיינע האנדלונגען און גע-
דאנקען. סיי ער זאָגט זיי ארויס סיי נישט... דערפאר זאָג איך אייך, אז אויב
א ייד, א מחבר פון אן ענציקלאָפּעדיע האָט פארטייטשט דאָס וואָרט „ייד“, האָט
ער עס געזאָגט אויף דעם אופן: „דער וואָס פראקטיצירט דאָס מאָזאישע
גלויבן“, ... זעט איר, ער האָט זיך באגרענעצט אויף בלוז זעקס ווערטער, אָבער ער
האָט דאָ אריינגעלייגט זיין גאנצע אַני-מאַמיו. לויט דעם דאָזיקן פירוש, איז
דער וואָס פראקטיצירט נישט די יידישע אמונה, ער דאוונט נישט, צי ער לייגט
נישט קיין תפילין, עסט נישט קיין כשרס, דער איז שוין נישט קיין „ייד“, ממי-
לא קאָן ער זיך שוין דערקלערן פאר וואָס פאר א נאַציאָנאַליטעט ער וויל. אזוי
פארטייטשט דאָס וואָרט, אָדער דעם באגריף „ייד“, איינער וואָס איז א ייד, אָבער
ער וויל זיך דערפון אָפּזאָגן... פאקטיש איז עס נישט ריכטיק. לויטן יידישן
דין איז דער א ייד, וועלכער איז געבוירן פון א יידישער מוטער, סיי ער דאוונט
יאָ סיי ער דאוונט נישט. נאָך מער, אפילו ווען ער שמד זיך פופצן מאל מיט
שווענצלוואסער בלייבט ער א ייד, אמת, א זיגדיקער ייד — אָבער א ייד.

— דארף זיך דען אַריענטירן דער מחבר פון אן ענציקלאָפּעדיע — פרעג
איך מאַגנדרעסן — ווען ער וויל פארטייטשן א באגריף, לויט דעם יידישן דין?
— איך זאָג נישט, אז ער זאָל נעמען דעם יידישן דין פאר א יסוד פאר
זיין דערקלערונג. איך האָב עס אָבער דערמאנט ווי א ביישפּיל. נאָר אז איר ווילט
וויסן איז ער א ייד אויך נישט לויטן יידישן דין. אויך איז דער פראקטישער
טאָגטעגלעכקייט וועט מען פאררעכענען פאר א ייד סיי ער היט אָפּ די יידישע
דינים סיי נישט. עס איז גענוג אז איך זאָל אייך דערמאנען אין יענעם ווייץ, וואָס
מע דערציילט וועגן א דאָרפס-ייד, וואָס האָט שוין נישט געקאָנט איבערטראָגן
די ביזוינות, אז מע זאָל אים נאָכשרייען „זשיד“, האָט ער זיך באקלאָגט פארן
גלח, האָט אים יענער געעצהט, אז ער זאָל זיך שמדן, דאָס איז לויטן גלחם מיי-
נונג, די איינציקע רפואה. וועט ער זיך שמדן וועט מען אים מער נישט נאָכשרייען
„זשיד“. דער פאָלקלאָר דערציילט אָבער, אז יענער ייד האָט זיך טאקע געשמד,
אָבער ער איז דאָך נישט פטור געוואָרן פון די „שרייערס“. פון איצט אָן האָט

מען אים טאקע נישט נאָכגעשריגן „זשיר“, נאָר „געשמדטער זשיר“... די געשיכ-
טע האָט שוין אזוי פיל מאָל באוויזן, אז עס איז נישט מעגלעך ארויסצוקריכן
פון דער איינגענער הויט, דאָס מאָל פון דער יידישער הויט... נאָר מער, איך וועל
איך ווייזן א ביישפיל פון אן ענציקלאָפּעדיע, וואָס האָט געהאט דעם זעלביגן
מחבר, א נישט-ייד, אָבער זי איז ארויסגעגעבן געוואָרן אין פארשידענע אויס-
נאכעם, מיט עטלעכע יאָר שפעטער ווי די פריערדיקע אויסנאכעם, און איר
וועט געפינען די ענדערונגען פון דער טייטש פונעם וואָרט „ייד“, לויט דער
תקופה, אין וועלכער סע האָט זיך געדרוקט די ענציקלאָפּעדיע. איך וועל איך
בכוון נישט זאָגן דאָס יאָר, אין וועלכן סע האָט זיך געדרוקט די ענציקלאָפּע-
דיע, אָבער אויב איר וועט זיין אויפמערקזאם וועט איר עס קענען דאָס איין אונ-
טערשיידן לויט די תקופות וואָס איך האָב איך פריער געזאָגט: די ענציקלאָפּע-
פּעדיע פארטייטשט דאָס וואָרט „ייד“ אזוי: „א מאנצביל, וועלכער געהער צו
א פארשפרייט פאָלק אין כמעט אלע לענדער פונעם ערד-קייטלעך, נאָכפאָלגער
פון דער באפעלקערונג פון פארצייטיקער פאלעסטינע אָדער פון אנדערע בא-
פעלקערונגען, וועלכע האָבן אָנגענומען דאָס מאָזאישע גלויבן“. ווען מע לייענט
אָט דעם פארטייטש, איז עס אן אומשולדיקער פירוש אָן שום טענדענציע-
זע כוונות, אָן שום בייזוויליקייט. אדרבה, עס איז קלאָרער פארטייטשט און
גענטער צום אמת, ווי דער פארטייטש וואָס איך האָב אים איך פריער געזאָגט,
וואָס סע האָט געמאכט דער יידישער מחבר... איך וועל איך דערמאנען דעם
נייערן פירוש פונעם זעלביגן מחבר, אין א נייער אויפלאגע: „אלגעמיינער נאָ-
מען גענעבן דער באפעלקערונג פון יידישן (מאָזאישן) גלויבן, אָפּשטאמיקע
פון די פארצייטיקע איינוואוינער פון פאלעסטינע און פון אנדערע באפעלקע-
רונגען, וואָס זענען צוגעשטאנען צום יודאָים“... עס איז, ווי מע קאָן באמערקן,
זייער ענלעך, און דאָך איז ער אן אנדערער. צו וואָס האָט געדארפט דער
מחבר, דער זעלביקער, א נייע פאָרמולירונג פארן זעלביגן באגריף? דאָס ווייסט
מען, פארשטייט זיך, נישט. אָבער מע קאָן זיך מערקן, אז די צייטן האָבן זיך
געביטן (הגם די „באפעלקערונג“ איז געבליבן די זעלביקע!) האָט שוין דער
אלטער פירוש נישט געקאָנט באפרידיקן דעם מחבר, האָט ער געזוכט א נייעם
פירוש... פאר וואָס? ווייל סע האָבן זיך געביטן, די באדינגן, די תקופה די נייע,
האָט געמוזט מיט זיך ארויסרופן נייע פארטייטשן. דאָס איז דיאלעקטיק, סיי
דאָס וואָרט שטייט איך יאָ אָן סיי סע שטייט איך נישט אָן... א באווייזן, אז אין
דער קומענדיקער אויסנאכע איז ווידער געענדערט געוואָרן דער פירוש: „א פאר-
שוין (פון מאָזאישן גלויבן) וועלכער געהער צו דער באפעלקערונג, וואָס שטאמט
לויט דער טראדיציע פון אלטערטימליכן ישראל און יהודה; א מענטש וואָס

געהער צו דער הויפטבאפעלקערונג פון דער היינטיקער מדינת ישראל... איך
האָב אייך נישט געזאָגט ווען סע זענען דערשיגען די פארשידענע אויסנאבעם
פון דער זעלביקער ענציקלאָפּעדיע, אָבער מע קאָן זיך משער זיין ווען, בערך,
זיי זענען דערשיגען,

— אָבער וואָס ווילט איר דערמיט זאָגן? — האָב איך איבערגעפרעגט
מאָנידעסן נאָך זיין לאַנגן מאָנאָלאָג — איך ווייס נישט וואוהין איר ווילט דער-
מיט אַנקומען.

— איך האָב אייך געוואָלט באווייזן ווי אזוי סע האָט זיך בהדרגהדיק
אנטוויקלט דיאלעקטיש דער באגריף וועגן דער נאציאָנאלער-צוגעהערקייט,
אזוי אז מיר האָבן געשריבן אונדזער נאציאָנאליטעט לויט דער תקופה און
דער צייט אין וועלכער מע האָט אונדז געפרעגט...

— ווען זשע וועל איך פאָרזעצן שרייבן ווייטער מיין פישע? — פרעג
איך אין שפאס.

— מיר וואָלטן אויך איצט געקאָנט פאָרזעצן, אָבער איר וועט עס מוזן
טון אַז מיר — זאָגט מיר מאָנידעס אַ ביסל פארזאָרט — ווייל איך בין גערופן
געוואָרן צום קטיגור... ער האָט געזאָגט, אז איך דארף געבן עטלעכע אויפקלע-
רונגען...

— וואָס וויל מען נאָך פון אייך?! — האָב איך אויסגעשריגן ווי נישט
מיט מיין קול — איר האָט דאָך שוין געזאָגט אלץ וואָס עס איז געווען צום זאָגן.
— ליידער קאָן איך אייך אויף דער שאלה נאָך נישט ענטפערן — זאָגט
שוין מאָנידעס מיט אַ שמייכל, אָבער מיט אזא גרימאסע, אז נאָר אַ שמייכל
איז עס נישט געווען. מער האָט עס אויסגעזען ווי אַ טרויעריקע מינע — ווען
מע רופט, ווייסט איר דאָך, אז מע ווייסט נישט צוליב וואָס... צו מאַל ווייסט
מען נישט אפילו ווען מע קערט זיך שוין פון דאָרט צוריק.

„מיינע אוניווערסיטעטן“

ווען איך זאל זאגן, איך בין דער גרעסטער שלימזל אויף דער וועלט, וואָלט איך נישט נאָר געזאָגט א שקר, נאָר איך וואָלט אויך באַנאַנגען אַן עוולאַה קעגן מיין גורל, וואָס האָט זיך נישט זעלטן אַרויסגעוויזן, אַז איך בין נאָר א בר-מזל.

בין איך דאָך קיין מאָל נישט געווען צווישן יענע, וואָס זיי וויינען תמיד און באַקלאָגן זיך, קיין מאָל זענען זיי נישט צופרידן. אדרבה, איך בין דערפון בא-וואוסט זיניק און איך האלט זיך פאר איינעם וואָס האָט צו דער צייט געוואוסט אַפצושאצן אויך ווען עס איז מיר גוט געגאַנגען. ווען עס גייט עמעצן שלעכט ווייסט דאָס יעדער איינער. בלויז ווען עס גייט איינעם גוט, דעמאָלט ווייסט עס נישט יעדער אַפצושאצן. געוויינטלעך דערמאַנען זיי זיך שוין אַחר-המעשה, ווען דאָס מזלדיקע „רעדלעך“ האָט זיך שוין איבערגעדרייט, דעמאָלט הייבן זיי אָן זיך צו באַקלאָגן אַז עס האָט זיי אָנגעהויבן גיין שלעכט. ביז איצט האָט מען זיי נישט געהערט אַז זיי זאָלן אויסדריקן זייער צופרידנקייט, אַז זיי איז גוט. איך איינער האָב געוויינטלעך יאָ געוואוסט, אַז ווען עס האָט זיך באוויזן אין מיין לעבן א שטראל פון זוניקע טעג, האָב איך געזאָגט: כי טוב! עס איז גוט. דאָס צו זיין און זיך צו פילן צופרידן, האָב איך נאָך געירשנט פון מיין מוטער, זכרונה לברכה, אַז תמיד קאָן זיין ערגער.

אקעגן וואָס איז עס איצט צו הייד געקומען? אקעגן דעם וואָס... איך בין דערנאַנגען מיטן אויספולן מיין פישע צו דער רובריק „בילדונג“. דאָס איז אין מיין ביאָגראַפיע איינער פון די שוואכע „פונקטן“. יעדער מענטש האָט דאָך, אין זיין ביאָגראַפיע, א שוואכן פונקט (מסתמה איז פאראן אויך צו א „שטאר-קו“ פונקט, אָבער דאָ רעדט זיך נישט וועגן די שטארקע פונקטן!). איז דאָס כמעט תמיד געווען א שוואכער פונקט. עס איז גענוג אָנצוהייבן פאַרצייכענען מיינע „אָנהייבן“ און מע וועט באלד זען, אַז מיינע ענטפערס זענען אַזעלכע שוואכיקע, אַז עס קרישט זיך צווישן די פינגער.

אייגנטלעך, דארף מען ענטפערן בקיצור און פארצייכענען בלויז די פארענדיקטע שולן, צי קורסן – אָבער אזעלכע זענען ביי מיר נישטאָ. במשך מיין נאנץ לעבן האָב איך אָנגעהויבן נישט ווייניק אָפּיציעלע מלכהשע שולן, אָבער פארענדיקט האָב איך כמעט קיין איינציקע נישט.

האָב איך תמיד געהאט שוועריקייטן. פארשטייט זיך, אז „שוועריקייטן“ איז מילך געזאָגט. פאקטיש האָב איך געהאט אויסצושטיין נישט ווייניק צרות ווען איך האָב געדארפט ענטפערן אויף דער דאָזיקער פראגע, נישט אין היי-מישע קרייזן, נאָר ביי די מאכט-אַרגאָנען. וואָס למשל, האָב איך געקאָנט ענטפערן ווען מע האָט מיך געפרעגט – „בילדונג“?

בין איך געבליבן פארשטומט. איך בין נישט געווען תמיד צוגעגרייט צו אַזאַ מיין האַרבער פראגע. וואָס זאָל איך געווען זאָגן? איך זאָל דערציילן אז ביי די קוים פיר יאָר האָב איך אָנגעהויבן לערנען אין חדר? איך זאָל זאָגן, אז איך האָב געלערנט ביז די אכצן יאָר אין דער ישיבה?! אז מיינע עלטערן האָבן פון מיר געוואָלט מאַכן א רב?! אז איך האָב נישט געלערנט אין די מלכהשע שולן, כדי נישט צו מוזן שרייבן אום שבת!?

יא, בילדונג? וועגן בילדונג האָב איך זייער פיל צו זאָגן – אָבער ליי-דער אויך זייער ווינציק. עס איז געווען א צייט, ווען איך בין אָפּגעקומען מיטן וואָרט „אויטאָדיראַקט“, דאָס האָט געזאָלט אויפסקלערן, אז איך האָב זיך געלערנט אלײן, נישט אין קיין שולן. אויב עמעצער האָט עס נישט גוט פארשטאַ-גען, האָב איך אים אויפגעקלערט, אז איך האָב געמאַכט די זעלביקע שולן וואָס סע האָט געמאַכט גאָרקי... גאָרקי? מאַסמס גאָרקי, דער רוסישער קלאַסיקער, וועלכער האָט געשריבן א בוך אונטערן טיטל „מיינע אוניווערסיטעטן“... ער האָט געמאַכט זיינע „אוניווערסיטעטן“ ווי אן אַרבעטאָרער אין א האַוון און איך אין דער ישיבה (איך האָב נישט די העזה זיך צו פאַרגלייכן מיט גאָרקיין דעם שרייבער, חלילה. איך האָב געמאַכט דעם פאַרגליין בלויז אין איין איינ-צימער הינזיכט: בילדונג, אוניווערסיטעטן!). אָבער נישט אַלע מאָל האָט מען געקאָנט אָפּקומען די דאָזיקע ברענענדיקע פראגע פון „בילדונג“ מיטן וואָרט „אויטאָדיראַקט“. איז גיי דערצייל וועגן חדר און ישיבה, וועגן תנך, וועגן תל-מוד, מפורשים, פוסקים, רמבם, איבן עזרא, מאָדערנע העברעאישע און יידישע ליטעראַטור, וואָס איך האָב איינגעשלאָנגען יום-ולילה און מיר אָנגעזאַמלט א ביסעלע נישט-סיסטעמאַטזירטע קולטור – אָבער דאָס קאָן מען דאָך נישט אָנשרייבן אין א פראַגעבויגן, ווען מע דארף ענטפערן: וויפּל קלאַסן?...

נו וויפּל קלאַסן? איז וואָלט איך געקאָנט זאָגן אז עפעס קלאַסן האָב איך יא: איין טאָג בין איך געווען אין שול. סע האָבן מיך מיטגענומען מיינע

חדר-קאלעגן, האָט מען מיר געהייסן אז איך זאָל מאכן שטריכעלעך, אזוי ווי יעדער שילער הייבט אָן דעם ערשטן טאָג פון זיין שול... האָב איך נישט גע- מאכט קיין שטריכעלעך, נאָר האָב געשריבן א קורץ בריוול, אזוי ווי איך האָב געלערנט אין חדר שרייבן א בריוול, נאָך א גרויזל, וואָס סע האָט מיר פירגע- שריבן דער מלמד... ווען דער לערער האָט געזען מיינע „שטריכעלעך“ האָט ער מיך גענומען ביי דער האנט און מיך אָפגעפירט אין דער דריטער קלאס... מיט דעם האָב איך פארענדיקט מיט מיינ עלעמענטאר-שול.

...שפעטער מיט יאָרן האָב איך אָפגעגעבן עקזאמענעס און באקומען אז אטעסטאט פאר זיבן עלעמענטאר-קלאסן; איך האָב געלערנט פיר יאָר אויף א הויך-שול אָבער נישט געקאָנט ענדיקן, ווייל איך האָב נישט געהאט קיין דיפ- לאַם פארן ענדיקן די מיטלשולן...
וואָס זאָל איך לאַנג ברייען? איך האָב דאָך געזאָגט אז דאָס איז מיינ שוואכער פונקט, ווייל נישט-געענדיקטע שולן פארשרייבט מען נישט.

וועגן די מיטלשולן דערמאן איך שוין קיין מאָל נישט, אפילו נישט פארן בית-דין של מעלה – ווייל ביים בית-דין של מטה האָט מען מיך שיער נישט פארמשפּט, ווייל דער אטעסטאט איז געווען א... פאלשער.

בכּו, לאָמיר ווייטער זיך באַנגיגן מיטן אלטן אויסגעפרואוּטן וואָרט „אויטאָדידאקט“...

דערובלירט

אָנוממענדיק צו דער רובריק „ציווילער מצב, באווייבט, גע'נט, ווידער חתונה געהאט“, האָב איך זיך אָפגעשטעלט. וואָס זאָל איך דאָ ענטפערן? אמת, מע קאָן עס טון נאָר פשוט, מיט איין וואָרט: „באווייבט, און איין סינד“. זענען אָבער פאראן אין האַלבע לבנות צונאָבלעכע שאַלֹות, וואָס צווינגען צו ענטפערן צי עס איז דאָס ערשטע מאָל צי ווידעראמאָל חתונה געהאט.

אוויראָ וואָלט מאָגליכעס מיר געקאָנט ארויסהעלפֿן אָבער פונקט איצט באווייזט ער זיך נישט. נו מילא, דארף מען צווארטן. יא, אָבער וואו נעמט מען גערולד אויף צו ווארטן? דער גאנצער עסק, דאָס פארלירן דעם דאָסאר און דער פראוואו אים ווידער צו רעקאָנסטיטואירן לאָזט מיך נישט רוען.

אויב פריער, ביים ענטפערן אויף דער פראגע „בילדונג“ האָב איך גע-וואוסט אז דאָס איז מײן „שוואכער פונקט“ — ווייל איך האָב פשוט נישט גע-וואוסט ווי אזוי צו געבן אן אויפריכטיקן ענטפער. איצט, אָבער, קאָן איך יאָ געבן דעם ענטפער, אָבער ער איז צו טריקן און גייטיקט זיך אין אן אויפקלע-רונג. ווייל „ווידעראמאָל חתונה געהאט“ קאָן מיך שטעלן אין א נישט גינציקן ליכט, אין וואָס איך האָב קיין שום שולד נישט.

יא, איך האָב זיך קיין מאָל נישט גע'נט, אזוי אז מע קאָן מיר גאָרנישט פירווארפֿן...

ווען איך האָב דערציילט מאָגליכעס, נאָך עטלעכע געכט, ווען ער האָט זיך באוויזן, האָט ער בלוז געשמייכלט איראָניש, ווי זיין שטייגער איז גע-ווען: — וואָס מאכט איר אייך אומזיסטיקע זאָרן? דאָס חתונה-פראָבלעם איז זינט תמיד געווען א האַסלדיקער עסק, נאָך זינט די אבות... אלע האָבן געהאט פראָבלעמען מיטן חתונה האָבן, אחוץ יצחק-אבינו, וועלכער האָט חתונה גע-האט דורך א שרדן, און גענומען פאר א פרוי זיין א קווינע, וואָס מע האָט אים געבראכט אליעזר עבד-אברהם. זעט איר, ער איז דער איינציקער פון די אבות,

וועלכער האָט זיך נישט געמאכט קיין פּראָבלעמען, הנם ער האָט אזעלכע אויך געהאט.

— איך דערמאן זיך נישט — זאָג איך מאָגנדיעסן — אז יצחק-אבינו זאָל געווען האָבן עפעס „קאָנפּליקטן“ מיט דער מוטער רבקה?

— איז וועל איך אייך דערמאנען — זאָגט מאָגנדיעס איראָניש — אַנן, דערמאנט זיך, אז רבקה האָט אים אונטערגעשיקט יעקבן צו באקומען די בר-כות, וואָס ער האָט געוואָלט געבן עשיון... דאָס איז שלום-בית?! איר זעט נישט אז זי האָט אפילו נישט געפרוואווט מיט אים איבערצושמועסן דעם ענין, ווייל זי האָט געוואוסט, אז דאָס זענען ארויסגעוואָרפענע רייד?!... אזוי זעט אויס א שידוך, וואָס איז געשלאָסן געוואָרן צווישן צוויי מענטשן דורך א שדכן, האָבן חתונה און בלייבן ווייטער פארפרעמרט צווישן זיך, אויך נאָך דעם ווי מע האָט אויפגעגעסן א באַרג זאַלץ, מע האָט אויפגעוואקסן צוויי זין...

איך האָב אונטערבראַכן מאָגנדיעסן:

— ביי מיר איז עס נישט געווען דער פאל...

— איך ווייס — זאָגט מאָגנדיעס — עס איז בכלל נישט פאראן קיין צוויי פאלן, וואָס זאָלן זיין פונקט ענדלעך...

— נישט „פינקטלעך“, נאָר לאַמרי נישט ענדלעך — זאָג איך — איך האָב חתונה געהאט דריי מאָל, אָבער קיין איין מאָל נישט דורך א שדכן.

— נו, נישט אברהם-אבינו און נישט יעקב-אבינו האָבן נישט חתונה געהאט דורך א שדכן.

— נו, האָבן זיי נישט געהאט קיין פּראָבלעמען? — פּרעג איך — יא, יע-דער האָט געהאט זיינע פּראָבלעמען... אברהם-אבינו האָט איבערגעלעבט א דראַ-מע, ווען די מוטער שרה האָט אים אזוי לאַנג דערמוטשעט ביז ער האָט גע-מוזט אוועקשיקן די יינגערע הַנר... יעקב-אבינו האָט איבערגעלעבט זיין דראַ-מע ביז ער האָט, נאָך פּערצן יאָר קנעכטשאפט, באקומען זיין געליבטע רחל פאר א פרוי — אָבער געוואָרן א טראַגעדיע, ווען זי איז געשטאָרבן ביי דער צוויי-טער געבורט...

א וויילע האָבן מיר ביידע געשוויגן. ענדלעך האָט זיך מאָגנדיעס אנט-שלאָסן און מיר געשטעלט די פּראַגע, וואָס ער האָט געפילט אז איך וויל זי בכיוון אויסמיידין:

— איר זענט א ווידער חתונה געהאטער?

— יא — האָב איך געענטפערט שווער, אָבער אים האָב איך דאָך גע-מוזט דערציילן דעם גאַנצן אמת מיט די פרטים, ווי פיינלעך דאָס זאָל פאר מיר נישט זיין, ווייל איך האָב דאָך געווארט זיין אן עצה — מיין ערשטע פרוי האָט

זיך געראנגלט מיטן מלאך-המוות און ער האָט זי בייגעקומען אין אוישוויצער קרעמאָטאָריע... מײן צווייטע האָט זיך געראנגלט מיט זיך גופא, אין אַ קרי-נישן מאָמענט, ווען זי האָט געוואָלט אנטלויפן פון איר צווייטער דערובלירטער נשמה, דעמאָלט האָט זי גערופן צו הילף דעם מלאך המוות... אז איך האָב נישט פאָרגעזעצט, האָט נאָך אַ קורצן פייגלעכן שווייגן מאָגידעם דאָך געפרעגט:

— און דאָס דריטע מאָל?

— דאָס דריטע מאָל... איר גלייבט אין צופאל? — פרעג איך מיטאמאָל מאָגידעס — צי, ווי זאָל איך זאָגן, אין השגחה? ...

— איך האָב דאָך אייך שוין געזאָגט — זאָגט מאָגידעס — איך גלייב נישט אין „בלינדן“ צופאל. איך גלייב בכלל נישט אין צופאליקייטן, נאָר אין אויבנאויפיקע „צופאלן“, וואָס זענען נישט עפעס אנדערש ווי רעזולטאטן פון סיבות...

— און די „סיבות“? — פרעג איך איבער מאָגידעס.

— די סיבות זענען אויך נישט קיין צופאליקע, זיי זענען דעטערמינירט פון אנדערע סיבות, וואָס נישט אלע מאָל ווייסט פון זיי דער מענטש, זיי זענען נישט אלע מאָל קיין אנטפלעקטע, אין יענער צייט. טייל ווערן אנטפלעקט פיל שפעטער, ווען דער מענטש נעמט זיי שוין כמעט נישט אין אכט... איך האָב פאָרגעזעצט מײן אָנגעהויבענעם ענטפער:

— דאָס דריטע מאָל... איצט בין איך שוין דער דערובלירטער...

— אין אַ געוויסן זינען — זאָגט מאָגידעס — איז יעדער באווייבטער מאן אַ דערובלירטער. אדרבה, וואָס האַרמאָנישער עס איז דאָס משפחה-לעבן, אלץ בולטער קומט אויס די דערובלירטקייט פון אים מיט זיין פרוי...

— איך בין נישט ביי אייער מיינונג — פרעג איך אָפּ מאָגידעס — אין דאָזיקן פאל קאָן מען נישט רעדן פון דערובלירטקייט, אדרבה, נישט איינער איז „צוויי“, אדרבה, צוויי זענען „איינער“, געאייניקט אויב נישט דורך ליבע געפילן איז כאַטש פונעם גורל, צילן, געמיינזאמע אינטערעסן און געוואוינהייט, וואָס מיט דער צייט זענען זיי צונויפגעשמאַלצן געוואָרן צוויי אין איינעם, בעת מיר רעדן וועגן היפוך: פון איינעם, אָדער פון איין גאנצן, האָבן זיך צעשפאַלטן צוויי העלפטן ווי באזונדערע „איינסן“... און היות א „העל-פט“ איז קיין מאָל נישט קיין „גאנצע“ דערפאר איז לאיבור געגאנגען די גלייכ-וואָג. בעסער געזאָגט דער פסיכישער עקליבער...

— ווי אזוי מיינט איר עס? — פרעגט מאָגידעס, דאָס מאָל שוין מיט

אן ערנסטן טאָן, מיטפילנדיק.

— איך בין נישט „איך“, — וויל איך אים געבן צו פארשטיין — און
בין יא איך, גלייך איך וואָלט געווען ארויסגענאנגען פון מיין הויט און אריין
איז א צווייטער, אָבער דאָך מיינע, וויל א לגמרי צווייטע הויט פארמאָגט דאָך
קיין שום מענטש נישט...

— איך פארשטיי וואָס איר ווילט זאָגן — זאָגט מיר מאָנידעם — הגם
דער מענטש בכלל איז זייער באגרענעצט, ער קאָן קיין מאָל פון זיין אייגענער
הויט נישט ארויסגיין... אָבער וואָס א שייכות האָט עס צו אן אייך?

— איך וועל אייך געבן א משל: אויפן צווייטער האָט מען מיך געהאלטן
פאר א ייד, און דאָ, אויפן בית-עלמין, האָלט מען מיך פאר א „נוי“...

— נו, אָט דאָס — מאכט שוין מאָנידעם א הייטערער, מיט זיין געוויינט-
לעך שמייכלעך — דאָס בין איך דאָך אויך, און פיל פון אונדזער דור, וואָס
האָבן אדורכגעמאכט כמעט דעם זעלביקן וועג, מיטן זעלביקן גורל...

— מיינט איר, אז אויך אין אונדזער פאל איז „צרות רבים חצי נחמה“,
אז די צרה פון מערערע זאָל זיין א טרייסט פאר אונדז יחידים?

מאָנידעם האָט נישט געענטפערט אויף מיין פראגע. סע האָט זיך אָנ-
געזען, אז מיינע מסמנות האָבן אים אפשר נאָך מער געערגערט ווי מיך גופא.
צום סוף האָט ער מיך געטרייסט:

— האָט איר כאָטש א ווידערוואקס, א געראַטענע טאָכטער...

— יאָ, — זאָג איך — אָבער זי האָט דאָך דעם זעלביקן גורל, אויך א
מין דעדובלאציע-גורל, וואָס זי ירשנט פון מיר...

*

א צייט האָב איך שוין מער נישט באגעגנט מיין גוטן חבר מאָנידעם.
איך האָב פארלוירן זיינע שפורן.

...האָב איך אונטערבראָכן מיין שרייבן די פישע. אָן זיין הילף האָט
עס דאָך נישט קיין זין, כפרט אז מע האָט עס פון מיר גאָך נישט געפאָדערט.
האָב איך אָנגעשריבן עטלעכע פערזן, אין וועלכע איך האָב כמעט רע-
זומירט מיין ביז איצטיקע פישע.

אין שפיגל, בין איך

איך באהאלט זיך נישט פאר קיינעם.
 סע זינגט זיך דאך פריי דאָס ליד;
 היינט, אין טאָג אין דעם שיינעם,
 אָפּן וויל איך זאָגן: איך בין א ייד.

היינט האָב אלײן זיך אָנגעקלונגען,
 גערופן מיין שאַטן דורכן טעלעפאָן;
 נייגערדיק הערן מיין אלטן נאָמען,
 אויף וועלכן איך רוף זיך נאָך אָן.

אין שפיגל מיין נשמה געוואָלט זען,
 געזוכט דאָרט מיין אמתדיק געזיכט;
 וויי, איך גופא דער שאַטן בין געווען,
 אין שפיגל געשטראַלט גאָר דאָס ליכט.

דווקא אין אן אומהיימליכער שעה,
 געוואָלט איך הערן א ווארעם וואָרט;
 אויב עלנט פילט מיין שאַטן זיך דאָ,
 איך, אין שפיגל, בין היימישער דאָרט.

דאָך בלייב איך קיין מאָל נישט אלײן,
 בין תמיד געצווילינגט מיטן שאַטן;
 נאָר ווען די וועגן זיך צעניין,
 דעם אמתן וועג שווער צו ראַטן.

נישט נאך סתם א וואָרט בענקט זיך,
מער לעכצט מײן גשמה נאָך א ניגון;
ווען אין כאָר מיטגעזונגען אויך איר,
איז אָנשטאַט אן אמת, ארויס א ליגן.

איז ליבער א מעשה-משל דערצײלן,
זענען דאָך מעשיות סאמע זמירות;
וועט אפשר א רעיון זיך אויסשײלן,
פון די מליצהדיקע פראָזע-שורות.

איך באהאַלט זיך נישט פאר קיינעם,
סע זינגט זיך שוין פרייער דאָס ליד;
היינט, אין טאָג אין דעם שיינעם,
אָפן מעג איך זאָגן: איך בין א ייד.

א „ליטעראטור-פרייז“

מאָנידעם איז א פריילעכער, אָנגעקומען צו לויפן, זיך געאיילט מיר
אָנצוזאָגן די גוטע בשורה:

— מזל-טוב! איר וועט ווערן א פרייז-טרענער — זאָגט ער מיר אָן מיט
א צווייטייקן שמייכל, ווי געוויינטלעך — דאָס מזל האָט אייך צוגעשפּילט...

איך בין באמת געוואָרן איבערראשט. אויף אלעמען האָב איך געקאָנט
זיך איצט דערוואַרטן, בלויז אויף דעם איינעם בשום אופן נישט. דאָס איז איינס-
צווייטנס: מאָנידעסעם שמייכלע זאָגט מיר נישט אלע מאָל אָן א קלאָרע זאך,
תמיד איז עס ביי אים צווייטייק, צווישן וואָר און א שפּאַס. אויך איצט ווייזט
אויס אז סע זאָל זיין א גוטע בשורה, אָבער מיט „נאָך עפעס“, וואָס שמעקט
נאָרנישט מיט קיין פריילעכס. איז פארשטייט זיך, אז ביז איך וועל פון אים
געוואויר ווערן ביידע זייטן פון דער דאָזיקער „פרייז“-מטבע, וועט מיר נאָך
נישט אָנקומען צו זיין פריילעך.

— ווי אזוי זענט איר דאָס געוואויר געוואָרן — פרעג איך מאָנידעסן
א פאָרזיכטיקער — איך ווייס באמת נישט צי איך זאָל זיך פרייען צי נישט.
צו וואָס טויג מיר בכלל איצט א ליטעראטור-פרייז?

— וואָס הייסט, צו וואָס? א פרייז! א מעדאל, איז תמיד דערפרייענדיק.
עס איז דערמוטיקנדיק, סע גיט כוח צו גיין פאָרויס...

— איך וועל אייך זאָגן דעם אמת — זאָג איך שוין דאָס מאָל מיט בי-
טערקייט — וועמען קאָן עס שוין דערמוטיקן, אָדער דערפרייען? מיר, אָדער
אייך, — וועמען? אונדזער „פאָרויס גיין“ איז דאָך שוין „כארג-אראָפּ“...

מאָנידעס האָט ווי אָפגעווישט דאָס איראָנישע שמייכלע פון זיינע ליפן,
ווי מע ווישט אָפ טראָפּן, נאָכן טרינקען וואסער. און נאָך א קליינער פּויע האָט
ער אָנגענומען זיין דידאקטישן טאָן, ווי זיין שטייגער איז געווען, און געזאָגט:

— אפשר האָט איר טאקע רעכט, חבר זעליקאוויטש, מיט אייערע סקעפ-
טישע שאלות, אַט-אַט און דער באן וועט זיך אָפּשטעלן, מיר וועלן ארויס אויפן
פּערזאָן, זיך אומקוקן גלייך מיר וואָלטן אָנגעקומען אין א נייער, פּרעמדער שטאָט.
מיר וועלן שטיין און זיך וואונדערן: וואו זענען מיר? מיר זענען דאָך אָנגע-
קומען אין א יישוב, א פּרעמדן, אָן אונדזער ווילן. מיר קאָנען דאָ קיינעם נישט
און קיינער קאָן אונדז נישט... וואָס זשע זוכן מיר דאָ? ... איר, חבר, זע-
ליקאוויטש, האָט געשריבן אין אייער לעבן עטלעכע לידער, גוטע פּערזן, מע
האָט געקאָנט אָנגעמען פאר געראַטענע. אפשר זענען אייניקע געווען בעסערע,
וואָס האָבן זיך דערהויבן א ביסעלע, מיט איין טרעפּעלע, העכער ווי דער
דורכשניט — נו, איז וואָס?

— נו, טאקע, אָט דאָס זאָג איך דאָך — העלף איך אים ארויס — צו
וואָס זשע טויג מיר דער פּרייז? וועמען וועט ניצן אזא מין באַלוינונג?
— ניצן? — נעמט איבער מאָנידעס מיין פּראַגע — דאָס האָט איר רעכט.
אזוי דארף מען טאקע שטעלן די פּראַגע: וועמען וועט עס ניצן... אָדער נאָר,
וועמען פּעלט עס...

מאָנידעס האָט זיך אָפּגעשטעלט. און אז איך האָב אים נישט איבער-
געריסן די רייד, האָט ער פּאָרגעזעצט:

— אין ענין ליטעראַטור דארף מען טאקע אזוי מישפּטן. אויב א ליד,
אָדער א דערציילונג „ניצט“ אָדער „פּעלט“ אויס. נאָר אזוי, מיין איך, דארף
מען מאַכן דעם חשבון צו מעסטן אָדער וועגן דעם ליטעראַרישן ווערט. אויב
למשל א ליד וואָס מע האָט אָנגעשריבן, וואָלט געפּעלט ווען מע וואָלט עס גע-
ווען נישט אָנגעשריבן — אָט דאָס איז אן אויפטו. אויב א דערציילונג וואָלט
געפּעלט, סיי פון ליטעראַריש-קינסטלערישן שטאנדפּונקט, סיי פונעם געשיכט-
לעבן שטאנדפּונקט — אָט אזא מין ליד אָדער דערציילונג האָט דאָס רעכט
אויף א קיום, און וועט מסתּמה איבערלעבן א שטיקל צייט (קיינער ווייסט נישט
וויפּיל, אָבער דאָך וועט עס נישט פּאָרנעסן ווערן אזוי גיך, ווי למשל א צייטונגס-
אַרטיקל)... אין דער הינזיכט איז שוין בילכער א פּאַרש-אַרבעט, וואָס ברענגט
עפעס ניס, און מע וועט מוזן אָנקומען צו די ידעות וואָס אָט די אַרבעט ברענגט,
ווען מע וועט וועלן שרייבן געשיכטע.

— קאָן מען דען פּאַרנלייכן פּובליציסטיק צו אפּילו עסייאַסטיק מיט
בעלעטריסטיק? — פּרעג איך איבער מאָנידעסן, כדי ער זאָל זיך נישט דער-
ווייטערן פון אונדזער טעמע.

— אויף אזוי פּיל, וויפּיל איך האָב אייך געוואָלט דערקלערן, אויף אזוי
פּיל קאָן מען יאָ פּאַרנלייכן. פּאַרשטייט זיך, אז מע רעכנט זיך מיט די מע-

לות און אויך מיט די חסדונות פון פאָעזיע אָדער פּראָזע. אפשר, אין אייער פאל האָט מען זיך גערעכנט אויך מיט אייערע פאָרש-ארבעטן, אייער בייטראַג צו געשיכטע.

— איך וועל אייך זאָגן דעם אמת — זאָג איך ווי שעמעוודיק — עם איז כמעט לעכערלעך דאָס גאנצע שפּיל מיט די ליטעראַטור-פּרייזן, כּפרט ביי אונדז...

— אזוי איז איצט די מאָדע — זאָגט מאָגידעס ווי א פּסק-דין — אז די וועלט פירט זיך אזוי, מסתמה דארף עם אזוי זיין.

— פארצייטנס — זאָג איך — האָט מען נישט אויסגעטיילט יעדן מיט-וואָך און דאָנערשטיק אזוי פיל פּרייזן, און יענע שרייבער צו דיכטער, וואָס האָבן געהאט עפעס צו זאָגן — האָבן עם געזאָגט. אדרבה, טייל פון זיי האָבן עם גע-זאָגט פיל בעסער ווי די היינטיקע לאורעאטן, אָדער טרעגער פון פּרייזן מיט פארשידענע נעמען וועגן וועלכע מע ווייסט קוים ווער זענען געווען, כדי צו פארטייטשן זייער באטייטש... יהודה הלוי צי היינריך היינע האָבן נישט באקומען קיין ליטעראַטור-פּרייזן...

— לאַכט נישט — זאָגט מאָגידעס מיט זיין איראָנישן שמייכלעך — איך האָב טאקע געטראכט צו מאַכן אזא מין ווערטערבוך. נישט פאר די פּרייזן פון דער וועלט-ליטעראַטור, אויף דעם בין איך נישט ביכולת. אָבער איך האָב געטראכט צו מאַכן אזא מין „קליינע ענציקלאָפּעדיע“ פאר די יודישע פּרייזן פאר ליטערא-טור. אַט דאָס האָב איך געטראכט, וואָלט יאָ מעגלעך געווען...

— סע דאכט זיך אייך — זאָג איך — אז עם איז אזוי לייכט.

— איך האָב נישט געזאָגט, אז עם איז לייכט — אונטערברעכט מיך מאָגידעס — דאָס ווייס איך, אז עם איז נישט לייכט. אָבער עם איז מעג-לעך. איך וועל אייך זאָגן ווי אזוי איך האָב עם פארטראכט: איך וועל שרייבן צוון אלע יודישע אָרגאניזאציעס פון דער וועלט, וועלכע האָבן געגרינדעט אזעלכע ליטעראַטור-פּרייזן, אז זיי זאָלן מיר צושיקן דאטן וועגן יענעם וואָס טראָגט דעם גאָמען פונעם פּרייזן...

— אַט דאָס איז דאָך עם — האָב איך איבערגעריסן מאָגידעסן פון זיין חלום — איר ווייסט אפילו נישט צו וועמען זיך צו ווענדן, אז זיי זאָלן אייך ענטפערן אויף אייערע פראגן... סע זענען פאראן, ברוך-השם, אויף דער וועלט אזוי פיל, אזוי פיל ליטעראַטור-פּרייזן — באלד מערער ווי שרייבער, און יודישע שרייבער, באלד מערער ווי לייענער — און לייענער...

נישט מערער ווי...

— און ליינער זענען — האָט מיך מאַנידעם דערגענצט — זענען
נישט מערער ווי...

— ווען סע האַנדל'ט זיך אין איראָניע — זאָג איך מאַנידעסן מיטן זעל-
ביקן טאָן — זענט איר א מייסטער...

— נו, יאָ — זעצט פאַר מאַנידעס — איך וואָלט אייך געקאָנט אויסרע-
כענען, לויטן אלף-בית, א ריי לענדער; אין יעדן לאַנד א ריי שטעט, לויטן אלף-
בית; און אין יעדער שטאָט א ריי ליטעראַטור-פרייזן, אויך לויטן אלף-בית, אויף די
נעמען פון: אברהם-אָבינו, ביאליק, גמליאל, דוד-המלך, הושע, וואָלף, זכריה,
חבקות, טוביה, ישעיה, ירמיה אָדער יחזקאל...

— גענוג, גענוג — האָב איך שוין אויסגעשריגן — שטעלט אייך אָפּ,
סטאָפּ! סע זענען שוין גענוג...

— גענוג, זאָגט איר? — פאַרחידושט זיך מאַנידעס מיט אן ערנסט,
וואָס מע וואָלט געקאָנט מיינען, אז ער שפּאַסט שוין נישט, אז ער מיינט עס
מיטן גאַנצן ערנסט — איך האָב אייך בלויז אָנגערופן עטלעכע נעמען, וואָס
זענען אפילו נישט קיין טראָפן פון א ים... באַרעכנט אייך גוט, אז איך האָב
נאָך נישט דערמאנט קיין פּיצל אפילו נישט פון די ביבלישע נעמען; ווען איך
וועל אָנקומען צו די היינטיקע, פון וועלכע איינער איז געווען א בידנער שריי-
בער, און האָט אָפגעשפּאַרט פונעם מויל, כדי צו לאָזן א „פּאָנד“ פאַר א פרייז,
וואָס קלעמט נישט אפילו אויף די פּאַסט-מאַרקן אים איבערצושנין פאַרן פרייז-
טרענער; אן אנדערער, וואָס איז געווען א „קעמפער“ דאָ, צי א „קעמפער“ דאָרט
— און מע דאַרף למען-השם פאַראייביקן זיין נאָמען; איינער, א פשוטער גביר,
אז עס-האַרץ, וואָס האָט אין זיין לעבן נישט געוואוסט וואָס יידישע ליטערא-
טור איז, איז ביי זיין צוואָה געוואָרן א מעצענאַט, און איבערגעלאָזט א „פּאָנד“
כדי...

— גענוג — האָב איך איבערגעריסן מאַנידעסן פון זיין גערעדעריי —
עס איז שוין גענוג. בעסער זאָגט מיר, ווי אזוי רופט זיך דער פרייז, וואָס ווארט
מיך?

— גענוי, געדענק איך נישט — זאָגט שוין באַרואיקט מאַנידעס — עס
איז עפעס א מאַדנער נאָמען, האָב איך אים נישט פאַרגעדענקט. אויב איר ווילט
קאָן איך זיך דערוויסן.

— אָט דאָס וואָלט איך אייך טאַקע יאָ געבעטן. ווייל איצט איז מיר געקומען
אויפן געדאַנק, אז אָנגעמען אזא מין פרייז, וואָלט נישט געווען קיין שום חי-
דוש. העכסטנס וואָלט געוואָרן פאַרצייכנט דאָ און דאָרט, אין די דרייבע-
אותיותדיקע ידיעות, אז דער דיכטער בנימין זעליקאוויטש האָט באַקומען דעם

פרייז (קאָמיר זאָגן: „משה-רבינו-פרייז“!). דער זשורי איז באשטאנען פון די חברים... דער רעפערענט האָט אונטערנעשטראַכן די פארדינסטן פונעם שריי-בער, און דער בעל-היובל האָט געדאנקט. נו, איז וואָס? מיינט איר אפשר אז כאָטש דער זשורי האָט איבערגעלייענט די „ווערק“? איך גלייב נישט. זיי האָבן נישט געהאט קיין געדולד צו לייענען אָדער צו לייענען ביזן סוף — צו וואָס זשע טויג מיר אזא מין כבוד? בעסער וועל איך זיך אָפּזאָגן, מיט א פאטעטישן טעלעגראם: „גיט מיר צען יונגע יידיש לייענער, זאָל דאָס זיין מיין פרייז, און איך וועל זיך אָפּזאָגן פון אייערע פינף הונדערט דאָלאַר“...

— צו וואָס טויג זיך אָפּזאָגן? — פרענט מאַנידעם מיט זיין איראָניש שמייכלע — איך, אויף אייער אָרט, וואָלט זיך נישט אָפּגעזאָגט... איך וואָלט מיר געלאָזט דרוקן וויזיט-סארטן און אונטערן נאָמען אויפגעשריבן: „לאורעאַט פון נאָבעלעם פרייז פאר ליטעראטור א“נ פון...“ און מיטן ביסל געלט...

— וואָס הייסט „נאָבעלעם פרייז“?

— איך זאָגעס נאָר אזוי, כדי סע זאָל קלינגען ווי כמעט א „נאָבעל-פרייז“... וואָס שייך דעם ביסל געלט, וואָלט איך מיט די פינף הונדערט דאָלאַר געגריב-דעט א...

— א „פאָנד“ — כאפ איך אויס מאַנידעסן דאָס וואָרט פונעם מויל.
— יא, א „פאָנד“. פון וואנען ווייסט איר, וואָס איך האָב געוואָלט זאָגן?
— צעשמייכלט זיך מאַנידעס — זעט איר, אָט דאָס וואָלט געווען א געדאנק: א פאָנד אויפן נאָמען פון בנימין זעליקאוויטש, פאר צוטיילן א פרייז פאר די יידישע לייענער וואָס וועלן זיך נאָך געפינען... דאָס געלט זאָל איינגעלייגט ווערן אין א באַנק, און פון די פראַצענטן זאָל מען יערלעך אויסצאָלן צון א פרייז פון אכצן דאָלאַר, כנמטריה ח“...
...

מע משפט שוין מיט מידת הרחמים

— דער בית-דין קומט! — האָט אָפּגעהילכט א טענאַר-קול פון איינעם א משרת, וואָס האָט פּייערלעך אָנגעזאָגט די בשורה, גלייך ער וואָלט אָנגעזאָגט, אז „סע ברענט!“
דער גאנצער עולם האָט זיך אויפגעשטעלט און געוואָנדן די בליקן צום אריינגאנג.

אָבער נישט נאָר דער בית-דין איז אריינגעקומען. אחוץ די דריי די-נים, פון וועלכע סע האָט זיך געפילט א מין מלאכישר אפּשטראַל, וואָס האָט נישט ווילגדיק געוואָרפן א יראת-הכבוד מורא אויף יעדן — איז נאָכגעגאנגען אַען אויך דער סטיגור, וועלכער הגם ער איז נישט פונעם בית-דין, איז ער דאָך זייער א שותף, וואָס אָן אים וואָלט מען דאָך נישט געקאָנט זיך פאַרשטעלן קיין בית-דין און קיין שום לייטישן משפט... דערנאָך איז געקומען דער גרעפיער, דער סעקרעטאר פונעם בית-דין, מיט א הויפן דאָסארן אונטערן אָרעם.

איך האָב זיך געפונען אין א מצב פון א נישט-אויסגעניכטערטן נאָך א שיכרות, ווי איינער וואָס האָט זיך נאָך נישט נוט אויפגעוועקט נאָך א טיפן שלאָף. איך האָב א וויילע זיך נישט אָפּגעגעבן קיין חשבון, אז ענדלעך בין איך דאָ דער הויפט-מחותן. נאָך אזוי פיל יאָרן וועט מען ענדלעך מיך איצט שוין משפטן.

— ר' בנימין זעליקאוויטש!

קודם האָב איך זיך נישט געכאפט, אז דאָס רופט מען מיך. האָב איך זיך נישט אָפּגערופן. אָבער מיין סטיגור, דער אדוואָקאט מיינער (מיינער? איך האָב גאָר נישט געוואוסט, אז איך האָב אויך אן אדוואָקאט!) האָט זיך אָפּגע-רופן אָנשטאַט מיר:

— ער איז דאָ! — און ער האָט זיך אויסגעדרייט צו מיר, א ווינק גע-טון, אז איך זאָל זיך מעלדן.

גאָר מיר האָט זיך נישט געעפנט דאָס מויל. ווי אזוי זאָל איך נישט בלייבן מיין געפֿלעפטער, אז איך האָב דערזען אז מיין אדוואָקאט איז נישט קיין אנדערער ווי מיין געוועזענער שכן, אָדער גוטער פריינד, מיהאי מאָנידעס?! עטלעכע יאָר זענען פאריבער ווי איך האָב מאָנידעסן נישט באגענט... איך האָב נישט געוואוסט, זאָל איך זיך פרייען דערמיט, צי אפשר זאָל איך גאָר זיין פארזאָרגט, ווייל צו וואָס טויג מיר אז אדוואָקאט, וועלכער וועט דארפן מסתמה ארויסווייזן, אז ער איז מיר נישט קיין גוטער פריינד, כדי „מע זאָל נישט זאָגן“!...!

אָבער דאָך, בעסער איז מיר איינער וואָס איך (אזוי מיין איך!) קאָן אים, אי זיינען מעלות אי זיינע חסרונות, איידער איינער וואָס איך ווייס וועגן אים גאָרנישט. דער ראש-בית-דין האָט זיך אויפגעהויבן די ברילן, מיך אָנצוקוקן: — ר' בנימין בן אָשר-זעליק! — האָט ער אויסגערופן גאָר איין מאָל, קומנדיק אין דער ריכטונג וואו סע זיצט געוויינטלעך דער אָנגעקלאָגטער. אָבער ער האָט מיך, דאכט זיך, באלד דערזען, ווי איך שטיי אן איבערנעשראָקענער, האָט ער זיך באנגיגט מיט דעם און נישט דערווארט פון מיר קיין ענטפער. איך האָב אליין נישט פארשטאנען: וואָס בין איך אזוי איבערנעשראָקן? איך בין דאָך שוין בייגעווען ביי פארשידענע פראָצעסן, וואו מע האָט געשפּט נשמות, בעסערע און ערגערע פון מיר. איך אליין האָב דאָך אויך גענומען דאָס וואָרט, נישט איין מאָל, און איצט בין איך נישט ביכולת זיך צו האַלטן אויף די פיס (פונעם קאָפּ איז דאָך שוין אָפּגערעדט!)...

אפשר איז עס צוליב דעם וואָס איך בין שוין נישט געווען גרייט צו דעם. איך בין דאָך אהער אראָפּגעפאלן אן אומגעריכטער. מע האָט דאָך די גאנצע צייט געהאַלטן, אז מיין דאָסאר איז פארלוירן און מע וועט מיך נישט-משפּטן?! עס איז גאָר איין מוזל, וואָס מיין געוועזענער שכן, פון דעם פריערדיקן סבר מיינעם, אויפן נישט-ידישן בית-עלמין, מיהאי מאָנידעס, וועלכער איז איצט דאָ געבן מיר און וועט מיר אפשר ארויסהעלפן, אז איך זאָל צו מיר קומען. ער האָט עס טאקע, ווייזט אויס, אין אכט גענומען און איז אריין תיכה אין זיין ראָל פון א פארטיידיקער גאנץ ערנסט. ער האָט געענטפערט אָנשטאָט מיר אויף די ערשטע פראַגן, וואָס דער בית-דין האָט מיר געשטעלט, ווי די פראַ-צעדור פאָדערט עס, כדי צו אידענטיפיצירן די נשמה:

— ווי אזוי איז אייער נאָמען? — האָט דער ריכטער געפרעגט. איך האָב נישט פארשטאנען די פראגע. וואָס הייסט ווי אזוי? מע האָט גאָר וואָס אויסגערופן מיין נאָמען?! איך האָב אויף א ווילע פארנעסן, אז אזוי איז די פראָצעדור.

— בנימין זעליקאוויטש! — האָט מאָגידעס אויסגערופן. באלד אָבער
האָט ער זיך געוואָרן צו מיר — ענטפערט רואיק אויף די פראַגן!
— בנימין! — האָב איך ארויסגעשטאַמלט בלויז מיין פירנאַמען.
— דער נאָמען פון אייער פאָטער?
— זעליק! — האָב איך שוין געענטפערט אביסל מוטיקער ווייל איך האָב
זיך אָנגעהויבן צוגעוויינען צום גאנג פון דער משפּט-פּראָצעדור — ר' אָשר-
זעליק.

— אייער לעצטער אדרעס?
דאָ איז שוין ווידער געוואָרן שטיל. איך האָב דאָך נישט געוואוסט וואָס צו
ענטפערן. וועלכן אדרעס מאָנט מען ביי מיר: דעם איצטיקן פונעם יידישן בית-
עלמין, צי וויל מען וויסן מיין ערשטן אדרעס, וואָס איז געווען אויף א צוויי-
טער?

אָבער אין דער סעקונדע הער איך ענטפערן מיין אדוואָקאַט, אָנשטאַט
מיר. ער האָט אָבער ווי אונטערגעשטראַכן דעם איצטיקן.
איך האָב מיין מאָל נישט אָפגעשאצט געהעריק די ווערט פון אן אדוואָ-
קאַט. אמת, איך טו דאָס אָנערקענען, איך האָב געזינדיקט. ערשט איצט האָב
איך זיך איבערצייגט, אז אן אדוואָקאַט קאָן אויך ארויסהעלפן, נישט בלויז
געמען האָנאָראַר... והא ראייה: מאָגידעס האָט געזאָגט, וואָס ער האָט געזאָגט,
און האָט געפועלט, אז מיין פּראָצעס זאָל אָפגעלייגט ווערן אויף אן אנדערן
טערמין. אויף וויפל צייט?

פאר מיר איז עס גאָר וויכטיק געווען. נישט נאָר וועל איך צייט האָבן
זיך אויסצוקענען מיטן אופן, ווי אזוי דער בית-דין משפּט שוין היינט, אין
די נייע באדינגן, נאָר איך וועל אפשר האָבן די געלעגנהייט זיך צו באקענען
מיט מיין אייגענעם דאָסאר (אויף וויפל דאָס איז שוין איצט דערלויבט פאר
א נשמה, וואָס מע משפּט!), איך זאָל וויסן וואָס סע ווארט מיר, אין וואָס מע
באשולדיקט מיר, וועלכע זענען די ווייסע פינטעלעך און וועלכע די שווארצע אין
מיין דאָסאר... וואָס וועגן איבער, די מצוות צי די עבירות?!

דאָס נאנצע איז פארמיר געווען ווי אין א פארנעפלטן הלום, וואָס ווען
מע וועקט זיך אויף פונעם שלאָף, דערמאנט מען זיך קוים, וואָס מע האָט
געחלומט.

איך האָב נישט געוואוסט אויף קלאָר: האָט זיך טאקע אָנגעהויבן מיין
משפּט? איך בין נישט געווען אזוי איבערגעשראָקן ווי איבערראשט. איך בין דאָך
נישט געווען צוגעגרייט, נאָך דעם ווי מיין דאָסאר איז פארלוירן געגאנגען.
ביים ארויסגיין, האָב איך געכאַפט א שמועס מיט מאָגידעס:

— ווי קומט עס, אז איר זענט מיין פארטיידיקער? — זאג איך מיט א שמייכל, גלייך מיר וואָלטן זיך געזען ערשט נעכטן און איצט האָבן מיר זיך דאָ צופאלט ווידער באגעגנט.

— נו, סע שטייט אייך אפשר נישט אָן? — זאָגט מאָנידעס מיט דער זעלביקער היימישקייט — איר וואָלט אפשר בעסער געוואָלט האָבן א דיפּלאָ-מירטן ארוואַקאָמט?

— נישט אין דעם גייט עס — זאָג איך — מיר זענט איר דווקא יאָ ניחא, איידער איינער, וועמען איך קען נישט און ער קען מיך נישט... מיר, ווי גע-וועזענע שכנים, ווייסן כאָטש עפעס פון אונדזער בידנעס גורל אויף יענער וועלט. דער חידוש איז מיר נאָר, וואָס איר זענט מיין פארטיידיקער, אָן מיין וויסן און אפילו אָן מיין הסכמה...

— דאָס איז א מעשה פאר זיך — זאָגט מאָנידעס מיט א פילטייטיקן זאָג, פון וועלכן איך האָב געדארפט פארשטיין, אז דאָס דארף איך אים צופאר-דאנקען, וואָס עס איז כאָטש אזוי. סע האָט דאָך געקאָנט זיין פיל ערגער — מיט דער צייט וועל איך עס אייך אויפּלערן דאָס רעטעניש, וואָס איז איצט נישט וויכטיק פאר אונדז. נוט איז וואָס איך האָב אויסגעפועלט, אז מע זאָל אפשטופן דעם פראָצעס כאָטש אויף א שטיקל צייט, כדי איר זאָלט זיך קאָנען באקענען מיטן תוכן פון אייער דאָסאר און מיר קאָנען אויפּלערן אייניקע ענינים, אז איך זאָל מיך קאָנען צוגרייטן צום פארטיידיקן.

איך בין טאקע נייגערדיק געוואָרן:

— ווי אזוי וואָלט איך טאקע געקאָנט צוקומען צום דאָסאר, אז איך זאָל אויך וויסן אין וואָס מע באשולדיקט מיר, נאָך איידער דאָס וועט פירלייע-גען דער סטיגור?

— ניין, דאָס איז נאָך נישט מעגלעך — זאָגט מאָנידעס מיט אנט-שלאָסניקייט — אמת, זינט מיר האָבן זיך נישט באגעגנט, האָט זיך זייער פיל געענדערט אויך אין דער הינזיכט, אָבער דאָך קאָנט איר אייער אייגענעם דאָ-סאר נישט זען אויף א נאטיירלעכן, לענאלן אופן. דאָס קאָן מען טון בלויז דורך א השתדלות, דורך אן הינטערטירל. וועל איך פרוואוון, ווי אייער סטיגור, דאָס אויסצופירן, אז מיר זאָלן נישט האָבן מיין סורפריזן ביים משפט. איך מוז דאָך זיין נוט צוגעגרייט. איר ווייסט דאָך, אז א וואָרט וואָס פליט אמאָל ארויס פו-נעם מויל, ווי נישט צוגעגרייט, איז ווי א ווילד פייגעלע, דאָס קאָן זיך אומ-קערן קעגן אונדז און אונדזערע אינטערעסן...

— טאקע דערפאר — זאָג איך — בין איך נייגערדיק.

— דערווייל איז גוט — זאגט מאַגירעס א צופרידענער — וואָס סע האָט זיך איינגעגעבן אָפּצולייגן דעם משפּט אויף שפּעטער... די אַרוואַקאטן האָבן א ווערטל „אז אָפּגעליינטער משפּט איז האַלב געוואונען“... בכלל זענט איר א בר-מזל, וואָס מע האָט אייך ביז איצט נישט געמשפּט. במשך די יאָרן האָט זיך פיל, זייער פיל געענדערט... היינט צו טאָג פייניקט מען שוין נישט קיין אומשולדיקע נשמות... פון מיין משפּט, למשל, ביז צו אייערן איז דאָך א חילוק, ווי פון הימל צו ערד... טאקע צוליב דעם האָב איך אָנגעוואַנדן, אז מע זאָל אָפּ-לייגן נאָך אויף א שטיקל צייט אייער משפּט. היינט איז וויכטיק יעדער טאָג. וואָס זאָל איך זאָגן?

איך בין טאקע, ווייזט אויס, א באַזונדערער בר-מזל, וואָס איך בין גיטל געוואָרן פון יענער תקופה, ווען נשמות זענען געווען גלייך מיט מאַקולאטור...

...עס איז גוט, ווען א נשמה ווייסט, אז זי איז א בר-מזל. דעמאָלט קאָן זי זיין „א שמח בחלקה“, א צופרידענע מיט איר גורל און צופרידענע שלאָפן רואיקער און רואיקע לעבן — און יענע וואָס לעבן לענגער, קאָנען אויך דער-לעבן... צי כאַטש האָפּן.

א פאראנטען

...דעם אמת געזאגט, האָב איך נאָר נישט פארשטאנען וואָס דער קטוי-
נור האָט געזאָגט. איך האָב געהערט ווי ער רעדט און רעדט. פון מאָל צו מאָל
דערמאנט ער מיין נאָמען – וואָס איינמאל ער זאָגט, בין איך נישט געווען
ביכולת צו באַנעמען. צו מיינע אויערן איז דערנאָנען בלוז אן איינטאָניק
גערויש, ווי פון א פליסנדיקן טייך.

מיט א מאָל דעהער איך ווי ער רופט אויס פאטעטיש:
– איז פּרעג איך היינט, האָט זיך עס געלוינט? – ער האָט זיך אויס-
געדרייט מיטן פנים צום בית-דין און איבערגעחזרט די פראַגע – האָט זיך
עס געלוינט?

דערנאָך האָט ער זיך שוין געוואָנדן דירעקט צו מיר, מיט די זעלביקע
ווערטער, וואָס האָבן געעמבערט אין מיין מוח ווי מיט אן עקבער:
– זאָגט, חבר זעליקאוויטש, האָט זיך עס אייך געלוינט?!
ער האָט נישט געווארט אויף מיין תשובה, נאָר ער האָט פאַרגעזעצט
זיין דרשה... און אפשר האָט ער יאָ געווארט, אז איך זאָל עפעס ענטפערן, נאָר
איך האָב קיין כוח נישט געהאט צו עפענען דאָס מויל...

...איך האָב זיך דערמאנט, אז צוריק מיט פיל יאָרן, ווען איך בין נאָך א
שוליינגל געווען, האָט מיין לערער מיר געשטעלט דעמאָלט, דאכט זיך, די זעלביקע
פראַגע: האָט זיך עס געלוינט?

...אז איך וועל זאָגן, אז איך בין געווען א זעלטנהייט פון א גוטן תל-
מיד, נישט נאָר וואָס מע וועט נישט גלייבן, נאָר דאָס וועט זיין ווייט פונעם
אמת. דער אמת אין געווען אז איך בין געווען צווישן די תלמידים, וועלכע מע
האָט זיי געהאלטן צווישן די אומרוען פון דער שול.

עפעס איז געווען אין מיר, ווי א דיבוק, וואָס האָט מיך נישט געלאָזט
איינזיצן אויף איין אָרט, כאָטש איין רגע. און אז איך האָב זיך געפרואוּט איינ-
האַלטן און נישט שמועסן מיט מיין שכן, פאר וואָס דער לערער האָט מיך געדארפט
איבערזעצן פון איין אָרט אויפן אנדערן, איז האָב איך זיך אָפגעגעבן מיט אנ-
דערע באשעפטיגונגען. איך האָב געטינמלט פייגעלעך אויפן טיש, זיך גע-
שפילט מיט א שטיקל פאפיר, געמאכט פון אים א קיילעכל, געוואָרפן עס צו א דרי-
טער באַנק, איך האָב זיך אויסגעדרייט צו זען, וואָס סע טוט יענער שכן מיינער
פון הינטער מיר – בקיצור, איך האָב מיר נישט געפונען קיין רו...

מיט דער צייט אָבער, אזוי ווי איך בין אונטערגעוואקסן, האָב איך מיר
קאָריגירט מיין האַלטונג – און געוואָרן פיל ערנסטער און מיינע באוועגונגען
זענען געוואָרן מער פאמעלעכער, רואיקער. דאכט זיך, אז איך האָב מיר גע-
פונען די גלייכגעוויכט, און פונעם אמאָליקן אומרו איז מיר געבליבן בלויז
דאָס רעדן אין איילעניש, ווארף צו מאָל די ווערטער ווי פון א מאשינגעווער...
קודם האָב איך עס נישט געוואוסט, אז איך רעד ניכער ווי נאָרמאל.
קינער האָט עס מיר נישט געזאָגט. פון וואו זשע זאָל איך עס געווען וויסן? אָבער
איין מאָל, ווען מע האָט צוגעגרייט א רעציטאל, לכבוד דעם סוף-יאָר פון דער
שול, האָט מען מיר אויך געגעבן א ראָל, אין א דיאלאָג מיט א שול-חבר... נו,
מיט דער דאָזיקער געלעגנהייט בין איך געוואויר געוואָרן, אז בעת מיין
חבר ציילט די ווערטער, ווי מע ציילט גילדענע מטבעות, מע פארשטייט אים
יעדעס וואָרט – לויפן ביי מיר, מיינע ווערטער, ווי ווילדע צעפאָאָשעטע,
איבערגעשראָקענע פייגל – מע פארשטייט קוים א וואָרט פון מיין נאנצער
דעקלאַמאציע.

אזוי בין איך געוואויר געוואָרן, אז מיין חיתוך-הדיבור איז א דעפעק-
טיווער. האָב איך זיך אָנגעהויבן צוימען. איך פראוּו נאָך היינט צו מאָל צו-
מען און איינהאַלטן דאָס ווערטער-געלויף, נישט נאָר פאר מורא, אז מע זאָל
מיך נישט האַלטן פאר קיין מטורף, נאָר פשוט, אז מע זאָל מיך פארשטיין.
מיינסט פאסירט עס מיט מיר, ווען איך וויל איבערשרייען מיין מיטשמועסער?
אז ער זאָל מיך צוהערן און נישט איך אים.

נישט זעלטן האָב איך געהאט צו לידן, ווייל איך האָב נישט געוואָלט
זיך צוהערן, נאָר „איבערשרייען“ מיין מיטשמועסער.

אויך וועגן דעם האָט גערעדט דער קטיגור, און ער האָט רעכט געהאט.
אָבער דאָ ווילט זיך נישט דערציילן וועגן דער שנעלקייט פון די ווער-
טער. נאָר אין דער שנעלקייט פונעם איבעררייסן די רייד פונעם מיטשמועסער.
דאָס מאָל איז עס געווען דער פראָפעסאָר פאר געשיכטע.

ער איז געווען א מיושבריקער מענטש. גערעדט פאמעלעך, גלייך ער
 וואָלט געשפּאנט פּאַרזיכטיק אויף שמאַלע טרעפּ. מע האָט געקאָנט באַמערקן אז
 ער האָט אַ באַזונדערע הנאָה צו לייענען זיינע לעקציעס פון געשיכטע. ער האָט
 געהאַלטן, אז געשיכטע איז די וויכטיקסטע וויסנשאַפט פאַר דער מענטשלי-
 כער געזעלשאַפט... אזוי האָט ער טאקע נישט איין מאָל געזאָגט. ער פּלעגט
 אָבער באַמערקן, אז דער אומגליק באַשטייט אין דעם, וואָס די געזעלשאַפט,
 די מענטשן וואָס שטעלן צונויף די געזעלשאַפט, ווילן פון דעם נישט וויסן
 — טאקע מחמת דעם באַצאָלן זיי נישט זעלטן טייער רבי-געלט... ער האָט ביי
 זיינע לעקציעס אויסגעניצט זיין דערצייַלערישן טאַלאַנט און אריינגעפּלאַכטן
 א מעשה אין א מעשה, אז מיר פּלעגן גאפן מיט די אָפּענע מיינער און זיך צו-
 הערן מיט גרויס אויפּמערקזאַמקייט. אונדזערע בליקן פּלעגן אים באַגלייטן, אין
 זיין שפּאַציר, וואָס ער פּלעגט מאַכן היין און צוריק, לייענעדיק זיין לעקציע. ער איז
 דעמאָלט געווען אויסגעטון פון דעם אַרום און גלייך ער וואָלט געלעבט צווישן
 די העלדן פון זיין דערצייַלונג, מער האָט מען געקאָנט מיינען, אז ער געהער
 צו זיי, צו די וואָס האָבן געלעבט צוריק מיט הונדערטער יאָרן, אין דער געשיכט-
 טע, ווי צו אונדז, מיט וועמען ער איז דאָך אויך אונדזער א מיטצייַטלער.
 ער איז געווען באַקאַנט פאַר איינעם פון די גוטע פּראָפּעסאָרן. „גוטע“,
 וואָס ווייזן אַרויס פאַרשטענדעניש לנגבי די תּלמידים, ווייל סוף-כל-סוף זענען
 מיר דאָך קינדער... ער האָט אונדז נישט געפּלאַנט מיט איבעריקע, ווייניק ווייכ-
 טיקע לימודים. ער פּלעגט זאָגן „פאַרצייַכנט נישט, נאָר הערט מיך אויס מיט
 קאָפּ. איך וועל אייך שוין זאָגן, ווען און וואָס איר זאָלט פאַרצייַכענען.“
 מיט אַ מאָל פּלעגט ער זיך אָפּשטעלן און זאָגן: „נו, איצט פאַרצייַכנט
 וואָס איך וועל אייך דיסטירן. אָבער איר זאָלט נישט מיינען, חילוק, אז
 דאָס וואָס איך וועל אייך איצט זאָגן איז תּורת-משה. ניין, דאָס איז שוין לאַנג
 נישט גילטיק... איצט געפינט זיך שוין אין דער דרוק פון ביכּרונגמיניסטעריום
 א נייער קורס פון וועלט-געשיכטע, און דאָרט ווערט שוין געזאָגט נאָר עפעס
 אנדערש, וואָס האָט גאָרנישט, לגמרי גאָרנישט, וואָס צו טון מיט דעם וואָס
 איך וועל אייך דיסטירן... און איר דאַרפט אָבער אויך וויסן, אז דאָס וואָס סע
 ווערט דאָרט געזאָגט, אין יענעם קורס פון וועלט-געשיכטע, וואָס איז איצט
 אונטערן דרוק, איז נישט דאָס לעצטע וואָרט און איז שוין דער ענדגילטיקער
 אמת... ניין, איך וויל אייך נישט נארן, און וועל אייך אויסזאָגן דעם גאַנצן אמת,
 אז אין געשיכטע בכלל, איז קיין ענדגילטיקער „אמת“ נישטאָ: אין אָפּטייל
 פאַר געשיכטע ביי דער אינטערנאַציאָנאַלער וויסנשאַפט-אַקאַדעמיע אַרבעט
 שוין אַ רעדאַקציע-קאָלעגיע, וועלכע רעדאַקטירט שוין אַ נייעם קורס פאַר גע-

שיכטע, וואָס איז לַגמרי אנדערש פון דעם, וואָס געפינט זיך איצט אין דרום. ס'ע וואָלט גוט געווען אז איר זאָלט עס פארגעדענקען אויף אייער לאנג לעבן... דערווייל ביז וואָס ווען, פארצייכנט, וואָס איך זאָג אייך איצט, פונעם אלטן געשיכטע-קורס, הגם ער איז שוין נישט גילטיק, אָבער דאָס איז איצט אין שולפראַגראם..."

ווי געזאָגט, איז ער געווען א סימפאטישער און צולאָזיקער מענטש צון אונדז, זיינע דעמאָלטיקע תלמידים. אָבער אלעס האָט דאָך א גרענעץ, אפילו דאָס גוטקייט פון א פראַפעסאָר?! האָט ער אויך געהאט א חסרון, וואָס האָט געשטערט זיין גוטקייט... אויב מע האָט אים איבערגעריסן בעת זיין לייענען זיין לעמזיע, האָט ער זיך געקאָנט בייזערן און געבן א קליינע נאָטע יענעם תל-מיד, אז יענער האָט אים געדענקט אויף זיין גאנץ לעבן, ווייל פון זיין קליינער נאָטע איז מען קוים ארויס, אז מע זאָל נישט בלייבן „רעפעטענט“ און איבער-חרון דעם קלאס...

פארשטייט זיך, אז איך האָב דאָס נישט געקאָנט וויסן, ביז איך האָב טועם געווען פון דאָזיקן מאכל. פון וואנען זאָל איך געווען וויסן, אז אויך א מיושבדיקער מענטש קאָן אויך ארויס פון די כלים!?

האָב איך אים איין מאָל איבערגעריסן די רייד, בעת ער האָט עקזאמ-נירט א חבר מיינעם. איך האָב קיין איין אומשולדיק וואָרט נישט אריינגעוואָרפן, נאָר איך האָב מיט א זשעסט געוואָלט דערנאנצן א נישט-דערזאָגטע פראזע פון יענעם תלמיד. איז האָב איך בלויז אויפגעהויבן די רעכטע האנט... מיר האָט זיך געדאכט אז דאָס איז אן אומשולדיקע אינטערווענציע. אָבער געשען איז עפעס אנדערש.

ער איז צוגעקומען נאָענט צו מיר. מיר געקוקט גלייך אין די אויגן און געזאָגט מיט א גאָר נישט פריינדלעכן שמייכל: „אז דו שטופסט דיך נישט וואו מע דארף נישט – פרעג איך דיך נישט; אָבער אז דו שטופסט זיך דווקא יא, איז וועל איך דיך פרעגן – און אז איך וועל דיך פרעגן, וועסטו נישט וויסן וואָס צו ענטפערן – איז לוינט זיך עס דיר?!“...

די לעצטע ווערטער האָט דער פראַפעסאָר שוין נישט געזאָגט מיט קיין שמייכל. אדרבה, ער האָט אונטערגעשטראָכן יעדעס וואָרט זיינס מיט הארבקייט:

– זאָלסט עס געדענקען אויף דיין נאנצן לעבן... תמיד זאָלסטו דיך אלײן פרעגן: לוינט זיך עס!?

דאָס איז, מיין איך היינט, די וויכטיקסטע לעמזיע, וואָס איך האָב אין מיין לעבן באקומען... נאָר, האָב איך עס דען פארגעדענקט!?

ליידער האָב איך עס זיך דערמאנט ערשט איצט, ביים סוף. איצט, ווען דער קטיגור האָט מיר געשטעלט די זעלביקע פראגע, האָב איך זיך דערמאנט אין די זעלביקע ווערטער, וואָס מיין לערער האָט מיר געשטעלט נאָך דעמאָלט ווען איך האָב געהאלטן ביים סאמע אָנהייב...

צווישן דער פראגע פונעם אמאָליקן לערער און היינטיקן קטיגור, האָב איך מיין לעבן צערענצלט...

ביידע פרענצייכנס, פונעם געשיכטע-לערער און דעם קטיגור, האָבן אויס-געזען ווי צוויי פאראנטעזעס, וואָס האָבן מיין גאנץ לעבן איינגעקלאמערט...

צייטן בייטן זיך

מאָנידעם האָט מיר דערלאנגט עטלעכע בייגעלעך פאפיר און מיר „גע-
וואָרפן“ אין פנים איין איינציק וואָרט: „לייענט“, ווי מע ווארפט א שטיק פלייש
פאר א הונט.
איך האב עם באלד דערקאנט. עם איז געווען מיין א „לויבגעזאנג“
וואָס איך האָב אמאָל פארעפנטלעכט ביי א געלעגנהייט. איך האָב עם איבער-
געלייענט:

„א מתנה דעם חבר...“

צו דיר, דו מענטש פון אלע מענטשן
אין דעם הייליקן וועלט-באשאף.
דו, דער סימבאָל פון גאונות די פארקערפערונג,
פון שטרעבונג דער איידלסטער.
א גרום דיר היינט: שלום עליכם!
זיי באגריסט מיטן אלטן יידישן גרום.

היינט, צום אויפילסטן געבורטסטאָג דיינעם,
צו דיר סע ווענדן זיך אונדזערע געפילן
פון אָנערקענונג, פון דאנקבארקייט, פון אלע —
ארבעטס-מענטשן פון אלע וועלט-ווינקלען,
וואָס פון טיפענישן קוילן קראצן ארויס,
וואָס ברויט זיי שאפן מיט זייער שווייס,
און וואָס א העמד ציען ארויף מיט מי;

די וואָס האַמערן די נייע וועלט אויס,
 נעפירט פון דיין לערערישן קלוגן וואָרט,
 די וואָס זינגען די לידער פון פרייהייט,
 ביים גערויש פון טראַקטאָרן און פאַבריקן,
 אויך די וואָס חלומען ארויס פון תפילות,
 די וואָס פעכטן מיט דער שאַרפער שווערד
 אויפן שלאַכטפעלד פאַר זייער פרייהייט,
 אויך די געפענטעטע אין אייזערנע שטריק,
 געהאַסטע און פאַרשעמטע צוליב זייער קאָליר,
 פון זייער ברוינער צי שוואַרצער הויט;
 אַלע, אַלע שימן זייערע ווינטשן דיר היינט,
 צו דיין געבורטסטאָג — זייער יום-טוב...
 דיין געבורטסטאָג אין דאָך אויך זייערער,
 זייער לאַנג, לאַנג געהאַפטע ווידערגעבורט.
 מיט דיר האָבן זיי אָנגעהויבן זייער זיין.
 אָן דיר זענען זיי געווען גרויע,
 שאַטנט פון קיינעם נישט באַמערקטע.
 מיט דיר זענען זיי דאָס חשובסטע,
 פון אַלע ווערטן דאָס טייערסטע,
 פונעם גאַנצן באַשאַף, פון דער יצירה —
 זיי זענען מענטשן, מענטשן, מענטשן...
 פאַר וואָס זאָלן זיי דיך נישט בענטשן?!...

געכטן זענען זיי געווען גאָרנישט,
 היינט, מיט דיר, זענען זיי אַלעס.
 דו האָסט זיי דעם גלויבן איינגעפלאַנצט.
 אויך דעם גלויבן אין זיך, אינעם מענטשן.
 דו האָסט זיי פון דיין מוט זיי געגעבן,
 צו זאָגן עס שטאַלץ, הויך אויף א קול.

טאָ, איז א וואונדער, אז אויך זיי,
 אויך די יידישע ארבעטנדיקע, געפלאַנטע,
 פון צווישן די באַנער, דרייער, וועבער,
 און קאָלוירטניקעס פון דער רעפובליק

באערן דיין געבורטסטאָג מיטן חשובסטן,
מיט ערלעכער ארבעט און פארמעסט?!
איז עס דען א וואונדער!?

וואָלט איך דיר אָנגעשריבן א דאנקבריוו,
א לויבגעזאנג מיט א שטילעך סימפאָניע,
וואו די באשיידנקייט דיינע, די חברישע,
זאָל געזינגען ווערן אין הימנטעגער,
כאָטש א טויזנטסטל פון יענער גרויסער פרייד,
דעם ארבעטערס, וואָס האָט דיר א מתנה געשיקט.
א מתנה – א פראָדוקט פון זיינע הענט,
און בעתן פורעמען דאָס שטיק מעטאל
האָט ער געטראכט און געהלומט פון דיר
און פון זיך – און זיין קלאַם –
און שוין בלויז דערמיט אַליין,
און אויך דערמיט אַליין,
זאָל די מתנה ביי דיר געשעצט זיין.

איך, קאָן אזא געזאנג נישט אָנשרייבן,
סע קאָן נאָר אזא דיכטער נישט זיין,
וואָס זאָל עס אין א ליד אויסדריקן.
אזוי פיל ערע און אזוי פיל דיכטונג,
ווען דו אַליין ביסט פאָעזיע...

די דערנרייכונגען אין דער ארבעט,
אַט דאָס זענען די גרוסן מיינע צו דיר;
אין די פארמעסטן, אין מיינע בייטראָגן,
אינעם בוי פונעם נייעם סדר,
אין מיין טייער, ליב היימלאַנד –
איז מיין דאנקבארקייט צו דיר,
זענען מיינע ווינטשן צו לאנגע יאָרן...

טאָ, זאָלן זיי זיין מיינע גרוסן,
סיי דאָס ברויט און סיי דאָס זאלץ,
מיט וועלכן מע באגעגנט דעם זינער

אין שפיץ פון זיין זינגערישער ארמיי,
פון שלאכטפעלד, ווען ער קערט זיך צוריק,
און מיט הימנען און לויבגעזאנגען
סע באנלייט אים דאָס יובלדיקע פּאָלס.

איז, זאָלן זיי זיין מיינע גרוסן,
א סימפּאָניע פון אָדעס, פון מיזמורים,
פון די מענטשן פון אלע עמן לאַנד,
וועלכע פירן דעם טראַקטאָר מיט דיין בילד,
וואָס ציטערן אויף ביים הערן דיין נאָמען,
און וואָס שטייגן זיך גופא איבער
אין ערלעכער מי און פּאַטריאָטישן פּאַרמעסט;

איז דאָך זייער טאָגטעגלעכע אַרבעט אויך דיכטונג
נישט מיגדערע ווי אַראַנאַנס, אַמאַדאַס, דזשאַמבולס,
איז זאָלן מיינע גרוסן צווישן זייערע,
זיין אָנגענומען ביי דיר - דו גרויסער,
גרויסער פון אלע גרעסטע - אמן..."

...נאָכן איבערלייענען האָב איך געפרעגט מאָנידעסן:

— וואָס איז מיט דעם?

— איך האָב עס געפונען אין אייער דאָסאר און עס איבערנעשריבן,

כדי איר זאָלט דערפון הנאה האָבן...

איך האָב נישט פאַרשטאַנען, וואָס ער וויל דערמיט זאָגן. ער איז גע-

ווען קאַרנער אין זיינע רייד ווי געוויינטלעך.

— דאָס וויל זיין א באַשולדיקונג-אַקט? — האָב איך קוים אַרויסגע?

רעדט.

— איר האָט א מזל - זאָגט שוין מאָנידעס א ביסל צולאָזיקער - וואָס

מע האָט אייך נישט געמשפּט דעמאָלט - דעמאָלט ווען מע האָט מיך

געמשפּט...

— וואָס איז דער חילוק? — פרעג איך א פארהירושטער, בנוגע דער „אָדע“.

— דעמאָלט וואָלט אייך קיינער נישט באשולדיקט נאָר העכסטנס אין דעם, אז איר האָט נישט גענוג „געלעקט“... איצט וועט מען אייך באשולדיקן אין „געצנדיגערײ“, אָבער פאר עבודה-זרה איז דער משפט נישט אזוי הארב. דערפאר זאָג איך אז איר האָט געהאט מזל...

איך האָב פארשטאנען, וואָס ער וויל זאָגן — האָב איך אויסגעמיטן צו קאָמענטירן. צו וואָס טויג אויפמישן לאנגסטיקע חטאים, וואָס מע קאָן שוין נישט גוט מאַכן?...

מיט וואָס, מיט תשובה?!

מיט גאָרנישט. היינט איז עס לעבערלעך... ניין, אפילו טראַגי-קאָמיש..

סע קומט אָן לאַכן: כא-כא-כא!
ווער לאַכט עס? וועמען קומט אָן צו לאַכן?

מיר איינעם נישט. מיר קומט נישט אָן צו לאַכן?!

— כא-כא-כא!...

חרטה

סע האָט זיך מיר נישט געוואָלט גלייבן:
 — מע קאָן דאָס שוין נישט גוט מאַכן? און תשובה? — פרעג איך מאָ-
 נידעסן, האַלב אין ערנסט און האַלב אין שפּאַם.
 — זעט איר, חבר זעליקאוויטש — זאָנט מאָנידעס בנעימותדיק — סע הענגט
 אָפּ אין דעם, וואָס איר פּאַרשטייט אונטערן וואָרט „תשובה“... אמאָל, נאָך אויף
 יענעם עולם, האָט מען נעמיינט מיטן וואָרט תשובה, אז דער זינדיקער האָט
 חרטה אויף זיינע מעשים און ער נעמט זיך פיר מער אזוי נישט צו טון. נו, איצט
 איז שוין נישט שייך צו נעמען זיך אזא אננאזשאמענט מער אזוי נישט צו טון,
 ווייל איצט „טוען“ מיר דאָך בכלל שוין נישט נאָרנישט. איצט מוזן מיר נאָר
 לייך די מסקנות פון אונדזערע מעשים. וואָס שייך דער חרטה, איז לויט מייז
 מיינונג אויך נישט זייער קלאָר דער ענין.
 — וואָס איז נישט קלאָר — פרעג איך מאָנידעסן.
 — חרטה, וואָלט געהייסן, אז איר גופא פּאַראורטיילט היינט דאָס וואָס
 איר האָט געטון „נעכטן“...
 — נו, יאָ — זאָג איך — אוודאי פּאַראורטייל איך. היינט זע איך דאָך
 שוין אנדערש, ווי מע זאָגט, מיט אנדערע בריִלן דעם נאנצן מצב, אונדזערע
 אלע נעכטיקע מעשים, וועלכע איך באדויער און האָב חרטה...
 — ניין, מייז ליבער — זאָנט מיר מאָנידעס מיט זיין געוויינטלעכן אי-
 ראָנישן שמייכעלע — אָט דאָס איז שוין נישט קיין חרטה, אזוי ווי מע דער-
 ווארט פון א בעל-תשובה... איר ווייסט פון יענעם גמרא-ווערטל: וואויל איז יע-
 נעם זקן, וועלכער שעמט זיך נישט מיט זיינע יוגנט-יאָרן. דאָס וואָלט געהייסן,
 אז אויב יענער וואָלט צוריקגעשיקט געוואָרן דורכן בית-דין של מעלה נאָך
 איין מאָל נעבוירן צו ווערן, וואָלט ער מיטגעמאכט דעם זעלביקן וועג, מיט די
 זעלביקע מעשים, וואָס ער האָט אדורכגעמאכט בעת זיין פריערדיקן לעבן. ער

וואָלט אָנגעהויבן פונסניי דעם זעלביקן וועג... אָבער איינער וואָס האָט חרטה, דער זאָגט זיך דאָך אדרבה, אויב איך וואָלט נאָך איין מאָל געבוירן געוואָרן, וואָלט איך איצט לגמרי אנדערש געטון, ווי איך האָב געהאנדלט ביו איצט. אדרבה, איך וואָלט געטון דעם היפוך. אָבער ווען מע זאָל אייך שטעלן די דאָזיקע פראגע: ר' בנימין זעליקאוויטש, ווען איר זאָלט נאָך איין מאָל געבוירן ווערן — וואָלט איר, לאָמיר זאָגן, ווידער אָנגעשריבן אזא לויב-געזאנג פאר א „געץ“? — ניין, איך וואָלט מער אזעלכס נישט אָנגעשריבן — אייל איך זיך צו ענטפערן, אונטערברעכנדיק מאַנידסן די רייד, נישט לאַזנדיק אים אפילו ענדיקן זיין פראזע.

— איר וואָלט נישט אָנגעשריבן? — צעלאכט זיך מאַנידעס — פאר וואָס וואָלט איר נישט אָנגעשריבן, איך בעט אייך?

— ווייל איך ווייס שוין איצט, אז דאָ האנדלט זיך אין א „געץ“ און נישט אין קיין נאָט, און צו קיין „געץ“ ביסט מען זיך נישט — זאָג איך אן אנט-שלאָסענער.

— איז וויל איך אייך געבן אן עצה, חבר זעליקאוויטש — זאָגט שוין ערנסט מאַנידעס — אויב נישט די שעה זאָל זיין און מע וועט אייך וועלן פאר-משפטן ווידער מגולגל צו ווערן, דאָס הייסט ווידער געבוירן צו ווערן, זאָלט איר פרוואוון דערפון פטור ווערן. לויט מיין מיינונג איז בעסער אָפּצוזיצן אין גיה-נום א צייט, איידער ווידער געבוירן צו ווערן און אדורכמאכן נאָך איין מאָל דעם לאנגן דערנערדיקן וועג, מיט די אלע נסיונות, נאָך איין מאָל נישט צו זינדיקן... ווער קאָן אייך גאראנטירן, אז איר וועט מער נישט אָנשרייבן אזעלכע שורות, מיט וואָס אייך זאָל נישט זיין קיין בושה עס איבערצולייגען און נישט רויט ווערן?

איך האָב געלאָזט מאַנידעסעס פראגע אָן אן ענטפער. וואָס האָב איך אים געקאָנט ענטפערן אויף אזא לאַגישער שאלה?

— ניין, דאָס איז נישט קיין חרטה — האָט פארנעזעצט מאַנידעס — אדרבה, איר וועט אליין מודה זיין, אז אויב איר וועט נאָך איין מאָל געבוירן ווערן, און וועט זיין אין זעלביקן מצב, איך שטרייך אונטער: אין זעלביקן מצב, דאָס הייסט, איר וועט ווידער נעמען א „געץ“ אָנשטאָט א נאָט, וועט איר יענעם „נאָט“ ווידער שרייבן לויב-געזאנגען...

— איז זעלביקן מצב? — צעשריי איך זיך — אוודאי, אויב איך וועל זיין אין זעלביקן מצב, אָבער די פראגע איז צו איך וועל נאָך זיין „אין זעלביקן מצב“?!

— זעט איר, אָט דאָס איז שוין נישט קיין חרטה. הייסט דאָך, אז אויב איר וועט ווידער אמאָל געבוירן ווערן וועט איר ווידער קענען טון די זעלביקע חטאים, איז וואָס פאר א מין חרטה קאָן דאָס שוין זיין?

— אויב אזוי, חבר מאַנידעם — זאָג איך שוין א רואיקער — אויב אזוי לויט דעם קומט דאָך אויס, אז חרטה האָבן קאָן מען נאָר אויף חטאים, וואָס מע האָט זיי געטון באוואוסטזיניק, במזיד, וויסנדיק בשעת מעשה, אז מע טוט אָפּ א נידערטרעכטיקע מעשה... און דאָס איז דאָך נישט מיין פאל. איך האָב דאָך דאָס געטון גאנץ ערלעך, אָן קיין שום ביזע כוונות, אדרבה, איך בין געווען איבערצייגט, אז אלץ וואָס איך טו, טו איך נאָר גוט...

— אין דער גמרא איז דאָ א פאל, ווי איינער א תנא — מאַנידעם האָט זיך געפילט אין די גמרא-ווערטלעך ווי א פיש אין וואסער — בארימט זיך, אז קיין מאָל איז ער נישט געווען אין אזא מצב, אז ער זאָל דארפן צוריקציען אָדער זיך אָפּזאָגן פון זיין א וואָרט. תמיד האָט ער אזוי געהאנדלט, אזוי גע-רעדט, אז ער זאָל נישט האָבן אויף וואָס חרטה צו האָבן. זעט איר, אָט דאָס איז שוין א זעלנהייט פון א מענטש. דאָס איז שוין כמעט ממש נאָר א מלאך... — פאר וואָס, א מלאך? — פרעג איר מאַנידעםן פארהידושט — נישט פאראן שוין קיין ערלעכע אָנשטענדיקע מענטשן?

— איר האָט מיך נישט פארשטאנען — צעשמייכלט זיך מאַנידעם — א מענטש איז, זאָגט מען זיך, נישט מערער ווי א מענטש. ער קאָן צו מאָל טון גוטס און דער זעלביקער מענטש קאָן צו מאָל אויך טון שלעכטס. א מלאך, ווי-דער, אָט יענער קאָן שוין נישט טון אמאָל אזוי און אז אנדערט מאָל אנדערש. א מלאך, ווערט כאראקטעריזירט נאָך אין דער גמרא, איז אזא בריאה, וואָס טוט בלויז דאָס, צוליב וואָס ער איז באשאפן געוואָרן. סע זענען פאראן מלא-כים וואָס טוען בלויז גוטס און מלאכים וואָס טוען בלויז שלעכטס.

— א מלאך וואָס טוט שלעכטס? איך פארשטיי נישט.

— וואָס איז דאָ נישט צום פארשטיין? איר האָט נישט געהערט יענעם זאָג, אז „א מלאך קאָן נישט אויספירן קיין צוויי שליוחות“? יענער מלאך, וואָס איז געקומען ראטעווען לוטן האָט נישט געקענט חרוב מאכן סדום. דאָס איז געטון געוואָרן דורך אנדערע מלאכים... נו, און מלאכי-הבליה? אפילו דער מלאך-המוות איז דאָך אויך א „מלאך“!

— לויט אייך — זאָג איך מאַנידעםן מיט א שמייכל — קומט דאָך שוין אויס, אז א מענטש איז מער אפילו פון א מלאך. דאָס וואָס א מלאך קאָן נישט טון, קאָן דער מענטש יאָ טון...

— זאָלט איר אייך נישט וואונדערן — זאָגט מאָגידעם — אזוי איז עס.
דער מלאך האָט נישט קיין בחירה חופשית, קיין פרייעם ווילן, אויסצוווילן זיך
אין זיינע מעשים, מחמת דעם איז ער נישט פאראנטוואָרטלעך פאר זיינע מעשים,
ער פירט בלויז אויס א שליחות, צו וועלכער ער איז באשאפן געוואָרן, בעת
דער מענטש קאָן זיך כאַטש טעאָרעטיש אויסווילן אין זיינע מעשים, צו טון
גוטס אָדער שלעכטס...

— א שיינער אויסוואַל — זאָג איך מיט ביטערניש — וואָס פאר אן אויס-
וואַל איז דאָס, אז איך מייז צו טון גוטס און צום סוף מוז איך אליין אָנערקע-
נען אז איך האָב גאָר אָפגעטון א פארברעכן, כאַטש איך האָב נישט געהאט
די כוונה דערצו. אדרבה, איך האָב געהאט דעם בעסטן ווילן... און צווייטנס,
פרעגט זיך, אויב אזוי, צו וואָס זאָל גאָט באשאפן אויך שלעכטע מלאכים, אויב
ער וויל באמת אָפרוימען דאָס בייזע פון דער ערד...

— ווער האָט אייך געזאָגט, אז גאָט באשאפט די מלאכים? איר האָט
פארגעסן, סיי די גוטע מלאכים און סיי די שלעכטע באשאפן גאָר די מענטשן
גופא... ווען א מענטש טוט א מצווה, א גוטע זאך, דעמאָלט באשאפט ער א גוטן
און ווען ער טוט אן עבירה, דעמאָלט באשאפט ער א שלעכטן מלאך...
— דער מענטש?

— יא, דער מענטש. אפילו דער רשעדיקער מענטש איז אויך מער פון
א מלאך. ער קאָן דאָך אויך טון דאָס וואָס א מלאך קאָן נישט... איז אויב איר
הערט אמאָל זאָגן אויף איינעם, אז ער איז קיין „לייט“ נישט, איז נישט קיין
מענטש — מענט איר וויסן, אז ער איז א „מלאך“, אמת, א בייזער מלאך, פון
די מלאכי-חבלה... און באשאפן א מלאך קאָן אויך דער מענטש, אָבער בלויז
אים באשאפן. אומברענגען א מלאך, אָט דאָס טאקע נישט. דאָס קאָן טון בלויז
גאָט אליין. אזוי ווי סע ענדיקט זיך די מעשה מיטן פסחדיקן „חד-גדיא“ פון
דער הגדה, וואו גאָט קוילעט דעם מלאך-המות... מענט איר תשובה טון, חרטה
האָבן, וועט איר שוין נישט קענען פטור ווערן פונעם שלעכטן מלאך, וועלכער
ווערט שפעטער אייער קטיגור, וועמען איר האָט אליין באשאפן דורך אייערע
„זינד“...

— הייסט עס, חבר מאָגידעם — זאָג איך א פארצווייפלטער — אז אויב
סע העלפט מיר שוין נישט, נישט קיין תשובה און נישט קיין חרטה איז דער
מצב מיינער נישט גאָר קיין פריילעכער...

מיר האָבן זיך צעטיילט און פונאנדערגעגאנגען. עס איז שוין מער נישט
יבגרגעבליבן וואָס צו שמועסן. אָבער ביי מיר האָב איך געטראכט, אז מייז

מצב איז נישט אזוי טראגיש ווי טראגיש-קאמיש... סע קומט אן צו
לאכן...

סע קומט אן לאכן?
— כא-כא-כא!...

ווער לאכט עס? וועמען קומט אן צו לאכן? מיר איינעם נישט. מיר קומט
בכלל נישט אן צו לאכן...

— כא-כא-כא!...

ווער לאכט עס?

געלאכט. זיי האָבן געמייכט פון געלעכטער, גלייך סע וואָלט זיי געווען באַנומען א היסטעריע, פון וועלכער זיי האָבן זיך שוין נישט געקאָנט מער אָפּשטעלן.

און אויב סע האָט זיך מיר אויסגעדאַכט, אז זיי האָבן אויפגעהערט לאַכן, און איך האָב אויפגעהויבן העכער מיין קול, אז אפשר וועלן זיי דאָך דערהערן מיין געבעט, אז מע זאָל מיר מוחל זיין, ווייל איך האָב דאָך עס געמיינט ערלעך – האָבן זיי ווידער אָנגעהויבן היסטעריש צו לאַכן, נאָך מיט מער בייזוויליקייט... ניין, נישט בייזוויליקייט איז געווען אין זייער געלעכטער, נאָר ביטול, וואָס איז מער ווייטיקליכער ווי בייזוויליקייט... זיי האָבן געלאַכט מיט אַן א שיעור ביטולדיקער הנאה...

איך האָב נישט פארשטאַנען: פאַר וואָס לאַכט מען? אמת, איך בין טא-קע א זינדיקע נשמה. איך בין... אָבער איך האָב דאָך אלץ שוין מודה געווען און תשובה געטון, אז איצט גיב איך מיר שוין אליין אַפּ חשבון, אז איך האָב עובר געווען אויף אלע עשרת-הדיברות; אָבער איך האָב דאָך אלץ געטון, אפילו דאָס נישט גוטע, האָב איך דאָך אויך געטון נאָר צוליבן אַרויסווייזן צו פיל געטריי-שאַפט צו מיין „רבי“...

איצט ווייס איך שוין, אז איך בין געווען א חסיד-שומה, אז איך האָב געגלייבט צו פיל אין מיין „רבי“ – אָבער איך האָב דאָך עס געטון ערלעך, איך האָב דאָך הייליג געגלייבט אין דעם, וואָס איך האָב געטון... פון וואַנעט האָב איך געזאָלט נאָך דעמאָלט וויסן, אז שפעטער וועט זיך אַרויסווייזן, אז דער „רבי“ איז בכלל נישט אזוי איי-איי-איי, ווי מע האָט פריער געמיינט, אז ער איז א פשוטער... (אפילו איצט וויל איך אויף מיינע ליפן נישט ברענגען, וואָס מע זאָגט איצט, אז ער איז געווען!). נו, וואָס בין איך שולדיק, אז אויך איצט ווילן נאָך פיל חסידים אים פארטיידיקן, אז ער גופא, דער „רבי“ גופא האָט דאָך עס אויך געמיינט ערלעך... וואָס זשע איז צום לאַכן!?

אמת, איך האָב זיך מודה געווען, אז איך האָב געשניטן מיט דער אומ-געזעענער שווערד אויף רעכטס און אויף לינקס, נישט מוקנדיק אין וועמען. אויב מיר האָט זיך אויסגעדאַכט, אז עס איז צוליב דעם כבוד פון מיין „רבי“, איך גופא בין דאָך אויך געווען גרייט נישט נאָר צו נעמען יענעם דאָס לעבן נאָר צו געבן אויך מיין אייגן לעבן, אויב דער כבוד פון מיין „רבי“ וואָלט עס געפאָדערט פון מיר – וואָס זשע איז דאָ דערפון צו לאַכן?... פון וואַנעט זאָל איך געווען דעמאָלט וויסן, וואָס מע ווייסט קוים היינט און אפשר אפילו היינט נאָך אויך נישט אלץ?! אודאי איז לייכט צו זיין א

חכם און זיך אויסכאהאלטן אונטער א ניי אויסגעפונען וואָרט: „געצנקולט“...
אַבער דעמאָלט?!

...חטאתי, איך האָב געזינדיקט... איך האָב...

וואָס האָב איך דען נישט געטון?!

אַלץ בייזע האָב איך געטון. אַלץ. וואָס סע האָט נאָר געקאָנט אָפטון
א געצנדיגער, צוריק מיט טויזנטער יאָרן, פאר זיין געז... נו, איז וואָס? וואָס
איז דאָ צו לאַכן דערפון ווען אויך יענער געצנדיגער האָט זיך געבוקט צו א
שטיקל האָלץ צי צו דער זון — ער האָט דאָך דאָס דעמאָלט געמיינט ערלעך,
ער האָט הייליק געגלייבט אין זיין געז... ער האָט דאָך דאָס נישט זעלטן
באוויזן, ווען ער האָט געבראכט א סרבן זיין אייגענעם זון אָדער טאָכטער,
און אויך זיך אַליון, אויב עמעצער האָט עס פון אים געפאָדערט אָדער אפילו
נישט געפאָדערט, נאָר סע האָט זיך אים אזוי אויסגעדראכט... און איך? האָב
איך דען יאָ געפרענט צי עס איז נייטיק, צי עס ניצט עמעצן? איך האָב מקיים
געווען אַלץ, אָן דעם אז איך זאָל איין איינציג מאָל א טראכט טון...
וואָס זאָל איך געווען טראכטן? צו וואָס האָט געטויגט דעמאָלט, אז
איך זאָל טראכטן?!

דער „רבי“ האָט עס געפאָדערט. סיי „זיין הייליקייט“ האָט אזוי געזאָגט,
אָדער סע האָט זיך בלויז געדראכט אז ער האָט געזאָגט, אָדער בלויז „געמיינט“
— האָב איך, ווי פיל אנדערע, קיין שאלות נישט געפרענט און אויסגעפירט
די מצוותדיקע (איצט ווייסט מען שוין, אז סע זענען עבירותדיקע!) געבאָטן!
וועלכע זענען, ליידער, לויט ווי סע האָט זיך שוין היינט ארויסגעוויזן, נאָר
קיין מצוות נישט געווען...

...אַבער איך, איך האָב דאָך עס געמיינט ערלעך — וואָס זשע איז דאָ

צו לאַכן?

— כא-כא-כא! כא-כא...

איך האָב זיך נישט געקאָנט באַרוואַימן. קיינער האָט מיר נישט געשאַגן-
קען די מינדסטע אויפמערקזאמקייט. קיינער האָט מיר נישט געגעבן קיין שום
אויפקלער נישט, נלייך זיי וואָלטן נאָר נישט געהאט מיך פאר זיך, נישט קיין
רשע וועלכער האָט אָפגעטון מיאוסע מעשים, אז איך האָב...

ניין, דאָס האָב איך טאקע נאָך נישט געטון. נישט ווייל איך האָב עס
נישט געוואָלט טון, נאָר פשוט ווייל איך האָב נישט געהאט די געלעגנהייט
צו נעמען עמעצן די נשמה... וואָלט מען עס געפאָדערט פון מיר, וואָלט איך
מסתמה אויך געטון, אָן שום טענות-ומענות. א באווייז: אנדערע פונקט ווי
איך, וועלכע זענען יאָ געווען אין אזא מצב, האָבן דאָך יאָ פארגאָסן בלוט,

ווייל זיי האָבן עם אויך ערלעך געמיינט, ווייל זיי האָבן געגלייבט, פונקט ווי איך און איך פונקט ווי זיי, אז אזוי איז עם רעכט... נו, איז פארשטייט זיך, אז אזוי ווי זיי, וואָלט איך דאָך אויך מסתמה געטון, ווען איך וואָלט געווען אין זייער מצב?! איך האָב טאקע נישט עובר געווען אויף שפיכת-דמים. נו, האָב איך דאָך אויך אָפגעטון אזעלכע מעשים, וואָס זענען כמעט אזוי – אָבער נאָט איז מיין עדות (נאָט?!... גיין, לאַמיר דאָ נישט דערמאנען נאָט, ווייל ער האָט דאָ נישט אין דעם ענין קיין שום עדותשאפט, ווייל קעגן אים האָב איך דאָך חוטא געווען!), אז איך האָב גאָרנישט נישט געטון אין מיין אייגענעם אינטערעס, איך האָב דאָך נישט געהאט און קיין מאָל נישט דערווארט קיין אייגענעם אינטערעס, אָדער פערזענלעכן נוצן, איז וואָס איז דאָ צו לאַכן?!

— כא-כא-כא-כא-כא-כא...

איך האָב מער שוין נישט געקאָנט צוהערן דאָס געלעכטער, וואָס האָט פארטייבט ווי א רוישנדיקע מיל.

איך האָב שוין מער נישט געקאָנט שטיין אזוי אויף די קניעס און זיך בעטן פארן בית-דין של מעלה, אז מע זאָל מיר מוחל זיין. גיין, איך האָב שוין נישט געקאָנט, נישט געקאָנט...

אָבער אז איך האָב אויפגעהויבן מיין פארזונקענעם קאָפּ, האָב געעפנט די אויגן, האָב איך גאָר דערזען, אז איך געפין שוין נישט קיינעם פאר מיר. איך שטיי שוין נישט פאר קיין שום בית-דין. איך בין געבליבן אליין, מיט מיר און מיט מיין זינדיקער פארוואנדיקטער נשמה, צווישן די שטומע פיר ווענט. עם איז שוין בכלל נישטאָ, ווער עס זאָל אויסהערן מייע מחילה-בעטענישן. דער בית-דין איז שוין לאנג אוועק און האָט מיך פארלאָזט, ווי מע פארלאָזט איינעם וועמען מע שענקט קיין שום השיבות נישט... דער בית-דין האָט מיך פארלאָזט, אז איך נופא זאָל זיך משפטן און דעם אורטייל געבן.

יא, דער בית-דין איז טאקע שוין אוועקגעגאנגען, אָבער פאר וואָס הער איך ווייטער דאָס היסטערישע ביטולדיקע געלעכטער? ווער דונערט אזוי, מיט אזא מין „כא-כא-כא“?!... ווער לאכט עם אזוי ציניש אָן אויפהער, גלייך עס וואָלט געדונערט מיט גרינגשאַץ, מיט אזא חוזק-געלעכטער, וואָס איז הארבער ווי א שטראָף, ערגער ווי ניהנום?!

איך האָב זיך אויפגעהויבן, אָבער נישט געווען ביכולת אויסצוגלייכן דעם רוסן. איך האָב זיך געלאָזט גיין אזוי, ווי איינגעהויקערט, ווי צוזאמענגע-בראָכן, זיך געלאָזט גיין נאָכן קול פונעם געלעכטער, וואָס האָט פארטייבט מייע אויערן-פייטעלעך. איך בין גייערדיג געווען צו זען, צו הערן, וואָס איז דאָס געלעכטער? ווער און וועמען לאכט מען עם אזוי שטארק אויס? איז נאָך פאראן

עמעצער, אויך אחוץ מיר, פון וועמען דער בית-דין של מעלה זאל לאכן?!...
...איך האָב פאמעלעך געעפנט די טיר פונעם זייטיגן זאל, וואו מע האָט
געשפּט א נשמה, א הייליקע נשמה. מע האָט עס אָנגעזען פון דעם אַרעאָל,
וואָס האָט געשטראַלט פון איר געזיכט...

אויבנאָן איז געזעסן דער בית-דין, די פּמליא של מעלה. סאמע לוי-
טער דערהויבענע מלאכים. סאמע זייד און סאעמט. סאמע זשופיציעס און סאמע
ספּאָדיקעס. סאמע שמן-זייד און סאמע תכלת – און האָבן געלאכט, האָבן גע-
לאכט און האָבן געלאכט...

פאר זיי איז געשטאנען דער ווילנער גאון, שוין פון צוריק מיט א צוויי
הונדערט און פופציק יאָר. דער בארימטער ווילנער גאון, וועלכער האָט גע-
האַלטן אז פֿערנען תורה, דאָס איז אַלץ. א תלמיד חכם איז דאָס אייבערשטע
פונעם שטייפל – דאווענען איז ווינציקער וויכטיק... א פשוטער ייד, א חסיד
– איז צו בלאָטע...

דער ווילנער גאון, וועלכער האָט געפירט די מתנגדים אין א הייליקער
מלחמה קעגן די חסידים, וועלכע האָבן מער געשאצט פשוטע תפילות ווי לער-
גען תורה, וועלכע האָבן געזאָגט אז א פשוטער ייד, אפילו אן עם-הארץ, איז
אויך א מענטש...

דער ווילנער גאון, וועלכער האָט אָנגעפירט מיט א חברה מתנגדים,
וועלכע האָבן אין נאָמען פון דער תורה גערופט די חסידים, דאָס חסידות און
זייערע רבנים... האָבן גערופט, האָבן זיי געמערט, מלשין געווען אויף זיי
ביז מע האָט זיי איינגעזעצט אין צארישע תפיסות... נישט אָפגעשטעלט זיך
פאר גאַרנישט, גרייט געווען דורס צו זיין א חסיד, ווייל ער איז א חסיד...

און ווען עס איז געקומען די צייט, ווען דער גאון איז נפטר געוואָרן; יענער
ריזיקער גאון, נאָך וועלכן מע פלעגט נאָכדערציילן, אז ער האָט געהאט אזא
באשולדיגדיק ווערטל: „יעדער קאָן זיין ווילנער גאון, יעדער קאָן זיין ר' אליה
ווילנער – וויל נאָר!“... ווען מע האָט אים גערופן פארן בית-דין של
מעלה און מע האָט אים געפרעגט: „היתכן, ווי אזוי טוט עס א ייד, אזא רב,
אזא גאון, אז ער זאל רודפן אן אנדערן ייד, א רבי, אז ער זאל רודפן חסידים,
וועלכע פארשפרייטן יידישקייט? אמת, אויף זייער אייגענעם אופן – אָבער
דאָך יידישקייט?!“...

האָט דער גאון נאיוו געענטפערט: „איך האָב עס געמיינט ערלעך!...“

...די פּמליא של מעלה של האָט דעמאָלט אויסגעבראַכן אין א קייכנדיקן
געלעכטער און קאָן זיך נאָך עד-להיום נישט אָפּשטעלן.

— כא-כא-כא!...

שוין כמעט דריי הונדערט יאָר לאַכט מען פון איינעם וואָס האָט עס „גע-
מיינט ערלעך“...

— כא-כא-כא!...

...פון וועמען לאַכט מען? פון מיר, פון אים, פון אונדז, פון זיי, צי גאָר
פון אלע?!!

מע לאַכט פון אלע, וואָס האָבן עס „געמיינט ערלעך“?!

— כא-כא-כא!...

המשך

מײן יחוסי-ירושה

פראָלאַג

א

וואָלט, זכרונו לברכה, מײן פאָטער, געווען א הדרת-פנימדיקער עושר; א רייכער, בייכיסקער גוטבאזיצער, ירושה אוודאי מיר געלאָזט וואָלט ער. פון אַרעמען מאַגערן פעלדזיקן פליין, צי פון באַרניקער מאַראַמאַרעשער ערד; ווי סטערפ זיי זאָלן געווען נישט זײן, דאָך א חלק וואָלט מיר אויך געהערט. כאָטש א דלת-אמות באַגראָזטע ערד, צו פאַשען עטלעכע שאָף געבן אַגעוועלבל; און אפשר אויך א קרעציק בלינד פערד, צי א מאַגער לאָשיסקל, א ביינערדיק קעלבל.

געווען איז ער אָבער געבעך אין גלות, ווי א פשוטער ייד פון דאָרפישן ראַנד; אין דחקות, אין זיבן מאָל זיבן פאַלעס, אן אביון ווי אנדרעע פון סבצן-לאַנד. איז געבליבן מיר א מנורהלע בלוז, פלעמלט עס ווי א סאנעצל, א גר-תמיד; אָן יידן, אומהיימלעך, לידיק די קלוז, צאנקט עס, וויי, ביי אן עלנטן עמוד.

מנורה, מכבי, נסים ונפלאות, אַגשטאַט ברענען איין איינציקע נאכט; אין ביסל בויםל אריין זענען די ברכות, און געברענגט סע האָט טעג נאנצע אכט. אָבער, וויי, נישט אין בויםל די ברכות, נאָר אין בלוט, יידישס, סע רי-גען טייכן; פון אזוי פיל פאַגראָמען און שחיתות, מיט קיין שום אומה נישט צו פאַרגלייכן...

ב

וואָלט געווען מײן פאָטער, עליו השלום, א גביר ער געווען, א בעל-בתיש שטיקל; כאָטש קליין, פיצונגע, ווי א זומער-חלום, דאָך א בעל-בית איבער א מיני-פאַבריקל.

אָן א קוימען א פאבריקל פאר סאָדע-וואסער, ווי אין מאראמאָרעש גע-
ווען איז דער מנהג; אוודאי וואָלט דאָס מיר איבערגעלאָזט ער, אזוי פיל ירושה
פאר מיר, זיין מעזיניק.

אוי, נישט סאָדע-וואסער, נאָר טרערן, רינען, א סאָדע-מאשינדל, א פנירה-
דיק ביקל; מיט אייגענע הענט דאָס רעדל דרייען, זאָל זיין אזוי, אבי האָבן א
פאבריקל.

געווען איז ער אָבער נישט מער, ווי א חסידישער ייד מיט צדקות; אין ליידין
און ענגשאפט געלעבט ער, מיט תפילות און תעניות אין דחסות.
א ווידער-קול פון א בעל-שמישן ניגון, מער ירושה לאָזן אים נישט
געלונגען; וואָס אוישוויץ האָט פארשטומט, פארשוויגן, און געבליבן אויף
אייביק אומדערזונגען.

ג

וואָלט מיין פאָטער א סוחר געווען, געהאנדלט, געבאָרגט ביי בעלי-
טובות; פאָלעצעם ליידיקע, נישטאָ וואָס צו זען, איבערפולט אָבער מיט אומ-
באצאָלטע חובות.

א ביסל צוקער, נאפט, זאלץ צי טרויער, מיר איבערגעלאָזט דאָך וואָלט
ער; וואָס ער וואָלט פארן אַרעמען פויער צעוואויגן מיט ציטערנדיקע הענט ער.
איז געווען ער, געבעד, פול מיט צרות, ווי א ייד, א תלמיד-חכם, א למדן;
און געבריועט יום-ולילה אין גמרות, תורה-דורשטיק ווי אין מדברדיקע זאמדין.
איז געווען ער נישט מער אָבער, ווי א מלמד פון גמרא, זינגענדיקע; אין
סיגעטער קלויז, דער וויזשניצער, געסגעלט ער מיט סיגדער הונגעריקע.
...זענען בירושה געבליבן מיר מעשיות, זיי א דערציילער מיך געמאכט,
אן עדות; פון זכרונות מיט בלוט-שפורן זינט דורות, פון טויזנטער יאָרן יידישע
עסידות...

א חזיון-נסיון

א

אָן אונדזער רצון געשעט דאָך אלץ, דאָס גאנצע לעבן איז א גרוי-
סער נסיון; מיטן בעל-כרחו געבוירן און געפעלט, דער עבר און עתיד איז בלוז
א חזיון...

געווען איז ווי חלום פון געפל ארויס, עס איז געווען ווי דער זון און
אויך ער; עס איז געווען דער פאָטער און נישט בלוז, עס איז געווען זיין אייניקל
און נאָך מער.

דער געכטן, היינט און אויך דער מאָרגן, אלע דריי האָבן גלייך דעם המשך
געשפונען; דער זידע, פאָטער און דאָס אייניקל, מיטן זעלביקן חלום אלע דריי
פארבונען.

...און געווען איז ווי משה-רבינוס זאָמען, צי גאָר איז עס דער זידע
ר' שלום; איצט נישט וויכטיק איז דער נאָמען, דאָס גאנצע איז דאָך נישט מער
ווי א חלום.

דער מאראמאָרעש-סיגעטער תלמוד-תורה מלמד, אין חלום דערזען
האָט דעם ברענענדיקן דאָרן; די פלאַמען געשימערט האָבן ווי רויטער סאמעט,
און אָנגעצונדן אין אים דעם אוראלטן צאָרן.

האָט ער מיט זיינע דארע בלייבע הענט, מיט די בייגערדיקע לענגלעכע
פינגער; זיין לאנגע גרויע באָרד אויסגעקעמט, ווי ער פלעגט טון ווען געווען
ער איז יינגער.

אראָפגעשלונגען האָט ער א געדאנק, און א ביטערן שמייכל געטון ער
האָט; געשעפטשעט שטיל ווי אין א תפילה, נישט געוואגט, געשטאמלט האָט ער
צו נאָט;

„פונסניי שוין די גאר אלטע מעשה, אהא, סע הייבט זיך שוין אָן ווידער;
פון אויבן גאָטס צייכן באווייזט זיך, מיטן ברענענדיקן סנה אין דער גידער.
ער טליעט און פלאקערט און ברענט, און דאָך ווערט ער נישט פארצערט;
ווי דער גורל פון א ייד-מרבן פארלענדט, אזוי ווי אונדז עס איז שוין באשערט.“
ווי געלערנט אין חומשל אמאָל, קומט די אלטע מעשה שוין ווידער;
פארשוויגן האָט ער עס ביי זיך, כאָטש געפילט אז אלץ איז אים דערווידער.
און נישט מיטן געוויינטלעכן התלהבות, האָט ער זיך אויפגעשטעלט
פויג; אָן חשק א באוועגונג געמאכט, נישט געוואגט צו עפענען דאָס מויל.
האָט אָפגעשאַקלט דעם דורותדיקן שטויב, זיך געשטארקט בייצוקומען די
מורא; גלייך סע וואָלט געוואקלט זיך די וועלט, ווי בעת ער האָט מקבל געווען
די תורה.

האָט ער אָנגעשטרענגט זיך די כוחות, צו שטיין שטאַלץ אויף די פיס;
אָנגעגאָסן מיט גבורה געטלעכער, צו שטעלן זיך ווי א הימלישער ריי.

סע האָט זיך אים אויך דאכטן געוואָלט, אז נישט אים, ווי א משא, טראָגט
די ערד; גאר אונטער זיינע פיס גאר ליגט די וועלט, אנדערש דאָס בילד, אלץ
איז פארקערט...

ווי ביים אויסגייין די שמונה-עשרה, האָט ער געמאכט צוריק דריי טריט; כדי
אויסצומיידן דאָס אומבאקאנטע, איז ער געבליבן ווי צונעשמירט.

די רעכטע האנט צוגעלייגט צום שטערן, ווי אין טיפע כוונות זיך צו
פארקלערן; גלייך ער וואָלט זיך דערמאנען געוואָלט, נישט וואָס געווען, גאר
וואָס סע זאָל ווערן.

ווי געמאָלן אין דער הגדה של פסח, די לינקע האנט אויסגעשטרעקט האָט
ער; ווי דער שאינג-יודע-לשאל צי דער תם, ווי פרעגנדיק און דאָך שטום אָן
ווערטער.

פארראָטן האָט זיין אייביקע שטרענגע מינע, וואָס האָט ארויסגעוויזן
רגזנישן צאָרן; בעת ער האָט באגעגנט אויפסניי דעם גאָט, וואָס באהאלט זיך
אין א סנה, א דאָרן.

געוואָלט אויסבאהאלטן דאָס מורא-געפיל, וואָס אויך איצט סע האָט
אים באוועלטיקט; ווי א מוראדיקן ייד, אפילו א פחדן, ווי די שונאים תמיד אים
געשטאלטיקט.

נאָר, קאָן מען דען גאָט אויסמיידן? אָט איז ער פון הינטן – אָט פון פאָרן; קאָן מען דען א געטלעכן סנה אויסווייכן, קאָן מען דען אויסמיידן א געטלעכען דאָרן?!

און ווי ביי מתן-תורה געבליצט סע האָט, דאָס פייער האָט אים ארומ-גענומען איז בלייבן; און סע האָט ווי דעמאָלט גערונערט, און איז רונער דערפילט גאָטס מוסר-שמיץ.

— ר' משה רבינו, תלמוד-תורה מלמד, פלייסקער קנעלער, אלט-נייער; זאמל איין די שעפעלעך, די קינדער, ווידער שפאן זיך איין, פאסטוך-מלמד געטרייער.

האָט דער רגזן פון אמאָל זיך אָנגעצונגען: „איך בין שוין מער נישט קיין מלמד; מיט וועמען צו קנעלן נישטאָ שוין מער, אומזיסט מיין קאפאָטע, קאפּעלוש פון סאמעט“.

האָט די רוגזה פון אמאָל זיך דערוועקט, געוואָרפן מיט כעס דעם קא-פעלוש פון סאמעט: „נישטאָ שוין מער מיט וועמען צו קנעלן, איך בין שוין מער נישט קיין מלמד!...“

אין אוישוויץ מיינע בעסטע תלמידים, דאָרטן זענען זיי געווארן פאר-סמאלעט; פארברענט די עטרה און דער תכלת, דאָס אמאָליקע חדר געוואָרן איי-געוואלעט“.

און גאָטס קול סע האָט אָפּגעהילכט פון דאָרן, און איז צווייטן דונער געוואָרן געהערט: „ר' משה, משה, מיינע שעפעלעך סע ליידן, פונעם גורל, וואָס זיי איז נישט באשערט“...“

אין א שטיבלן דערשטיקטן שלוכצן, וועגן זיין שליחות געוואָרן ער פאר-ביטערט; אין א מוראדיקן געוויין זיך פארנאן, בלויז די באָרד ביי אים האָט געציטערט.

ווי גלעזערנע קרישטאָלענע ארכעס, פון שטארן בליק טרערן זיך שטעלן; און אויפן אלטן געקנייטשטן פנים, געקייקלט האָבן זיך געזאלצענע קרעלן. און ווי צו זיך האָט ער געקלאָגט: „גיי, נישטאָ מער מיינע שילער“... אויב נישטאָ מיט וועמען צו קנעלן, איז ער ארומגעגאן ווי א דילער.

...אין דער טיה פון מדבר זומערדיקן, פון די קארפאטן-בערג ארום אים; האָבן זיינע ווערטער אָפּגעקלונגען: „קינדער מיינע, נישטאָ מער די תלמידים!“ אַבֿלדיק, אָן ווערטער, געוואָרן פארשטומט, איז ר' משה רבינו אין זיין טרויער; ווי אין פאריתומטער פארצווייפלונג, אין לאַנגן פינצטערן גלות-דויער...“

ב

און גאָט האָט צו משה'ן זיך געוואָנדן, לאמור, אזוי צו זאָגן: ס'איז כלעבן נאָר קיין תכלית נישט מיט יאוש-געדאנקען לאנג זיך ארומצוטראָגן... „נעם אלץ צונויף, נעם דאָס מולטערל, וואָס דו האָסט נאָך היינט פאר די אויגן; אין וועלכן פרעהס בארעמהארציקע טאָכטער האָט דיך אמאָל פון נילוס ארויסגעצויגן.

נעם אויך אן אנדערן זכר, א צייכן א גאָלדן קנעפל פון דיין פרינצלעכן מונדיר; מיט וועלכן האָסט זיך אין פאלאץ געגרויסט, וואָס פרעה צור בר-מצוה געשאַנקען האָט דיר.

נעם אויך דאָס יויזעלע פון דיין שווער, וואָס יתרו נדן דיר געגעבן מן המתם; און יענעם פשוטן הילצערנעם פאסטוד-שטעקן, מיט וועלכן געשפאָלטן האָסט אמאָל דעם ים.

נאָרנישט זאָלסטו נישט פארגעסן... אויך די שערבלעך פון די מירמלעך לוחות; וואָס האָסט זיי ביים סיני צעבראָכן, און זאָלסט זיך לאָזן גיין אין שליוח.

נעם צונויף, נעם צונויף אלצדינג, זאָלסט אין דיין עכר זיך דערמאָנען; זאָלסט נישט פארגעסן דיין שבת-אָפּשיטאָם, און זאָלסט צו דיין יידישקייט זיך באַקאָנען“.

„מיין גורל... די גלותדיקע יאָרן?“ האָט ר' משה זיך אפּאטיש גע-טראַכט; „איך, מיין פאָלק, בלאַגדזשע אין זיג-זאָגן, אין א וועלט פון שינאהדיקער נאכט“.

„רעד קיין לשון-הרע נישט, ר' משה“, האָט זיינע רייד איבערגעשלאָגן נאָט: „דער רוח נישט אזוי שוואַרץ ווי געמאָלן, אויך ווען נישט הייליק אין דאָס געבאָט.

פארפירט פון אָפּנארער איז דאָס פאָלק, מע דארף בלויז עפענען זיי די אויגן; נאָר זאָגן זיי דעם נאקעטן אמת, ווי דו פארצייטנס האָסט זיי דערצויגן“.

און ר' משה האָט זיך ווי ברחמים געבעטן, און אין זיין קול ווייטיק האָט זיך געפילט; די זאָרג אין זיין האַרץ, אין יידישן, האָט זיך נאָך פון דורות נישט געשטימט.

„אויף וואָס אַ לשון זאָל איך צום פּאָלק רעדן, דאָס פּאָלק, ווי וועט עס מיך דען פּאַרשטיין? ווען עס איז אין אזוי פיל שבתים געטיילט, צום פּאָלק רעדן ווי זאָל איך גיין?

די לוחות-שפּראַך זיי האָבן אויפגעביטן, געמאַכט אַ תּרנום אין אַלען אַראַמיש; זאָל איך צו זיי רעדן גאָר רומעניש, צי רעדן זאָל איך צו זיי גאָר יידיש? „ווייל דיר, משה, די שפּראַך נישט“, האָט אזוי צו אים געזאָגט גאָט; „ווען דער לאַ-תרצח פּאַרשוועכט איז, און אַלץ וואָס הייליק איז די צען געבאָט.

רעד צום פּאָלק, ווי סע פּאַרשטייט, עס איז דען דאָס ערשטע מאָל ביי דיר? איז דאָך קיין חילוק נישט דאָס לשון, בלויז דער תּוכן וויכטיק איז ביי מיר. נישט קיין חילוק אויף וואָס פּאַר אַ לשון, דעם פּאָלק ווייז דעם „מאָרגן“ וואָס רוקט אָן; ווייל דיר צווישן די שפּראַכן נישט, פּונקט ווי איך איז זייערע מעשים נישט וויילן קאָן.

האָסט דאָך מיט זיי די עשרת-הדברות, געקעלט ווי אַ מלמד מיט זיי אויף מיצריש; און אַנדערע גאָר דיר אויף שפּאַניש, אַראַביש, און דערנאָך דייטש, רוסיש און ענגליש“...

דאן האָט ר' משה אזוי געזאָגט: „ס'איז כלעבן שוין דערווידער; וואָס זאָל איך זאָגן זיי, וואָס? איבערחזרן יציאת-מצרים זאָל איך שוין ווידער?! און עס איז גאָרנישט אזוי שוין, אויפצוואַרפן ביי יעדער געלעגנהייט; אז מע האָט איינעם אַ טובה געטון, ווען ער געווען איז אין פּאַרלעגנהייט!“...

האָט געזאָגט אים דעמאָלט גאָט: „רעדן צום פּאָלק מיינעם, גיין אָבער נישט פּון די לאַנגסטע גלות, מער שוין דאָס נישט דערמאן זיי.

פאַר מעשיות, קינדער עברי צו לערנען, זיי האַלטן די נעשיכטע פאַר לעגענדעס; אדרבה, דערמאן זיי בלויז דאָס, וואָס ערשט „נעכטן“ מיט זיי געשען איז.

זייער אייגענע בלוטיקע דערפאַרונג, דער „נעכטן“ וואָס קאָן זיך אומ-קערן; און פּון נעכטן און אייערנעכטן, וואָס קאָן חלילה דער „מאָרגן“ ווערן“...

ג

און ר' משה דער מלמד איז געגאנגען אזוי, בלאַנדזשענדיק איבער לען-דער און לאַנד; איבער די מאַראַמאַרעש-סיגעטער נאָסן, געפירט ווי אַ מינד פּון גאָטס האַנט.

און ביי דער אלטער וויזשניצער קלויז, פאר א צונויפגעוואָרפענעם הויפן סידורים; (ווי אין אוישוויץ א הויפן ביינער), מהזורים, משניותער, מרות, ספרים.

און אויסשטרעקנדיק די האנט פאָרויס, האָט אים נאָט אָפגעשטעלט ווי מיט א ציימל; געזאָגט האָט נאָט צו ר' משה-מלמד: „זעסט שוין ווידער דאָס ברענענדיקע ביימל?”

וואָס זעסטו, זאָג וואָס דו זעסט, אין חרובן סיגעט, דו וואָלגענדיקער מלמד; אפשר זעסטו ווידער דעם ברענענדיקן סנה, וואָס פֿלעמלט ווי לֹלבים, רויטער סאמעט?”

האָט ר' משה די אויגן געעפנט, און צוריק צוגעמאכט די אויגן; און מיט טאטראלן זשעסט, פאמעלעך די ווערטער צעצויגן.

נאָכמאכנדיק פינגטלעך די מימיק, פון נביא יחזקאל און אויך זיין קול; גלעטנדיק די לאנגע באָר, געטראכט וואָס צו זאָגן ער זאָל:

„איך זע, דאכט זיך הויפנס שמות, אָבער ניין, נישט קיין ספרים אלטע; נאר ציגל אָנגעוואָרפענע ווי ביינער, איינגעוואלעטע קרעמאטאָריעס, קאלטע.

ווי א ניער כותל-המערבי, א זכר, צעלייגטע אויוונס, קויםענעס און אש... אותיות פון אייביקן יידישן ספר, הויפנס נשמות – פארברענטער פייסאזש.

איך זע הויפנס פון אלערליי שיד, ווי שמות פון פאָגראָמירטע ביכלעך; צעריסענע אלטע שקראבעס זע איך, איך זע קליינע סיגדערישע שיכלעך...

קרבנות, פארברענטע לעבעדיקערהייט, א הויפן יידישע ביינער סע ליגן; איבערן טאָל פון דער געשיכטע צעשפרייט, ווי א דערשימטער יידישער ניגון...”

...געווען איז עס גלייך ווי א חלום, די וואָך איז ווי פון געפֿל ארויס; עס איז געווען ווי א חזיון, און נישט דווקא פארן עבר בלויז...

עס איז געווען ווי משה רבינו, און גלייך ווי נישט ממש ער; עס איז דאָך געווען דער מלמד – אויך זיין זון און נאָך מער.

האָט די נשמות, עלנטע אוישוויצער ביינער, כ'ווייס שוין אליין וואָס כ'האָב צו זאָגן; וועלן מיט פלייש און הויט זיך באנייען, האָט ר' משה אים די רייד איבערגעשלאָגן.

„נארישקייטן, עס איז סאמע שטותים! אָן די ביינער דערמאן נישט אויך דו“; האָט נאָט אַ ביטערע גרימאסע געמאכט, „וואָג נישט שטערן זייער דו.

נאָך הייליקער זענען די גופים, הייליקער נאָך פון אלע קרבנות; וואָס מע האָט מיר אמאָל געברענגט, הייליקער זענען פאר מיר די נשמות.

לאָז די קרעמאטאָריע-ביינער צו דו, איך קאָן מער נישט פאר זייער וויי; זאלץ מיר נישט די וואונדן, דו לאָז, מער דערמאן מיך נישט אָן זיי“.

זיך אַ טרער, אַ געזאלצענע, אויסגעווישט, האָט נאָט דעמאָלט מיט אַ גז-עדן טיכל; זיין חרטה ער באהאלטן געוואָלט, און געוויזן אים אַ בטחון-שמייכל:

„גיי צום פאָלק זיי מונטערן, נביאות זאָגן, דערמוטיקן זייער געמיט, דעם שלעכטן; שטארק זייער בטחון אינעם „מאָרגן“ און דאָך נישט פארנעסן זייער „נעכטן“.

און ר' משה האָט די רייד צוגעהערט, תוכחה-ווערטער וואָס האָבן געשטאָבן; אויף שיריים פון אָפגעסמאלעטן פארמעט, מיט אַ רויט שרייבפענדל אונטערגעשטראָבן.

פארמעט מיטן כתב פון עזרא-הסופר, פון זיין אמאָליקער תוכחה, שו-רות; כדי ביידע זיי דעם פאָלק אָנצוזאָגן, פון יחזקאלס און עמוסעם נביאות.

דאָס מאָל שוין נישט מיט קיין דונערן, האָט ער נאָטס רייד באַנומען: „גיי, זאָג אָן דעם פאָלק, רעד נאָנץ אָפן, די אויוונגס קאָנען אַ פאָרעם בא-קומען.

די קרעמאטאָריעס קאָנען זיך ווידער דערהייבן, און אז דאָ און דאָרט שפאלט מען שוין שפענדלעך; אַ פריש קרעמאטאָריע-פייער אונטערצויגען, אויוונגס באַצירטע מיט האַקנקרייץ-פענדלעך“.

ר' משה האָט די פארמעטלעך פארקנייטשט, ער האָט זיך צעשריגן ווי אמאָל; און פאר אויפגענונג האָט ער ציטערן אָנגעהויבן, און אליין זיך דער-שראָקן פאר זיין קול.

און מיט אים אויך דער גאַנצער ארום, נישט פון לעגענדארע ווייטע מד-בריות; נאָר פון מאַראַמאָרעשער יידישע דערפער, אמאָליקע קהילות.

און אויך די בארניקע פליסנדיקע וואסערן, וואָס געפליסטערט יידישע ניגונים, זיסע; זענען אין נאנג פארגליוווערט געוואָרן, די קאלטע איזע און די שטראָמענדיקע טיסע.

„שוין ווידער דער אלטער „אהיה אשר אהיה“!? זענען דאָך די אויוונס נישט גוט אויסגעקילט; נאָך האָט ווינט דאָס אש נישט פונאנדערגעבלאָזן, דאָס פאָלק האָט נאָך זיינע כוחות נישט דערפילט...“

און שוין זאָל איך ווידער אמאָל, אַנזאָגן זאָל איך א נייעס חורבן; צי וויל דער הונגערדיקער מולך, פארשלינגען א פרישן יידישן קרבן?!“...

און גאָט האָט א טרייסל געטון מיט ר' משהן, און מיט א באפעלערישן טאָן אים געבאָטן; „גיי, זאָג דעם פאָלק דעם פארעקשנטן, צי זעט איר נישט די בייטשן, די קנוטן?“

די זעלביקע שוין ווידער אייך צוויקען, אנדערע זענען בלוז די רוד-פיס; אנדערע זענען בלוז די שמייסערס, אנדערע זענען בלוז די רוצחים... און ווידער אמאָל האָט גאָט אויפגערגנט, פאר רוגז מיט די פיס אין הימל געטופעט: „גיי, זאָג, סע קומט א גיי מבול!“, געשריגן צו ר' משהן, וועלכער האָט געכליפעט.

און נישט געוואוסט נאָך אויף קלאָר, געפילט נאָר פון גאָט אונטערגע-טריבן; ווען, ווי אזוי און וואָס איז די וואָר, איז ר' משה א פארטראכטער געבליבן.

„וואו זאָל איך דאָס פארעקשנטע פאָלק זוכן“, און נישט געוואוסט וואו עס צו געפינען; וועמען גאָטס רייד איבערצוגעבן, פאר וועמען זיין נביאות צו שפינען.

נאָך מער געווען איז ער אומבאהאַלפן, ווייל נישט געוואוסט אויף קלאָר און ריין; דעם זיגען פון זיין שליחות, פון גאָטס רייד דעם באטייט, דעם מייין... און ר' משה נישט געוואוסט האָט וואָס צו טון, מיטן צעקנייטשטן פאר-מעטל אין דער שוים; האָט ער מיד זיך געזעצט אויף די טרעפ, פון דער חרובער אלטער וויזשניצער קלויז.

נישט ווי ביי מיקעלאַנדזשעלָאָ ער האָט אויסגעזען, זיין קאָפ איצט אין די דלאַניעס איינגעבווגן; ווי א ייד, אָקערשט פון דעפאָרטאציע געקומען, א פארדרימלטער מיט אָפענע אויגן...

און גאָט האָט צו ר' משהן גערעדט: „א האמער און א דאָלעמע זאָלסט נעמען; און האט אויס פונסניי לוחות, פונסניי, דארפסט זיך נישט שעמען“... איז ר' משה, אין הלום, ווי א שקלאוו, פאר זיין האר געשטאנען, אָפֿ- הענטיק; מיט א פארלוירן געמיט ביי זיך, ווי אז עבד געווען אונטערטעניק. „פונסניי, פונסניי, ווי אמאָליקע צייטן, בעת מתן-תורה אין דונערן און בליצן; זאָל איך אלץ אָנהייבן ווידער, צום דריטן מאָל לוחות אויסקריצן?!“ און גאָטס קול איז געקומען פון דער טיף, ווי מיטן שטורעם פון די מדב- רות; ווי מיט געפלאטער פון פייגל, ווי מיטן גערויש פון קאראוואנעס... און פון דער בלויער ווייטיקייט, האָט געדונערט גאָטס געבאָט; און פון דער ווייטער טיפיקייט, האָט אָפּגעהילכט דער באפעל פון גאָט:

„יא, צום דריטן מאָל, גו איז וואָס? איין מאָל דו זיי צעקרישלט ווי א שערבל; פון אייפערזוכט מחמתן גילדענעם עגל, ווען מע האָט פארביטן מיך אויף א קעבל.“

דאָס צווייטע מאָל האָבן זיי מייגע לוחות, ווי אנטיק-זאכנפאר מוזייען בלוין; נישט צום לערנען נאָר צום אָנקוקן, איז אצינד צום דריטן מאָל קריץ אויס!

„אנוכי אדוני אלקיך, איך בין“... האָט ר' משה דער מלמד ווי א סיגנד; איבערגעזעצט די עשרת-הדברות, שטיף און פרום געשעפטשעט צום ווינט... ווי מעכאניש ער באוועגט די ליפן, דערזען סע האָט אים גאָט; האָט ער צאָרניק זיך צעשריגן: „ניין, נישט די אלטע צען געבאָט!... אלטע לוחות ווער זיי נייטיקט, מע נעמט זיי דען עמעצער ערנסט? נאָר אנדערש מע טוט זיי פארטייטשן, נישט דאָס וואָס דו מיט זיי לערנסט. נעם ווידער די דאָלעמע, קריץ אויס אצינד א ניי געבאָט; זאָלן זיי זיך עס איינזערן; ובחרת בחיים, אזוי זאָגט גאָט!“...

און אז ער פארוואונדערט איז געוואָרן, האָט גאָט געזאָגט נאָך א מאָל: „גיי רעד צורשי, אזוי צו זאָגן, דעם פסוק ער פארטייטשן פשוט זאָל.“

„זאָלט לעבן!“ דאָס זאָל מען זוכן, דאָס זעלבפארלייקענען מירט אויס; וואָס גלייך איז מיט זעלבטוויט, אלץ דאָס, פירט צו אומקום בלויז. וואָס דערמאנט חורבן און געצנדיגסט, וואָס דערמאנט מיט זעלבפאר-ניינען; איבערחרן דעם „איך-פארלייקן — דאָס זאָלן זיי זיך אָפגעוויינען“...

ה

און ר' משה האָט זיך אונטערטעניק, אין וועג זיך געלאָזט זוכן דאָס לעבן; דאָס פאָלמ דאָס גלותדיקע צו געפינען, וועמען גאָטס וואָרט איבערצו-געבן...

און ער איז געגאָן און געגאָן, אונטער דעם גאָס פון רעגן; און אונטער דער ארשיצע פון זון, וואו זיך צעשיידן די וועגן.

האָט געוואנדערט ער א מידער, ביז ער איז דערגאנגען צום ראַנד; גלות-איין, גלות-אויס אָנגעקומען, צו א ברעג פון בענקען נאָך א לאַנד.

און ער האָט די רעכטע האַנט, איבער זיינע אַלמע טריבע אויגן; כדי אַנצושטרענגען די בליקן האָט ער, זיך ווי א דאשעק אריבערנעבויגן.

אין דער ווייטקייט א שוואַרץ פינטעלע, האָט געצאנקט, זיך באוועגט אָן כוח; געוואָרפן אויף די ים-כוואליעס, ווי א געדאנק אין א פאַרצווייפלטן מוח.

און דאָס פינטעלע איז געוואקסן, די כוואליעס ברויזנדיקע געשטו-רעמט; און סע האָט פאמעלעך זיך געוויזן, און איז דערנענטערן זיך געפאָרעמט. א שיה מיט וואָגענדיקע נשמות באַלאָדן, ציטערנדיק געשטרעקט פאָ-רויס צו א האַנט; מיט פון דורות בענקענדיקע בליקן, וואָס צום ברעג צון אן אויסגעחלומט לאַנד...

און געראנגלט האָט זיך די שיה, מיט א שאַרית-ישראל וואָס געבליבן; פונעם ביזן שטרעם געשטויסן, און פונעם שטארקן ווילן געטריבן...

און די מענטשן האָבן זייער ווילן געשטרעקט, איבערן ים, כדי צו דערפאָרן; צום ברעג פונעם מאָרגן זיי האָבן געשטרעכט, במשך שוין טויזנטער גלותדיקע יאָרן...

און ר' משה האָט געשריגן צו זיי: „ווארפט אוועק אלץ וואָס איר האָט;
און קומט, קומט עולה-רגל זיין, קומט הערן דאָס וואָרט פון גאָט!“...
אין בריוו פונעם פארצווייפלטן ים, געווען זענען אָפגעסמאלטע נשמות;
קוים, קוים ניצול-געוואָרענע, פון קרעמאטאָרישע פייערן, רויכעס.
„וואָס מיר, אָרעמע וואַנדערער, האָבן? פאר וואָס מיר אַנטלויפן פון
דאַנען?!“; געפרעגט האָבן זיי קינדיש גאָיוו, און האָבן זיינע רייד נישט
פארשטאַנען.

און ר' משה האָט ווידער געזאָגט: „נו, טאקע, זאָגט למשל, וואָס האָט
איר?“; און די מענטשן האָבן אַריבערגעשריגן: „גאַרנישט, אָט דאָס בלויז האָבן
מיר...“

אחוץ דעם פינצטערן, בלוטיקן נעכטן, נישט מער ווי א שטאַרקן ווילן;
וואָס איז שמשון-הגיבורדיק מעכטיק, לעגענדאַריש, נישט צום פארשטילן...
און אויך פארן „מאַרגן“ נישט האָבן מיר, נישט מער ווי טויזנטער יע-
דיקע צוזאָגן; וואו מיר אונדזער שיף אָנאַנסערן זאָלן, ווייל מער ווי גלויבן גאָר-
נישט פאַרמאָגן“.

און ר' משה האָט אליין נישט געוואוסט, אחוץ זיי ווייזן דאָס לאַנגסטיקע
אָרט; וואָס צו זאָגן, צו וואָס זיך ווענדן, נישט געפונען דאָס פאַסיקע
וואָרט.

וואָס זאָל ער געווען זיי זאָגן, מיט וואָס זיי געקאָגט דערמוטיקן; מיט
וואָס קאָן ער זיי טרייסטן, מיט וואָס קאָן ער היילן זייער בלוטיקן...
און ר' משה וואָס האָט די תוכחה געשריבן, און תמיד גאָר געמוסט, און
אָן א מאָס; אויך זיין האַרץ און נשמה געווען איז, ווי ביי אן איבערגעשראַקענעם
האַז.

ער, וואָס תמיד געשטראַפט און געזידלט, נישט געפונען עפעס אנדערש
ווי רחמנות; איז צוריק געוואָרן דער באַרעמהאַרציקער פאַסטור, אויף זיינע פאַר-
וואָגלטע נשמות...
און ער האָט גערעדט ווי צו זיך אליין: „יא, פון צו פיל ליידיגן איז פאַר-
שטיינערט; זייער האַרץ קאָן טאקע פאַרטעמפט זיין, אָבער זייער רצון איז
פאַרבייגערט“...
„זיי קומען און וועלן מסתמה דערניין“ האָט ר' משה אליין זיך געטרייסט;
געוויס וועלן זיי גאָטס וואָרט דערהערן, גאָר ווען, פּרעגט זיך, ווער ווייסט.

זייער ווילן וועט זיך גאָך מער שטארקן, ווען זיי וועלן צון א ברעג דער-
גרייכן; זיי וועלן זייער מאַרגן געפיגען, איינציקארטיק, ווי אַן א גלייכן.
זיי וועלן לעבן און דערלעבן, מיט זייער שטארקן יידישן בטחון; מיט
זייער אוראלטן שטארקן שטרעבן, וועלן זוכה זיין צום יידישן נצחון“...

...און די שיף האָט זיך געווינט, געוואָרפן פון ברויזנדיקע כוואליעס;
געשוואומען אין א שאַל פון אן איי, מאמינים וואָס פרעגן סײן שאלות...
„עקסאָדוס, ניינצן זיבן און פערציק“*, די בלוטיקע אותיות אויף דער
שיף; יידישער עקסאָדוס, פון אייביק, סע האָבן זיך געטובלט אין דער טיף.
און אין פאמעלעכן דערווייטערן זיך, האָט די שיף דעם פאַרעם פאר-
לאָרן; און פון רגע צורגע און מינוט, דאָס פינטעלע אויפן ים איז געמינערט געוואָרן.
ביז א טונקל פינטעלע זיך אָנגעזען, און געוויזן האָט זיך נאָר א שאַט;
וואָס טיפער, גענטער צום מאַרגן, וואָס היינט מע קאָן נאָך גישט דערראַטן.
און פון אונטער די אויגן פארשוואונדן, אין דער טיפער האַפענונג פון
נצחון; אין דער טיפער בלויער ווייטקייט, אין פיר טויזנט יעריקן יידישן בטחון...

ו

און ר' משה האָט פאַרויס אוועקגעשפאנט, צו דער לענגערדארער
מעברדיקער וואנט; צום העכסטן-טיפסטן פון די לענדער, געפירט פון גורל
און גאָטס האנט.

אין שאַטן פון אתרוגים-ביימער, און אין גערויש פון לולבים; האָבן
זיך שיריה-געזאנגען געהערט, פון שיר-השירים און תהילים...
מיזמורים אלט-נייע, זינט אַז-ישיר, פון בילו און היינטיקע געזאנגען;
פרייד-זאָרג פון יונג-אלטן פאַלק, וואָס ענדלעך שוין ערגעץ דערגאנגען.

(* „עקסאָדוס ניינצן זיבן און פערציק“, א מעפילים-שיף מיט יידישע
פליטים וואָס האָבן איבערגעלעבט די נאצי-לאגערן, זענען אינטערגירט גע-
וואָרן אין ציפּרוס מצד דער ענגלישער מאנדאטאר-מאכט, וועלכע האָט גע-
הינדערט זייער אריינפאַר קיין ישראל, די שיף האָט געוואָגלט אין מיטלענ-
דישן ים — ביז זיי זענען דאָך אָנגעקומען צו די ברעגעס פון ישראל, און
נאָר אדאנק זייער מסירת-נפש פון פארצווייפלטע האָבן זיי געקאָנט אראָפּ-
גידערן אויף דער יבשה.

דאָס געזאנג פון ווידערגעבורט, אין געראנגל און געפעכט פארן זיין;
פארן שפיגעל דעם פירטויזנט יעריקן פאָדעם, פארן דערלעבן א מנורה מיט
אייגענער שיין.

„כיי גאָט פון אברהם שווער איד, אז איר דאָ, שותפים צו מעשה-
בראשית זענט; איד, ר' משה, סיגעטער מלמד, ווינטשט: געבענטשט זאָלן זיין
איערע הענט!

איר דאָ, האָט א נייע וועלט פארצייכנט, פון דער אלטער א נייע צו פלאנ-
צן; איר דאָ, האָט גיבורים געפאָרעמט, אויך מיטן ליידיקן מאָגן א האָרע צו
טאנצן.

איר דאָ, האָט דעם דרך געפונען, דער יצירה געטלעכן לבוש אָנקליידן;
אין טרוקענע זאמרון בלומען צו וואקסן, אונדזער לעבן צו באווירצן מיט פריידן.

אין אונרו דעם צלם-אלקים אויפצולעבן... זאָל אויך מיינער מיט איער
חלק זיין; מיין גורל מיט איערן זאָל זיך פארוועבן, באַלויכטן פון מזרחדיקער
שיין.

...אלץ געווען איז ווי א חלום פון געפֿל ארויס, עם איז געווען ווי זיין
זון און אויך ער; עם איז געווען זיין פאָטער און נישט בלויז, עם איז געווען
זיין אייניקל און מער...

דער זיידע, פאָטער און דאָס אייניקל, אלע דריי האָבן גלייך דעם המשך
געשפונען; דער נעכטן, היינט און אויך דער מאָרגן, מיטן זעלביקן בענגען
אלע דריי פארבונען...

ז

און ר' משה-מלמד האָט אָנגעהויבן קלערן, אז ער איז שוין זאט פון
דאנות און יאָרן; וואָס זשע קאָן מיט אים שוין ווערן, אז ער האָט שוין זיין יוגנט
פארלאָרן?!

די כוחות הייבן אים אָן אָפּצושוואַכן, און פילט אין די אברים וואָס
קעלטער; מיט ויחננו-ויסעו דארף מען א סוף מאַכן, ער איז דאָך שוין כיי דער
עלטער...

האָט ער זיך געשמעלט פארן אָרון-מודש, ווייל ביז ווען קאָן ער נאָך
ווארטן? און שטייל א תפילה געזאָגט, זיך באַקלאָגט אויף זיין גורל דעם האַרטן:

„זאָל אויך מיר זיין דאָס באַשערט“, בלחש, געשעפטשעט ער פון האַרץ אַרויס; ער געוואָלט זיין בקשה אויסבאהאַלטן, נישט הערן ער זאָל דער שמש פון קלויז.

„אויך איך וויל מיטבאוואונדערן, וואָס מיינע תלמידים אין שטאַנד זענען; אויף זייער אייגענער אַבות-ערד, וואָס פאַר אַ גבורות צו באַווייזן זיי קענען. מלחמות ווי באַשריבענע אויך פון מיר, צו זען מיט מיינע אייגענע אויגן; כאַטש אַ טייל פון די גבורות, פון מיינע תלמידים וואָס כ'האַב דערצויגן.

ווי אין מיין פּאָעם „אַז ישיר משה“, באַזונגען אין מיין שירה אזוי פּאָ-עטיש; וואָס אין ערשטן באַנד דערשינען, איבערזעצט פון יהואש אויך אין יידיש.

נאָט פון אַברהם, דער זון פון תרח, פון יצחק, דער ברודער פון ישמעאַל; און פון יעקב, פון עשיו דער ברודער — איז בעט איך דיר, נאָט פון ישׂראַל. לאַז מיר נישט אויפן הר-גבו הפקר, ווי מע וואַרפט אין ווינט אַ זאַמען; קיינער זאָל נישט געפינען מיין קבר, און איך בלייבן זאָל אָן אַ נאָמען...”

„ניין“, האָט אַ בת-קול געענטפערט, פון דאָרטן נישט לאַזן דיר אַרויס; אַהין נישט לאַזן מע וועט דיר אַרײַן, קוקן פון דער ווייטנס וועסטו בלויז...”

און פון פאַרביטערניש ווייטיקער, האָט ר' משה ציניש צעשמייכלט זיך ער: „דאָס איז מיין שכר פאַר דער סנעלונג, דאָס איז שוין מיין גורל, יידישער?!“

„מער ווי דעם נבו וועסטו נישט זען“, האָט דאָס בת-קול ווי אויסגע-שריגן; „מער וועסטו נישט זוכה זיין — ווייל געזונגען האָסט אַ פרעמדן ניגון... האָסט אפּשר אין דיין געבורט-לאַנד, גושן, אין יידישן פערטל נישט געקאַנט געפינען; גענוג שיינע יידישע מיידלעך, האָסט געמוזט צו יתרום טאָב-טער אַנקומען?!”

ווען זי דיר פאַר אַ מצרי פּאָרגעשטעלט, פאַר וואָס האָסטו געשמייכלט און געשוויגן; אַז וויסן זאָל יתרו וועגן יידישן געצעלט, פאַר וואָס דיין „איך“ נישט אויסגעשריגן?!”

צי אפּשר מיינסטו מיר אַפּצוגאַרן, ווען דו האָסט איר נאָמען געביטן; געוואָלט איר אַ זכות געפינען, אַז זי האָט איר זון באַשניטן?!

און פון „פּאַני“ געמאַכט „פּייגעלע“, און דערנאָך אויף עברית „צפּורה“; און זי איז דיין חומש אַרײַנגעשריבן, פאַרוואַנדלען אין אַ נאָמען פון דער תּורה?!”

„נאָט, מיין האַר“, האָט ר' משה געבעטן: „אמת, עס איז דאָך פריער געווען; האָט ער געפרוּאוּט זיין חטא פארגלעטן, „פיל פריער פון מתן-תורה איז עס געשען“...“

„כא-כא, קאָסט מיך א לאַך!“ האָט זיך נאָט צעלאַכט מיט טרערן; „סע וואָלט שוין כלעבן צייט געווען, אז אויך דו זאָלסט עס געוואויר ווערן...“
אז די אלטע צייטרעכענונג פון מתן-תורה, פון „פאר“ און „נאך“ פון די אורצייטן; פאר דיר שוין היינט נישט מער גילטיק, דאָס איז שוין אָנגענו-מען צום פארבייטן.

פאראן שוין א נייע צייטרעכענונג, זי הייבט זיך אָן מיט נייע דאטעס; וואָס זענען גילטיק פאר די צאברעם און אויך פאר זייערע גלותדיקע טאטעס... אפילו גרשום, דיין זון, יתרום אייניקל, וויסט עס אליין שוין פון לאנג; הגם נישט געזען די מוטער ליכט-בעגטשן, אז דאָס איז פון דער געשיכטע דער גאנג...“

צו פארזיכערן זיך דעם מאָרגן-המשך, דאָס איז פון דער שעה דאָס גע-באָט; איז היינט נישט ווינציקער הייליק, ווי פון די עשרת-הדברות פון נאָט“...“

...און ר' משה-מלמד האָט אָנגעהויבן קלערן, אז ער איז שוין זאט פון צרות און יאָרן; וואָס זשע קאָן פון אונדז שוין ווערן, אז מע האָט חלילה דעם המשך שוין פארלאָרן?!...“

געשעט כאמת אָן אונדזער רצון אלץ, הגם דאָס לעבן א גרויסער נסיון; אויך ווען מיטן בעל-כרחו מע לעבט, בלייבט דער עתיד בלויז א חיזון?!...“

בטחון-נצחון

(עפילאג)

...און אין דער טיפער בלויער ווייטקייט, ווי אן אויסגייענדיק ליכטל
צאנקט אָן כוח; אויף כוואליעס א פינטעלע זיך וויגט, ווי א געדאנק אין א פאר-
צווייפלטן מוח...

און דאָס קליינע פינטעלע אויפן ים, איז פון רגע צו רגע און מינוט גע-
שטיגן; שוין נישט קיין „שטרומא“* נאָר עקסאָדוס-שיף, סע האָט אין גלותדיקע
כוואליעס זיך געוויגן.

א שיף, באלאָרן מיט וואַגלענדיקע נשמות, אויפן וועג צון אן אויס-
געחלומטן קאנט; מיט פון דורות צוזאָגנדיקע נחמות, געשוואומען פאָרויס צון
אן אייגן לאַנד...

...דער חלום איז מטושטש און גאָרנישט קלאָר, עס איז בכלל נישט מער
קיין שיף אין ים; עס איז שוין קיין חלום, נאָר אויף דער וואָך, עס איז אין דער
לופטן אן אוואַקן מסתם...

א לופט-שיף איבער וואַלקנס זיך געוויגט, מיט צעשפרייטע פליגל שטאַלץ
געשטריטן; באוויזן אז יידיש לעבן האָט געזיגט, בלויז איין דור און דער מצב
שוין זיך געביטן...

* „שטרומא“, א מעפיליב-שיף מיט יידישע פליטים, ארויסגעשוואומען
פון רומענישן האוון, קאָנסטאנצא, אונטער א פאנאמער פאָן, אויפן וועג קיין
ישראל. נאָכן גע-וגרעווען אויפן וואסער, ווייל קיינער אויף דער וועלט האָט
זיי נישט געגעבן קיין הילף, איז די שיף דערטרונקען געוואָרן אין שווארצן
ים, זי אדר תשב, בלויז איין נפש איז אָפגערעטעוועט געוואָרן פון כמעט
אכט הונדערט.

און אין דערנענטערן זיך ווי א פינטעלע, אינעם שנעלן פלי, אין גע-
רויש פון מאַטאָרן; איז דאָס פינטעלע געוואָרן א פינגעלע, און פונעם פינגעלע
איז א זשעט-שיף געוואָרן.

א לופט-שיף וואָס פליט האַפערדיק קיין צפון, מיט פון „ענטעבע“*)
געדראַעטעוועטע נשמות; דער שומר-ישראל האָט שוין נישט פארשלאָפן, מער נישט
הפּקר די עקסאָדום-קרבנות...

און אין דער העלער בלויער הימל-טיפעניש, אין דער הייד פון אלטן
ידישן בטחון; האָט זיך אנטפלעקט נכורה פונעם שארית, פון פירטוויזנט יאָר
געצייטיקטן נצחון...

...ר' משה, דער תלמוד-תורה מלמד, געבליבן מיט זיין חזיון אין
דער שוים; דערוואַכט פון זיין קאָשמאָרישן חלום, איז זיין זון אויף דער וואָך
ארום...

...ווער זאָגן עס היינט קאָן אים, ווער? איז עס בלוז א חלום, נישט מער?
ווי אויף אלע חלומות, אויך איצטער, דעם באַשייד אליין געפיגען מוז ער.

אליין מוז ער זיין גורל אנטשיידן, אויב פון חלומות זאָל זיין געטרייסט;
אליין ער מוז זיך תשובה געבן: קאָן ער נאָך האַפן — ווער ווייסט?!

...דער נעכטן, היינט און אויך מאָרגן, אלע דריי וועלן גלייך דעם המשך
שפיגען; דער זידע, פאָטער און דאָס אייניקל, מיטן זעלביקן גורל אלע דריי
פארביגען...

*) „ענטעבע“, אינטערנאַציאָנאַלער לופט-האוון פון אונגאַרע, וואו עס
איז געהאַלטן געוואָרן אן אמעריקאַנער אוויאָן מיט יידישע ערובניקעס, גע-
פאַנגענע פון פאַלעסטינער טעראָריסטן, אין ניינצן זעקס און זיבעציג; זיי
האַט מציל געווען א מוטיקע צהל-קאָמאַנדאָ, וואָס איז געקומען צו פליען
טויזנטער קילאָמעטער מיט זשעט-עראָפּלאַנען און זיי געפירט קיין ישראל.

צוואה-עפילאָג

זאָל קיינער מיין סוף נישט לוייערן, פון מיין ירושה וועט גאָרנישט ווערן;
בין מוחל ס'אבלותדיקע טרויערן, איך גלייב נישט אין קראָקאָדילישע טרערן.
וועט זיין ווינציקער מיט איינעם, וואָס טינטלט א מעשה צי א ליד; סע
וועט גאָרנישט פעלן קיינעם, בפרט אז כ'בין נישט מער ווי א שרייבער, א ייד.
בין אומגעקומען מיט די עלטערן צוזאמען, ווען אין קרעמאטאָריעס
מ'האָט פארגאזט זיי; מיטאמאָל מיטן טאטן און מיט דער מאמען, מיין נשמה
אויסגעהויכט מיט זייער וויי.

פון מיינע קינדער בין א יתום געבליבן, ווען מע האָט זיי געפירט צו דער
עקדה; זענען מיינע שורות מיט בלוט געשריבן, נישטאָ קיין טרייסט צו מיין
אברה.

אין קאלטן אייז און גליענדיקן פייער האָט מען מיין נשמה געפייניקט;
מיט פראַצענט באַצאָלט האָב איך טייער, ווען מ'האָט אין טהרה מיך גערוי-
ניקט.

מיינע וואָרצלען מ'האָט אונטערגעשניטן, האָב איך די גלייכוואָג פאר-
לוירן; נאָך מער ווייטיק איך האָב געליטן, ווען די צווייגן מ'האָט מיר ארומ-
געשוירן.

אזוי בין איך שוין פיל מאָל געשטאַרבן, איך האָב זיך דערצו שוין צו-
געוויינט; קיין עולם-הזה האָב נישט דערוואָרבן, בין מיט אומשטאַרבליעכקייט
נישט געקריינט.

בין ווידער תחית-המתים אויפגעשטאנען, און געבליבן א לעבעדיקער
אויף להכעיס; פון פרייד איך קאָן זיך נישט דערמאנען, און די זכיה נישט גע-
האט צו קיין נחת.

אויב נישט דערלעבן כ'ועל ביאת-המשיח, אָדער „ארויף גיין“ ווי אמאָל; אין
אש נישט פארוואנדלען זאָל מען מיך, ליבער ברענגען צו קבר-ישראל.

קיין מחילה איך בעט נישט ביי קיינעם, ווייל אקעגן אונדז געזינדיקט
האָט אויך גאָט; איך ווידער בין מוחל יעדן איינעם, ביפרט פאר נישט עובר
זיין אויף קיין שום געבאָט.

זאָל מען זשע מיין טויט נישט באקלאָגן, אבלידיק זאָל מען מיר נישט
באווייגען; זאָל קיינער נאָך מיר קיין הספד זאָגן, ליבער פון מיינע „מעשיות“
לייענען.

אינהאלט

5	מודעה
זוניקער הארבסט		
8	אָנשטאַט א מאָטאָ
9	ווידמונג
11	אָפּפאל
43	נערוון-סטרוגעס
53	באוואוסט זיניק משוגעת
58	פערזאָנען-קולט
62	יירישע שמחות
64	אמאָל איז געווען
71	אן הקפה מיט טרערן
76	„מאָרגן“ איז אויס
80	א „וואכנאכט“
85	הארבסט מיט זון
97	יעדער מיט זיין „זעקל“
100	מאמע (א בריוו)
105	טאמע (א בריוו)
109	הענט
113	מיט „העגעטשקעס“
118	פייער ברענט
121	אומשטארבלעכקייט

א פאראנטעז

127	אָנפּעדעמען
129	קידוש-השם
132	עלנט, אומגעמישפט
140	וואו איז מײן שאַטן?
149	א גוטן זכרון
156	„פאטריאַטיזם“
160	נישט מיר...
169	ווי בוימל אויפן וואסער
174	ווער איז א ייד?
181	„מײנע אונױוערסײטען“
184	דערובלירט
188	אין שפיגל בין איך
190	א „ליטעראטור-פרייז“
195	מע מישפט שוין מיט רחמים
200	א פאראנטעז
205	צײטן בײַטן זיך
210	חרטה
215	געמײנט ערלעך

המשך

222	מײן יחוס-ירושׁה (פּראָלאָג)
224	א חזיון-נסיון
239	בטחון-נצחון (עפילאָג)
241	צוואה-עפילאָג

פונעם זעלביקן מחבר

זענען דערשינען

ביי דער טיר (דערצייילונגען), טשערנאָוויץ 1937.

מיין היים (דערצייילונגען), סיגעט 1940.

פריילינג אָן זון (ראָמאַן), אראד 1947.

משה (א מעשה ווי אין חומש), אראד 1948.

מאראמאָרעשאנער (דערצייילונגען), בוקארעשט 1975.

לעבעדיקע מתים (ראָמאַן), בוקארעשט 1976.

יידיש-פרעסע אין רומעניע (מאָנאָגראַפיע) בוקארעשט, 1977.

קרעלן פון טוי (דערצייילונגען), בוקארעשט, 1978.

גרייט צום דרוק:

שיר המעלות טרעפּננעזאנג, (ראָמאַן).

אויף ווערבעס הענגען אונדזערע הארפעס (פּערזון).

לעסטאָר: ח. נאָלדענשטיין
מעכנישער רעדאקטאָר: ש.ט. לעפּאָיעוו

דרוק-פעיס: 1980.2.8
דערשינען אין 1980.
פאָרמאט 16/84 X .54
פארלאג-בויגן 10,85 דרוק-בויגן 15,5

פאָליגראפישע אונטערנעמונג
„דער 13טער דעצעמבער 1918“, בוקארעשט
סאָציאליסטישע רעפובליק רומעניע.

VOLF TAMBURU

TOAMNA CU SOARE

(Povestiri în limba idiș)

**EDITURA KRITERION
BUCUREȘTI**

1980